

Scientific Journal

VIRTUS

#29, December, 2018
published since 2014

2018

ISSN 2410-4388 (Print)
ISSN 2415-3133 (Online)

Scientific Journal *Virtus*
Issue # 29, December, 2018
Published since 2014

*Recommended for publication by the Academic Council of Luhansk
Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
(the proceedings No.7 December 26, 2018)*

Founder: Scientific public organization
"Sobornist" (Ukraine).

Publisher: Center of Modern Pedagogy "Learning
Without Borders" (Canada).

Partners:

- + Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine);
- + Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine);
- + Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
- + SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);
- + Consortium for Enhancement of Ukrainian Management Education (Ukraine);
- + Pomeranian Academy in Slupsk (Poland);
- + Baku Islamic University (Azerbaijan);
- + University of the town of Nish (Serbia);
- + Zielonogorski University (Poland);
- + Center of Modern Pedagogy "Learning Without Borders" (Canada).

*Virtus: Scientific Journal / Editor-in-
Chief M.A. Zhurba – December # 29,
2018. – 144 p.*

Editor-in-Chief:

Zhurba M.A., Ph.D., professor, Head of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief:

Kuzmichenko I.O., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Humanities of SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);

Talishinski E.B., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Public Disciplines of the Baku Islamic University (Azerbaijan);

Starichenko E.V., Head of Analytical Department of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Mainhandling Editor:

Kravchenko Yu.V., Manager on international cooperation of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Journal Indexing:

✓ **Google Scholar** is a freely accessible web search engine that indexes the full text or metadata of scholarly literature across an array of publishing formats and disciplines. The Google Scholar index includes most peer-reviewed online academic journals and books, conference papers, theses and dissertations, preprints, abstracts, technical reports, and other scholarly literature, including court opinions and patents. Google Scholar's database contains roughly 389 million documents including articles, citations and patents making it the world's largest academic search engine.

✓ **Scientific Indexing Services (SIS) (USA)** is academic database which provides evaluation of prestigiousness of journals. The evaluation is carried out by considering the factors like paper originality, citation, editorial quality, and regularity & international presence.

✓ **Citefactor (USA)** is a service that provides access to quality controlled Open Access Journals. The Directory indexing of journal aims to be comprehensive and cover all open access scientific and scholarly journals that use an appropriate quality control system, and it will not be limited to particular languages or subject areas.

✓ **ResearchBib** is open access with high standard indexing database for researchers and publishers. Research Bible may freely index journals, research papers, call for papers, research position.

✓ **Scientific Journal Impact Factor (SJIFactor)** is an international, recognized platform for promoting scientific achievements, as well as supporting publishers and scientific communities interested in state-of-the art research activities in innovation and applied science areas.

✓ **Directory of Research Journal Indexing (DRJI)** is to increase the visibility and ease of use of open access scientific and scholarly journals thereby promoting their increased usage and impact. DRJI supply champion has access to global-renowned content in all discipline areas including magazine and journal articles. DRJI advocate, educate, and provide the central resource for indexing.

✓ **International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)** – academic database was organized with the aim of creating an open platform for scientific research around the world. IIJIF provides the necessary communication of scholars, editors, publishers and conference organizers, through its exclusive services: provides indexing of scientific journals (calculates the impact factor), forms a list of national/international conferences and journals.

**Certificate of Mass Media Registration:
KB № 21060-10860P from 24.11.2014 p.**

Journal Editorial Staff Contact Information.
e-mail: virtustoday@gmail.com

website: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua>

© Authors of the Articles, 2018.

© Scientific Journal «Virtus», 2018.

Editorial Board:

Aliyeva S.I., Ph.D., professor, Institute of History National Academy of Sciences of Azerbaijan (Azerbaijan).

Aliyeva S.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyeva Y.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyev M.N., Ph.D., professor, Baku State University (Azerbaijan).

Arslan C.H., Ph.D., professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

Bohonkova J.A., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Chyzhova O.M., Ph.D., professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

Ciftci S.S., Ph.D., associate professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

De Serio B., Ph.D., professor, University of Foggia President of AIM (Italy).

Dombi-Fáy A., prof. dr., CSc, PhD, dr. hab., Professor of Pedagogy, Faculty of Education Hungary, Szeged University "Juhász Gyula" (Hungary).

Drachuk O.P., Ph.D., associate professor, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine).

Fóris-Ferenczi R., Ph.D., associate professor, Docent, Vice-dean, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Hamarta E.S., Ph.D., professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

Huzhva O.P., Ph.D., professor, Ukrainian State Academy of Railway Transport (Ukraine).

Jovanovic P., Ph.D., professor, University of the town of Nish (Serbia).

Kalko I.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Karabacak N.N., Ph.D., associate professor, Recep Tayyip Erdogan University (Turkey).

Karlovitz Já.T., Ph.D., associate professor, Óbuda University (Hungary).

Kasyanova O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kasyanova V.A., Ph.D., associate professor, Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Komarevtseva I.A., Ph.D., professor, SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine).

Korotkova E.A., Ph.D., associate professor of social and humanities science Department of Donbas State Technical University (Ukraine).

Kravchuk O.O., Ph.D., professor, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (Ukraine).

Mennell S., Ph.D., professor, University College Dublin (Ireland).

Mihailovic S., Ph.D., professor, Institute of Serbian Culture Pristina-Leposavic (Serbia).

Moskalyova L.Yu., Ph.D., professor Melitopol Bogdan Khmelnytsky State University (Ukraine).

Okulicz-Kozaryn W., dr.hab., MBA, Member of the International Scientific Association of Economists and Jurists "Consilium" (Switzerland).

Pagava O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Polishchuk O.P., Ph.D., professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Polovyi M.A., Ph.D. in History, D.Sc. in Political Science, professor, Vasyl Stus Donetsk National University (Ukraine).

Potapenko E.V., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Ukraine).

Sapenko R., Ph.D., professor, Zielonogorski University (Poland).

Shpak D.O., Ph.D., associate professor, Mykolajiv branch of Kiev National University Culture and Arts (Ukraine).

Radchenko O.V., Ph.D., professor, Pomeranian Academy in Slupsk (Poland).

Rohit Kumar Verma, B.com.LL.b, Poet & Researcher, Writer, Institute of Law Jiwaji University (India).

Shchudlo S., Ph.D., professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Stoffa Ján, prof. Ing., DrSc., emeritus professor, Palacký University in Olomouc (Czech Republic).

Stoffová V., prof. Ing., CSc., Ph.D., Department of Mathematics and Informatics, Faculty of Education, Trnava university in Trnava (Slovakia).

Svintsitska O.I., Ph.D., associate professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Szamosközi I., dr., professor, the Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Takács M., prof., dr., Ph.D., professor, Hungarian Language Teacher training Faculty, University of Novi Sad, Subotica (Serbia).

Torgyik Ju., Ph.D., professor, Kodolányi János College (Hungary).

Tsyurupa M.V., Ph.D., professor, National University of Defense of Ukraine (Ukraine).

Ustymenko-Kosorich O.A., Ph.D., professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine).

Vveinhardt J., Ph.D., professor, Vytautas Magnus University, Lithuanian Sports University (Lithuania).

Yeremenko A.M., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Zhurba A.M., Ph.D., associate professor of Department of Social Disciplines and Humanities Donbas State Technical University (Ukraine).

Zavatskaya N.Yev., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

The authors of materials are responsible for plagiarism, accuracy of the represented facts, quotes, figures and surnames. Editorial staff reserves the right for insignificant editing and reduction and also literary revision of the articles (with preservation of the main conclusions and style of the author). The editorial board of the journal may not share world outlook of the authors.

CONTENT

PHILOSOPHY

Lukyanenko O.M.
PECULIARITIES OF CONSTRUCTING OF SOCIAL REALITY
IN INDUSTRIAL AND INFORMATION SOCIETIES 10

Prokopovych L.V.
THE IMPACT OF INTERACTIVE ART-OBJECTS ON THE
THEATRICALIZATION OF THE MODERN CITY:
A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS 15

Shevchenko M.M.
SOCIAL-PHILOSOPHICAL CONCEPT OF PERSONNEL
SECURITY SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION..... 19

PEDAGOGY. PSYCHOLOGY

Barchi B.V., Bodnar H.I.
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE MUSICIAN
DEVELOPMENT: ANALYSIS OF STRESSEGEN FACTORS 24

Hornostaieva O.O.
DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL
COMPETENCY OF ENGINEERING-TEACHER
IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION 28

Kochyna V.V.
PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF EDUCATIONAL
TOURISM 33

Koshechko N.V.
EFFECTIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING
PEDAGOGICAL CONFLICTOLOGY IN HIGHER SCHOOL
OF UKRAINE 36

Kuznetsova I.Yu.
MODEL OF REALIZATION OF PEDAGOGICAL
CONDITIONS FOR THE FORMATION
OF FUTURE EASTERN MARTIAL ARTS COACHES
READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITY
IN CHILDREN AND JUNIORS SPORTS SCHOOLS 42

Levitska L.A.
FEATURES OF FORMATION OF PROFESSIONAL
AND VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS
IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE UNIVERSITY..... 47

Muromets V.G.
MANAGEMENT DETERMINANTS OF FORMATION
FOR GENERAL COMPETENCIES (SOFT SKILLS)
FOR PHD STUDENTS..... 52

Nazarenko H.A.
ESSENCE OF THE CONCEPT "PREPAREDNESS FOR
FORMATION AUTHENTICITY OF PRESCHOOLER'S
PERSONALITY" 56

Podorozhna A.O.
ORGANIZATION OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL
TRANSLATION TEACHING PROCESS TO STUDENTS
OF ENGINEER-PEDAGOGICAL SPECIALITIES 60

Snitsa T.Ye.
THE FORMATION OF PRAGMATIC COMPETENCE
TO FUTURE INTERPRETERS AS A PEDAGOGICAL
PROBLEM..... 63

Sheludchenko S.B., Ihnatiuk O.V.
THE PUPILS' TRAINING AND THE DEVELOPMENT
OF LINGUISTIC-CULTURAL COMPETENCE
BY MEANS OF APPLYING CARTOONS
AT THE ENGLISH LESSONS OF THE PRIMARY SCHOOL..... 66

PHILOLOGY

Horenko I.V.
AUTOBIOGRAPHIC MODUS OF SLAVE
NARRATIVES GENRE 71

Nykyforuk T.M.
THE GENRE OF POETRY WORKS OF S. VOROBKEVYCH
OF THE SECOND PERIOD OF CREATIVITY (1867–1875) 75

HISTORY

Boiechko V.F.
THE FORMATION OF THE NATIONAL-
DEMOCRATIC ENCAMPMENT
OF POLITICAL FORCES IN THE PROCESS
OF REVIVAL OF POLISH STATEHOOD 79

Gorbenko A.S.
RELIGIOUS FACTOR IN THE PROCESS
OF INTEGRATION OF IMMIGRANTS
AND EXPERIENCE OF THE CATHOLIC CHURCH
IN MODERN ITALY 84

Sadykova V.V.
«UKRAINIAN ISSUE» IN THE BRITISH-SOVIET RELATIONS,
1990-1991 88

Tkachuk D.M.
SOUTHERN RECONSTRUCTION AND THE KU KLUX KLAN ... 91

**STATE ADMINISTRATION AND LAW.
POLITOLOGY**

Gubar O.V.
STATE MANAGEMENT IN THE SPHERE
OF BIOLOGICAL SECURITY AS A COMPONENT
OF THE STATE MANAGEMENT
OF THE NATIONAL SECURITY..... 99

Davydenko O.G.

MODELING IN THE PUBLIC ADMINISTRATION
OF THE PROPHYLAXIS SYSTEM AND COUNTERACTION
OF THE THREATS OF SOCIAL AND POLITICAL STABILITY... 104

Dubych K.V., Danyluk K.V.

MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
IN GERMANY, POLAND AND UKRAINE:
CONTEMPORARY TRENDS 109

Zhytnyk O.M.

CONCEPT OF THE «FUTURE SECURITY ENVIRONMENT»:
THE SEMANTIC AREA OF THE PUBLIC
ADMINISTRATIVE CONTENT 116

Tsvid-Grom O.P.

INFORMATION UNITS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT
BODIES: PRINCIPLES OF FUNCTIONING
IN THE CONDITIONS OF CIVIL SOCIETY 122

Chernyk P.P., Shcherba O.V.

CRIMEAN TATARS PROBLEM: THE STATUS
AND POSSIBILITIES OF ITS SOLUTION
IN THE CONDITIONS OF OCCUPATION OF CRIMEA 126

ECONOMICS

Binytska O.P., Makovskyi L., Kokiei A., Marcin G.

MODELS AND METHODS OF RESEARCH
OF CUSTOMERS' SATISFACTION
FOR MARKETING NEEDS 130

Bondarenko O.M., Makarenko O.I.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF AUDIT CHECKLIST
OF OTHER IRREVERSIBLE TANGIBLE ASSETS 137

Mazur V.S.

MANAGING CHANGES - TOOLS AND METHODS
OF REALIZATION 140

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Лук'яненко О.М.
ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВАХ 10

Прокопович Л.В.
ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ АРТ-ОБ'ЄКТІВ
НА ТЕАТРАЛІЗАЦІЮ СУЧАСНОГО МІСТА:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ..... 15

Шевченко М.М.
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ КАДРОВОЇ
БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ..... 19

ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЯ

Барчі Б.В., Боднар Г.І.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МУЗИКАНТА:
АНАЛІЗ СТРЕСОГЕННИХ ЧИННИКІВ 24

Горностаєва О.О.
НАПРЯМКИ РОЗВИТОКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ
АВТОТРАНСПОРТУ У СИСТЕМІ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ..... 28

Кочина В.В.
ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ..... 33

Кошечко Н.В.
ЕФЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОНФЛІКТОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ..... 36

Кузнецова І.Ю.
МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
ТРЕНЕРІВ ЗІ СХІДНИХ ОДНОБОРСТВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДИТЯЧО-
ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ..... 42

Левицька Л.А.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЕНТАЦІЙ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 47

Муромець В.Г.
УПРАВЛІНСЬКІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ
ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ
ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ 52

Назаренко Г.А.
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ГОТОВНІСТЬ ДО ФОРМУВАННЯ
АВТЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА»..... 56

Подорожна А.О.
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДУ
СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ..... 60

Сніца Т.Є.
ФОРМУВАННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА 63

Шелудченко С.Б., Ігнатюк О.В.
ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
У МОЛОДШІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ
МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ВІДЕО
ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 66

ФІЛОЛОГІЯ

Горенко І.В.
АВТОБІОГРАФІЧНИЙ МОДУС ЖАНРУ
ОПОВІДЕЙ РАБІВ..... 71

Никифорок Т.М.
ПРО ГЕНЕРИКУ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ С. ВОРОБКЕВИЧА
ДРУГОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ (1867–1875)..... 75

ІСТОРІЯ

Боєчко В.Ф.
ОБ'ЄДНАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО
ТАБОРУ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В ПРОЦЕСІ ВІДРОДЖЕННЯ
ДЕРЖАВНОСТІ ПОЛЬЩІ 79

Горбенко А.С.
РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ
ІМІГРАНТІВ ТА ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ
КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У СУЧАСНІЙ ІТАЛІЇ 84

Садикова В.В.
«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» У БРИТАНСЬКО-
РАДЯНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1990–1991 РР..... 88

Ткачук Д.М.
РЕКОНСТРУКЦІЯ ПІВДНЯ ТА КУ-КЛУКС-КЛАН 91

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО. ПОЛІТОЛОГІЯ

Губар О.В.
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ
БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДНИК
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 99

Давиденко О.Г.
МОДЕЛЮВАННЯ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ
СИСТЕМОЮ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПРОТИДІЇ
ЗАГРОЗАМ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ
СТАБІЛЬНОСТІ..... 104

Дубич К.В., Данилюк К.В.
УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
НІМЕЧЧИНИ, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ 109

Житник О.М.
ПОНЯТТЯ «МАЙБУТНЄ БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ»:
СМИСЛОВИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКОГО
ЗМІСТУ..... 116

Цвид-Гром О.П.
ІНФОРМАЦІЙНІ ПІДРОЗДІЛИ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРИНЦИПИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... 122

Черник П.П., Щерба О.В.
КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ПРОБЛЕМА:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ
В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ КРИМУ 126

ЕКОНОМІКА

Біницька О.П., Маковський Л., Кокель А., Марчін Г.
МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗАДОВОЛЕНOSTІ КЛІЄНТІВ
ДЛЯ ПОТРЕБ МАРКЕТИНГУ 130

Бондаренко О.М., Макаренко О.І.
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ
ІНШИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ 137

Мазур В.С.
УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ – ІНСТРУМЕНТИ
І МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ 140

Preface

Dear colleagues! We have prepared the following 29th issue of our journal. In this issue we propose you 29 research papers which were represented by the authors from various fields. We hope you will be interested in them.

The founder of the journal is a scientific public organization "Sobornist". Our aim is the promotion of science, education and culture to enrich the world-wide spiritual potential and the revival of the society moral foundations and consolidation of the scientific community for the implementation of joint scientific projects, preparation of textbooks, monographs, training manuals, development and improvement of educational multimedia and online courses on actual problems of modern science.

One of our main projects is conduction of the annual international scientific and practical conferences: "Labyrinth of Reality", "Religion, religiosity, philosophy and the Humanities in the Modern Information Space: National and International Aspects", "Human Virtual: New Horizons, "Topical Issues, Problems and Prospects of Development of Humanitarian Knowledge in Modern Information Space: National and International Aspects". More than 3,500 scientists and researchers took part in the work of these conferences.

We are constantly working on development and popularization of our journal, and it gives us the opportunity to get into prestigious international scientometric databases.

In April 2016 the contract on scientific cooperation and a joint edition of our journal with the Centre of Modern Pedagogy "Learning Without Borders" was signed. The cooperation of canadian and Ukrainian scientists and researchers has opened additional opportunities for the development of the scientific journal "Virtus". This event promoted also the implementetation of joint projects,namely the development of author courses and seminars and trainers.

Since 2017 the journal will be published 10 times a year. We are encouraged that the editorial board is constantly updated with new scientists (experts) from different countries of the world. Today, the editorial board includes scientists from 15 countries: Azerbaijan, Hungary, Italy, Ireland, India, Canada, Lithuania, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Switzerland, Turkey, Czech Republic, Ukraine.

According to the decision of the journal editorial board, we print the e-mail addresses of the authors of the publications that enables the interested readers to contact them personally.

We pay special attention to the review of the submitted materials, which is a necessary prerequisite for modern editions. The peer review process consists of three stages:

I stage. Firstly the received publication is checked for compliance with technical requirements and assessed of its compliance to subject of the journal.

II stage. The manuscript passes double-blind peer-reviewed. The first is a blind peer review by the members of the editorial board of the journal for relevant areas: neither the authors nor the reviewers do not know each other. Also, this stage involves checking articles for plagiarism, however, in accordance with the terms of publications, full responsibility for the borrowing of material and copyright violation lies on the author of the publication.

III stage. The second review is carried out by the higher educational establishments (Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University and Lugansk Institute of Post-graduate Pedagogical Education) and scientific organization "Sobornist". After completion of the whole review process and receiving of positive result, the journal is considered on academic councils of the higher educational institutions. Only after the decision of the academic council about printing of the scientific journal Virtus it is passed to the publisher.

We address with the words of sincere gratitude to all who responded to our projects in this hard time who supported them by submitting materials, readiness for collaboration. Thank you for your help, useful advices, a wide response, interest in the declared range of problems! We hope that this experience will have continuation for more years and our new project – journal Virtus will be also productive.

Dear colleagues! We pay your attention that the edition of the journal is carried out on democratic principles and consequently each scientist has the right to express his opinion on various questions, sometimes sharp enough and debatable. Pay attention that sometimes the editorial board may not share the position on various questions expressed stated by the authors.

The editorial staff of the journal Virtus is ready for expansion of colloboration with Ukrainian and foreign partners and invite heads of higher educational establishments and their structural divisions, chairs, faculties for the common continuation of the started work.

**Best regards,
Ph.D., professor, Editor-in-Chief
Scientific Journal «Virtus»**

M. Zhurba

Philosophy

УДК 141.7:316.4

Лук'яненко О.М.,

асистент кафедри філософії Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана,
lukyapenko_78@ukr.net

Україна, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВАХ

Метою статті є визначення особливостей конструювання соціальної реальності в індустріальному та інформаційному суспільствах.

За допомогою логіко-семантичного методу запропоновано авторське визначення поняття «інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності». За допомогою методів структурно-функціонального та факторного аналізу встановлено, що інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності в індустріальному суспільстві характеризуються односторонньою спрямованістю від суб'єкта до об'єкта контролю і мають лінійний характер, в інформаційному суспільстві поряд із традиційними технологіями – інформування та пропаганда, особливого значення набувають хай-х'юм-технології, які спрямовані на створення нового соціокультурного простору.

Ключові слова: індустріальне суспільство, інформаційне суспільство, конструювання соціальної реальності, інформаційно-комунікативні технології, Україна.

Постановка проблеми. У перехідних державах, до якої відноситься й Україна, однією з умов успішності модернізаційних процесів є підвищення рівня інформованості населення щодо підготовки та здійснення реформ.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження соціально-філософських проблем конструювання соціальної реальності в інтересах підготовки та здійснення реформ.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій [1-15] можна зробити висновок про те, що безпосереднім об'єктом дослідження в рамках теорії соціального конструювання реальності є одна із функцій держави – інформаційне забезпечення та зв'язки з громадськістю, що передбачає виконання наступних завдань: формування вертикальної та горизонтальної мережі прийняття управлінських рішень та поширення інформації; забезпечення релевантності інформації при прийнятті рішень; спрощення адміністративних процедур одержання інформації щодо діяльності органу управління; забезпечення прозорості у діяльності органу влади; створення каналів постійного обміну інформацією з громадськими організаціями та громадянами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей статті. Незважаючи на значний науковий доробок дослідників проблем конструювання соціальної реальності, маємо констатувати, що сьогодні ще обмаль праць в яких би здійснювався соціально-філософський аналіз інформаційно-комунікативних технологій конструювання соціальної реальності в умовах транзитивного суспільства.

Саме тому **метою статті** є визначення особливостей конструювання соціальної реальності в індустріальному та інформаційному суспільствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. З позиції теорії соціального конструювання реальності соціальна реальність та окремі її феномени трактуються як результат повсякденних комунікаційних процесів конкретної соціокультурної ситуації, а також як безперервного конструювання значень і символів, що лежать в основі людської діяльності і визначають в такий спосіб буденне й наукове сприйняття, і пізнання певних складових елементів цієї реальності. Ця теорія була запропонована і розроблена у 60-х рр. ХХ століття Пітером Бергером і Томасом Лукманом, а її концептуальні засади викладені у праці «Соціальне конструювання реальності. Трактат з соціології знання» [1].

Мета соціального конструювання реальності полягає: у виявленні шляхів, за допомогою яких індивідууми і групи беруть участь у створенні реальності, що ними безпосередньо сприймається; у розгляді шляхів створення людьми соціальних феноменів, які інституціалізуються та перетворюються в результати на традиції.

З точки зору вказаної теорії реальність конструюється не індивідом, а суспільством. Тобто, будь-які ментальні конструкції виступають як продукт комунікації та спільної діяльності людей. При цьому соціально конструювана реальність розглядається як динамічний процес, такий, що знаходиться у постійному розвитку. П. Бергер і Т. Лукман наводять аргументи на користь того, що будь-яке знання, включаючи базове, є сприйняттям реальності завдяки здоровому глузду і відбувається та підтримується за рахунок соціальних взаємин. При цьому, на думку розробників цієї теорії, реальність повсякденного життя – це найвища реальність, вона є впорядкованою та об'єктивованою, тобто конституюваною завдяки певним об'єктам за

допомогою мови. Соціальне конструювання реальності доречно розглянути за допомогою інтерпретативної схеми конструювання реальності загалом.

Нагадаємо, що автори концепції виокремлюють чотири основні рівні у цьому процесі:

Перший рівень – хабітуалізація, переведення дій у стан звички – безпосередньо перетворення у повсякденність. Конструювання такої реальності відбувається переважно автоматично через відтворення традицій і пам'яті, що є надбанням декількох поколінь. Такою реальністю і є реальність повсякденного життя.

Другий рівень – типізація. Сукупність типізацій створює постійно відтворювані зразки взаємодій, які втілюються у соціальній реальності і складають соціальну структуру. Це, в свою чергу, є одним з найголовніших елементів реальності повсякденного життя. В результаті типізацій утворюються колективні уявлення, які досягаються і продукуються завдяки так званим культурним експертам та мас-медіа: ЗМК, креативні групи, відомі постаті, наука та мистецтво;

Третій спосіб соціального конструювання реальності – це інституціоналізація, що закріплює типізацію. Інституціоналізація забезпечується завдяки колективним уявленням та зусиллям, спрямованих на досягнення типізацій. Подібні зв'язки та колективні уявлення зрештою являють собою сталу структуру, створену завдяки соціальним комунікаціям. Автори концепції наголошують на тому, що у створенні подібних знакових структур вкрай важливу роль відіграють процеси сигніфікації – означення, що характеризуються своїм явним тяжінням бути показником суб'єктивних оцінок;

Четвертим етапом є процеси легітимації («смилова об'єктивація другого порядку»), завдяки якому і стають об'єктивно доступними і суб'єктивно вірогідними інституціалізовані об'єктивації «першого порядку», створюються нові значення, які сприяють інтеграції вже існуючих значень.

Перш ніж розглядати інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності в індустріальному та інформаційному суспільстві дамо визначення поняття «інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності». Під останнім пропонуємо розуміти діяльність, в результаті якої впроваджуються ідеї у відповідне суспільство, яке соціально визнало ці ідеї і зробило їх колективними уявленнями та легітимізуються щойно сформовані інститути.

Розглянемо інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності в індустріальному суспільстві.

Серж Московічі зазначає, що в суспільстві засоби комунікації є визначальним елементом, оскільки вони змінюють природу соціальних груп: наприклад натовп перетворюють у публіку; трансформують відносини між масами і вождями, формують як психологію, так і політику епохи [2, с.256]. При цьому застосовують три стратегії пропаганди: вистава, церемоніал, переконання. Перша управляє простором, друга – часом, третя – словом [2, с.182].

Французький дослідник М.-Л. Рукетт вказує, що будь-яка пропаганда втілюється у трійній категоризації:

пропаганда, яка проводиться політичними діючими особами; пропаганда ставками і цінностями; пропаганда осіб. При цьому пропаганда не має специфічних описових або аргументуючих схем; вона користується схемами будь-якого соціального пізнання. Під такими схемами М.-Л. Рукетт пропонує розуміти загальні способи опрацювання інформації, які визначають структурні можливості пізнавальної системи заздалегідь, раніше ніж, вкласти в них будь-який конкретний зміст. Вони певним чином відповідають матрицям знання, які можуть бути застосовані до будь-якого предмету. Таким чином, вони визначаються апіорно. М.-Л. Рукетт виокремлює такі схеми: лексика, співвідношення, склад, праксія, присвоєння [3, с.150-154].

Практика соціального конструювання реальності може бути представлена механізмом впливу на суспільну думку конкретного суспільства, який розкрив англійський дослідник Дж. Брайс [4, с.231].

На першому етапі створюється ситуація «різноманіття думок» за допомогою фактів або розмов з метою «підігрівання» інтересу до конкретної теми.

На другому етапі газети висувають вже більш визначену думку про події, постачаючи її «очікуваними результатами» і, тим самим, думки пересічних громадян починають згущатися в однорідну масу.

На третьому етапі – в ході дебатів та суперечок – відкидаються непотрібні аргументи на користь одного визначеного і незмінного рішення.

Четвертий етап – впровадження факту або оцінка події, які видаються за сформовані переконання у вигляді схильності людей до однотайності в інтересах рядових громадян.

Враховуючи особливості функціонування механізму впливу на суспільну думку, політика цілеспрямованого впливу на неї передбачає знання настроїв широких народних мас, знання реального положення справ. Відповідно, з однієї сторони, необхідно здійснювати інформаційно-психологічний вплив по всім можливим каналам, а з іншої – необхідно ретельно вивчати суспільної думки.

Американський дослідник Г. Лассуелл для вивчення впливу ЗМІ на суспільну думку була запропонована наступна модель комунікативного процесу:

- 1) Хто? (передає повідомлення) – комунікатор.
- 2) Що? (передається) – повідомлення (текст).
- 3) Як? (здійснюється передача) – канал.
- 4) Кому? (направлено повідомлення) – аудиторія.
- 5) з яким ефектом? – ефективність [4, с.233].

Звичай виокремлюють три типи пропаганди:

1) «Біла» пропаганда, основною характеристикою якої є те, що пропагандист відкрито називає себе і дозволяє пов'язати пропагандистські тексти зі справжнім джерелом. Прикладом такої пропаганди є заяви президента, уряду, офіційного інформаційного агентства.

2) «Сіра» пропаганда, основною характеристикою якої є те, що пропагандист використовує для поширення пропагандистських матеріалів спеціально створені джерела чи забезпечує просування матеріалів у певних незалежних ЗМІ. Прикладом такого типу пропаганди є пропаганда через неурядові ЗМІ, неурядові організації тощо.

3) «Чорна» пропаганда. Пропагандист поширює пропагандистські матеріали від імені третьої особи. Прикладом подібної «чорної» пропаганди є діяльність підпільної організації [5, с.98; 6, с.7].

Кожна людина чи соціальна група поряд із самим інформаційним повідомленням отримує також коментарі. На основі отриманої інформації людина (соціальна група) виражає певне відношення до будь-якого явища, події. Останнє може бути різним в силу тих чи інших коментарів (К1 – К5): 01 – дуже позитивним, 02 – позитивним, 03 – нейтральним, 04 – негативним, 05 – дуже негативним [4, с.233].

Відповідно, процес формування суспільної думки може бути представлено як:

$$Д \rightarrow П + К \rightarrow СГ = В (1)$$

де, Д – це диктор (радіо або телебачення), П – інформаційне повідомлення, К – коментарі (від К1 до К5), СГ – соціальна група, В – відношення (від 01 до 05).

Відомий американський піаролог Дж. Грюніг виокремив чотири моделі PR-діяльності [7]. При цьому перша модель, яка отримала назву у науковій літературі «пропаганда», «маніпуляція», «паблістика» та друга модель – «інформування», «журналістика» широко застосовуються в суспільствах тоталітарного типу або в умовах авторитарного політичного режиму.

Сутність моделі PR-діяльності «пропаганда» полягає в тому, що: застосовуються будь-які засоби для акцентуації уваги соціальної спільноти, для здійснення на неї тиску; споживач (часто певні сегменти соціального середовища, цільові групи громадськості) розглядаються як пасивний отримувач інформації; правдивість та об'єктивність інформації не є обов'язковими умовами, етичні аспекти PR-діяльності ігноруються; головними провідником інформації є ЗМІ; безпосередні відносини з різними соціальними групами мінімальні.

Сутність моделі PR-діяльності «інформування» полягає в тому, що: усвідомлення регулярної роботи із ЗМІ, більше того поширення інформації є головною метою такої PR-діяльності; інформація повинна бути точною і правдивою, проте лише позитивною, негативні факти і події замовчуються.

Вітчизняний дослідник О. Литвиненко виокремлює два основних типи пропагандистських технологій, які застосовуються в індустріальному суспільстві [5, с.110]: м'які, що не суперечать системі символів, настанов і стереотипів реципієнтів; жорсткі, що мають на меті докорінну модифікацію чи руйнацію наявних настанов.

При цьому базовими правилами цих двох технологій є: необхідність здійснення впливу на емоції, а не на розум; необхідність здійснення постійного психологічного тиску на реципієнта; необхідність застосування сугестивних технологій, оскільки вони надають можливість здійснювати прямий вплив на підсвідомість людини. Саме це забезпечує ефективність цих технологій; зорієнтованість пропагандистської кампанії на чітко визначену цільову аудиторію.

Отже, в індустріальному суспільстві основними технологіями конструювання соціальної реальності є м'які та жорсткі пропагандистські технології, що відповідно відповідають моделям PR-діяльності «інформування» та «пропаганда».

Розгляд інформаційно-комунікативних технологій конструювання соціальної реальності в інформаційному суспільстві розпочнемо з характеристики третьої та четвертої моделей PR-діяльності, запропоновані піарологом Дж. Грюнігом [7].

Третя модель PR-діяльності, яка має назву «двостороння асиметрична комунікація» може бути охарактеризована наступним чином: широко використовуються дослідницькі методи, в першу чергу для того, щоб визначити, яка інформація спричинить позитивну реакцію громадськості. Тобто, така діяльність стає «діалоговою»; результат такого виду Public Relations є асиметричним, оскільки від комунікації вирає лише замовник, а не громадськість; при реалізації цієї моделі методи PR-діяльності розробляються виходячи із можливостей досягнення найбільшої користі для обох сторін процесу взаємодії, оскільки PR-діяльність визначається як «прагматична»: на першому місці стоїть користь, бажана позиція однакової практичної користі для замовника і громадськості.

Четверта модель PR-діяльності отримала назву «двостороння симетрична». Для неї характерні такі прийоми: повне усвідомлення суб'єктом PR-діяльності необхідності взаєморозуміння і врахування взаємовпливу середовища та організації; мета PR-діяльності – взаємна користь замовника та громадськості («симетричність»); широка практика ведення переговорів, заключення договорів, використання стратегії вирішення конфліктів для того, щоб досягнути змін у поглядах, думках і поведінці громадськості; акценти у функціонуванні PR-фахівців зміщуються від журналістських і рекламних до дослідницьких та консультативних.

Отже, якщо третя модель PR-діяльності стає початковим етапом організації взаємодії держави з громадськістю, то четверта модель – його втіленням і ефективним вираженням соціального партнерства.

Розвиток комп'ютерних технологій, як результат чергової інформаційної революції, визначив соціальні зміни у традиційних формах комунікації, а саме: глобальна віртуалізація комунікації; розширення можливості соціалізації; ускладнення механізмів формування ідентичності та конструювання моделей суб'єктивності. За таких умов, що склалися у простір віртуальних мереж перейшло багато видів професійної та соціокультурної діяльності. Ці процеси розширюють соціокультурний простір, а також змінюють спосіб мислення і шкалу пріоритетів, що, в свою чергу, супроводжуються становленням нових форм життєдіяльності людини, переглядом цінностей і норм. Така ситуація спонукає вчених до вивчення проблем, пов'язаних із осмисленням сучасного стану соціальної реальності та особливостей її конструювання в умовах віртуалізації комунікації. Одним з актуальних питань є також з'ясування сутності складного і багатогранного поняття віртуальної реальності з точки зору її соціально-філософських ознак.

Віртуальність нині розглядається з різних точок зору, однак домінуючими є уявлення про віртуальність як про штучний феномен, який створений людською діяльністю зі специфічними властивостями. У праці [8] комплексно аналізуються процеси віртуалізації, категорії

«віртуальність» і «віртуальна реальність», а також виокремлено такі характерні риси віртуальності: така, що пов'язана з комп'ютерами, завдяки їм відбувається становлення технічно-міфологічної картини світу; ефемерна, тобто необов'язкова, що не включає в себе людину; модна і приваблива, в цілому соціально схвалена; така, що представляє якусь «несерйозну» сферу, приналежність до якої означає відключення від реальності як комплексу причин і наслідків; така, що лякає в силу своєї здатності загрожувати реальності оточуючого світу і ставити її під сумнів, – а разом з нею і людське буття; така, що моделюється в реальному масштабі часу; така, що імітує оточення з високим ступенем реалізму; надає можливість діяти на оточення і мати при цьому зворотний зв'язок.

Наслідком віртуалізації суспільства, як одного з глобальних процесів сучасності, є віртуалізація культури, економіки, політики, мистецтва, науки, системи освіти. Не заперечним є той факт, що інформаційно-технологічне середовище породжує особливу соціальну реальність, в якій виникають, поширюються і споживаються віртуальні культурні феномени. Саме віртуальна реальність не лише істотно впливає на життя і культуру соціуму, а й генерує новий тип соціальної реальності, новий тип культури і новий тип соціального індивіда як суб'єкта віртуальної культури – Номо Virtualis.

Під поняттям «віртуальна реальність» будемо розуміти особливий компонент інформаційного простору, сформований у вигляді віртуальних анклавів реальних об'єктів і процесів, які базуються на відповідних програмно-апаратних платформах та інформаційно-комунікаційних мережах, системах зв'язку і сприймаються людиною як модель-замінник дійсної реальності або як деяка реальність, первинна по відношенню до об'єктивної реальності [9, с.340-342].

Варто додати, що віртуальна модель дійсності базується перш за все на інформаційних технологіях, які надають можливість: формувати в кіберпросторі досить адекватну дійсній реальності віртуальну реальність як певну модель світу (об'єктів, процесів) в будь-якій придатній для сприйняття людською свідомістю формі; прив'язувати до елементів цієї моделі будь-які необхідні дані і оперувати ними; моделювати результати впливу (управління) до їх реалізації в реальному світі; впливати на об'єктивну реальність через її узгодження з віртуальною реальністю шляхом передачі інформаційних повідомлень (управляючи впливів).

Аналіз наукової та довідкової літератури [1-15] дозволяє констатувати, що сучасними основними технологіями конструювання соціальної реальності є такі хай-х'юм-технології, як: високі політтехнології, резонансні технології, кризові технології, технології інформаційної війни та забезпечення національної безпеки, технології впливу на суспільну свідомість через органи ЗМІ.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Найвагоміші інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності в індустріальному суспільстві характеризуються односторонньою спрямованістю від суб'єкта до об'єкта контролю і мають

лінійний характер. За такого типу інформаційної дії відбувається розподіл та доведення інформації з центру до периферії, тоді як рух іншими напрямками є надзвичайно ускладненим. За такого лінійного характеру поширення інформації носієм інформаційної влади є ЗМІ, інформаційні та рекламні агентства, піар-компанії, інститути соціалізації. Інформаційний контроль виявляється через управління комунікаціями, їх змістом і спрямованістю за допомогою інформацією. Інформаційна влада відрізняється від інформаційного впливу силою та стійкістю суб'єкта на об'єкт, високою мірою контролю його поведінки. При цьому комунікації здійснюють визначальний вплив на соціальне конструювання реальності, й політичну поведінку зокрема.

2. Сучасні інформаційно-комунікативні технології конструювання соціальної реальності, які лежать в основі функціонування ЗМІ та стали новим шаблоном у відносинах «людина – техніка – суспільство», створюють новий соціокультурний простір. Особливістю останнього є трансформація традиційних поведінкових стереотипів, головним чином у сферах соціокультурного життя, що пов'язані із спілкуванням.

Перехід до нових можливостей інформаційно-комунікативних технологій конструювання соціальної реальності можна розглядати у двох аспектах – позитивному, демократичному та негативному, деструктивному. Соціальний контроль у демократичних суспільствах зазнає істотних змін з приходом ери мережі Інтернет; потужні інформаційні засоби для здійснення політичних цілей роблять актуальними такі поняття як інформаційна війна та безпека; поряд з цим набувають нового поширення можливості використання нових демократичних методів соціального контролю.

Наразі поряд із традиційними інформаційно-комунікативних технологій конструювання соціальної реальності – інформування та пропаганда, особливого значення набувають хай-х'юм-технології: високі політтехнології, резонансні технології, кризові технології, технології інформаційної війни та забезпечення національної безпеки, технології впливу на суспільну свідомість через органи ЗМІ.

Література

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, П. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
2. Москвичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / С.Москвичи; пер. с франц. П.П.Емельяновой. – М.: Издательство «Центр психологии и психотерапии», 1996. – 478 с.
3. Рукетт М.-А. Познание масс. Очерки политической психологии / М.-А. Рукетт; пер. с франц. Н.В. Вышинского. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 272 с.
4. Панарин И.И. Технология информационной войны / И.И. Панарин. – М.: «КСН+», 2003. – 320 с.
5. Литвиненко О.В. Специальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії: монографія / О.В. Литвиненко. – К.: ВКФ «Сатсанта», 2000. – 222 с.
6. Почепцов Г. Вступ до інформаційних війн / Г. Почепцов. – К.: Центр вільної преси. - 1999. – 108 с.
7. Филатов А.С. Модели Public Relations в контексте гражданского общества / А.С. Филатов // Украина в евроатлантическом контексте. Гражданское общество и средства массовой информации. Пиар-деятельность в СМЖ; Луган. Нац.

Пед. Ун-т ім. Тараса Шевченка; Отв. ред.: А.Н. Синельникова, А.Ф.Компанцева, Г.А.Петровская. – Луганск: Знання, 2004. – С.85-95.

8. Паратута Е.Е. Философия виртуальной реальности / Е.Е. Паратута. – Санкт-Петербург, 2007. – 147 с.

9. Операции информационно-психологической войны: краткий энциклопедический словарь-справочник / В.Б.Вепринцев, А.В.Манойло, А.М. Петренко, Д.Б. Фролов; под ред. А.М. Петренко. – М.: Горячая линия – Телеком, 2005. – 495 с.

10. Шолубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти): монографія / В.Б. Шолубко. – К.: НАОУ, 2003. – 320 с.

11. Шевченко М.М. Формування образу ворога з України засобами російської пропаганди: досвід пострадянського періоду / М.М. Шевченко // Візми і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 22 травня 2015 р. / [за заг. ред. проф. Г.М. Стародубець]. – Житомир: Полісся, 2015. – С. 173-175.

12. Архипова Є.О. Інформаційна безпека: соціально-філософський вимір : дис. ... канд. філос. наук 09.00.03 / Архипова Євгенія Олександрівна ; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т". – К., 2012. – 215 с.

13. Зозуля О.С. Боротьба за почуття громадян як основоположна функція Міністерства інформаційної політики України / О.С. Зозуля // Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей : матеріали ХV науково-практичної конференції (Київ, 14 травня 2015 року). – К. : ВНЗ "Національна академія управління", 2016. – С. 54-56.

14. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / Соловйов С.Г., та ін. ; заг. ред. Грицяк Н.В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каб. інформ. політики та електрон. урядування. – Київ : К.І.С., 2015. – 320 с.

15. Нестеряк Ю.В. Державна політика у сфері засобів масової комунікації в умовах суспільних трансформацій в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Нестеряк Юрій Васильович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2016. – 404 с.

References

1. Berlier P. Sotsyalnoe konstruivannye realnosti. Traktat po sotsyologiyu znannya / P. Berlier, T. Lukman. – M.: Medyum, 1995. – 323 s.

2. Moskovychy S. Veľ toľp. Ystorycheskyi traktat po psykholohiyu mass / S. Moskovychy; per. s frants. T.P. Emelianovoi. – M.: Yzdatelstvo «Tsentr psykholohiyu u psykhoterapyu», 1996. – 478 s.

3. Rukett M.-L. Poznanye mass. Ocherky polytycheskoi psykholohiyu / M.-L. Rukett; per. s frants. N.V. Vbshynskoho. – M.: «Kanon+» ROOY «Reabylytatsiya», 2010. – 272 s.

4. Panaryn Y.N. Tekhnolohiya ynfomatyyonnoi voyny / Y.N. Panaryn. – M.: «KSN+», 2003. – 320 s.

5. Lytvynenko O.V. Spetsialni infomatsiini operatsii ta propahandytski kampanii : monohrafiya / O.V. Lytvynenko. – K.: VKF "Satsanta", 2000. – 222 s.

6. Pochepstov H. Vstup do infomatsiinykhi viin / H. Pochepstov. – K.: Tsentr vilnoi presy. - 1999. – 108 s.

7. Fylatov A.S. Modely Public Relations v kontekste hrazhdanskoho obshchestva / A.S. Fylatov // Ukraina v evroatlantskoy kontekste. Hrazhdansko obshchestvo u sredstva massovoi ynfomatsyy. Pyar-deiatelnost v SMY; Luhan. Nats. Ped. Un-t im. Tarasa Shevchenka; Otv. red.: L.N. Synelnykova, L.F. Kompantseva, H.A. Petrovskaja. – Luhansk: Znanye, 2004. – С. 85-95.

8. Taratuta E.E. Fylosofiya vyrtualnoi realnosti / E.E. Taratuta. – Sankt-Peterburh, 2007. – 147 s.

9. Operatsyy ynfomatyyonno-psykholohycheskoi voyny: kratkyi entsyklopedycheskyi slovar-spravochnyk / V.B. Vepryntsev, A.V. Manoilov, A.Y. Petrenko, D.B. Frolov; pod red. A.Y. Petrenko. – M.: Horiachia lynya – Telekom, 2005. – 495 s.

10. Tolubko V.B. Infomatsiina borotba (kontseptualni, teoretichni, tekhnolohichni aspekty): monohrafiya / V.B. Tolubko. – K.: NAOU, 2003. – 320 s.

11. Shevchenko M.M. Formuvannia obrazu voroha z Ukrainy zasobamy rosiiskoi propahandy: dosvid postradianskoho periodu / M.M. Shevchenko // Viiny i zbroini konflikty u Skhidnii Evropi u KfKfi – na pochatku KfKfi stolit: materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii, 22 travnia 2015 r. / [za zah. red. prof. H.M. Starodubets]. – Zhytomyr: Polissia, 2015. – S. 173-175.

12. Arkhyypova Ye.O. Infomatsiina bezpeka: sotsialno-filosofskyi vymir : dys. ... kand. filos. nauk 09.00.03 / Arkhyypova Yevheniia Oleksandrivna ; Nats. tekhn. un-t Ukrainy "Kyiv. politekhn. in-t". – K., 2012. – 215 s.

13. Zozulia O.S. Borotba za pochuttia hromadian yak osnovopolozhna funktsiia Ministerstva infomatsiinoi polityky Ukrainy / O.S. Zozulia // Patriotizm u systemi suchasnykhi suspilnykhi tsinnosti : materialy KfV naukovy-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 14 travnia 2015 roku). – K. : VNZ "Natsionalna akademiia upravlinnia", 2016. – С. 54-56.

14. Infomatsiina skladova derzhavnoi polityky ta upravlinnia : monohrafiya / Soloviov S.H., ta in. ; zah. red. Hrytsiak N.V. ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy, Kab. inform. polityky ta elektron. uraduvannia. – Kyiv : K.I.S., 2015. – 320 s.

15. Nesteriak Yu.V. Derzhavna polityka u sferi zasobiv masovoi komunikatsii v umovakh suspilnykhi transformatsii v Ukraini : dys. ... d-ra nauk z derzh. upr. : 25.00.01 / Nesteriak Yurii Vasylivych ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy. – Kyiv, 2016. – 404 s.

Lukyanenko O.M.,

assistant of the chair of philosophy Kyiv National Economic University named after. V. Hetman, lukyanenko_78@ukr.net
Ukraine, Kyiv

PECULIARITIES OF CONSTRUCTING OF SOCIAL REALITY IN INDUSTRIAL AND INFORMATION SOCIETIES

The purpose of the article is to determine the peculiarities of constructing of social reality in the industrial and informational societies.

Using the logical-semantic method the author's definition of the concept of "informational-communicational technologies of constructing of social reality" is proposed. With the help of methods of structural and functional and factor analysis, it has been established that the informational-communicational technologies of constructing of social reality in an industrial society are characterized by one-way orientation from the subject to the object of control and have the linear character in the informational society along with traditional technologies - information and propaganda, hi-haym technologies, which are aimed at creating a new social-cultural space, are of special significance.

Key words: industrial society, informational society, construction of social reality, informational-communicational technologies, Ukraine.

УДК 14:[304+308]:316.77

Прокопович Л.В.,*к.т.н., доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури
Одеського національного політехнічного університету, lada.prokopovich@gmail.com**Україна, м. Одеса*

ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ АРТ-ОБ'ЄКТІВ НА ТЕАТРАЛІЗАЦІЮ СУЧАСНОГО МІСТА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Мета дослідження – виявлення соціально-філософських засад впливу інтерактивних арт-об'єктів на театралізацію міста в перформативному, семіотичному та соціокомунікативному аспектах. Методологія дослідження ґрунтується на концепції театральності соціокомунікативних проявів культури. Цей підхід (що складає наукову новизну роботи) дозволив показати, що інтерактивні арт-об'єкти є не лише цікавими елементами міської архітектури, а й активними компонентами соціальної реальності з театральнотворчими і комунікативними потенціями.

Ключові слова: театралізація міського середовища, арт-об'єкт «Древо пізнання», соціальні комунікації, творчість, Одеса.

Постановка проблеми та актуальність дослідження.

На тлі глобальних криз і суттєвих трансформацій майже у всіх сферах людського буття незмінним залишається прагнення людей до театралізації деяких видів своєї діяльності. Цей феномен вже давно і плідно досліджується в різних галузях гуманітарної науки. І з кожним новим онтологічним «поворотом» у філософській думці (антропологічним, перформативним, іконічним, медіальним, лінгвістичним, семіотичним і т. д.) ці дослідження набувають актуальності і додаткових методологічних можливостей. Не є виключенням і дослідження театральності міста, яку можна розглядати в рамках предмета соціальної філософії.

Аналіз публікацій показує, що дослідження театралізації соціальних явищ та процесів, культурних феноменів мають міждисциплінарний характер і передбачають багато різних аспектів. Один з таких аспектів – погляд на театральність як на складову соціокультурного простору (Г. Дебор [11], І. Гофман [3], Й. Хейзінга [10] та ін.) і особливу форму соціальних комунікацій у культурі [8].

Для осмислення соціально-філософських засад театральності в соціокомунікативних проявах культури важливим є поняття простору. Бо в театрі сценічний простір є не лише формою візуалізації і організації певних обставин, а й засобом генерації, інтерпретації смислів (художніх, соціальних культурних), а також задає специфіку тих комунікацій, які виникають в театрі [1] та поза його межами. В «театрі» життя простір виконує такі ж самі функції, тому доцільним є виділення окремих комунікативних просторів і субпросторів, які складаються в різних сферах людської діяльності.

Одним з прикладів втілення такого підходу є розгляд феномену моди в контексті «просторового повороту» в дослідженнях О.В. Скалацької, де поняттям «простір моди» позначається системотворче явище, наділене креативними потенціями, здатне продукувати та споживати соціальні сенси, створювати іміджеві ознаки за допомогою одягу, визначати та змінювати тенденції

соціального розвитку за рахунок динаміки видовищності та театралізації [9].

Майже так само можна охарактеризувати і простір, який утворюється завдяки арт-об'єкту як елементу архітектури сучасного міста [6]. Тільки в цьому просторі головними чинниками «соціалізації» є не перформативна пропозиція, а соціокультурна і комунікативна активність мешканців міста. Ця активність обумовлена готовністю людей до оновлення оточуючого середовища, спрямованістю на сучасні форми діяльності та спілкування.

Саме реакцією на підвищення соціальної активності людей пояснюється поява таких видів відпочинку, як інсталяції, стріт-арт [4]. Такі арт-об'єкти не лише викликають позитивні візуальні асоціації, а й виступають в якості активного компонента в створенні емоційно гармонійного міського середовища. За допомогою «цікавих об'єктів у місті створюються точки тяжіння людей, а фрагмент міського середовища набуває унікального духу міста» [4].

Тобто мова вже йде не лише про організацію простору, а й про формування середовища – емоційно, інформаційно, семантично наповненого. Яке, до того ж, є відкритим до будь-яких змін та трансформацій.

Для соціально філософського осмислення цього феномену може бути корисним поєднання перформативного, просторового, семіотичного та соціокомунікативного аспектів.

Тому **мета даного дослідження** – виявлення соціально-філософських засад впливу інтерактивних арт-об'єктів на театралізацію міста в перформативному, семіотичному та соціокомунікативному аспектах.

Досягти цієї мети можна через вирішення таких завдань:

– виявити приклади прояву театралізації міського соціокультурного простору з використанням арт-об'єктів (скульптурних композицій, архітектурних конструкцій, пам'яток тощо);

– проаналізувати особливості перформативності та семантичного змісту простору, який утворюється завдяки таким арт-об'єктам;

– виявити соціокомунікативний потенціал інтерактивних арт-об'єктів в культурному просторі/середовищі міста.

Викладення основного матеріалу. На тлі глобалізації, яка передбачає уніфікацію з встановленням певних культурних стандартів, зростає прагнення окремих територій, особливо – міст, до формування і презентації своєї унікальності, створення власного «бренду» або особливих «візитівок», які підтримували б культурне та архітектурне різноманіття.

Тому в сучасному територіальному іміджемейкінгу не втрачає актуальності принцип шотландського урбаніста П. Геддеса – «Думай глобально, дій локально», – який він сформулював ще у 1915 році. Цей принцип реалізується, зокрема, в арт-об'єктах, характерною ознакою яких є театральність.

До таких арт-об'єктів відносяться, насамперед, інсталяції. На відміну від інших видів арт-об'єктів (граффіті, реклама, підсвітлення, трансляція відеозображень), інсталяції утворюють просторову композицію із різних предметів, які поєднуються територіально і за змістовим змістом, формуючи відповідний «сценічний» простір. Таку інсталяцію глядач не споглядає збоку, як, наприклад, картину, а опиняється в середині її, а іноді – навіть привносить власну «драматургію».

Одним з прикладів таких інсталяцій є арт-об'єкт, який у вересні 2018 року з'явився на території Одеського національного університету до 100-річного ювілею навчального закладу. Композиція називається «Дерево пізнання» (рис. 1). Автор – одеський художник, дизайнер Вадим Колісник.

Рис. 1. Арт-об'єкт «Дерево пізнання». Автор – Вадим Колісник. Одеса, 2018

Окрім Дерева до складу композиції входять також лавка із гербом ОНПУ та фігурка Кота в стилі стімпанк. Елементи розташовані на круговому майданчику, утворюючи власний предметно-змістовий простір. Кожен з елементів є багатфункціональним і багатозмістовим.

Дерево – це металева зварювальна конструкція, у «стовбурі» якої знаходиться механізм, що дозволяє у віконці-ілюмінаторі продивлятися (повертаючи вентиль) світліни з деяких сторінок історії Політеху. Поверхня «стовбуру» декорована символами основних наукових

напрямків університету – механіка, енергетика, хімія, метрологія, комп'ютерні технології, економіка, культура і т. д. На одній з гілок висить «золоте» Яблуко. Семантика цього символічного елементу доволі різноманітна – від казкових «молодильних яблук» (політехніки стверджують, що вони не постарішали на сто років, а помолодшали) до славнозвісного «яблука Ньютона» як символу наукового пошуку.

Для підсилення саме цього семантичного змісту яблука-символу точнісінько під ним встановлено лавку, сидячи на якій можна не лише відпочити або зробити селфі, а й почитати підручники, конспекти, створюючи підґрунтя для майбутнього наукового осяяння. Про прийняття студентами цієї «сміслової гри» свідчить той факт, що вже наступного дня після відкриття арт-об'єкту Коту дали кличку – «Ньютон».

Кіт в цій композиції – фігура найбільш популярна. Це обумовлено декількома причинами. По-перше, в Одесі до котів (будь-яких) завжди було особливе ставлення. Для одеситів коти – це не лише об'єкти любові та турботи, а й невичерпне джерело творчого натхнення, про що свідчать твори одеських художників, скульпторів, письменників, поетів, фотографів тощо). По-друге, Вадим Колісник металевого Кота постарався «оживити» максимально, використовуючи не лише художні засоби, а й технічні: голова Кота може обертатись – «для забезпечення широкого кругозору». По-третє, семантика образу Кота ґрунтується на асоціаціях з різних культурних традицій: кіт учений О.С. Пушкіна, Пан Коцький з українських народних казок, Кіт у чоботях, Чеширський кіт та інші літературні і фольклорні коти, характерними рисами яких є розум, винахідливість, почуття гумору, філософське ставлення до життя.

Все це суттєво розширює семантичне поле арт-об'єкту, роблячи його відкритим для нових інтерпретацій в заданому контексті.

Нові інтерпретації та додаткові смисли виникають в різноманітних комунікативних ситуаціях, котрі складаються як в середині об'єкту, так і поза його межами – обговорення в соцмережах, критика і аналіз в художніх колах, повідомлення і коментарі в ЗМІ, студентський фольклор.

«Драматургія», що завдається тематикою даного арт-об'єкту, виходить з його «сцени» на сцену справжню. Так, на конкурсі художньої самодіяльності «Студентська осінь – 2018» зі сцени пролунав веселий віршик:

У Політеху Кот учёный
Всё бродит с мыслью об одном:
Что в этом мире он не может
Быть просто маленьким котом.

Болты, винты, шурупы, гайки –
Всё это есть внутри Кота.
Но если вам сказать по правде,
В нём много знаний и труда...

Інтерактивний формат арт-об'єкту «Дерево пізнання» спонукає до активних творчих дій не лише студентів і викладачів Політехнічного університету, а й інших мешканців міста. В цьому «театрі» деякі з них випробовують себе в якості костюмерів. Так, з приходом

осінніх холодів Кота вже вдягали у модний козушок, пов'язували йому на шию шарфік, зв'язаний власноруч з ниток в «одеських кольорах» (рис. 2).

Рис. 2. Приклади вдягання Кота в арт-об'єкті «Древо пізнання», Одеса, (фото взяті з Facebook (І. Рязанова) та Google-maps).

Тобто, якщо на показах мод глядачам лише пропонуються нові моделі одягу, а глядачі цього шоу залишаються глядачами, то тут у глядачів є можливість самим зіграти «роль» модельєра, дизайнера або іміджмейкера.

Таким чином, створюється ситуація, в якій люди не лише споживають культурний продукт, а й приймають безпосередню участь в його створенні (розвитку, інтерпретуванні). Це задовольняє (якоюсь мірою, нехай і зовсім мізерною) потребу людей у творчій [5;7] та соціальній самореалізації [2].

Звісно ж, практика вдягання скульптури або пам'ятника не є новаторством одеситів. Така традиція давно існує, наприклад, у Брюсселі, де час від часу вдягають у різний одяг, уніформи та національні костюми (в тому числі й в український) відомого на весь світ Міннекена Піса. Ця мініатюрна бронзова статуя-фонтан є не лише одним із символів Брюсселю, а й інтерактивним арт-об'єктом, хоча авторами таким він не замислювався. Ідея вдягнути «хлопчика-дзюркунчика» належить,

ймовірно, курфюрсту Баварському Максиміліану. Принаймні, за переказами, саме він вперше надіслав костюмчик для цієї скульптури у 1698 році. З того, власне, і пішла традиція, яка зараз виглядає як яскравий перформанс. Церемонія вдягання Манеккена Піса зазвичай проходить весело і урочисто, на ній присутні міські чиновники, грає духовий оркестр, завжди збирається публіка, що складається із мешканців міста, туристів, репортерів. Тобто невеличка архітектурна локація перетворюється на місце театралізованої вистави.

У випадку із арт-об'єктом «Древо пізнання» саме така його функція і передбачалась. Він замислювався як локація з певної театральністю. Проте, на відміну від театрального спектаклю, «спектакль» в «декораціях» цього арт-об'єкту є суто інтерактивним, бо передбачає:

- розвиток подій не за сценарієм, а спонтанно, з елементами імпровізації;
- необмежену кількість учасників – акторів, режисерів, драматургів, костюмерів, глядачів, критиків;
- відсутність часового обмеження «спектаклю» (відбувається або один спектакль з продовженням, або плавний перехід одного спектаклю в інший);
- можливість змін в сценографії (костюми, атрибути), що іноді суттєво впливає на генерацію нових сенсів та інтерпретацій;

– відсутність чіткого розмежування між «сценою» та «глядацьким залом», що обумовлює і відсутність границі між «театральною» комунікацією і соціальною.

Відсутність топографічних і комунікативних меж дозволяє поєднувати в одному перформативно-просторовому полі «театр» і вуличну виставу, свято і повсякдення, авторський «текст» і фольклор.

При цьому фольклорна складова постійно збільшується, що збільшує і підстави розглядати арт-об'єкт не лише як елемент міської архітектури, а й як місце соціокультурної активності людей, яка супроводжується (а іноді й спричиняється) комунікацією різних видів – соціальною, художньою, творчою.

Тому простір інтерактивного арт-об'єкту можна визначити як предметно-сміслову, системотворче явище, наділене театральними-креативними потенціями, які проявляються в соціокультурних комунікаціях різних видів.

Висновки. Соціально-філософське осмислення культурних функцій інтерактивних арт-об'єктів в сучасному місті показує, що деякі з них можуть впливати на театралізацію міського середовища (окремих його локацій). Цьому сприяє здатність таких арт-об'єктів концентрувати в своєму просторі перформативні, семіотичні та соціокомунікативні прояви культури.

Обумовлюється такий процес театралізації міського середовища соціальною і творчою активністю людей, прагненням їх до ігрових форм буття, естетичних новацій та нових форматів соціальної комунікації.

В практиці територіального іміджмейкінгу це зайвий раз доводить, що імідж міста складається не лише із зовнішньої атрибутики та історичної репутації, а й із специфічних рис населення, які, власне, і створюють особливий характер і неповторний «колерит» міста.

Література

1. Бақанурский А.Г. Коммуникативные аспекты театрального спектакля / А.Г. Бақанурский. – Херсон: Тринь Д.С., 2013. – 276 с.
2. Боринштейн Е.Ф. Особенности самореализации личности в современном украинском обществе / Е.Ф. Боринштейн // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2014. – С. 29-35.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. – М.: Канон-пресс-Ц, 2000. – 304 с.
4. Григорьева Е.Э., Тимофеева Е.Н. Арт-объекты в городской среде // Образование и наука в современных реалиях: материалы IV Международной научн.-практ. конф. (Чебоксары, 26 февраля 2018 г.). – Чебоксары, 2018. – С. 18-19.
5. Кривцова Н.В. Психологічні особливості потенціалу самореалізації особистості. Автореф. ... канд. психол. наук, 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечнікова, 2018. – 21 с.
6. Прокопович Л.В. Арт-объект с организацией пространства как территория культурных смыслов / Л.В. Прокопович // Соціокультурні тенденції розвитку сучасного мистецтва та дизайну: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (Херсон, 5-9 листопада 2018 р.). – Херсон, 2018. – С. 213-215.
7. Прокопович Л.В. О границах поэтического и технического творчества / Л.В. Прокопович // Аркадія. – 2010. – № 1(27). – С. 39-41.
8. Прокопович Л.В. Театрализация социокультурной коммуникации: методологическое обоснование исследовательского подхода / Л.В. Прокопович. – ScienceRise. – 2017. – № 7(36). – С. 29-32. DOI: 10.15587/2313-8416.2017.106701.
9. Скалацька О.В. Мода як соціальний феномен: перформативно-просторовий підхід: монографія / О.В. Скалацька. – Одеса: Печатный дом, 2016. – 242 с.
10. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статті по історії культури / Й. Хейзинга. – М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.
11. Debord Гю. La société du spectacle. – URL: http://sami.is.free.fr/Oeuvres/debord_societe_spectacle_1.html.

References

1. Baqanurskiy A.G. Kommunikativnyye aspekty teatral'nogo spektaklya (Communicative aspects of theatrical performance). – Kherson, 2013. – 276 p.
2. Borinshteyn E.F. Osobennosti samorealizatsii lichnosti v sovremennom ukrainskom obshchestve (Features self-realization in modern Ukrainian society) // Aktual'ni problemy filosofii ta sotsiologiyi. – 2014. – P. 29-35.
3. Goffman E. The presentation self in every day life. – Moscow, 2000. – 304 p.
4. Grigorieva E.E., Timofeeva E.N. Art-ob'yekty v gorod'skoy srede // Obrazovaniye i nauka v sovremennykh realiyah. – Cheboксary, 2018. – P. 18-19.
5. Kryvtsova N.V. Psykholohichni osoblyvosti potentsialu samorealizatsiyi osobystosti. Avtoref. dySSERT. ... kand. psykhol. nauk, – Odessa, 2018. – 21 p.
6. Prokopovich L.V. Art-ob'yekt s organizatsiyey prostranstva kak territoriya kul'turnykh smyslov (Art-object with the organization of space as a territory of cultural meanings) // Sociokul'turni tendentsiyi rozvytku suchasnoho mystetstva ta dyzaynu. – Kherson, 2018. – P. 213-215.
7. Prokopovich L.V. O granitsakh poeticheskogo i tekhnicheskogo tvorchestva (On the boundaries of poetic and technical creativity) // Arcadia. – 2010. – № 1(27). – P. 39-41.
8. Prokopovich, L.V. Teatralizatsia sotsiokul'turnoy komunikatsii: metodologicheskoe obosnovaniye issledovatel'skogo podkhoda (Theatricalization of sociocultural communication: methodological substantiation of the research approach) // ScienceRise. – 2017. – № 7(36). – P. 29-32. DOI: 10.15587/2313-8416.2017.106701.
9. Scalatska O.V. Moda yak sotsial'nyy fenomen: performatyvno-prostorovyy pidkhid: monohrafiya. – Odessa, 2016. – 242 p.
10. Huizinga Jo. Homo Ludens; Stat'i po istorii iskusstva. – Moscow, 1997. – 416 p.
11. Debord Gyu. La société du spectacle. – URL: http://sami.is.free.fr/Oeuvres/debord_societe_spectacle_1.html.

Prokopovych L.V.,

Ph.D. Engineering, Assoc. Professor, Department of Art History, Cultural Studies and Philosophy of Culture, Odessa National Polytechnic University, lada.prokopovich@gmail.com

Ukraine, Odessa

THE IMPACT OF INTERACTIVE ART-OBJECTS ON THE THEATRICALIZATION OF THE MODERN CITY: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The purpose of the study is to identify the socio-philosophical foundations of the influence of interactive art-objects on the theatricalization of the city in performative, semiotic and sociocommunicative aspects. The research methodology is based on the concept of theatricality of sociocommunicative manifestations of culture. This approach (which is a scientific novelty) made it possible to show that interactive art-objects are not only interesting elements of urban architecture, but also active components of social reality with communicative and theatrical-creative potential.

Key words: theatricalization of the urban environment, art-object “Tree of Knowledge”, social communications, creations, Odessa.

УДК 141.7:[316.4:005.95/96]

Шевченко М.М.,

*доцент, к.філос.н., доцент кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України, stm1970@ukr.net**Україна, м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті на основі телеологічного та системного підходів до соціального проектування розроблено соціально-філософську концепцію кадрової безпеки системи публічного управління, що включає наступні науково обґрунтовані положення: загальні положення і принципи забезпечення кадрової безпеки; методи дослідження та підходи щодо соціального проектування системи кадрової безпеки; система і нормативно-правове забезпечення кадрової безпеки; система підготовки служби персоналу.

Реалізація запропонованої концепції є запорукою подолання надмірної інертності професійної свідомості фахівців служби персоналу.

Ключові слова: *соціально-філософська концепція, соціальне проектування, соціальне конструювання, соціальний інститут кадрової безпеки, система кадрової безпеки, система забезпечення кадрової безпеки.*

Постановка проблеми. В Стратегії національної безпеки України зазначено, що актуальною загрозою національній безпеці України є неефективна система державного управління, яка характеризується слабкістю, дисфункціональністю, застарілою модель публічних інститутів, депрофесіоналізацією та деградацією державної служби, а також здійснення державними органами діяльності в корпоративних та особистих інтересах [1].

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш **важливими науковими та практичними завданнями** формулювання та вирішення проблем забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління на сучасному етапі державного будівництва в Україні.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що в науковому дискурсі соціальної філософії та державного управління такими українськими дослідниками, як В. Абрамовим [2], В. Ананьїним, В. Горлинським [3], О. Пархоменко-Куцевіл [4], сформульовані проблеми забезпечення кадрової безпеки в системі державного управління України, а саме: об'єктивна необхідність уточнення категоріально-понятійного апарату проблематики кадрової безпеки системи державного управління, а також об'єкту і предмету професійної діяльності у сфері забезпечення кадрової безпеки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей статті. Незважаючи на вказані роботи, в яких сформульовані проблеми забезпечення кадрової безпеки можна констатувати, що сьогодні відсутні праці в яких би розглядалося питання розробки соціально-філософських засад розвитку всебічного забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління.

Саме тому **мета цієї статті** полягає у розробці соціально-філософської концепції кадрової безпеки системи публічного управління¹.

¹Тема даної статті пов'язана із соціально-філософськими дослідженнями в межах цільових програм науково-дослідних робіт, які здійснюються в Національній академії державного управління при Президентові України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Розвиток всебічного забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління, на нашу думку, повинен ґрунтуватися на соціально-філософській концепції, що включає наступні науково обґрунтовані положення: 1) загальні положення, базові категорії і поняття соціальної філософії проблематики кадрової безпеки і принципи її забезпечення; 2) методи дослідження та підходи щодо соціального проектування системи кадрової безпеки як соціального інституту; 4) система і нормативно-правове забезпечення кадрової безпеки; 5) система підготовки служби персоналу.

На нашу думку, вказана концепція повинна забезпечити: 1) єдність принципів розбудови системи безпеки кадрової безпеки та вироблення політики кадрової безпеки системи публічного управління; 2) поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, державних і відомчих програм у сфері кадрової безпеки системи публічного управління.

Викладемо основні ідеї, найбільш придатні для реалізації цих положень.

1. Загальні положення, базові категорії соціальної філософії та поняття проблематики кадрової безпеки і принципи її забезпечення.

Кадрова безпека системи публічного управління як стан захищеності професійних, гуманітарних, морально-психологічних, інтелектуальних та інших цінностей і якостей особистості та соціальних груп, які входять у систему публічного управління, котрий забезпечує здатність протистояти загрозам в управлінській сфері під впливом людського фактору є необхідною умовою збереження та розвитку кадрового потенціалу системи публічного управління.

Головними об'єктами кадрової безпеки системи публічного управління є: професійні, гуманітарні, морально-психологічні, інтелектуальні й інші цінності і якості державних службовців та посадових осіб місцевого врядування; інтереси розвитку і збереження кадрового потенціалу системи публічного управління.

Базовими категоріями соціальної філософії проблематики кадрової безпеки є: соціальні інститути, політика, держава, організація, управління, освіта, наука, безпека. Поняттями проблематики кадрової безпеки є: кадрова безпека системи публічного управління, система забезпечення кадрової безпеки, система забезпечення кадрової безпеки, безпека життєдіяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; соціальна, професійна, гуманітарна, психологічна, інформаційно-психологічна безпека державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; безпека персональних даних державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; мотиваційна готовність державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування до виконання посадових обов'язків; політична безпека державної служби; організаційно-управлінська, кібернетична, кримінальна та організаційно-технічна безпека державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; безпека системи освіти державних службовців і галузі науки «Державне управління».

Основними принципами забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління є: верховенство права; пріоритет соціального партнерства у врегулюванні конфліктів у сфері публічного управління; громадський контроль за структурами в системі забезпечення кадрової безпеки; додержання балансу інтересів державних службовців та посадових осіб місцевого управління, суспільства та держави, їхня взаємна відповідальність за стан справ у сфері публічного управління; чітке розмежування повноважень органів публічної влади у сфері забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління.

Кадрова безпека системи публічного управління досягається шляхом проведення виваженої політики кадрової безпеки відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у сфері кадрової безпеки та розвитку кадрового потенціалу системи публічного управління.

Конкретні засоби і шляхи забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління обумовлюються пріоритетністю важливих інтересів у сфері кадрової безпеки, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави.

2. Методи дослідження і підходи щодо соціального проектування системи кадрової безпеки як соціального інституту.

Основним методом дослідження кадрової безпеки мають стати системна інженерія, що органічно поєднує в собі усе найкраще з кібернетики, синергетики, системного аналізу і системного синтезу, а з апарату системного дослідження важливих для її забезпечення і вдосконалення процесів – моделювання. При цьому може бути рекомендована і процедура сумісного використання вибраного інструментарію, що включає такі етапи, як: емпіричний системний аналіз; проблемно-орієнтований опис мети і об'єкту дослідження; теоретичний системний аналіз і синтез системи кадрової безпеки та системи забезпечення кадрової безпеки на основі моделювання.

Що стосується дослідження процесів, важливих для збереження стійкості всієї системи кадрової безпеки України та її трьох базових компонентів, то при його проведенні доцільно застосовувати функціональну, інформаційну та морфологічну моделі системи кадрової безпеки.

Вибір основного методу забезпечення кадрової безпеки зумовлений різноманіттям потреб, цінностей та інтересів у сфері кадрової безпеки з одного боку, небезпек, загроз і викликів їй – з іншою. Звідси – необхідність як в програмно-цільовому плануванні та управлінні діяльністю по підтримці стійкості системи кадрової безпеки, так і в теорії організації і дослідженні операцій, що є найбільш придатним апаратом цього методу.

Практична реалізація цього інструментарію може бути розділена на три стадії:

1) стратегічне управління, яке здійснюється в цілях не лише визначення вектору бажаних інтегральних характеристик системи кадрової безпеки, але й розробки відповідних цільових програм, що забезпечують їх досягнення. Варто зазначити, що рамках стратегічного управління у сфері кадрової безпеки здійснюється соціальне проектування системи кадрової безпеки – розробка моделі вказаної системи. Проектування як моделювання передбачає структурно-функціональне, просторове, часове, операційно-діяльнісне, інституціональне, організаційне проектування.

В процесі проектування системи кадрової безпеки варто враховувати: базові цінності суспільства – добробут, безпека, справедливість; національні цінності та ідеали культури національної безпеки, стратегічної та організаційної культури; національні інтереси та національні цілі у сфері забезпечення безпеки та суспільного розвитку; тип політичного режиму і панівний тип комунікації; діалектичний взаємозв'язок між суспільним розвитком та безпекою; сучасні тренди розвитку глобального управління; глобальні трансформації у різних сферах суспільного життя; сучасні тенденції розвитку загроз, політичного та міждержавного протистояння; зміни організаційно-функціональних форм державного управління; світовий досвід розбудови систем публічного управління; зарубіжний та вітчизняний досвід розбудови систем кадрової безпеки; результати прогнозування загроз та трансформацій безпекового середовища, в якому реалізуються важливі інтереси у сфері кадрової безпеки.

Проектування системи кадрової безпеки та її складової – системи забезпечення кадрової безпеки, передбачає визначення місії, функцій та завдань вказаних систем, а також механізмів забезпечення кадрової безпеки. При цьому необхідно враховувати закономірності розвитку тріад «культура – інститути – організації», «насильство – інститути – організації», «організація – ресурси – час», що дозволить виявити перспективні моделі системи кадрової безпеки та системи забезпечення кадрової безпеки, що узгоджується зі станом і перспективами геополітичного, суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку Української держави.

Соціальне конструювання системи кадрової безпеки – це впровадження проекту в соціальну матерію у

відповідності з вимогами завдань системи кадрової безпеки. Це передбачає: розробку нормативно-правової бази в галузі кадрової безпеки (політико-правове конструювання); створення нових елементів, структур, підсистем, механізмів забезпечення кадрової безпеки та встановлення зв'язків між ними (структурно-функціональне конструювання); розміщення створених нових елементів, структур, підсистем, механізмів забезпечення кадрової безпеки у своєму типі соціального простору (просторове конструювання) та соціальному часі (часове конструювання); формування алгоритмів функціонування та підготовки відповідних фахівців служби персоналу (організаційне конструювання); розробку правил і принципів діяльності фахівців служби персоналу (операційно-діяльнісне конструювання);

2) тактичне управління, що реалізується шляхом створення умов для виконання цільових програм, періодичного зіставлення реальних і допустимих показників кадрової безпеки і здійснення своєчасних дій по їх утриманню в межах визначеного діапазону;

3) оперативне управління, що реалізується шляхом постійного моніторингу рівня загроз кадровій безпеці, адекватного та своєчасного реагування на виявлені загрози.

Інакше кажучи, це припускає вирішення наступних чотирьох завдань: обґрунтування оптимальних інтегральних показників кадрової безпеки і їх допустимих відхилень; забезпечення заданих значень цих показників розробкою і виконанням сукупності цільових програм; контроль відповідності поточних значень інтегральних показників допустимого діапазону; підтримка реальних інтегральних характеристик стійкості системи кадрової безпеки у сфері прийнятних значень. При цьому перші два завдання повинні вирішуватися на стадії стратегічного управління, а два останні – при тактичному та оперативному управлінні цим процесом.

3. Система і нормативно-правове забезпечення кадрової безпеки.

Парирування зовнішніх і внутрішніх викликів системі публічного управління України, адекватне реагування на загрози кадровій безпеці системи публічного управління вимагає вдосконалення нинішньої системи забезпечення кадрової безпеки. Зокрема, її низька ефективність обумовлена смисловими і структурними недоліками відповідної нормативної бази: невірні початкові передумови і базові категорії, абстрактність або «розмитість» одних нормативних актів і вузьковідомча орієнтація – інших; відсутність їх багаторівневого поділу на системоутворюючі компоненти, просто компоненти і елементи. По суті, в системі нормативно-правового забезпечення кадрової безпеки України має місце розрив між деякими законами і указами Президента України. Тому існує нагальна необхідність в законодавчому уточненні сутності кадрової безпеки і регламентації умов її гарантованого забезпечення. Природно, що успіху в цій роботі потребує впровадження додаткових нормативних актів, призначених як для усунення розриву між нормативними документами стратегічного і тактичного рівнів, так і координації їх зусиль на найбільш важливих і/або суміжних напрямках. Перший з них представляють політичні принципи і погляди, які

оприлюднені указами глави держави і спрямовані на мобілізацію усіх зусиль країни на самозбереження нації та Української держави; другий – законодавство з питань безпеки, пов'язане із вже існуючим адміністративним, цивільним та іншими розділами права.

4. Система підготовки фахівців служби персоналу.

До групи загальнокультурних компетенцій магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» пропонуємо віднести наступні виробничі функції діяльності магістрів, а саме: функцію громадянської поведінки та етики; функцію соціальної, професійної і освітньої взаємодії; функцію організації та проведення досліджень для вирішення професійних задач; функцію професійного самовдосконалення та відповідні їм компетенції. Вказані функції та соціально-ціннісний зміст загальнокультурних компетенцій магістрів визначені нами в [5].

До групи професійних компетенцій фахівців служби персоналу пропонуємо включити:

1) Організаційно-управлінські компетенції: бути здатним до аналізу, планування та організації процесу забезпечення кадрової безпеки; володіти технологіями управління персоналом і кадрового аудиту; вміти знаходити та приймати організаційні управлінські рішення щодо виконання завдань політики кадрової безпеки; вміти здійснювати планування заходів органу публічної влади щодо забезпечення кадрової безпеки згідно чинного законодавства; володіти вміннями та бути готовим формувати команди для вирішення завдань забезпечення кадрової безпеки; бути здатним розробляти організаційну структуру, адекватну цілям і завданням, визначених Стратегією державної кадрової політики, зовнішнім і внутрішнім умовам діяльності та, відповідно, здійснювати розподіл функцій, повноважень і відповідальності між виконавцями.

2) Адміністративні компетенції: володіти навиками використання сучасних інструментів розробки та реалізації політики кадрової безпеки; вміти готувати управлінські рішення щодо виконання завдань державної кадрової політики та політики кадрової безпеки, з урахуванням правової та нормативної бази; розуміти зміст та спрямованість основних тенденцій розвитку соціально-економічних та політичних процесів, які мають місце у сучасному суспільстві, й, на цій основі, визначати основні виклики та загрози кадровій безпеці системи публічного управління; володіти сучасними методами діагностики, аналізу і розв'язання проблем розробки та реалізації державної кадрової політики та політики кадрової безпеки; володіти сучасними методами реагування на виклики та загрози важливим інтересам у сфері кадрової безпеки; вміти розробляти системи стратегічного, поточного та оперативного контролю; володіти сучасними методами управління кадровою безпекою, готувати пропозиції щодо їх оптимізації.

3) Інформаційно-аналітичні компетенції: бути здатним здійснювати верифікацію та структурування інформації щодо змісту, структури, спрямованості, пріоритетності, тенденцій розвитку та впливу викликів і загроз кадровій безпеці, яка отримується з різних джерел; бути здатним проводити комплексний аналіз

загроз кадровій безпеці при плануванні та здійсненні інноваційних проєктів; здійснювати критичну оцінку інформації щодо процесу та наслідків реалізації політики кадрової безпеки і конструктивно, на основі застосування методів аналізу та синтезу, готувати пропозиції щодо прийняття керівництвом необхідних управлінських рішень; вміти використовувати паспорти загроз кадровій безпеці для вирішення професійних задач; вміти використовувати інформаційні технології для вирішення різноманітних дослідницьких та адміністративних задач.

4) Експертно-консультативні компетенції: бути здатним творчо використовувати основні наукові положення науки державного управління, загальної теорії безпеки, а також наукові методи гуманітарних, соціальних та економічних наук при виконанні експертно-аналітичних робіт, обумовлених цілями та завданнями забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління; володіти сучасними методами експертних досліджень в професійній діяльності; бути здатним здійснювати соціальну експертизу нормативних правових актів з метою виявлення потенційних загроз кадровій безпеці.

5) Проєктні компетенції: вміти систематизувати та узагальнювати інформацію, готувати пропозиції щодо удосконалення управління у сфері кадрової безпеки; висувати інноваційні ідеї з питань удосконалення управління кадровою безпекою і нестандартні підходи до реалізації вказаних ідей; бути здатним до кооперації зусиль управлінців, експертів та аналітиків при розробці та реалізації міждисциплінарних проєктів, спрямованих на підвищення ефективності та результативності діяльності органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства щодо забезпечення кадрової безпеки, а також до творчої роботи в суміжних галузях, стан справ у яких здійснює безпосередній вплив на реалізацію важливих інтересів у сфері кадрової безпеки; бути здатним застосовувати знання методів і теорій гуманітарних, соціальних та економічних наук при здійсненні експертних та аналітичних досліджень.

Формуванню вказаних професійних компетенцій можливе за умов введення до програми підготовки магістрів за напрямом підготовки 07 «Публічне управління» спеціальності 074 «Публічне управління та адміністрування» нової спеціалізації «Кадрова безпеки системи публічного управління».

Подальше вдосконалення системи підготовки фахівців служби персоналу вимагає не лише системного підходу у формуванні завдання адаптації професійних компетенцій вказаних фахівців до провідних трендів розвитку глобалізованого світу, глобальних трансформацій управлінського простору, національної моделі входження України у світовий економічний простір, моделі «партисипаторного» управління, але й декомпозиції кадрової безпеки системи публічного управління.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. З метою розвитку всебічного забезпечення кадрової безпеки системи публічного управління запропоновано соціально-філософську концепцію кадрової безпеки, що

включає наступні науково обґрунтовані положення: загальні положення, базові категорії соціальної філософії та поняття проблематики кадрової безпеки і принципи її забезпечення; методи дослідження та підходи щодо соціального проєктування системи кадрової безпеки як соціального інституту; система і нормативно-правове забезпечення кадрової безпеки; система підготовки служби персоналу.

2. Реалізація запропонованої соціально-філософської концепції кадрової безпеки системи публічного управління є запорукою подолання надмірної інертності професійної свідомості фахівців служби персоналу та неспроможності швидкої адаптації її до змін в умовах трансформацій інституціонального середовища публічного управління. Зазначене можна реалізувати виходячи з наступних доміант: характеру глобальних трансформацій інституціонального середовища публічного управління, характеру управлінської революції в Україні, що відбувається та сучасних тенденцій застосування «організаційної» зброї в контексті політичного та міждержавного протиборства. Для цього необхідно здійснити еволюційний перехід в системі навчання фахівців служби персоналу від предметного (що дає фактологічні знання) до проблемного (що дає знання методологічних підходів вирішення існуючих проблем).

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається соціально-філософське дослідження проблем розробки показників (індикаторів) стану кадрової безпеки системи публічного управління.

Література

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26.05.2015 № 287/2015 : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>
2. Абрамов В.І. Мережева архітектура публічного управління: проблеми концептуалізації і практики забезпечення національної безпеки / В.І. Абрамов // Державна служба та публічна політика: проблеми і перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю (Київ, 27 трав. 2016 р.) / за заг. ред. А.Л. Савкова, М.М. Білинської, С.В. Загороднюва. – Київ: НАДУ, 2016. – С. 241-243.
3. Безпека сталого розвитку України: побудова в умовах глобальних викликів : монографія / В.О.Ананьїн, В.В.Горлинський, О.О. Пучков та ін. / за заг. ред. В.О.Ананьїна. – Київ: ІСЗІ НПУ «У» «КІП», 2009. – 271 с.
4. Пархоменко-Куцевіч О. Кадрова безпека в системі державного управління України: теоретичні засади / О. Пархоменко-Куцевіч // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 37. – С. 13-20.
5. Шевченко М.М. Соціально-ціннісний зміст загальнокультурних компетенцій магістрів державного управління / М.М. Шевченко // Збірник матеріалів XV науково-практичної конференції «Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей». – К: ВІЗ «Національна академія управління», 2016. – С. 95-97.

References

1. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i obrony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiuu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 26.05.2015 № 287/2015 : [Elektronnyj resurs] / Ofitsijne internet-predstavnytstvo Prezidenta

України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>

2. Abramov V.I. *Мережева архітектура публічного управління: проблеми концептуалізації і практики забезпечення національної безпеки* / V.I. Abramov // *Державна служба та публічна політика: проблеми і перспективи розвитку: матеріали сьохорич. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю* (Київ, 27 трав. 2016 р.) / за заг. ред. А.П. Савкова, М.М. Білинської, С.В. Загороднюва. – Київ: НАДУ, 2016. – С.241-243.

3. *Безпека сталого розвитку України: побудова в умові глобалізації викликів: монографія* / V.O. Ananin, V.V. Horbunskyi,

O.O. Puchkov ta in. / за заг. ред. V.O. Ananina. – Київ: ІСЗІ НТУУ «КПІ», 2009. – 271 с.

4. Parkhomenko-Kutsevil O. *Кадрова безпека в системі державного управління України: теоретичні засади* / O. Parkhomenko-Kutsevil // *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. – 2013. – Вип. 37. – С. 13-20.

5. Shevchenko M.M. *Соціально-гуманітарний зміст загальнокультурної компетентності магістрів державного управління* / M.M. Shevchenko // *Збірник матеріалів КіУ науково-практичної конференції «Патриотизм у системі сучасної суспільної свідомості»*. – К: ВІСЗ «Національна академія управління», 2016. – С. 95-97.

Shevchenko M.M.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Globalistics, European Integration and National Security Management at the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, smm1970@ukr.net

Ukraine, Kyiv

SOCIAL-PHILOSOPHICAL CONCEPT OF PERSONNEL SECURITY SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION

In the article, based on the teleological and systematic approaches to social design, the social-philosophical concept of personnel security of the public administration system is developed, which includes the following scientifically substantiated provisions: general provisions and principles of ensuring personnel security; methods of research and approaches to social design of the personnel security system; system and normative-legal provision of personnel security; system of training of personnel.

Implementation of the proposed concept is a guarantee of overcoming the excessive inertia of professional consciousness of the staff of the service.

Key words: *social-philosophical concept, social design, social design, social institute of personnel security, personnel security system, personnel security system.*

Pedagogy. Psychology

УДК 78.071-051:159.923

Барчі Б.В.,

к.психол.н., ст. викладач кафедри психології Мукачівського державного університету, barchibeata@ukr.net

Боднар Г.І.,

*викладач гри на народних інструментах Гуманітарно-педагогічного коледжу**Мукачівського державного університету,**Україна, м. Мукачево*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МУЗИКАНТА: АНАЛІЗ СТРЕСОГЕННИХ ЧИННИКІВ

Специфіка музично-артистичної діяльності пов'язана з багатьма факторами, єдність яких розкриває зміст інтерпретації музики. Однією з найсуттєвіших рис актуалізації ролі виконавця в світі музичного мистецтва було виокремлення суб'єкта виконавської творчості. Підготовка професійних музикантів у різних навчальних закладах віддавна відбувається завдяки спрямуванню усіх зусиль не лише на формування технічної майстерності. Метою дослідження є з'ясування стресогенних чинників у процесі становлення музиканта, та визначення їх місця серед психологічних аспектів майстерності у процесі підготовки фахівців спеціальних музичних відділів, що сприятиме вдосконаленню педагогічного процесу на виконавських кафедрах, а отже, зростанню рівня української виконавської культури.

Ключові слова: *музикант, особистість, тривожність, емоційність, чуттєвість, психічне здоров'я.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства вивчення впливу особистісних характеристик вибору професійної діяльності актуальне як у теоретичному, так і практичному аспекті. Дедалі очевиднішим є те, що професія впливає на особистісні диспозиційні риси. Науковцями доведено, що професійна природність формується в ході самої трудової діяльності. На найбільш високому рівні розвитку професійного досвіду можна помітити, наскільки тісно реалізація творчого потенціалу об'єднана з психологічним здоров'ям особистості музиканта.

В наш час спроба описати особистість музикантів та надання допомоги їх здоров'я в психологічному плані, так само як і в багатьох професіях творчого характеру, актуальним залишається питанням особливого характеру зайнятості, що в свою чергу вимагає від особистості не тільки гарних професійних знань і вмінь, але й властивих рис характеру і конкретних характеристик волі, що мали б можливість протидіяти стресу у професійній діяльності, напруженні та допомагали б зберігати психологічне здоров'я майбутнього музиканта.

Однобічний професійний розвиток недостатній для того, щоб стати успішним музикантом. У творчій, зокрема музичній, діяльності роль особистості досить важлива тому що виконуючи твори завжди «відкривається» окрема особистість того, хто створив їх. Це, в свою чергу, відрізняє мистецтво від інших видів діяльності роблячи його унікальним в своєму роді. Під час виконання твору на сцені кожен вихід є неповторним завдячуючи ролі особистості творця та музиканта-виконавця.

Однією з найактуальніших та важливих для музикантів виконуючи твір є проблема сценічного хвилювання. Дане питання занадто гостро позначається в період підготовки вчителів музики. Їх професійна

діяльність тісно пов'язана з сценічними виступами на сцені перед слухацькою аудиторією. З історії виконавської майстерності підтверджуваними є багато фактів, які свідчать про те, що досвідчений музикант-виконавець, якщо він не готовий до виконання твору, не є застрахованим від хвилювань на сцені. Варто пам'ятати, що рівень виконання музиканта залежить: 1) від його досвіду, 2) від майстерності, 3) від психічного стану суб'єкта до початку виконання, 3) від способу виконавця реагування на сценічну ситуацію. І варто пам'ятати, що сценічна ситуація завжди залишається підвищеним чинником стресогенного характеру для особистості виконавця.

В наш час багато музикантів-виконавців потребують супроводу до адекватної сценічної поведінки. Симптоматичне тремтіння рук та колін, в деяких випадках відмова слуху чи голосу виконавця, підсилення боязні вийти на сцену, невміння зосередитися на виконанні твору, є базовими синдромами хвилювання під час сценічного виконання. Все вище згадане вимагає серйозного вирішення, супроводу та корекції задля заміни такої поведінки на сцені та аналізу явищ які є придатними індивідуальним особливостям виконавців.

Беручи до уваги значні дослідження щодо проблеми хвилювання на сцені під час становлення фахівця у галузі музики, **метою** нашої статті є теоретичний розріз існуючих психологічних підходів щодо вирішення питання у підготовці сценічної діяльності особистості.

Виклад основного матеріалу. Діяльність виконавця, вимагає від особистості значної фізичної міцності та витривалості, гарного здоров'я та хорошої працездатності. Система взаємин у колективах творчої діяльності вимагає необхідною умовою особистості рівень її моральної стійкості, здатність відстояти себе за позицію лідера, та позиціонувати рівень пріоритетності своєї

ролі. Якщо людина талановита і досвідчена, але в водночас зі слабкою силою волею то її часто звинувачують та залишають позаду. Їй дають характеристику низького професіонала. Особливо небезпечними є публічні сценічні виступи для психологічного здоров'я музикантів-виконавців.

До особливого хворобливого стану у виконавців-музикантів виступи перед публікою часто призводять до серйозних переживань особистості б а іноді це призводить до стресу. Насправді сценічне хвилювання містить певні ознаки стресових станів і можуть проявлятися відповідною поведінкою організму як вербально так і невербально. Головними особливими психологічними характеристиками музиканта-виконавця, не враховуючи музичну обдарованість, мають бути: емоційна чутливість, вміння до багатообразного асоціативного ряду, швидкість переключення психічних процесів. Важливими також залишаються велика сила волі, можливість швидко діяти та протидіяти стресогенним чинникам, довготривала концентрація уваги та самоорганізація у виконанні. Беручи до уваги діалектичну єдність потенціалу та процес музичальності, як одну із сторін індивіда, музична діяльність є процесом, що зумовлює рух особистості, розкриває її потенціал.

Дослідження Е.Кемпа [7,8], Д.Коффмана [6], Н.В.Рожественської, О.А.Блінової, Б.А.Бараша, Д.К.Кірнарської, Г.Н.Ципіна, А.Л.Готсдинера, Л.Л.Бочкарьова, А.Б.Гольденвейзера, Е.Г.Гуренко, В.І.Петрушина присвячені проблемі специфічності особистості музиканта [1,2,3]. У працях Г.Г.Нейгауза, С.І.Савшинського, Ю.А.Цагареллі тощо розглянуто окремі види музичної діяльності (роботи).

Відомий піаніст, композитор і педагог Л.Наумов наголошував на важливій ролі психологічної підготовки молодих виконавців. На його думку, молодим виконавцям варто надавати допомогу перед виходом на сцену як у професійно-виконавському плані, так і у психологічному. Беручи до уваги його спостереження, самоконтроль студентської молоді є нерозвиненим. Більшість з них знає, як вийти на сцену і правильно сісти. Вміють заспокоїти себе внутрішніми прийомми, хоч і не завжди знають, як потрібно поводитися під час виконання програми з декількох творів, що потрібно робити в під час пауз і в перервах у грі. На сцені важливим є і одяг виконавця, що може діяти або заспокоїливим чинником, або навпаки виводити з рівноваги. Щоб зіграти на сцені, музиканту-виконавцю потрібно бути в стані ідеальної готовності.

Важливі аспекти проблеми адекватної сценічної поведінки розглядалися такими дослідниками, як Д.Благой, Г.Васадзе, І.Дубровина, О.Денисова, А.Прихожан, Л.Бочкарьов та ін. [3]. Дана проблема породжена безпосередньою практикою виконавця. Серед музикантів-професіоналів це питання розглядають з кінця 17-го століття, але і зараз залишається досить актуальним і вартим для дослідження.

На музично-виконавську діяльність великий вплив має психологічна установка, як несвідома психічна складова, яка лежить в основі творчої активності музиканта-виконавця. Ця несвідома установка є

готовністю нахилу суб'єкта до дії очікуючи задовільні умови у певній ситуації. Досить часто ця установка може створюватися в процесі досвіду роботи на сцені. У музично-виконавській діяльності психологічна установка мобілізує творчі здібності особистості, хоча досить часто вони не усвідомлюється самим музикантом. Це може відбуватися навіть тоді, коли музикант не планує майбутній концертний виступ. Повсякденні клопоти, пережиті перед сценічним виступом можуть проявити себе у вигляді головного завдання, а саме мобілізації душевних сил перед майбутнім виконанням концертної програми.

У музикознавчій літературі (Л.Бочкарьов, Г.Коган, К.Кондрашин, Л.Маккіннон, Г.Нейгауз) емоційний стан музикантів-виконавців пов'язується з проблемою їхнього фізіологічного збудження в період інтерпретації музичних творів у ситуаціях стресу [3].

При збудженні та хвилюванні перед концертним виступом виділяють три види психічного стану: легкий разом із середнім; сильний; апатичний. Легку та середнє збудження перед естрадною грою характеризується позитивними емоціями та почуттями виконавця. Сильний описується підвищеною активністю рухів та роздратованістю. Стан пригнічення й байдужості до змісту й мети власної виконавської діяльності може бути спричинений передконцертною апатією.

У літературі можна знайти такі види хвилювання музикантів-виконавців як хвилювання-підйом, хвилювання-паніка, хвилювання-апатія. Хвилювання-підйом характеризується якісною активізацією пам'яті. Панічне хвилювання й хвилювання-апатія є одними з причин утворення перенапруження психічних сил музикантів-виконавців і призводить до зростання страху та тривожності, порушується контроль над виконавським процесом і завдається стійкість психічної травми (А.Бірмак, Л.Готсдинер, Г.Коган, Г.П.Овсянкина) [5].

Допущення текстових чи технічних помилок під час виступу може бути наслідком надмірного стресового емоційного стану особистості. При сильному збудженні хвилювання зростає і не врівноважується процесом гальмування. А це призводить до можливості забування тексту музикантами-виконавцями; до невірності емоційного стану, до допущення помилок у тексті чи техніці; до порушення метро-ритмічної структури виконання (прискорення, уповільнення, недотримання). А як результат може відбутися і втрата цілісності виконання музичного твору або відтворення матеріалу зі значними технічними помилками.

Професійна готовність індивідів може позитивного чи негативного впливати на хвилювання. Складниками професійної готовності є: якість вивчення музичного матеріалу, оснащеність технікою, емоційність, волюва характеристика, інтелектуальність, досвід і частота попередніх виступів.

У психолого-педагогічній літературі виділяють п'ять фаз самопочуття відповідно до успішного виконання поставлених завдань під час сценічного виконання. Важливим є врахування стресогенних чинників на кожному з етапів та проведення відповідної роботи з корекції психічного стану та подолання психологічної напруги музиканта-виконавця.

Довготривалий передконцертний стан. Перша фаза не має чітких часових меж. Вона розпочинається тоді, коли отримується інформація про дату концерту. Хвилювання періодично виникає з різною силою залежно від попередньої підготовки виконавця до виступу і може зростати з часом його наближення, посилюватися в день сценічного виступу.

Безпосередньо передконцертний стан. Друга фаза проявляється у характері естрадного хвилювання (хвилювання-підйом, хвилювання-паніка, хвилювання-апатія). Хвилювання-підйом характеризується незначною ейфорією, виконавець бажає чим швидше вийти на сцену, уявно планує своє майбутнє виконання твору. Надмірне збудження спричиняється хвилюванням-панікою, виконавець метушливий зі своїми рухами та характеризується браком зосередженості уваги. Чим швидше закінчити свій виступ зумовлюється хвилюванням-апатією, тобто станом пригніченості. Відтворити зміст музичного твору у такому стані стає майже неможливо.

Вихід з артистичної кімнати на естраду є третьою фазою сценічного хвилювання. Вона короткочасна. Артисти, які грають вперше на великих концертах або ж досить тривалий час не грали на сцені особливо гостро переживають дану фазу.

Початок сценічної діяльності. Важливим для четвертої фази є внутрішньо підготувати себе до гри. Рекомендується розпочати виконання своєї програми заздалегідь запланованими й відпрацьованими прийомами. Виступ на сцені закінчиться успіхом, якщо музичний матеріал буде добре вивчений. Варто звернути увагу на перед концертні репетиції щоб закріпити основні одиниці гри та правила поведінки перед аудиторією.

Післяконцертний стан. Супроводжує музиканта-виконавця досить довго в часі, так як переживання, що були насичені емоційним виступом, не можуть закінчитися відразу після публічного виступу на сцені. Музиканти-виконавці відчують радісний підйом після гарного виступу і одночас надмірну втому. Інколи присутнє стійке невдоволення власним виконанням твору. У практиці музичного навчання період після концертного стану недостатньо враховується, але саме він відіграє велике значення на рефлексію музиканта-виконавця.

Висновки та перспективи. Підводячи підсумки даного теоретичного дослідження особливостей особистості музиканта-виконавця, а також специфічний вид діяльності музикантів, потрібно враховувати той факт, що особистість музиканта-виконавця відрізняється від представників інших професій. Чутливість до музичного твору, тривожний стан, невпевненість у собі та своїх можливостях, рівень романтизму, властивість емоційності та вміння самокритики є тим, що допомагає музикантам-виконавцям створити та виконати твори на сцені.

Більш вразливими та схильними до проблем з психологічним здоров'ям робить музикантів-виконавців невідповідність до сценічної роботи. І саме тому,

проблема психологічного супроводу музикантів-виконавців до творчої діяльності потребує розв'язання комплексно. Так як в психолого-педагогічній науці описані лише поодинокі праці, на тему формування «виконавської надійності», «сценічної витримки» а також бажаного виду «естрадного хвилювання». Варто вказати, що усі ці характеристики впливають на результативність діяльності музикантів-виконавців, але не можуть повністю забезпечити досягнення високого рівня інтерпретації музичних творів під час виступів на сцені.

Література

1. Бараш Б.А. Психопрофілактическая помощь студентам вуза // Сб. научных трудов Ленинградского науч.-исслед. психоневролог. ин-та. - Л., 1983. - Т. 103. - С. 49-59.
2. Блинова О.А. Методика личностно-ориентированной коррекции профессионального развития средствами музыки: автореф. ... канд. психол. наук. - М., 2002. - 184 с.
3. Бочкарев Л.А. Психология музыкальной деятельности. - М.: Ин-т психологии РАН, 1997. - 352 с.
4. Готсдинер А.А. Музыкальная психология. - М.: МИП «NB Магистр», 1993. - 193 с.
5. Овсянкіна Т.П. Музыкальная психология. - М.: Союз художников, 2007. - 240 с.
6. Coffman Don D. An exploration of personality traits in older adult amateur musicians. *Research and Issues in Music Education (RIEME)* [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://findarticles.com/p/articles/mi_6954/is_1_5/ai_n28518487/
7. Kemp A.E. *The Musical Temperament Psychology and Personality of Musician*. - Oxford: Oxford University Press, 1996. - 256 p.
8. Kemp A.E. *The personality structure of the musician. I. Identifying a profile of traits for the performer* // *Psychology of Music*. - 1981. - Vol. 9 (1). - P. 3-14.

References

1. Barash B.A. *Psichoprofilakticheskaja pomoshh' studentam vuza* // *Sb. nauchnyh trudov Leningradskogo nauch.-issled. psihonevrolog. in-ta.* - L., 1983. - T. 103. - S. 49-59.
2. Blinova O.A. *Metodika lichnostno-orientirovannoj korrėkciі professional'nogo razvitija sredstvami muzyki: avtoref. ... kand. psihol. nauk.* - M., 2002. - 184 s.
3. Bochkarev L.A. *Psihologija muzykal'noj dejatel'nosti*. - M.: *Int psihologii RAN*, 1997. - 352 s.
4. Gotsdiner A.L. *Muzykal'naja psihologija*. - M.: *MIП «NB Magistr»*, 1993. - 193 s.
5. Ovsjankina G.P. *Muzykal'naja psihologija*. - M.: *Sojuz hudozhnikov*, 2007. - 240 s.
6. Coffman Don D. *An exploration of personality traits in older adult amateur musicians. Research and Issues in Music Education (RIEME)* [Elektronnyj resurs]. — Retrieved from: http://findarticles.com/p/articles/mi_6954/is_1_5/ai_n28518487/
7. Kemp A.E. *The Musical Temperament Psychology and Personality of Musician*. - Oxford: Oxford University Press, 1996. - 256 p.
8. Kemp A.E. *The personality structure of the musician. I. Identifying a profile of traits for the performer* // *Psychology of Music*. - 1981. - Vol. 9 (1). - P. 3-14.

Barchi B.V.,

Candidate of Psychological Sciences, senior lecturer of Psychology chair, Mukachevo State University, barchibeata@ukr.net

Bodnar H.I.,

folk instrument teacher Humanitary and pedagogical college of Mukachevo state university,

Ukraine, Mukachevo

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE MUSICIAN DEVELOPMENT:
ANALYSIS OF STRESSEGEN FACTORS**

The specificity of musical and artistic activity is widely connected with many factors, the unity of which reveals the content of the interpretation of music. One of the most significant features of artist role actualization in the world of musical art is the isolation of the subject's performing art. The training of professional musicians in various educational institutions has long been due to the focus of all efforts not only on the formation of technical skills. The purpose of the study is to find out the stress factors in the process of becoming a musician, and determine their place among the psychological aspects of skill in the process of training specialists in special musical departments, which will improve the pedagogical process in the performance chairs, and, consequently, increase the level of Ukrainian performing culture.

Key words: *musician, personality, anxiety, emotionality, sensuality, mental health.*

УДК 371.14.046.4:656.13

Горностаєва О.О.,

аспірант кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності
Української інженерно-педагогічної академії, *olgaeremenko87@gmail.com*

Україна, м. Харків

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ АВТОТРАНСПОРТУ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються основні напрямки розвитку професійної компетентності інженерів-педагогів автомобільної галузі в системі післядипломної освіти. Дано тлумачення поняттю професійної компетентності інженерів-педагогів автотранспортної галузі. Визначили, що післядипломна педагогічна освіта інженерів-педагогів автомобільної галузі виділяє такі види: перепідготовка, спеціалізація та підвищення кваліфікації. Ці види дозволять забезпечити успішний результат та надати інженерам-педагогам високий рівень знань, умінь та навичок, в процесі постійного професійного вдосконалення, саморозвитку й самореалізації. Проаналізовані новітні науково-правові джерела та досвід зарубіжних напрямків розвитку професійної компетентності інженерів-педагогів автомобільної галузі в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: автотранспорт, інженер-педагог, професійна компетентність, система післядипломної освіти.

Постановка проблеми. Проблема розвитку професійної компетентності педагогів закладів професійно-технічної освіти у системі післядипломної освіти набуває особливої актуальності у сучасних умовах реформування освітньої галузі.

У Концепції післядипломної освіти визначено цілі та завдання розвитку професіоналізму кадрового потенціалу, удосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності в різних галузях економіки, державного управління, місцевого самоврядування. Вихідні концептуальні положення щодо професійного розвитку компетентності інженерів-педагогів галузі автотранспорту у системі післядипломної освіти регламентовані в Законах України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки» (2012 р.), «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.), «Концепції розвитку освіти в Україні на період 2015 – 2025 рр.» (2014 р.), «Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України» (2004 р.), «Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013 р.), «Державній цільовій економічній програмі «Розвиток легкового автомобілебудування на період до 2020 р.» (2014р.), «Транспортній стратегії України на період до 2020 року» (2010р.), Державних стандартах освіти, нормативно-правових актах чинного законодавства України з питань освіти і науки, з урахуванням міжнародного управлінського досвіду та інформаційно-технологічного забезпечення окремих напрямів професійної діяльності.

Особливостями інститутів післядипломної освіти є навчання дорослого населення України, які мають вищу освіту, певний життєвий досвід та досвід професійної

діяльності. Максимальному розкриттю потенціалу кожної людини, підготовці її до постійного професійного вдосконалення, саморозвитку й самореалізації, сприяє формування навичок самостійної роботи [4].

Дослідженню питань організації та проведення підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у галузі післядипломної освіти були присвячені праці відомих вітчизняних учених. Зокрема, важливі теоретичні положення та ідеї модернізації системи підвищення кваліфікації обґрунтовувалися в контексті наукових праць С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало, В. Олійника, В. Радкевич; особистісно орієнтовані педагогічні технології підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників професійної освіти перебувають у фокусі наукового розгляду у дослідженнях О. Гури, В. Євдокімова, І. Прокопенка, М. Сибірської, та інших. Проблему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі закладів професійної освіти, досліджували: Л. Анциферова, Н. Брюханова, Г. Васянович, О. Дубасенюк, Г. Єльнікова, Н. Журавська, О. Коваленко, Г. Кравченко, Т. Борова, В. Луначек, Н. Кузьміна, В. Майборода, А. Маркова, Л. Мігіна, В. Олійник, З. Рябова, Л. Шевченко. Значний внесок до розуміння суті професійної компетентності внесли праці В. Байденко, Н. Бібік, Н. Брюханової, О. Коваленко, О. Дубасенюк, О. Мельниченко, І. Зимньої, В. Кременя, А. Маркової, О. Локшиної, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторського та ін.; засади і принципи сучасної системи неперервної професійної освіти С. Гончаренко, Г. Балл, Н. Ничкало, В. Семиченко, С. Сисоєва, Л. Пуховська.

Однак у розглянутих вище дослідженнях не приділено достатньої уваги професійній компетентності інженерів автотранспорту у системі післядипломної освіти.

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців напрямків розвитку професійної компетентності інженерів-педагогів галузі автотранспорту в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток України в умовах ринкової економіки вимагає підготовки компетентних та конкурентоздатних фахівців, які швидко можуть адаптуватись на динамічному вітчизняному та європейському ринку праці. Перепідготовка в системі післядипломної освіти інженера-педагога для сучасного динамічного суспільства вимагає серйозних перетворень у системі вищої освіти.

Актуальною для економічного розвитку країни є підготовка інженерів-педагогів регламентований у новому проекті «Стандарту вищої освіти України» та «Професійна освіта (Транспорт)» (2017 р.). Це пояснюється тим, що ринку праці необхідні компетентні фахівці нової формації, високої фахової підготовки, готові до вирішення нестандартних ситуацій у галузі автотранспорту. Роль педагога має певну специфіку, оскільки до його професійної діяльності та особистості, як суб'єкта педагогічного спілкування і навчально-виховного процесу, висуваються підвищені соціальні вимоги.

Розв'язання суперечностей значною мірою залежить від науково обґрунтованої системи післядипломної освіти педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, яка ґрунтується на врахуванні сучасних вітчизняних і світових тенденцій у розвитку педагогічної освіти, системи оцінок рівня професійної компетентності, діалогової взаємодії між педагогом та органами управління освітою, цілепокладання у розвитку професійної компетентності педагогів у післядипломній освіті з урахуванням нових теорій і концепцій та перспективних дидактичних орієнтацій.

Водночас зазначимо, що взаємозалежність освітньої та соціально-економічної систем по-новому визначає освітні функції післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників. Спроби її удосконалення, які мали фрагментарний характер, не могли суттєво позначитися на розвитку їх професійної компетентності. Це зумовлює необхідність посилення уваги до дослідження проблем розвитку і поглиблення професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів, які враховували б результати педагогічних, психологічних досліджень, сучасні світові тенденції, а також вимоги суспільства до професійної школи.

Дослідник післядипломної педагогічної освіти А.І. Кузьмінський [6] виділяє такі її види: *перепідготовка* – опанування іншої спеціальності на основі раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня та практичної діяльності; *спеціалізація* – підготовка педагога до виконання окремих завдань або обов'язків відповідно до спеціальності; *підвищення кваліфікації* – набуття педагогічних знань, умінь і навичок до поступового розвитку працівника як особистості та професіонала, здатності виконувати окремі обов'язки та завдання відповідно до спеціальності.

Зазначимо, що головна відмінність навчання в системі підвищення кваліфікації полягає в тому, що чим

старша людина, тим у її освіті має бути більшою частка самоосвіти, самовдосконалення й тим більше ступенів свободи вона потребує. Адже лише віра в себе, у свої сили, у свої можливості та переконання допоможе педагогові багато чого досягнути в житті, стати професіоналом.

Педагог не лише створює необхідні умови для розвитку позитивного потенціалу, постійного вдосконалення своїх учнів, а й сам завжди відкритий до нового досвіду, нових знань, постійно розвивається, а головне – одержує задоволення від власного самовдосконалення і праці; професійний розвиток спрямовується на реалізацію у педагогічній праці професійно-значущих особистісних рис і здібностей, професійних знань і умінь. Чинниками професійного розвитку є інтегративні характеристики особистості: педагогічна спрямованість, педагогічна компетентність, педагогічний досвід, педагогічна майстерність, педагогічна культура, емоційна гнучкість. Умова професійного розвитку – перехід на вищий рівень професійної самосвідомості, а рушійні сили професійного розвитку – зовнішні та внутрішні суперечності.

Інженер-педагог автотранспортного профілю виконує діяльність педагога у професійно-технічних навчальних закладах. Відповідно до Закону України «Про освіту» ст. 59 "Професійний розвиток та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників"(2018р.) визначено, що професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Заклади освіти, в яких працюють педагогічні та науково-педагогічні працівники, сприяють їх професійному розвитку та підвищенню кваліфікації. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників включає в себе проходження освітньої програми, стажування, участь у сертифікаційних програмах і тренінгах. Загальна кількість академічних годин для підвищення кваліфікації впродовж 5 років не може бути меншою 150 годин (5 кредитів).

Визначає основними завданнями підвищення кваліфікації є такі:

- забезпечення системи безперервної освіти та професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- формування і розвиток компетентностей, затребуваних у професійній діяльності;
- опанування новітніх практик, технологій, методики, форм, методів професійної діяльності;
- набуття вмінь формування змісту освіти та розроблення освітніх програм на основі вимог Національної рамки кваліфікації, освітніх, професійних та кваліфікаційних стандартів;
- забезпечення диференціації, індивідуалізації освітнього процесу, в тому числі на основі інформаційно-комунікативних технологій;
- формування вмінь створювати та застосовувати в професійній діяльності сучасні бази знань.

Підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах

тощо) та у різних формах (інституційна, дуальна, на робочому місці (на виробництві) тощо).

Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію у закладах освіти, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою. Результати підвищення кваліфікації у таких закладах освіти не потребують окремого визнання і підтвердження [2].

Підвищення кваліфікації і стажування інженерів-педагогів автомобільного профілю здійснюється на базі закладів професійно-технічної освіти, обласних навчально-методичних центрів і кабінетів, інститутів післядипломної педагогічної освіти за різними формами і термінами навчання, а також в умовах виробництва. Враховуючи динамічні зміни в автомобільній галузі, пов'язані із запровадженням нових автомобільних технологій, підвищення кваліфікації інженерів-педагогів повинен бути комплексним, диференційованим, неперервним, зорієнтованим на специфічність професії.

Професійна компетентність інженера-педагога визначається як сукупність педагогічних якостей, знань, умінь, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності, її результатів, самопізнання та саморозвиток; як складне системне утворення, що є складовою професійної діяльності інженера-педагога і основою його майстерності та творчості.

Післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду. Післядипломну освіту здійснюють заклади післядипломної освіти або відповідні структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ. Педагогічні і науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування в Україні і за кордоном. Вищий навчальний заклад забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників не рідше одного разу на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати [3].

У таких країнах Європи, як Австрія, Англія, Німеччина та Польща підготовка «викладачів професійної освіти» й «інженерів із педагогічною підготовкою», які є тотожними до поняття «інженер-педагог», здійснюється на базі технічних вищих шкіл і університетів. У структурі цих вищих технічних навчальних закладів функціонують педагогічні факультети або педагогічні курси, діяльність яких спрямована на формування педагогічних компетентностей у фахівців з інженерною підготовкою. Тобто майбутні інженери-педагоги в Європі спочатку здобувають кваліфікацію бакалавра за технічною спеціальністю, а вже потім протягом року проходять психолого-педагогічну підготовку, вивчаючи галузь знань «Інженерна педагогіка», яка акумулює знання багатьох предметів, набувають практичного досвіду роботи, як викладач технічних дисциплін [7]. Така програма підготовки Європейських інженерів-педагогів, впроваджена Європейським товариством інженерної педагогіки (International Society for Engineering Education

(IGIP)), яке було засновано в Австрії в 1972 році. IGIP Recommendations for Studies in Engineering Pedagogy Science – документ, що регламентує підготовку інженерів-педагогів ING.PAED.IGIP міжнародного рівня – у вигляді переліків компетенцій щодо вирішення певних проблем і задач соціальної діяльності, інструментальних, загальнонаукових і професійних компетенцій та системи умінь, що забезпечують наявність цих компетенцій.

Світова практика підготовки інженерів-педагогів показує, що педагогічну освіту можна отримати на базі технічної підготовки. Для цього у Європі існує Міжнародна організація з інженерної педагогіки – International Society for Engineering Education (IGIP), що об'єднує науково-педагогічну спільноту 72 країн світу. За підсумками навчання IGIP присвоює слухачам звання «Європейський викладач технічних дисциплін», документально підтверджує кваліфікацію і компетентність викладачів та заносить їх у міжнародний реєстр інженерів-педагогів [10]. За результатами навчання в IGIP інженер-педагог готовий здійснювати функції дидактичного проектування, а саме конструювати зміст підготовки, обирати адекватні для його засвоєння засоби, форми і методи навчання тощо.

Міжнародний (європейський) інженер-педагог (ING PAED IGIP) – це інтеграція інженерної кваліфікації, інженерної підготовки вчителів, педагогічної практики, практичного досвіду, іншомовної підготовки (Пазиніч, 2009) [8].

Водночас в європейському освітньому просторі спостерігається тенденція до міждисциплінарної підготовки, відтак європейська педагогічна спільнота вимагає, щоб викладачі технічних дисциплін паралельно здобували педагогічну освіту (в системі післядипломної освіти) (Бідюк, 2004) [1]. Зокрема, відома у світі Європейська федерація національних інженерних асоціацій («FEANI – European Federation of National Engineering Associations» [9]), яка акредитує освітні програми в галузі інженерії, уперше впровадила європейське визначення, а згодом і визнання статусу інженера-педагога.

На основі вивчення міжнародних документів та діяльності міжнародних організацій (Міжнародне товариство з інженерної педагогіки («IGIP – Internationale Gesellschaft für Ingenieurpädagogik»), що має статус консультативного члена ЮНЕСКО), з'ясовано, що міжнародна спільнота висуває кваліфікаційні вимоги до інженерів-педагогів, що стосуються трьох сфер їхньої професійної компетентності: знання в галузі технічних наук і практичний досвід; знання інженерної педагогіки; наявність сертифіката в установах IGIP (Міжнародне товариство інженерної освіти, 2010) [10]. Членство в IGIP дає змогу покращити свої знання й навички відповідно до вимог європейської моделі, отримати доступ до результатів міжнародних досліджень із проблем інженерно-педагогічної освіти, співпрацювати з колегами з інших країн, обмінюватися досвідом, просувати свої проекти в різних країнах, брати участь у симпозіумах.

Водночас, вітчизняна практика доводить, що інженерам-педагогам галузі автотранспорту бракує професіоналізму й інтелектуального потенціалу щодо володіння методикою

аналізу продуктивності автомобілів і транспортних систем у разі зміни техніко-експлуатаційних показників, а також стосовно використання сучасних засобів обчислювальної техніки та спеціалізованих комп'ютеризованих середовищ для розв'язання прикладних технічних завдань і моделювання технологічних процесів. Це засвідчує необхідність пошуку й запровадження нових підходів до підготовки майбутніх інженерів-педагогів галузі автотранспорту, зокрема створення оптимальних педагогічних умов, що орієнтовані на підвищення мотивації до навчально-професійної діяльності, удосконалення змістового, операційного й діагностичного компонентів фундаментальної підготовки, забезпечення готовності до моделювання в професійній діяльності.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження визначаємо, що післядипломна педагогічна освіта виділяє такі види: *перепідготовка* – опанування іншої спеціальності на основі раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня та практичної діяльності; *спеціалізація* – підготовка інженера-педагога до виконання окремих завдань або обов'язків відповідно до спеціальності; *підвищення кваліфікації* – набуття педагогічних знань, умінь і навичок до поступового розвитку викладача як особистості та професіонала, здатності виконувати окремі обов'язки та завдання відповідно до спеціальності.

Проаналізували новітні науково-правові джерела та досвід зарубіжних напрямків розвитку професійної компетентності інженерів-педагогів автомобільної галузі в системі післядипломної освіти.

В Австрії з 1972 році існує Міжнародна організація з інженерної педагогіки – International Society for Engineering Education (IGIP), що об'єднує науково-педагогічну спільноту 72 країн світу. За підсумками навчання IGIP присвоює слухачам звання «Європейський викладач технічних дисциплін», документально підтверджує кваліфікацію і компетентність викладачів та заносить їх у міжнародний реєстр інженерів-педагогів.

Відповідно, до законодавства України інженери-педагоги та науково-педагогічні працівники мають можливість підвищувати кваліфікацію та проходити стажування в Україні і за кордоном.

Література

1. Бідюк, Н.М. (2004). Підготовка майбутніх інженерів в університетах Великої Британії. Н.Н. Ничкало (Ред.), Підготовка майбутніх інженерів в університетах Великої Британії: монографія (с. 50-64). Хмельницький: ХДУ.
2. Закону України «Про освіту» Стаття 59 «Професійний розвиток та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», 2018р. Стаття 59. <https://xp--80aagahqwiybe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-profesijnij-rozvitok-pidvischennya-325802.html>
3. Закону України «Про освіту», Стаття 60 «Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників» (2014 р.) <https://xp--80aagahqwiybe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-pislyadiploмна-osvita-pidvischennya-106702.html>
4. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М.Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – Москва: ИКЦ «Март»; Ростов-на-Дону: ИЦ «Март», 2005. – 448 с.
5. Kravchenko H.Yu. Adaptive management of the department system of institutes for Postgraduate education in Ukraine: theory

and practice / Kravchenko H.Yu., I.P. Annenkov / Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. Vol.2. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. 20-38 p.

6. Кузьмінський А. Післядипломна педагогічна освіта як структурний компонент неперервної професійної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2003. № 3. С. 15-23.
7. Малицька І.Д. Розвиток інформаційних педагогічних мереж в освітніх системах зарубіжних країн // Рідна школа – 2004. – №9. – С.73-76 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ime.eduua.net/cont/Malits6.doc>. – Назва з екрану
8. Пазинич, Ю.В., & Бичко, О. (2009). Роль інженерної педагогіки в сучасній освіті. Вісник НПУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць, 3. Взято з http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/19_Pazinich.pdf
9. European Federation of National Engineering. (n. d.) Retrieved from <https://www.feani.org>
10. International Society for Engineering Education. (2010). Modern engineering pedagogy worldwide. Retrieved from <http://www.igip.org/igip/>.

References

1. Bidyuk, N.M. (2004). Pidhotovka maybutnikh inzheneriv v universytetakh Velikyoyi Brytaniyi. N.N. Nychkalo (Red.), Pidhotovka maybutnikh inzheneriv v universytetakh Velikyoyi Brytaniyi: monohrafiya (s. 50-64). Khmel'nyts'kyi: KHDU.
2. Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» Stattya 59 «Profesijnij rozvytok ta pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh i naukovо-pedahohichnykh pratsivnykiv», 2018r. Stattya 59. <https://xp--80aagahqwiybe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-profesijnij-rozvitok-pidvischennya-325802.html>
3. Zakonu Ukrainy «Pro osvitu», Stattya 60 «Pislyadyplomna osvita, pidvyshchennya kvalifikatsiyi ta stazhuvannya pedahohichnykh i naukovо-pedahohichnykh pratsivnykiv» (2014r.) <https://xp--80aagahqwiybe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-pislyadiploмна-osvita-pidvischennya-106702.html>
4. Kodzhaspyrova H.M. Slovar' po pedahohyke / H.M.Kodzhaspyrova, A.Yu.Kodzhaspyrov. – Moskva: YKIS «Mart»; Rostov-na-Donu: YIS «Mart», 2005. – 448 s.
5. Kravchenko H.Yu. Adaptivne upravlinnya systemoyu kafedry instytutiv pislyadyplomnoyi osvity v Ukraini: teoriya ta praktyka / Kravchenko H.Yu., I.P. An'nenkova / Rozvytok ta modernizatsiya pedahohichnykh ta psykhohohichnykh doslidzhen': dosvid Pol'shchi ta perspektyvy Ukrainy: kolektyvna monohrafiya. Vol.2 Lyublin: vydavnytstvo "Baltija Publishing", 2017. 20- 38 r.
6. Kuz'minskij A. Pislyadyplomna pedahohichna osvita yak strukturnyy komponent neperernoyi profesijnoyi osvity // Pedahohika i psykhohohiya profesijnoyi osvity. 2003. № 3. S. 15-23.
7. Malits'ka I.D. Rozvytok informatsijnnykh pedahohichnykh merezh v osvithnits'ki systemakh zarubizhnykh krajyn // Ridna shkola – 2004. – №9. – S.73-76 [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.ime.eduua.net/cont/Malits6.doc>. – Nazva z ekranu
8. Pazynich, Yu.V., & Bychko, O. (2009). Rol' inzhenernoyi pedahohiky v suchasniy osviti. Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psykhohohiya. Pedahohika: zbirnyk naukovykh prats', 3. Vzyato z http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/19_Pazinich.pdf
9. European Federation of National Engineering. (n. d.) Retrieved from <https://www.feani.org>
10. International Society for Engineering Education. (2010). Modern engineering pedagogy worldwide. Retrieved from <http://www.igip.org/igip/>.

Hornostaieva O.O.,

*Postgraduate, Department of creative pedagogy and intellectual property
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, olgaeremenko87@gmail.com*

Ukraine, Kharkiv

**DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF ENGINEERING-TEACHER
IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION**

The article reveals the main directions of development of professional competence of engineers-teachers of automobile industry in the system of postgraduate education. The interpretation of the concept of professional competence of engineers-teachers of the motor transport industry is given. It was determined that postgraduate pedagogical education of engineer-pedagogues of the automobile industry distinguishes the following types: retraining, specialization and advanced training. These types will enable successful results and provide engineers-teachers with a high level of knowledge, skills and abilities in the process of continuous professional development, self-development and self-realization. The newest scientific-legal sources and experience of foreign directions of development of professional competence of engineer-teachers of automobile industry in the system of postgraduate education are analyzed.

Key words: *motor transport, engineer-teacher, professional competence, system of postgraduate education.*

УДК 378.1:656(043.5) (Укр)

Кочина В.В.,

*к.пед.н., доцент кафедри «Педагогіка, методика та менеджмент освіти»
Української інженерно-педагогічної академії, depart10@ukr.net*

Україна, м. Харків

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ

У статті розглядається послідовне впровадження в практику освітніх організацій принципів безперервності, створюється комплекс умов для особового і професійного зростання людей різного віку і соціальних категорій. В зв'язку з цим відбувається активний пошук нових технологій, методик, інноваційних форм навчання, що забезпечують ці процеси.

Ключові слова: освітній туризм, педагогічні можливості, професійна діяльність, туристично-освітня діяльність.

Постановка проблеми. Сучасний ринок туристично-освітніх послуг в Україні і за кордоном розвивається досить швидко, відрізняється неоднорідністю і відсутністю чіткої структури. Педагогічні можливості подорожей використовуються у край рідко, хоча в практичній діяльності можливо знайти приклади вдалої реалізації різних педагогічно обґрунтованих моделей подорожей. Найбільше поширення мають учбові поїздки з метою вивчення іноземної мови, пропонувані різними туроператорами, лише деякі турфірми готові розробляти індивідуальні маршрути пізнавальних подорожей. Варто відмітити, що окрім туроператорів і турфірм на цьому ринку діє невелика кількість туристично-освітніх агентств, що займаються розробкою освітніх маршрутів [1]. Існує значимий досвід реалізації педагогічних можливостей у подорожі для людей 3-го віку і людей з обмеженими можливостями.

Сучасне уявлення про освітній туризм носить досить вузький характер і, як правило, включає екскурсії і стажування, що дозволяє нам говорити про необхідність розширення цього поняття у свідомості громадськості.

Освітній туризм, що знаходиться на перетині таких галузей знань, як педагогіка, туризм, освітній менеджмент стає ефективним ресурсом навчання різних груп населення впродовж усього життя. Щорічно зростає популярність подорожей з освітніми цілями усередині країни і за кордоном; збільшується кількість споживачів туристичних послуг, прагнучих з'єднати відпочинок з навчанням і підвищенням кваліфікації. Враховуючи перехід в різні країни світу від елітарного туризму до масового, мети освітніх поїздок стають з кожним роком різноманітнішими, стажування і підвищення кваліфікації трансформуються в масовий освітній туризм. Розглядаючи подорожі як показник якості життя, споживачі туристичних послуг вимагають нового рівня обслуговування і організації турів, що призводить до необхідності розробки спеціалізованої програми розвитку освітнього туризму і підготовки кваліфікованих фахівців цієї сфери.

Мета роботи: Розкрити педагогічні можливості освітнього туризму в системі вищої професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Освітній туризм, що отримав поширення в різних країнах світу, може містити в собі значні педагогічні можливості і стати ефективним ресурсом освіти людини впродовж усього його життя. Педагогічні можливості освітнього туризму можуть бути

ефективно реалізовані, якщо: а) є модель освітнього туризму, що має найбільш суттєві педагогічні можливості для реалізації учбових і розвиваючих цілей освітньої подорожі; б) формується мотиваційна готовність працівників освітніх установ використати моделі освітнього туризму для утворення різних груп населення; в) реалізується підготовка персоналу, здатного поєднувати компетенції в області педагогіки, туризму і управління; г) здійснюється мережева взаємодія інститутів освіти і туризму, сприяюча успішній реалізації педагогічних можливостей освітнього туризму.

Педагогічна модель складається з цільового, концептуального, змістовно-технологічного, діагностичного і оцінно-результативного компонентів. Метою цієї моделі є розвиток ключових і предметних компетенцій, а також професійно-особових якостей учасників освітніх подорожей. Концептуальний блок включає методологічні підходи до дослідження педагогічної моделі (особистісно-діяльнісний, соціально-психологічний, культурологічний, компетентностний, середовищний), а також концепції загальної, музейної і театральної педагогіки, конструювання, що лежать в основі, і реалізації цієї моделі. Діагностичний компонент включає діагностику потреб і мотивації потенційних туристів, аналіз ринку туристських послуг, діагностику взаємодії інститутів туризму і освіти. Змістовно-технологічний компонент відбиває диференційований підхід до відбору змісту і педагогічних технологій з урахуванням вікових особливостей і специфічних освітніх запитів споживачів туристично-освітніх послуг. Результатом реалізації цієї моделі є актуалізація педагогічних можливостей освітніх подорожей, формування професійно-особових компетенцій студентів і підвищення рівня їх пізнавальної активності.

Використання педагогічної моделі освітнього туризму в процесі навчання дозволить констатувати значимі педагогічні ефекти: зростання лояльності споживачів туристських послуг до участі в подорожах з освітніми цілями, підвищення мотивації освітніх туристів до навчання, зростання учбових досягнень освітніх туристів, посилення мотивів до використання отриманих знань в практичній діяльності.

Представники освіти, педагоги, управлінці, студенти визнають освітній туризм актуальною і затребуваною формою освіти. При цьому усі вони відмічають позитивну дію освітнього туризму на когнітивну і

емоційну сферу учнів, визнають його високий педагогічний потенціал.

У науковій літературі представлений ряд робіт, присвячених історичним передумовам розвитку освітнього туризму (Н.М. Карамзін, С.Н. Макаренко, Е.О. Орлова, С.Г. Пяткова, А.Э. Саак, М.В. Соколова, С.М. Соловйов, Г. Усыкин, А. Machin, P. Prentio та ін.).

Питаннями економічної ефективності освітнього туризму для різних регіонів займаються такі автори, як Л.С. Данилова, Н.А. Козлова, Э.А. Лунин, та ін.

Управлінські аспекти освітнього туризму розкриті в роботах таких авторів, як В.Я. Гельман, М.Н. Певзнер, П.А. Петряков, Б.В. Ритчи, та ін.

Ряд авторів звертається до проблем сучасного стану освітнього туризму і туристського ринку, зокрема, Л. Леденева, Б.В. Пенський, Е.И. Степанова, Е.А. Титова, А.А. Федулina та ін.

Різні аспекти понятійного апарату освітнього туризму представлені в роботах наступних авторів: В.Я. Гельман, В.М. Куликів, К.О. Мойса, В.Л. Погодина, В.П. Соломин, И.А. Тагунова, Э. Топп, Ш. Тэйлор, Б.В. Ритчи, Н.М. Шпикалова, и др.

Західний дослідник В. Сміт наводить класифікаційну схему туристичного сектора, що припускає наявність наступних самостійних підвидів туризму: етнічний туризм – у його основі лежить комунікативний досвід, що визначає спілкування з місцевим населенням, допустимо екзотичними етносами; культурний туризм, сповнений комунікацією зі зникаючими поведінковими паттернами (способами життя); історичний туризм, детермінований специфічним досвідом сприйняття славетних історичних прецедентів минулого; пізнавальний туризм, що ґрунтується на присутності в чужому середовищі; рекреаційний туризм, що гарантує деяку "волю бути поблажливим до нової моралі". [5] Майже всі вони несуть у собі елементи освітнього туризму.

Таким чином, вивчена вітчизняна і зарубіжна наукова література, результати досліджень різних науковців і зібрана статистика говорять про такі розбіжності як:

- зростаючою соціальною потребою різних груп населення в подорожах з освітньою метою і відсутністю необхідних організаційно-педагогічних умов, що дозволяють актуалізувати педагогічні можливості освітнього туризму;

- значною гетерогенністю споживачів туристично-освітніх послуг і відсутністю диференційованого підходу до організації освітніх турів;

- потребою освітніх установ і туристичної галузі в кваліфікованих кадрах, що поєднують компетенції в галузі педагогіки, туризму і управління, і недостатньою розробленістю програм їх підготовки в системі вищої професійної освіти;

- потребою туристично-освітньої практики в розробці і реалізації моделей освітнього туризму, що мають значні педагогічні можливості, і відсутністю теоретичних робіт, що розкривають критерії і умови його ефективної реалізації.

В той же час практика показує, що використання освітнього туризму в учбовій сфері різко обмежена в ряді об'єктивних і суб'єктивних чинників :

- освітній туризм вимагає особливої організації;

- відсутня розвинена інфраструктура освітнього туризму;
- підготовка кадрів в цій сфері знань відсутня або є недостатньою;

- освітній туризм не входить в програми соціального туризму, відповідно, освітні установи обмежені у фінансуванні освітніх подорожей.

Відповідно, особливої уваги вимагає підготовка кваліфікованих кадрів та модулі програми підвищення кваліфікації в області освітнього туризму, модульна магістерська програма по напрямку "Освітній туризм", тематика вхідних модулів бакалаврської програми по освітньому туризму. Реалізація цих програм в сукупності дозволяє здійснити принцип безперервності освіти.

У стратегічному плані освітній туризм стає елементом стійкого розвитку країн і регіонів, що дає підстави стверджувати про наявність прямої залежності економічного процвітання територій від їх здатності ефективно розвивати два пріоритетні напрями: освіта і туризм, створюючи тим самим необхідний соціально-педагогічний простір для навчання різних груп населення. Освітній туризм стає самостійним напрямом, що динамічно розвивається, як в освіті, так і в туристичній галузі, у рамках якого реалізуються принципи безперервності і доступності освіти, оскільки в освітній процес включаються люди різного віку і соціальних груп [3].

Освітній туризм є особливим напрямом туризму, що включає різні спеціально організовані інтерактивні види навчання і просвіти людей різного віку і соціального положення, які здійснюються, як правило, у формі туристичних подорожей, з метою рішення освітніх, виховних і розвиваючих завдань. Сутнісними характеристиками освітнього туризму є міждисциплінарність, міжкультурність, багаторівневість, клієнтоорієнтованість, чіткі тимчасові обмеження, висока педагогічна ефективність, широкі можливості для вищої професійної освіти, педагогічні можливості для трансформації неформальних знань у формальні знання і компетенції.

В педагогіці туризму мотиви подорожі розглядаються як важливий компонент системи туристичної діяльності, яка визначається попитом. Поведінку кожного туриста презентує цілий спектр спонукальних мотивів до подорожі, з яких лише окремі можуть мати суттєве значення і здатні вплинути на механізм і результат прийняття вирішального рішення [4].

Критеріями успішної реалізації педагогічного потенціалу освітнього туризму є: включність у туристично-освітню діяльність, що має явно виражені педагогічні цілі, різних вікових і соціальних груп населення; безперервний розвиток ключових і предметних компетенцій учасників освітньої подорожі; підвищення мотивації споживачів туристських послуг до вибору моделей освітнього туризму, що забезпечують можливість професійно-особового зростання на різних етапах життя людини.

Комплекс організаційно-педагогічних умов успішної реалізації педагогічного потенціалу освітнього туризму включає: формування мотиваційної готовності працівників сфер освіти і туризму використати педагогічні можливості освітнього туризму для утворення різних груп населення; підготовку персоналу для сфер освіти і туризму, здатного поєднувати компетенції в області педагогіки, туризму і управління; навчання батьків

дошкільнят і школярів навичкам організації і педагогічного супроводу сімейної освітньої подорожі; мережева взаємодія інститутів культури, освіти, туризму і органів влади, сприяюча успішній реалізації педагогічного потенціалу освітнього туризму.

Не менш важливою є і мотиваційна готовність споживачів туристських послуг здійснювати в майбутньому освітню подорож; зростання лояльності туристів до певної організації, що здійснює освітні тури (бажання продовжувати вчитися); підвищення рівня професійної кваліфікації, учбових досягнень, усвідомленої інтеріоризації отримуваних знань, посилення мотивів їх практичного використання; підвищення інтелектуального рівня населення (глибше розуміння предмета: шкільного, дослідницького, професійного). Цільовим домінантом є і залишається освіта, навчання, розвиток туриста в процесі освітнього туру. Приватними цілями є як професійно-особовий розвиток в процесі подорожі, приймаючи до уваги формування особово-значущих якостей учасника подорожі (наполегливість, упевненість, креативність, винахідливість, гнучкість, готовність до соціальної взаємодії, комунікативність), так і розвиток ключових і предметних компетенцій.

Таким чином, ми можемо сказати про організаційно-педагогічні умови успішної реалізації педагогічного потенціалу освітнього туризму, до яких відносяться:

- формування мотиваційної готовності працівників освітніх установ використати педагогічні можливості освітнього туризму для безперервного утворення різних груп населення;

- підготовка і підвищення кваліфікації персоналу, що поєднує компетенції в області педагогіки, туризму і управління;

- навчання батьків дошкільнят і молодших школярів навичкам організації і педагогічного супроводу сімейної освітньої подорожі;

- мережева взаємодія інститутів культури, освіти, туризму і органів влади, сприяюча успішній реалізації різних моделей освітнього туризму.

Для цього нам потрібно виділити наступні види освітнього туризму за такими критеріями:

- за критерієм "вікова і соціальна ознака": освітній туризм для дошкільнят, школярів, студентів, фахівців, літніх людей, людей з обмеженими можливостями;

- за критерієм "міра вираженості формальної ознаки в освіті": академічний і неакадемічний освітній туризм;

- за критерієм "дестинація": національний, регіональний, міжрегіональний, міжнародний освітній туризм;

- за критерієм "зміст": професійна освіта, підвищення кваліфікації, спеціальна предметна освіта, політичне утворення, мовна освіта, короткострокове класичне навчання в школах і ВНЗ.

Висновок. Таким чином, освітній туризм як міждисциплінарний педагогічний феномен має значний педагогічний потенціал і здатний задовольняти освітні потреби різних вікових і соціальних груп населення в системі безперервної освіти людини. Необхідність розробки магістерської модульної програми підготовки фахівців в області освітнього туризму, що включає такі блоки, як освітній туризм, педагогіка, освітній менеджмент, культурологія, повинно бути спрямована на знайомство магістрів з особливостями освітнього туризму у рамках глобалізації, інтернаціоналізації і регіоналізації. Майбутнім магістрам потрібно отримувати знання в області менеджменту і психології освітнього туризму, розвивати здатність здійснювати дидактико-педагогічний супровід учбової поїздки. Змістом програми потрібно враховувати педагогічні, культурологічні і управлінські аспекти освітнього туризму, а також запити потенційних споживачів туристично-освітніх послуг. Випускникам магістрату необхідно освоювати основні засоби реалізації педагогічного потенціалу різних моделей освітнього туризму, поєднуючи компетенції в області педагогіки, туризму і управління.

Література

1. Абдуразакова, Я.М. Современный международный туризм: тенденции и перспективы / Я.М. Абдуразакова // Вестник АТТУ. Экономика. – 2010. – №2.

2. CETA Canadian EduTourism Associates Electronic resource. - URL: <http://www.edutourismconference.org/>

3. Tarrant, M.A. Educational Travel and Global Citizenship / M.A. Tarrant, L.B. Stoner, T. William, G. Kyle, R.L. Moore, A. Moore // Journal of Leisure Research. Vol. 43. - №3. - P. 403-426.

4. Brent W. Ritchie Managing educational tourism / Brent W. – Ritchie, Neil Carr, Christopher P. Cooper. – London : Cromwell Rpress, 2003. – 260 p

5. Морозова І.В. Взаємодія культур і освітній туризм / І.В. Морозова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_tourism/morozova.htm.

References

1. Abdurazakova, Ya.M. Sovremennyyi mezhdunarodnyy turizm: tendentsii i perspektivy / Ya.M. Abdurazakova // Vestnik AGTU. Ekonomika. – 2010. – #2.

2. CETA Canadian EduTourism Associates Electronic resource. - URL: <http://www.edutourismconference.org/>

3. Tarrant, M.A. Educational Travel and Global Citizenship / M.A. Tarrant, L.B. Stoner, T. William, G. Kyle, R. L. Moore, A. Moore // Journal of Leisure Research. Vol. 43. - №3. - P. 403-426.

4. Brent W. Ritchie Managing educational tourism / Brent W. – Ritchie, Neil Carr, Christopher P. Cooper. – London : Cromwell Rpress, 2003. – 260 p

5. Morozova I.V. Vzaiemodiia kultur i osvitniy turizm / I.V. Morozova [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://tourlib.net/statti_tourism/morozova.htm.

Kochyna V.V.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Pedagogic, methods and management of education department of Ukrainian engineering-pedagogical academy, depart10@ukr.net

Ukraine, Kharkov

PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF EDUCATIONAL TOURISM

The article deal with the successive implementation of continuity concept into educational organization practice. The complex of terms is created for the personal and professional increase for people with different age and social categories. In this connection there is an active search of new technologies, methodics, innovative forms of studies, that provide these processes.

Key words: professional communication, teacher-engineers, professional activity, structure and realization.

UDC 378 (092)

Koshechko N.V.,*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of pedagogy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, nkoshechko@ukr.net**Ukraine, Kyiv*

EFFECTIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING PEDAGOGICAL CONFLICTOLOGY IN HIGHER SCHOOL OF UKRAINE

The article presents the interpretation of the teaching of the discipline «Pedagogical Conflictology» in the high school of Ukraine. The actual ideas on the problem of the prevention of pedagogical conflicts are analyzed. Particular emphasis is put on educational technologies. Considerable attention is paid to moderation and mediation technologies, which are a significant lever of influence on both individual and public consciousness. The purpose of the article is to analyze and characterize effective moderation and mediation technologies in teaching pedagogical conflictology in higher education. As a result of the use of these technologies, values, beliefs, student outlook, way of thinking, patterns of behavior, actions, and professional activity are formed.

Key words: *higher school, pedagogical conflictology, prevention of pedagogical conflicts, educational technologies, moderation, mediation, emotional intelligence.*

The statement of the problem. Our time is the era of a technological information society, in which the material-technical branch, and spiritual production, does not dominate. The latest determinant of its global accelerated development is information technology. These resources have penetrated into all spheres of human existence and, for the most part, determine its progress and success. Information technologies have acquired specific application in the field of education.

In high school, social communication, its algorithms, the latest technology, technology, manipulation is a significant lever of influence both on individual consciousness and on the public. As a result of communication, values, beliefs, ideals, world outlook, ways of thinking, patterns of behavior, actions, and professional activity are formed.

Given this situation, modern scientists pay special attention to the urgent issues of developing the latest educational technologies of influencing the personality and ways of their effective and optimal use in the educational process of higher education. It focuses not only on the essence of educational technology, its content, but also on the possibility of a qualitative transfer of information, the experience of the teacher, that is, on the possession of effective teaching technology teaching material. It is precisely these technologies of teaching at a high school that serve as one of the main tools of the teacher's activity, which, in addition to multi-dimensional knowledge of his subject, must be able to scientifically provide and entertain educational material for students, motivate and stimulate them to cognitive activity.

An analysis of recent studies and publications suggests that scientists A. Antsupov [1], I. Vashchenko [2], N. Grishina [3], G. Zhavoronkova [4], L. Karamushka [5], M. Klyap [2], Yu. Komlev [6], M. Piren [7], O. Skibitsky [4], A. Shipilov [1] paid the greatest attention to the general clarification of the essence of conflicts, the reasons for their occurrence, the resolution of conflict situations in the production, in various organizations, social institutions.

Scientists N. Anufriyeva [8], T. Dzyuba [5], E. Durmanenko [9], I. Ershov [10], M. Klimensky [10], I. Kurochkina [11], T. Turkot [12], O. Shakhmatova [11] and others considered

some aspects of the dynamics of conflicts in higher education.

Nowadays, the problems of developing and implementing effective educational technologies for teaching and teaching were engaged by V. Andreev, I. Dychkivska, N. Krivoruchko, I. Podlasy, V. Slastenin, V. Shapkin [13, p.32]. The actual ideas of these scientists were analyzed by N. Koshechko in the article «Innovative Technologies of Teaching Students in Pedagogical Conflictology» [13, p.32]. It argues that among the technologies that are actively used in pedagogical practice, one can distinguish traditional and innovative. Their comparative analysis allows to distinguish both positive and negative sides. The advantages of traditional technologies can be attributed to: scientific (false knowledge can't be); organizational clarity of educational process, constant ideological and emotional influence of the teacher's personality; optimal cost of resources for mass studies; orderly, logically structured presentation of educational material, focus on memory development (memorization and reproduction); accessibility; taking into account the age and individual characteristics of students; awareness of tasks and activity.

However, traditional technologies are characterized by disadvantages: the nature of relations between teachers and students such as «subject-object», orientation towards the formation of template thinking; lack of orientation towards the development of creative potential, oppression of the initiative, the same approach to all students.

Finally, recent studies devoted to effective educational teaching technologies emphasize the scientific community in the didactic aspect of the formation and development of educational technologies. In particular, teaching technology is a clear logical simulated algorithm for teacher actions aimed at achieving the goal in the educational process of higher education. This definition is based on its own pedagogical experience of the author and the scientific achievements of the cadets of pedagogical science. In which significant professional interest is the question of substantiation of the essence of educational technology and

the mechanisms of its influence on the consciousness of the individual student and teacher.

The purpose of the article is to analyze and characterize the effective technologies of teaching pedagogical conflictology in higher education. To achieve the goal, the following tasks were implemented:

- the essence of effective teaching technologies is revealed;
- the main tendencies of prevention of pedagogical conflicts in the high school are analyzed;
- the question of the effectiveness of moderation and mediation technologies in teaching pedagogical conflicts in higher education institutions was substantiated.

Presentation of the main research material. In modern Ukraine, pedagogical conflictology is gradually evolving through theoretical and empirical research. It began studied in higher education institutions since the end of the twentieth century. Scientists are actively researching historical, comparative and other relevant aspects of pedagogical conflicts. Of course, this positively affects the state of awareness of the Ukrainian society about the nature of conflicts and their management, which can't but positively affect the prevention and resolution of conflicts in everyday life and, in particular, in higher education.

Before the domestic researchers of this problem immediately there was a series of problems both theoretical and practical. One of the most pressing problems of modern pedagogical conflictology is the creation of a scientific base and the development of a categorical apparatus. This problem is characteristic of many «young» sciences, and it's worth not being underestimated, because the development of terminology, categorical apparatus depends on the success of the study of pedagogical conflictology in institutions of higher education.

Pedagogical conflictology as a discipline is based on the study of the nature, factors of origin, specificity and dynamics of pedagogical conflicts. It places emphasis on acquiring students, future teachers of positive experience and assimilating them theoretical and methodological recommendations for successful prevention and effective constructive resolution of pedagogical conflicts. They arise in the interaction of participants in the educational process (students, teachers, administration) due to the existence of certain contradictions, contradictions in value orientations, views, mutual expectations, intolerance in communication, destructive acts, as well as inadequate conflictological culture of individuals [13, p.32].

The practical aspects of conflict management directly depend on how well the theoretical basis is developed. Effective management of pedagogical conflicts in Ukrainian high school is impossible without constant development and updating of the theoretical basis, conducting of empirical inquiries and appearance of scientific works based on the results of such research.

The results of psychological and pedagogical research [1-5] show that solving pedagogical conflict is a multi-stage process, which includes analysis and evaluation of the situation, choice of the strategy for conflict resolution, the formulation of a plan of action, its implementation, evaluation of the effectiveness of its actions. Conflictological training is intended to ensure that future

teachers prepare for the implementation of the specified algorithm of actions in the process of solving pedagogical conflicts. In this context, an analysis of approaches to understanding the criteria for the constructive resolution of pedagogical conflicts in the educational process of a higher school with an emphasis on their prevention is important.

In Ukrainian high school there are positive and negative trends in the prevention of pedagogical conflicts. A characteristic negative feature of the prevention of conflicts (and in society as a whole) is that they do not solve in time, at the initial stages of their birth. Moreover, very rarely focus on measures to prevent conflict situations. Due to the fact that at the initial stages of the pedagogical conflict it «closes the eyes», over time conflict situations are intensifying, with more and more people drawn into them. And finally, the conflict can not only impede the performance of professional duties, but also significantly hinder the productivity of the whole unit, and in exceptional cases, the university as a whole.

Another negative aspect is that pedagogical conflicts of teachers and students with administration are decided by the administration itself. That is, there is no possibility in domestic high schools, as well as practices, to involve expert conflictologists (or psychologists) from the outside as a third party that can provide qualified assistance in resolving the conflict. That is why often in such conflicts decisions are often unfair, biased, and so on. Of course, this can not positively affect the work of the units or the whole university.

In particular, for example, in the US high school, positive aspects of conflict management can be called the fact that much attention is paid to precautionary measures. That is, they create an environment in which conflict situations and the possibility of conflicting interactions are minimized. Universities in the United States have an extensive system of psychological services that are involved not only in resolving conflicts that have arisen but also in preventing their occurrence. In addition, society in the United States is more aware of the nature of the conflict, its psychological mechanisms, etc., due to the prevalence of popular science books on conflict issues and in general on interpersonal issues, in organizations, especially in educational institutions, management is engaged in the dissemination of recommendations for interpersonal relationships, etc.

Due to the fact that both students and teachers know that such a pedagogical conflict that contributes to its occurrence, which are strategies for resolving the conflict, and due to the general level of awareness of this phenomenon, people are more willing to begin to resolve conflicts, and, in the best traditions of the Harvard School, are ready to fight not with the enemy, but with the problem. This can be considered as a consequence of awareness, because when something is known – it is understandable.

In the US high schools, conflict management has the same focus on conflicts of all levels. That is, conflicts between teachers and students, and conflicts between teachers, and conflicts between the administration and teachers, and conflicts between the administration and the students are equally important. It should be noted that often professional pedagogical conflicts, especially with the administration, involve professional conflictologists and

psychologists, in order to avoid biased decisions. Interestingly, often leaders of different levels themselves come to the decision to involve experts in conflict management. This can be explained again by the higher level of the general conflict culture.

So, it should be noted that in the United States the study of conflicts is one of the important directions of the work of leading scientific centers. For example, universities such as Harvard, Wisconsin, Georgetown, Michigan, Syracuse and others are involved with this problem. Their research is funded by Ford, Carnegie, and the National Institute for Conflict Resolution at the University of J. Mason. Not only theoretical searches are conducted, but also the search for possibilities of their practical realization. In addition, they learn to practically negotiate, argue and mediate in conflict.

The positive aspect of Ukrainian high schools is that pedagogical conflicts still arise, and among them can be constructive, which in consequence will lead to positive changes for the better in the system of governance, in the organization of the work process, or in the structure of interpersonal relations.

Another important positive aspect is that in native education and science, more and more attention is paid to the study of pedagogical conflicts and the laws governing them. Awareness of citizens, and especially of intellectuals (that is, those people who work in higher education institutions) about the conflict is increasing. The number of translated popular science literature on interpersonal relationships and conflicts is also increasing. In addition, there is an increasing number of people who have experience in studying abroad, and thus familiar with other models of conflict management, among the employees of Ukrainian high schools.

It can be assumed that, to a certain extent, the peculiarities of pedagogical conflicts are culturally predetermined, as well as the consequence of insufficient development of conflict thought in the USSR, and as an inertial phenomenon, insufficient attention to conflicts, and lack of readiness to pay attention to the post-Soviet space.

It is worth noting that comparing the methods of preventing pedagogical conflicts in the United States and Ukraine is very interesting, precisely because of cultural and civilizational differences and different ways of historical development of the two states. And although after independence Ukraine holds a pro-Western course and is an active consumer of many contemporary western works on conflict, but at the same time our state and science have not yet completely left the post-Soviet field of gravitation and the way of thinking. In particular, this also applies to views on pedagogical conflict. The Ukrainian high school still pretends that no conflicts simply exist. Such a fiction of a non-conflict society continues to operate, the idea that conflicts need to be silenced, third parties should not be involved in resolving conflicts, and that if the conflict is not overlooked, then it will be decided on its own.

However, gradually Ukrainian society refuses such representations, and tries to follow the pro-Western model of conflict management, in particular, recognizes the need to govern them, in particular to take preventive measures, to prevent conflict, to take into account the psychological climate and psychological incompatibility in the team. Certainly, this can be considered a positive trend for more

effective, effective and scientifically sound management of pedagogical conflicts in higher education institutions of our country.

In this process, the effective technologies of teaching pedagogical conflictology in high school are of special importance. In our time, an important aspect of teaching students in higher education is not only the acquisition of relevant knowledge, but also the development of specific skills. This process becomes possible under the conditions of practical training activities, which is a fundamental basis for the acquisition of the discipline «Pedagogical Conflictology». It focuses on students' acquisition of abilities, skills of communicative activity, and its technology.

Thanks to the long-term (2008–2018) practical experience of conducting educational trainings, the teaching of the article by the author of the article at the Kyiv National Taras Shevchenko University, we argue that moderation technologies, mediations, which are supported by constant reflection, provide a qualitative result in the acquisition of knowledge, skills and abilities by students from the discipline «Pedagogical Conflictology».

Moderation or literally «softening, restraining, moderation» is a technology of teaching and teaching, a special kind of group work that helps to optimize the ideas, thoughts, views and visions of participants; search and acceptance of a joint decision in the conditions of limited information and lack of time [14].

The technology of moderation in teaching activities enables to significantly increase the effectiveness and quality of educational activities in «Pedagogical Conflictology» by increasing the motivation of all participants in the educational process, activating the students' cognitive activity, and effectively managing the teacher's learning process.

As a technology moderation was developed in the 60–70 years of the twentieth century in Germany and used in situations where it was necessary to gather public opinion of most people, and traditional methods of survey did not help.

In our time in the field of education, the effectiveness of moderation is determined by the fact that it is aimed at activating the analytical and reflective activity of students, developing research and design skills, developing communicative abilities and teamwork skills.

The main purpose of conducting moderation is the most complete involvement of all participants in the work process and the elaboration of a plan of action for the discussed problem. The main tool for moderation is visualization (it can be visualization of information on the flipchart (contributes to spectacle, interaction), visualization of own thoughts and ideas in the form of certain images and metaphors). After all, approximately 75% of the information about the world receives the person through a visual analyzer, which is decisive and, accordingly, requires the use for optimality in the learning of knowledge.

Hence, a logical question arises: what moderation is fundamentally different from facilitation, in addition to visual experience. After all, in these concepts there is activation and motivation of participants, a way of managing participants to develop a solution. So, moderation differs from the facilitation by the fact that in its process, the trainer-teacher does not know the concrete answer to the

problem question. The answer to which, in the end, the group will come as a result of the discussion, the moderator is unknown. His task is to organize a comfortable, constructive work of the group. The moderator creates conditions, follows the movement of the discussion, needs, the request of the group, which determines the purpose itself, and the facilitator leads to the goal.

Thus, in the teaching of discipline «Pedagogical conflictology», in particular, facilitation allows organizing a productive, productive occupation and attracting all students to study as a conscious and creative process. Pedagogical facilitation provides a high level of assimilation of knowledge, acquisition of qualitative skills and skills of students and has a perspective potential for realizing the goals and objectives of the discipline «Pedagogical Conflictology». In her teaching, the teacher must build a learning process based on the principles of the dialogic strategy of interpersonal influences, to share authority with students, to constantly cooperate with the group.

Equally important in the management of pedagogical conflicts is the mediation technology, which has long been used in the educational activities of higher education. Initially, the mediation began to develop in the second half of the twentieth century in the US, UK, Canada. In 2001, the Unified Law of the USA «On Mediation» was developed and adopted. Such countries of common law as Germany, Austria, France, Denmark, Finland, Scotland, Italy, Poland, Czech Republic, Slovakia, Macedonia, Switzerland, were moving hard on the way until they recognized mediation as a legitimate and useful dispute settlement procedure. In Russia, since January 1, 2011, the federal law on mediation procedure entered into force. Since April 2004, the state program of mediation implementation in Ukraine has been launched.

Mediation («mediation») is a popular conflict resolution technology with the help of a third, independent and uninterested party. This is a process in which a person who is neutral, free of negative emotions helps to resolve the conflict, contributing to the development of a voluntary agreement between the conflicting parties. The mediator facilitates the process of communication between the parties, helps to understand their interests more deeply, looks for effective ways of solving the problem, stimulating the parties to reach their own accord [15].

The technology of mediation significantly improves the students' study the discipline of «Pedagogical Conflictology» through interactivity, focus on the process of avoiding conflict escalation, and the universality of use.

During the first meeting, you must enter the rules of communication during the mediation, which should then be strictly adhered to:

- ✓ voluntary participation in mediation;
- ✓ tolerance, emotional calmness;
- ✓ unethical attitude;
- ✓ a clear statement of the facts with the provision of supporting documents;
- ✓ confidentiality.

In the process of mediation, the facilitator ensures that the rules are implemented by the participants, creates a trusting atmosphere of dialogue, invites the parties to express their opinion on the situation in turn. The mediator

helps participants develop criteria for evaluating alternatives to resolving a pedagogical conflict. The mediation procedure includes the following steps.

I. Written proposal of one of the parties to the dispute about the application of mediation. If the response is not accepted within 30 days after the receipt of the offer, the proposal is considered rejected.

II. Upon receipt of the consent of the other party, enter into a written agreement on the application of mediation, which stipulates: • the subject of a dispute; • personality of the mediator; • an organization providing mediation; • mediation procedure; • participation of the parties in the cost of mediation; • timing of mediation.

III. The mediator carries out its activity, which includes:

- study of points of view of the parties;
- conversations with opponents;
- search for a compromise and decision.

The mediator does not make the decision itself and does not enforce it, but brings the parties to an independent decision and the most acceptable way out of the situation.

IV. Conclusion of mediation agreement between the parties. The agreement describes the obligations of the parties and the timing of their implementation.

V. Implementation of the decision made by the opponents. They voluntarily make a decision.

As a result of mediation, the most suitable option is chosen and an agreement is concluded. The text of the agreement must be clear, without ambiguity, in positive language (instead of «I will not shout» I must write «I'll speak calmly») – this facilitates the implementation of the transaction by the parties. The actions of which must be determined with a description of the content, time, place of execution. Mediators can work alone and in pairs (co-mediation), for example, with different participants in a pedagogical conflict, mediators of different sex can work to exclude the effect of a gender coalition [15].

So, one of the most effective technologies in mastering the discipline «Pedagogical Conflictology» is mediation – an algorithm for settling the pedagogical conflict between two opponents with the participation of the third neutral side.

By practicing the mediating influence of the teacher with the help of simple ideas, step by step gradually should lead the students to solve complex tasks. During this interaction, it is desirable for the teacher to create comfortable conditions for a possible insight of students. Insight – (guess, insight) – unexpected for the person himself, the sudden finding of a conflict that he has long and hard thought about. It is also important for the teacher to verbalize these guesses, speak out, assess their advantages and disadvantages, positive and negative.

Such interaction is characterized by comfortable cognitive communication on the basis of peer interaction («neighboring agreement»), advantageous convenient partner exchange of information, experience of students between themselves and with the teacher) and high emotional intelligence of the teacher. EQ of the teacher – abilities that are involved in perception, awareness and understanding of emotions.

Emotional intelligence is the ability of the individual to recognize and realize their and others' emotions, feelings, motives of behavior, use them, effectively manage them. A high level of emotional intelligence involves the ability to

communicate meaningfully and brilliantly to other people and, based on these skills, to successfully interact with other participants in the educational process, which is extremely important in managing pedagogical conflicts in higher education.

It is desirable to constantly use reflexion to increase the efficiency of such control. This is the focus, the concentration of consciousness of the individual in his inner world, in his images, associations, feelings and thoughts. This process reflects the high level of development of the individual and his ability to study the psyche and trace the specific behavior, taking into account it in the prevention and resolution of pedagogical conflicts in higher education.

Conclusions. Summarizing all the above, we conclude that effective technologies of teaching pedagogical conflicts in higher education in Ukraine are necessary for high-quality professional training of students. It is based on the management of pedagogical conflicts in a high school. This process consists, in particular, in identifying, eliminating, leveling or weakening of the factors of origin, the preconditions of conflicts and on this basis, improves the quality of assimilation not only of the discipline «Pedagogical Conflictology», but also in general, professional, personal competence, productivity of students, teachers at the expense of savings time, resources, creative perspectives and requires further intelligence in this direction. To a greater extent, they relate to the substantiation of moderation and mediation technologies in resolving the pedagogical conflicts of higher education. It is these technologies that help to create an optimistic psychological climate in the team, motivate and stimulate students to achieve constructive prognosis, provide productivity in the management of pedagogical conflicts. Moderation and mediation technologies, which are supported by constant reflection, insight, provide a qualitative result in the acquisition of knowledge, skills and abilities by students in the discipline «Pedagogical Conflictology» in the high school of Ukraine.

Literature

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.М. Конфликтология: Учебник для вузов. 2-е изд. – М.: ЮННПТУ, 2004. – 591 с.
2. Ващенко І.В., Қляп М.І. Конфліктологія та теорія переговорів. – К.: Знання. 2013. – 407 с.
3. Гришина Н.В. Разрешение конфликтов // Психология конфликта / Н.В. Гришина. – Санкт-Петербург [и др.], 2005. – С. 283-452.
4. Жаворонкова Г.В. Управление конфликтами: текст лекций: навч. посіб. / Г.В. Жаворонкова, О.М. Скiбiцький, П.В. Сiвашенко, О.І. Пiуз; М-во науки і освіти України. – Київ: Кондор, 2011. – 172 с.
5. Карамушка А.М., Дзюба П.М. Психология управления конфликтами в организации (на материалы деятельности образовательных организаций): Монография. – К.: Наук. світ, 2009. – 268 с.
6. Комлев Ю.Ю. Основы конфликтологии: теория, анализ и управление конфликтами в ОВД: учебное пособие / Ю.Ю. Комлев. – Казань: КЮИ МВД России, 2011. – 188 с.
7. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. – К.: МАУП. 2003. – 360 с.
8. Ануфриева Н.М. Психология конфликта: Навчальний посібник. – К.: ІПО, 2005. – 101 с.
9. Дурманенко С.А. Конфликты у вузі // Конфлікти в педагогічному процесі / С.А. Дурманенко. – Луцьк, 2004. – С. 158-192.
10. Клименских М.В. Педагогические конфликты в школе: [учеб. пособие] / М.В. Клименских, И.А. Ершова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал, федерал, ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 2015. – 76 с.

11. Курочкина И.А. Педагогическая конфликтология: учебное пособие / И.А. Курочкина, О.Н. Шахматова. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф. пед. ун-та, 2013. – 229 с.

12. Туркот П.І. Педагогічна конфліктологія // Психологія і педагогіка вищої школи в запитаннях і відповідях: навч. посіб. для студ. ВНЗ / П.І. Туркот; [М-во освіти і науки України]. – Київ, 2011. – С. 145-162.

13. Кошечко Н.В. Інноваційні технології навчання студентів з педагогічної конфліктології. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. Вип. 1 (7). – С.31-36.

14. Модерація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jak.magey.com.ua/articles/fasilitacija-moderacija-mediacija.html>

15. Медіація як засіб вирішення конфліктів. Технологія медіації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/49682/psihologiya/mediatsiya_zasib_virishennya_konfliktiv

References

1. Antsupov A.Ya., Shipilov A.M. Konfliktologiya: Uchebnyk dlya vuzov. 2-e yzd. – M.: YUNNPTU, 2004. – 591 s.
2. Vashchenko I.V., Klyap M.I. Konfliktologiya ta teoriya perehovoriv. – K.: Znannya. 2013. – 407 s.
3. Hryshyna N.V. Razresheniye konfliktov // Psikhologicheskaya konfliktologiya / N.V. Hryshyna. – Sankt-Peterburh [i dr.], 2005. – S.283-452.
4. Zhavoronkova G.V. Upravlinnya konfliktamy: tekst lektsiy: navch. posib. / G.V. Zhavoronkova, O.M. Skibitskiy, P.V. Sivashenko, O.I. Puz; M-vo nauky i osvity Ukrayiny. – Kyiv: Kondor, 2011. – 172 s.
5. Karamushka L.M., Dzyuba T.M. Psikhologicheskaya upravlinnya konfliktamy v orhanizatsiyi (na materialii diyalnosti osviteniki orhanizatsiy): Monohrafiya. – K.: Nauk. svet, 2009. – 268 s.
6. Komlev Yu.Yu. Osnovy konfliktologiy: teoriya, analiz y upravlenye konfliktamy v OVD: uchebnoe posobyie / Yu.Yu. Komlev. – Kazan': KYUIMVD Rossiy, 2011. – 188 s.
7. Piren M.I. Konfliktologiya: Pidruchnyk. – K.: MAUP. 2003. – 360 s.
8. Anufriyeva N.M. Psikhologicheskaya konfliktologiya: Navch. posib. – K.: IPO, 2005. – 101 s.
9. Durmanenko S.A. Konflikt u vuzi // Konflikt v pedahohichnomu protsesi / S.A. Durmanenko. – Luts'k, 2004. – S.158-192.
10. Klimenskiy M.V. Pedahohicheskoye konfliktologiya v shkole: [ucheb. posobyie] / M.V. Klimenskiy, I.A. Ershova; M-vo obrazovaniya y nauky Ros. Federatsiy, Ural, federal, un-t. – Ekaterinburh: Yzd-vo Ural, un-ta, 2015. – 76 s.
11. Kurochkina I.A. Pedahohicheskaya konfliktologiya: uchebnoe posobyie / I.A. Kurochkina, O.N. Shakhmatova. – Ekaterinburh: Yzd-vo Ros. gos. prof. ped. un-ta, 2013. – 229 s.
12. Turkot P.I. Pedahohichna konfliktologiya // Psikhologicheskaya i pedahohika vyshchoyi shkoly v zapytannyaakh i vidpovidyakh: navch. posib. dlya stud. VNZ / P.I. Turkot; [M-vo osvity i nauky Ukrayiny]. – Kyiv, 2011. – S. 145-162.
13. Koshechko N.V. Innovatsiyini tekhnologiyi navchannya studentiv z pedahohichnoyi konfliktologiyi. Visnyk Kyivskogo natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Pedahohika. – K.: VPTS «Kyivskiy universytet», 2018. Vyp. 1 (7). – S. 31-36.
14. Moderatsiya. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://jak.magey.com.ua/articles/fasilitacija-moderacija-mediacija.html>
15. Mediatsiya yak zasib vyirishennya konfliktiv. Tekhnologiya medyatsiyi. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://stud.com.ua/49682/psihologiya/mediatsiya_zasib_virishennya_konfliktiv

Кошечко Н.В.,

*к.пед.н., доцент кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
nkoshechko@ukr.net*

Україна, м. Київ

**ЕФЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ**

У статті представлено тлумачення викладання дисципліни «Педагогічна конфліктологія» у вищій школі України. Проаналізовано актуальні ідеї з проблеми профілактики педагогічних конфліктів. Особливий акцент поставлено на освітніх технологіях. Значна увага приділена технологіям модерації та медіації, які є значущим важелем впливу як на індивідуальну так і на суспільну свідомість. Метою статті є аналіз та характеристика ефективних технологій модерації та медіації у викладанні педагогічної конфліктології у вищій школі. У результаті використання цих технологій формуються цінності, переконання, світогляд студентів, спосіб їх мислення, патерни поведінки, вчинки, продуктивна професійна діяльність.

Ключові слова: *вища школа, педагогічна конфліктологія, профілактика педагогічних конфліктів, освітні технології, модерація, медіація, емоційний інтелект.*

УДК 378.147:796.071.4

Кузнецова І.Ю.,

*тренер збірної команди України з таеквон-до, аспірантка кафедри педагогіки та психології
Харківського національного університету внутрішніх справ, irynasiest@gmail.com,**Україна, м. Харків*

МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ ЗІ СХІДНИХ ОДНОБОРСТВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ

У статті визначено педагогічні умови формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклассів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах. Визначено особливості професійної діяльності тренера, які вимагають формування готовності до її здійснення. Представлена модель реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклассів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах. Наведено дані, отримані у ході дослідження під час контрольного етапу експеримента. Систематизація і узагальнений аналіз результатів експериментального дослідження засвідчили ефективність визначених і впроваджених педагогічних умов формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклассів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Ключові слова: *готовність, професійна готовність, професійна діяльність, педагогічні умови, тренери зі східних одноклассів, студенти.*

Постановка проблеми. У сучасну епоху зростає роль освіти, її вплив на соціальний та науково-технічний прогрес суспільства. Це повною мірою відноситься й до такої галузі суспільного життя, як фізична культура та спорт. Підвищення ролі спорту, його суспільного значення викликали посилення вимог до професійної підготовки всіх спеціалістів даної галузі, у тому числі й тренерів. Сучасна система професійної підготовки в Україні спрямовує освітній процес на якісну професійну підготовку тренерів з різних видів спорту. При цьому особливою актуальністю набуває проблема формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклассів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

У психолого-педагогічній літературі проблема професійної підготовки майбутніх тренерів та вчителів фізичної культури має багатоаспектне теоретико-методологічне висвітлення. Концептуальні засади формування професійної готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту висвітлено в багатьох працях вітчизняних (О. Демінський, В. Завацький, Е. Лячковський, Б. Кузьминський, Л. Сущенко, Л. Титаренко, Б. Шиян) і російських (Г. Бабушкін, В. Байдак, А. Барабанов, І. Головін, Н. Єфремова, І. Зимня, В. Корєцький, В. Раєвський, В. Серіков) дослідників. З'явилася значна кількість психолого-педагогічних досліджень з оцінки готовності майбутніх фахівців із фізичного виховання та спорту до професійної діяльності. Це роботи А. Деркача, Л. Дудорової, М. Коллеґасва, А. Коноха, В. Краєвського, А. Литманович, Ю. Лозов'юк, А. Миколаєва, К. Платонова, В. Шафранського, П. Ясинця та ін. Можна виділити ряд робіт, які присвячені формуванню професійної компетентності та готовності педагогів-тренерів з різних видів спорту: легкої атлетики (М. Куліков), спортивної аеробіки (Н. Гушчина, Т. Лисицька), боксу (П. Лузин, С. Топоров), плавання (Ж. Бережна) та ін.

Проте на сьогодні ця проблема потребує подальшого аналізу, особливо коли йдеться про формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклассів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Мета статті – визначити педагогічні умови формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклассів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах та розробити модель їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спортивно-педагогічної діяльності тренера показав, що ця діяльність пов'язана з постійною необхідністю вирішувати складні спортивно-педагогічні завдання та експериментувати; вести пошук нових методів і форм роботи; вимагає гнучкості й самостійності мислення при прийнятті рішень задля досягнення поставленої мети – досягнення учнями високої спортивної майстерності. Це дозволяє визначити першу особливість тренерської діяльності – постійне спілкування зі своїми учнями на тренувальних заняттях, зборах і змаганнях, що дозволяє вивчити психологічні риси та якості юних спортсменів і враховувати їх при організації спортивних тренувань. Ця особливість накладає на тренера особливу відповідальність за фізичне здоров'я і особистісний розвиток учнів.

Друга особливість діяльності тренера полягає в наявності «професійного ризику», тобто високі спортивні досягнення учнів є відстроченими у часі, ймовірними, але не обов'язковими. Багаторічна підготовка високо кваліфікованого спортсмена вимагає не тільки терпіння, а й моральної відповідальності за здоров'я та розвиток фізичних здібностей своїх учнів.

Третьою особливістю тренерської діяльності є її значне емоційне та нервово-психічне навантаження, особливо під час змагань.

Четвертою особливістю професійної діяльності тренера є організація і взаємодія з широким колом

людей, які причетні до забезпечення навчально-тренувального та змагального процесу: з батьками юних спортсменів, представниками адміністрації, судьями, журналістами.

Особливістю діяльності тренера є публічність (обговорення результатів змагань у засобах масової інформації, телетрансляції матчів, прес-конференції, інтерв'ю та ін.). Це висуває певні вимоги і обмеження щодо особливостей спілкування, емоційних проявів, етики в спілкуванні з журналістами [1].

Отже, професійна діяльність тренера є специфічною і передбачає розвиток певних особистісних характеристик, які забезпечать готовність тренера до професійної діяльності.

Проведений теоретичний аналіз наукових досліджень [2-5], результати аналізу сутності феномену готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах встановлені компоненти цього поняття та особливості формування в умовах навчального процесу у ВНЗ дозволили стверджувати, що її формуванню сприятимуть визначені на основі методологічних підходів, принципів та проблеми дослідження такі педагогічні умови: 1) спрямованість освітнього процесу на формування мотивації майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах; 2) забезпечення міждисциплінарних зв'язків та практичної орієнтованості фахових дисциплін на формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах; 3) орієнтація змісту професійно-орієнтованих дисциплін на формування умінь і навичок педагогічного спілкування у майбутніх тренерів зі східних одноклубів.

На рис. 1 представлена модель реалізації запропонованих педагогічних умов, яка дозволяє системно представити процес готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах, та проаналізувати зв'язки між окремими елементами цього процесу в різних площинах.

Метою реалізації запропонованих педагогічних умов є підвищення рівня сформованості готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Методологічною основою формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах є гуманістична модель освіти, сутність якої полягає у створенні сприятливої ситуації для їх готовності до прийняття й адекватного реагування на виховні дії начального та соціального середовища. Провідними підходами, які дозволяють реалізувати гуманістичні ідеї в сучасній освітній практиці, що спрямована на формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах є: особистісно орієнтований, компетентнісний, акмеологічний, діяльнісний, системний, міждисциплінарний, інтерактивний.

При моделюванні процесу формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних

школах ми спиралися на наступні принципи: гуманізму, компетентності, педагогічної творчості, проблемності, індивідуалізації навчання, технологічної єдності процесу навчання, використання нових технологій навчання, системності і наскрізності, неперервності та практичної цілеспрямованості, інтегративності, соціальної адекватності професійної освіти.

Модель реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах передбачає три етапи, через які повинен проходити студент в своєму професійному становленні.

1. Навчально-теоретичний етап, спрямований на накопичення теоретичних знань, формування уявлень і розвиток здібностей студентів вирішувати теоретичні завдання у процесі фахової підготовки.

2. Навчально-практичний етап, пов'язаний з формуванням умінь, навичок та практичних дій застосовувати знання і вміння в ситуаціях ігрової взаємодії, а також самостійно проектувати способи вирішення професійних проблем.

3. Прикладний етап, спрямований на безпосереднє використання сформованих знань, умінь, здібностей в умовах реальної професійної діяльності, що передбачає прагнення до постійного професійного самовдосконалення.

Вказані вище етапи відображають психолого-педагогічний процес розвитку особистості майбутнього педагога-тренера як фахівця.

Отже, формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах буде проходити шлях від з'ясування суті основних понять, від формування знань, умінь, навичок до практичної їх реалізації, формування у студентів здатності самостійно формулювати цілі спортивно-тренувальної, навчальної та професійної діяльності, навчання їх способам вирішення проблемних професійних ситуацій, методиці аналізу ефективності своєї роботи на основі зіставлення результату роботи з поставленою метою, оволодіння прийомами корекції діяльності і до стимулювання самоосвіти і самовиховання студентів. При цьому, вплив на студентів повинен здійснюватися за допомогою використання традиційного механізму (знання, що отримуються з сім'ї і найближчого оточення), інституціонального (суспільно-схвалюваний досвід, що засвоюється за допомогою взаємодії освітньої процесу закладу вищої освіти з професійним середовищем) і рефлексії (відповідальність особистості і усвідомлення суб'єктивної приналежності до соціальної групи).

Запропоновані педагогічні умови, які спрямовані на формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах, дозволяють реалізувати наступні функції: організаційну – створення освітньо-інформаційного середовища професійної освіти у закладі вищої освіти для успішного формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноклубів до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах на всіх етапах навчальної діяльності; визначення принципів організації освітньої роботи у навчальному закладі і керівництві ними в практичній діяльності; навчально-професійну –

забезпечення освітнього процесу підготовки майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах під час аудиторної та позааудиторної роботи (проведення лекційних, семінарських, практичних занять, організація самостійної роботи студентів, спецпрактикуми, спекурси, різні види практик) та забезпечення навчально-методичної підтримки цього процесу; оціночно-діагностичну – вивчення сформованості готовності майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності за допомогою підбраного нами діагностичного інструментарію задля визначення ефективності обраних нами педагогічних умов.

Реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах здійснювалась під час проведення формувального етапу експерименту. Кожна з визначених педагогічних умов реалізовувалася в освітньому процесі закладу вищої освіти, як у навчальній, так і позанавчальній діяльності.

З метою реалізації першої педагогічної умови нами були внесені зміни до змісту дисциплін циклу загально-професійної підготовки: «Педагогіка фізичного виховання», «Психологія фізичного виховання», «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика спортивного тренування», «Спортивно-педагогічне вдосконалення», «Основи педагогічної майстерності» та ін. Зміст зазначених навчальних дисциплін був доповнений творчими завданнями для самостійної роботи, які дозволяли підвищити мотивацію майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах. У межах реалізації цієї педагогічної умови був розроблений і запроваджений авторський тренінг «Готовність майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах».

З метою реалізації другої педагогічної умови було внесено зміни до змісту дисциплін циклу професійної та практичної підготовки: «Підвищення спортивної майстерності», «Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації», «Психологія фізичного виховання», «Спортивна фізіологія», «Методика побудови тренувального процесу», «Основи теорії і методики спортивного тренування», «Педагогіка фізичного виховання», «Спортивно-педагогічне вдосконалення», «Теорія і методика спортивних одноборств», «Теорія і методика фізичного виховання» та ін. Зміст зазначених навчальних дисциплін був доповнений темами, які сприяли забезпеченню міждисциплінарних зв'язків та практичній спрямованості дисциплін.

Також було розроблено і впроваджено інтегрований спецкурс «Спортивно-педагогічне вдосконалення зі східних одноборств».

З метою реалізації третьої педагогічної умови було розроблено і впроваджено тренінг «Культура педагогічного спілкування» та навчально-методичний спецпрактикум «Багаторічна підготовка в тхеквон-до».

Для участі в експерименті було створено експериментальну (145 осіб) та контрольну (142 особи) групи. В експериментальній групі було реалізовано визначені нами педагогічні умови і відповідний комплекс

психолого-педагогічних заходів (див. рис. 1). По завершенню формувального етапу експерименту було проведено перевірку ефективності визначених нами педагогічних умов формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Загальні результати контрольного етапу експерименту засвідчили значні позитивні зміни у студентів ЕГ у сформованості готовності до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах за обраними критеріями (когнітивним, особистісно-мотиваційним, операційно-технологічним), у той час як у контрольній групі зміни цих ознак є несуттєвими.

Після формувального етапу експерименту високий рівень готовності за когнітивним критерієм виявлено у 53,7% студентів (початкові дані – 9,1%); за особистісно-мотиваційним критерієм – 46,2% студентів (початкові дані – 18,3%); за операційно-технологічним критерієм високий рівень готовності виявили 49,4% студентів (початкові дані – 8,6%). За результатами формувального експерименту у середньому 49,8% студентів мають високий рівень сформованості готовності до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах як майбутні тренери зі східних одноборств.

У студентів КГ також є позитивні зміни у сформованості готовності до професійної діяльності, але як і на початковому етапі більшість студентів КГ мають низький рівень сформованості готовності до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах (45,2%), що обумовлено відсутністю планування та спеціальної організованої діяльності щодо формуванню даного професійного феномену у майбутніх тренерів; недостатнім рівнем практичної спрямованості фахових дисциплін; відсутністю зв'язку між навчанням і практичною спортивно-тренувальною діяльністю та врахування особливостей спортивної підготовки дітей під час занять східними одноборствами.

В цілому результати експериментального дослідження свідчать, що загальний рівень сформованості готовності до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах у студентів контрольної групи знаходиться, як і на початковому етапі, здебільшого на низькому рівні або межує з ним. Зіставлення даних, отриманих за результатами формувального етапу експерименту з даними констатувального етапу показало, що реалізація визначених педагогічних умов, спрямованих на формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах, дозволило підвищити рівень її сформованості у студентів експериментальної групи в порівнянні з контрольною, що дозволяє стверджувати про ефективність запропонованих педагогічних умов.

Математичний розрахунок за критерієм χ^2 -Пірсона підтвердив достовірність отриманих результатів дослідження.

Висновки. Отримані дані свідчать про те, що експериментально підтверджена ефективність запропонованих нами педагогічних умов, які реалізують розроблений нами психолого-педагогічний інструментарій під час його впровадження у процесі фахової підготовки, що сприяє вирішенню завдань з формування готовності майбутніх

тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Проведене дослідження не вичерпує всієї різноманітності питань, пов'язаних з формуванням готовності майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних

школах. Воно дозволяє окреслити ті проблеми, які потребують додаткового вивчення, а саме: пошук шляхів підвищення мотивації студентів як майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

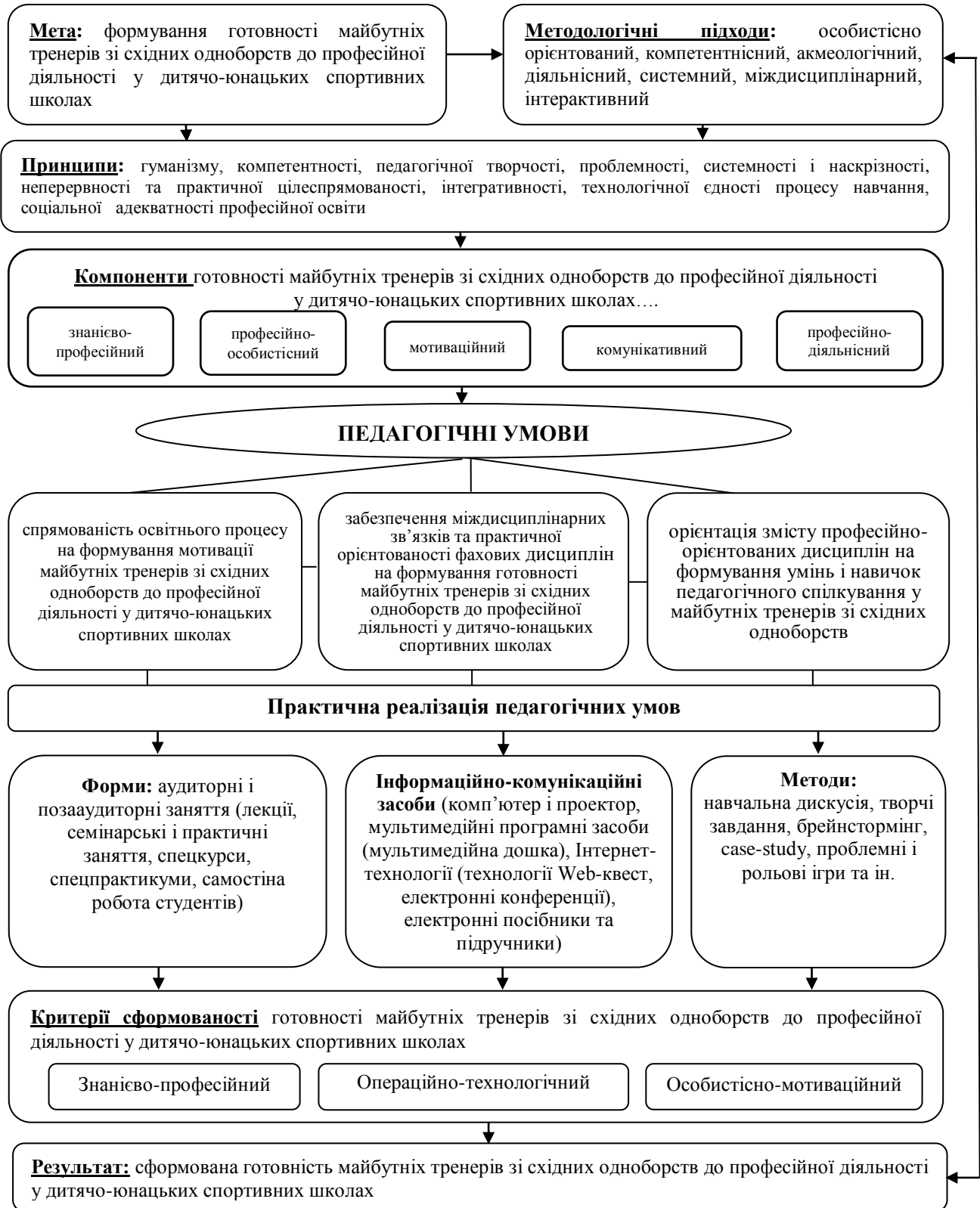

Рис. 1. Модель реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх тренерів зі східних одноборств до професійної діяльності у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Література

1. Пуни А.Ц. Психологическая подготовка к соревнованиям в спорте / А.Ц. Пуни. – М.: ФиС, 1969. – 88 с.
2. Голінкова Ю.В. Психологічний аналіз специфіки праці вчителя фізичної культури / Ю.В. Голінкова // Теорія та методика фізичного виховання. – 2008. – № 3. – С 6-9.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – 447 с
4. Остапенко Т.О. Структурні компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації здоров'я-збережувального навчально-виховного середовища загальноосвітньої школи / Т.О. Остапенко, О.В. Циганок, С.Г. Жестков // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – №1 (7).
5. Ясінець П.С. Професійна підготовка до тренерської роботи / П.С. Ясінець – К.: Айбра, 2008. – 212 с.

References

1. Puni A. Ts. Psihologicheskaya podgotovka k sorevnovaniyam v sporte / A.Ts. Puni. – M.: FiS, 1969. – 88 s
2. Holinkova Yu. V. Psyholohichnyy analiz spetsyfyky pratsi vchytelya fizychnoyi kul'tury / Yu.V. Holenkova // Teoriya ta metodyka fizychnoho vykhovannya. – 2008. – № 3. – S 6-9.
3. Kuz'mins'kyy A.I. Pedagogika / A.I. Kuz'mins'kyy, V.L. Omelyanenko. – K.: Znannya, 2007. – 447 s
4. Ostapenko T.O. Strukturni komponenty hotovnosti maybutnikhi uchyteliv fizychnoyi kul'tury do orhanizatsiyi zdorovi" yazbere-zhuval'noho navchal'no-vykhovnoho seredovysicha zahal'noosvitn'oyi shkoly / T.O. Ostapenko, O.V. Tsyhanok, S.H. Zhestkov // Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. – 2012. – №1 (7).
5. Yasinets' P.S. Profesiynna pidhotovka do treners'koyi roboty / P.S. Yasinets' – K.: Libra, 2008. – 212 s.

Kuznetsova I.Yu.,

National Taekwon-Do team coach of Ukraine, Graduate student of Kharkiv National University of Internal Affairs, irynasiest@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

MODEL OF REALIZATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF FUTURE EASTERN MARTIAL ARTS COACHES READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITY IN CHILDREN AND JUNIORS SPORTS SCHOOLS

The article defines the pedagogical conditions for the formation of readiness of future eastern martial arts coaches for professional activity in children and juniors sports schools. The features of the professional coach activity, which require formation of readiness for its implementation, are determined. The model of realization of pedagogical conditions for the formation of future eastern martial arts coaches for professional activity in children and juniors sports schools is presented. The data which are obtained during the research during the control phase of the experiment is given. Systematization and a generalized analysis of the results of the experimental study showed the effectiveness of the determined and implemented pedagogical conditions for the formation of the readiness of of future eastern martial arts coaches for professional activity in children and juniors sports schools.

Key words: *readiness, professional readiness, professional activity, pedagogical conditions, eastern martial arts coaches, students.*

UDC 378:37:331.548

Levitska L.A.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Kyiv National Taras Shevchenko University Ludmbogd@ukr.net

Ukraine, Kyiv

FEATURES OF FORMATION OF PROFESSIONAL AND VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE UNIVERSITY

The article reveals the essence of the concepts of «value orientations», «professional value orientations» and identifies features of their formation in university students in the learning process (taking into account professional value orientations and specifics of students' training; educational university environment; age characteristics of students). The developed model of the formation of students' professional and value orientations is an integrated system with the following components: targeted, informative, technological. The pedagogical conditions are defined as components of the model of the formation of students' professional and value orientations.

Key words: *professional value orientations of students, model of formation of value orientations, pedagogical conditions.*

Formulation of the problem. Today, there are current issues of the formation of value orientations of students in the educational environment of higher education institutions. The values of students have changed throughout history. The formation of the system of values of youth, their transformation into value orientations are defined as important tasks of modern higher education. This is stated in the laws of Ukraine «On Education» and «On Higher Education», the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012–2021.

In shaping the personality of the future specialist, value orientations determine the direction and level of activity and significantly affect his professional qualities. The problem of value orientations is one of the priorities in modern science. The growing need for the formation of morality and civic orientation of the individual in the process of vocational training of young people leads to an increase in scientific interest in the study of the laws governing the formation of valuable professional orientations of students.

The need for students to form value orientations was noted by many researchers. (O. Antonovsky [1], T. Artimova [2], V. Zhelanova [3], Yu. Kosteva [4], I. Martsenyuk [5], O. Sukhomlinska [6]). The basic concepts of the theory of values are reflected in the philosophical and psychological literature (research V. Andrushchenko, I. Anosova, A. Maslow, V. Molodichenko, V. Ognevyuka, K. Rogers, V. Frankl, I. Frolova). Logical and epistemological, socio-cultural and psychological-pedagogical aspects of the category «values» are disclosed in research I. Beha, M. Borishevsky, V. Malakhova, B. Meshcheryakova, Z. Pavlyutenkovo. The problems of formation of value orientations in higher education are reflected in the works of A. Adamenko, G. Vasianovich, V. Verbetsi, S. Goncharenko, S. Krymsky, V. Slastonin, A. Sukhomlinsky.

The theoretical analysis of the problem of value formation, value and professional value orientations is devoted to the work of psychologists – B. Ananov, V. Volkova, A. Drobnitsky, G. Zalessky, A. Zdravomyslova. Various aspects of the formation of personal value orientations are analyzed in the works of teachers E. Basin, V. Biruli, V. Dziuba, N. Maksimchuk, L. Morozova, A. Naboki, L. Panchenko, A. Tsihotsky, S. Shandruk, V. Scam.

The analysis of psychological and pedagogical literature has shown that attention is almost not paid to the problem of the formation of students' professional value orientations in the educational process of the university. In higher education, the formation of professional value orientations is still fragmentary and basically comes down to studying the subjects of the social and humanitarian cycle.

Hence, it is a mistake to identify the concepts of values and value orientations; lack of understanding of the mechanisms of transformation of values into value orientations of an individual; insufficiently substantiated methods for diagnosing the level of formation of professional value orientations.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the model and pedagogical conditions for the formation of professional value orientations in the educational process of the university. Conformity with the purpose of the objectives of the study: 1) on the basis of clarifying the content of key research concepts, reveal the essence of the concept «the formation of professional value orientations of humanitarian students»; 2) to determine the functions of professional value orientations and features of their formation in the professional training of future specialists in humanitarian specialties; 3) theoretically substantiate the model of the formation of professional value orientations of humanitarian students in the educational process of the university; 4) to determine the pedagogical conditions for the formation of professional value orientations of students of humanitarian specialties.

The presentation of the main material. The development of ideas for the formation of value orientations of students in higher education institutions of Ukraine took place in the context of all the contradictions and difficulties in the development of higher education. The youth defines the main vector of development of the Ukrainian state and Ukrainian society. It was the young people who initiated and made a significant contribution to the achievements of the three Ukrainian revolutions of the modern era: «The Revolution on Granite» 1990, which opened the way to the revival of the statehood of Ukraine; The Orange Revolution 2004–2005, which demonstrated to the world the desire of

Ukraine for democracy and the rule of law; Revolution dignity 2013–2014, which approved the European civilization choice of the people. It was the student youth who first came to defend state sovereignty and the ideals proclaimed by the revolution against separatism and external aggression [9, s.4].

This, in turn, reinforces the relevance of the problem of formation of value orientations of students in higher education institutions. After all, aspects of the formation of value orientations of students are above all important, due to the need to strengthen the implementation of the state youth policy of Ukraine. After all, young people are one of the most affected social groups in the economic, social, and cultural situation, and therefore require special attention and support, further detailed research, and their place in pedagogical theory and practice.

The concept of «value orientation of the individual» should be considered as accepted and conscious values of the individual. It is established that value is subjective-objective, and value orientation is subjective. The transition of values into value orientations is evidenced by the objectification of a person.

To determine the level of development of professional value orientations, a method for diagnosing their formation has been developed and implemented: 1) for the cognitive criterion (analysis of student performance, analysis of creative and test works, test of unfinished sentences, conversations and observations); 2) by motivational criterion (interviews, observation, questioning, diagnostics of professional activity motivation, analysis of creative works); 3) the activity criterion (observation, questioning, analysis of creative work, analysis of students' behavior in a certain pedagogical situation, solving exercises, expert assessments, methods of identifying the creative potential of a student's personality); 4) by personality criterion (interviews, questioning, observation, methods of researching the level of self-esteem, self-assessment of the realization of the life goals of an individual).

The levels of professional value orientations are defined: low, medium, sufficient and high. The low level of development of professional value orientations is peculiar to students who possess elementary professional knowledge, a fragmentary understanding of the essence and functions of value concepts. Students with a low level of development of professional value orientations have no cognitive interest in future professional activities. In such students, external motivation for professional activity prevails and there is no motivation for creative activity and activity in professional activity. Such young people are not aware of the role-playing behavior in their future professional activities, do not possess practical professional skills, are passive.

Students with an average level of professional value orientations have sufficient professional knowledge and formed values, professional values. They partially understand the essence of professional values and have a situationally expressed cognitive interest in their future profession. Such students are situationally aware of their personal role in their future professional activity; possess skills and abilities of the future professional activity; is situationally active and creative. They are characterized by moderate feasibility of life goals.

Students who have a sufficient level of professional

value orientations have professional knowledge, value concepts and have a cognitive interest in future professional activities. They have professional practical skills; transform professional values into professional value orientations. They are characterized by readiness for self-regulation and self-actualization.

Students with a high level of professional value orientations have solid professional knowledge and knowledge about values. They are interested in the learning process; motivated to study, research and future professional activities. Such students can perform many professional roles; they are active, responsible, participate in student self-government, are leaders and creative people. Such young people can consciously choose axiological orientations and professional values; and transform values into professional value orientations.

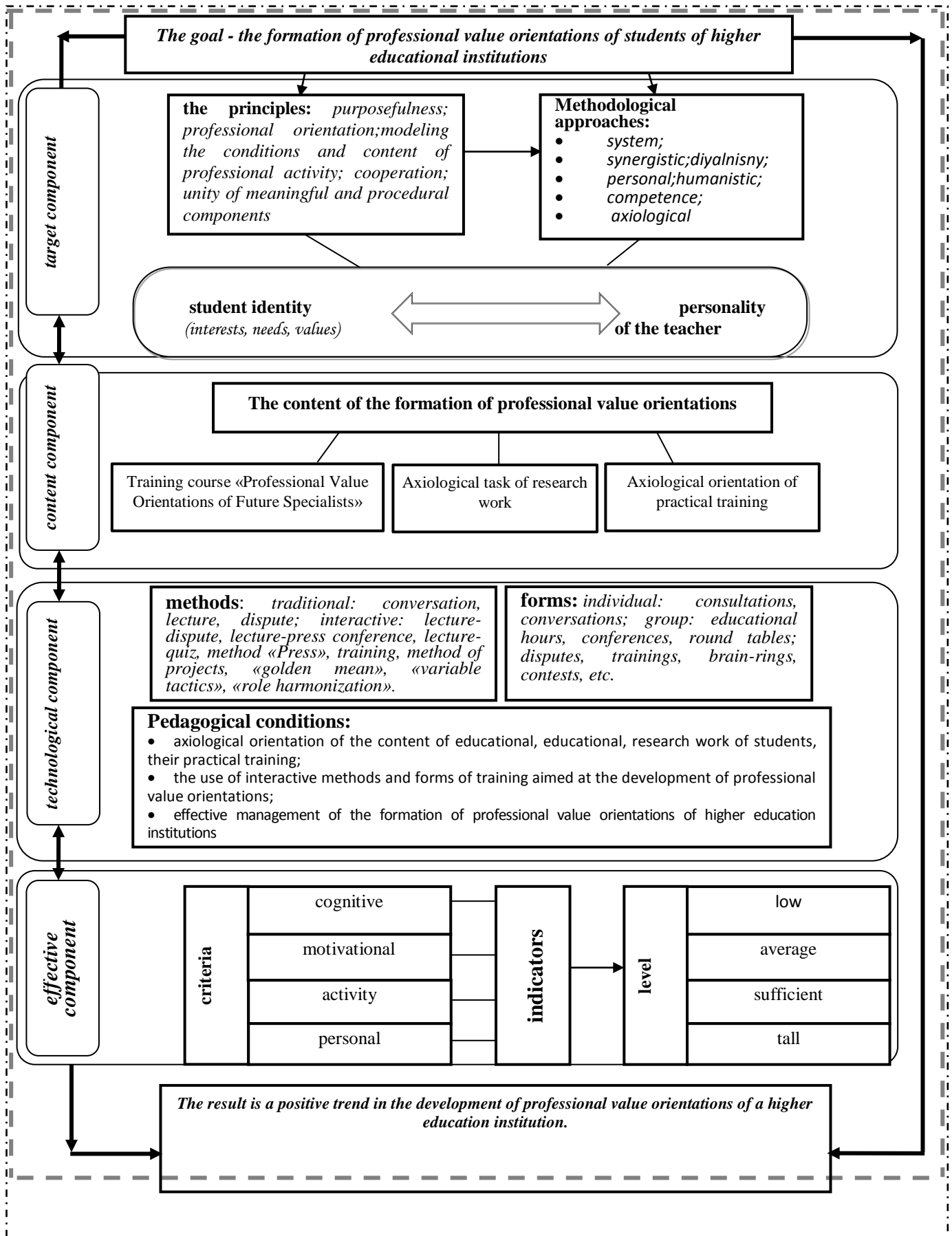
It is proved that the university students are dominated by sufficient (43,57%) and average (45,75%) levels of professional value orientations. A significant proportion of university students (5,23%) have a low level of professional value orientations. Only 5,45% of students have a high level of professional value orientations. However, it should be noted that for activity and personal criteria there is a better expressed level of formation of professional value orientations. This is due to the sensitivity of adolescence and the peculiarities of the professional and value growth of students as a special social community. At the same time, it was revealed that students do not sufficiently define the role and place of value orientations in their professional development. This requires the actualization of their motivation for the development of personal value sphere [1;3;4].

Value orientation is a means of identifying the individual's subjective attitude to the world. Professional value orientations of students is a stable system of personal and professionally realized personality values, which are the benchmarks of professional activity and the motive of professional self-improvement and professional value position.

Professional value orientations of students of institutions of higher education reflect the content and essence of professional activity, determine its goals and means governing the behavior of an individual in activity. Professional value orientations of students have the following functions: cognitive, predictive and motivational, control and evaluative.

The formation of professional value orientations is a multidimensional, purposeful and controlled process of the professional value formation of an individual. This process is aimed at transforming the personal and professional values of students into professional value orientations.

The model of the formation of professional value orientations of university students covers the following blocks: target (goal, objectives, methodological approaches, principles), informative (training course "Professional Value Orientations of Future Specialists", a system of axiological tasks of research and practical training), technological (forms and methods, pedagogical conditions for the formation of professional value orientations) and effective (criteria, indicators and levels of formation of professional value orientations and the result) (*Picture 1*).

Picture 1. Model of the formation of professional value orientations in the educational process of the institution of higher education in Ukraine (beginning of the XXI century)

Features of the formation of professional value orientations of university students are due to: the need to take into account the specifics of vocational training and the expediency of creating favorable conditions for the development of the value sphere of the individual.

The criteria for the formation of professional value orientations are: 1) cognitive (possession of professional knowledge; essential functional understanding of the concepts of «value», «value orientation of the person»; presence of cognitive interest in future professional activities); 2) motivational (motivation of professional activity; motivation of activity and creativity in professional activity); 3) activity (the presence of practical skills and abilities; creativity in professional activities; activity in professional activities); 4) personal (the level of self-esteem of the individual and self-esteem of the realization of the student's life goals of the student, social and life values; values and value orientations; the real structure of the person's value orientations; vocations, the level of self-actualization) [10;11].

Effective pedagogical conditions for the formation of professional value orientations in the educational process of the university are: ensuring the axiological orientation of the content of educational, cognitive, research work of students, their practical training; the use of interactive methods and forms of training aimed at the development of professional value orientations among students; effective management of the formation of students' professional value orientations.

In order for the content of academic disciplines and practical training of students to be filled with the axiological component, a training course «Professional Value Orientations of Future Specialists» was developed and tested, which was implemented through lecture, practical and seminar classes, independent and individual work.

The educational process at the university is an important factor in the formation of professional value orientations. Therefore, the focus in the process of teaching the course and attracting students to research and practical work is given to the transformation of the knowledge gained into beliefs, values, value orientations and practical activities. In the process of formation of professional value orientations of university students, problem lectures, visualization lectures, discussions, debates, seminars, conferences, games, trainings, project defense are most effective; modeling of concrete situations, case method.

A special role is played by the personality of the teacher in the formation of the professional value orientations of university students. Since the teacher is a professionally competent person, has established professional value orientations. The teacher creates a value-oriented educational environment at the university and takes into account the peculiarities of students' professional training, their personality traits, and the needs of social development. He encourages students to memorize information, to understand it, helps them in professional self-knowledge, self-improvement, self-education and self-education [3;5;7].

So, the educational environment of the institution of higher education is an important factor in the formation of students' professional value orientations.

Based on the analysis of literary sources, the features of the formation of professional value orientations of university

students at the beginning of the XXI century are determined: the need to take into account the specifics of professional training of future specialists, the feasibility of creating a favorable for the development of the value sphere of the educational environment, taking into account the specific qualities and properties of students, their age characteristics as a stage in the personal development of a future specialist.

Conclusions. The problem of value orientations is one of the priorities in modern science. The humanistic values of university students are a qualitatively new level of development of value orientations, containing elements of innovation and systemic mastering of basic pedagogical categories, ideas, and patterns. Values of an individual are defined as accepted and conscious values that contribute to the choice of behavior, actions, ways of life. In the structure of personality, value orientations serve as the foundation on which the line of professional behavior is built. The specificity of the formation of value orientations of students in higher education institutions of the twentieth and early twenty-first century was to cultivate the necessary value qualities of a student's personality (moral image, world view, love of science, ability for creative work). Pedagogical achievements of domestic scientists on the formation of value orientations of students in higher education institutions (ideas, principles, methods, and promising directions for the formation of value orientations) can be creatively used in the conditions of reforming modern higher education in Ukraine. Formation of value orientations of students in higher education institutions of Ukraine occurs in the process of mastering students with professional competencies, pedagogical skills, the ability to apply their knowledge and skills in practice. So, we believe that the main value orientations of today's youth is well-being, family, self-development and self-realization, freedom, democracy. The study showed the need for further scientific research technologies for the formation of value orientations of students, value reflection, value activity.

Literature

1. Антоновський О.В. Педагогічні знання студентів – основа розвитку ціннісних орієнтацій у процесі проходження педагогічної практики / О.В.Антоновський // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і зазальноосвітній школах: зб. наук. пр. Запоріжжя*, 2012. Вип. 23 (76). С. 304-311.
2. Артимонова Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформацій / Т. Артимонова // *Вища школа України*. 2008. № 1. С. 72-75.
3. Волощук І.П. Професійний розвиток особистості в системі її ціннісних орієнтацій / І.П. Волощук // *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. К.: ЮЦ «Політехніка», 2007. № 1 (19). С. 73-76.
4. Желанова В.В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми цінностей особистості / В.В. Желанова, А.В. Пецанова // *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. П.Шевченка (педагогічні науки)*. 2008. № 7. С. 114-119.
5. Каміньська О.М. Особливості змісту навчальних дисциплін у формуванні професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх архітекторів // *Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал*. Львів : Поліграфічний центр Національного університету «Львівська політехніка», 2011. № 4. С. 79-86

6. Костева Ю.І. Педагогічні цінності в освітньо-соціалній конвенції виховання / Ю. І. Костева // Наукові записки Вінницького ДПУ імені Михайла Коцюбинського. Вип. 36. Вінниця, 2012. С. 34-39

7. Ляховець О.О. Шляхи і засоби формування національних і загальнолюдських духовних цінностей у молодших школярів / О.О. Ляховець // Вісник Черкаського університету. Серія. Педагогічні науки. Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. Вип. I. С. 89-92.

8. Марценюк І.П. Теоретичні засади формування ціннісних орієнтацій студентської молоді / І. Марценюк // Науковий вісник ВЖУ імені Лесі Українки. Луцьк: РВВ Вежа, 2010. №13. С.101-104.

9. Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року) / М-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. К., 2014. 368 с.

10. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні молоді та дітей: стан розроблення проблеми. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 105-111.

11. Цінності освіти та виховання: наук.-метод. зб. За заг. ред. Сухомлинської О.В. К., 1997. 224 с.

References

1. Antonovskyy O.V. Pedagogichni znannya studentiv – osnova rozvytku tsinnisnykhi oriyentatsiy u protsesi prokhdzheniya pedagogichnoyi praktyky / O.V. Antonovskyy // Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniyi shkolyakhi: zb. nauk. pr. Zaporizhzhya, 2012. Vol. 23 (76). S. 304-311.

2. Artimonova S. Osnovni dukhovni priorytety student s'koyi molodi: napryamy transformatsiy / S. Artimonova // Vyshcha shkola Ukrainy. 2008. № 1. S. 72-75.

3. Voloschuk I.P. Profesiynny rozvytok osobystosti v systemi yiyi tsinnisnykhi oriyentatsiy / I.P. Voloschuk // Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyiv's'kyy

politekhnichnyy instytut». Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika: zb. nauk. pr. K.: VUTS «Politekhnika». 2007. № 1 (19). S. 73-76.

4. Zhelanova V. Teoretyko-metodolohichni aspekty problem tsinnostey osobystosti / V. Zhelanova, A. Petsanova // Visnyk Luhans'koho natsional'noho pedagogichnoho universytetu im. T. Shevchenka (pedagogichni nauky). 2008. № 7. S. 114-119.

5. Kaminska A. Osoblyvosti zmistu navchal'nykhi dystsyplin u formuvanni profesiyno-tsinnisnykhi oriyentatsiy maybutnikhi arkhitektoziv // Pedagogika i psykholohiya profesiynoi osvity: naukovno-metodychnyy zhurnal. L'viv: Polihrafichnyy tsentr Natsional'noho universytetu «L'viv's'ka politekhnika». 2011. № 4. S. 79-86

6. Kostyeva V.I. Pedagogichni tsinnosti v osviti o-sotsial'niy konventsiyi vykhovannya / V.I. Kostyeva // Naukovi zapysky Vinnyts'koho DPU imeni Mykhayla Kotsyubyn's'koho. Vol. 36. Vinnytsa, 2012. S. 34-39

7. Lyahovets S. Shlyakhiv i zasoby formuvannya natsional'nykhi i zahal'noyud's'kykhi dukhovnykhi tsinnostey u molodshykhi shkolyariv / S. Lyahovets // Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya. Pedagogichni nauky. Cherkasy: Vyd. vid. CHNU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, 2010. Vol. 1. S. 89-92.

8. Martsenyuk I.P. Teoretychni zasady formuvannya tsinnisnykhi oriyentatsiy student s'koyi molodi / I.P. Martsenyuk // Naukovyy visnyk VNU im. Lesi Ukrainky. Luts'k: RVV Vezha, 2010. №13. S.101-104.

9. Stratehichni priorytety molodizhnoyi polityky: osvita, zaynyatist', zhytlo: shchorich. dop. Prezidentu Ukrainy, Verkhovniy Radi Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2013 roku) / M-vo molodi ta sportu Ukrainy, Derzh. in-t simeynoyi ta molodizhnoyi polityky. K., 2014. 368 s.

10. Sukhomlyn's'ka O.V. Tsinnosti u vykhovanni molodi ta ditey: Pedagogika i psykholohiya. 1997. № 1. S. 105-111.

11. Tsinnosti osvity ta vykhovannya: nauk.-metod. zb. Za zah. red. Sukhomlyn's'koyi O.V. K., 1997. 224 s.

Левицька Л.А.,

к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Ludmbogd@ukr.net

Україна, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розкрито особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в освітньому середовищі закладів вищої освіти України, сутність методики формування професійних та ціннісних орієнтацій студентів університету; сутність феномену «формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів». Визначено функції професійно-ціннісних орієнтацій та особливості їх формування у професійній підготовці студентської молоді в освітньому середовищі університету. Розроблено модель та обґрунтовано педагогічні умови формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів у закладах вищої освіти України.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, професійні орієнтації, формування професійних і ціннісних орієнтацій, модель формування професійних і ціннісних орієнтацій студентів, педагогічні умови формування професійних і ціннісних орієнтацій.

УДК 378:37.07(043.3)

Муромець В.Г.,

к.пед.н., провідний науковий співробітник відділу інтеграції вищої освіти і науки
Інституту вищої освіти НАПН України, vika.muromets@gmail.com

Україна, м. Київ

УПРАВЛІНСЬКІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлено управлінський аспект розвитку професійної підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Проаналізовано сучасні тенденції щодо розвитку загальних компетентностей здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти у контексті забезпечення якості докторської (PhD) підготовки. Окреслено перелік загальних компетентностей, які необхідно формувати у здобувачів третього освітньо-наукового рівня впродовж 2 років навчання на докторській незалежно від спеціалізації.

Ключові слова: загальні (універсальні) компетентності, підготовка докторів філософії, компетентнісні засади, заклади вищої освіти.

Постановка проблеми. Стратегічне завдання реформування докторської освіти в Україні – трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Позитивне розв'язання цієї проблеми передбачає реалізацію наскрізних комплексних програм з розвитку загальних компетентностей у здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти для застосування набутих універсальних навичок у професійному зростанні. Сьогодні зростає попит на лідерів, які уміють нестандартно мислити, мають сформовані загальні компетентності. Усе більше уваги звертається на якість вищої освіти, універсальність підготовки майбутніх лідерів до вимог ринку праці, на особистісну зорієнтованість освітнього процесу, його інформатизацію, визначальну функцію освіти у забезпеченні сталого людського розвитку. Тож одним із важливих напрямів розвитку дослідницького лідерства в університеті є зорієнтованість на міжнародні стандарти і досвід найкращих зарубіжних практик (best practice) відповідно до яких здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти має володіти як професійними, так і загальними компетентностями, мати стійкі цінності, які потрібні для здійснення співпраці і взаємодії. Тому проблема розвитку загальних компетентностей у здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти у системі університетської освіти в Україні набуває актуальності і своєчасності.

Аналіз наукових досліджень. Проблеми розвитку докторської підготовки (PhD) у світі і в Україні в умовах глобалізації та євроінтеграції досліджували Дж. Анастас, М. Винницький [2], І. Вишенська, С. Калашнікова [5], В. Луговий [13], Ю. Шашкевич [13], І. Регейло, О. Слюсаренко, О. Поживілова, Л. Стрельченко, Ж. Таланова [9,10] та ін. Особливості створення і розвитку докторських програм у Європі та у Великобританії вивчали А. Барнард, Л. Домінеллі, Д. Завіршек, А. Кампаніні, Дж. Корнбек, К. Лайонз, В. Лескошек, Дж. Лейх, Л. Морріс та інші.

Внаслідок реформування системи вищої освіти в Україні протягом останніх кількох років було створено ряд передумов для розвитку третього рівня вищої освіти,

зокрема: запровадження Національної рамки кваліфікацій (2011 р.), прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.); розробка з 2016 року національних освітніх стандартів для всіх рівнів вищої освіти згідно сучасних вимог та інші.

Законодавчою базою для нашого дослідження стали наступні нормативно-правові документи: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266; Проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки докторів філософії та докторів наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)»; Переліку галузей і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29.04.2015 р.); Ліцензійні умови у сфері вищої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України №1187 від 30.12.2015 р.); Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти (Схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної Ради Міністерства освіти і науки України, протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Мета статті. Вивчення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, спостереження за процесами, що відбуваються на сучасному етапі реформування вищої освіти і впливають на модернізацію професійної підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти уможливили виявлення низки суперечностей між визначеною потребою сучасного суспільства у фахівцях, що володіють новим типом професійного мислення і тенденціями інтеграції й спеціалізації в управлінській підготовці здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти на компетентнісних засадах і нерозробленістю теоретико-методологічних засад розвитку загальних компетентностей здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти у контексті реалізації управлінської діяльності.

Виклад основного матеріалу. У світлі європейських тенденцій суспільного розвитку набуває нового

контексту урахування процесуально-результатних парадигмальних змін у вищій освіті, що актуалізує розробку ефективних методів розвитку загальних компетентностей здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Заклади вищої освіти акумулюють інтелектуальний капітал та наукову інфраструктуру, що уможливило системну інтеграцію освіти та науки у виробництво і на цій основі забезпечення конкурентоспроможності держави. Враховуюче зазначене актуальним завданням для закладів вищої освіти є формування та використання потенціалу загальних компетентностей в управлінській діяльності.

Однією із умов входження України до Європейського дослідницького простору є спільний розвиток освіти і науки відповідно європейським цінностям, на засадах відкритості і доступності, справедливої конкуренції та розширення можливостей для мобільності дослідників [12].

Враховуючі швидкий темп розвитку інноваційних технологій наразі постає потреба у дослідниках інноваційного типу мислення, що здатні адаптуватися до трансформацій в освітній і науковій сферах. В таких умовах, на думку Ж. Таланової [10], сучасний дослідник має бути компетентним, мобільним, гнучким, здатним до проектування та планування власної кар'єри на засадах найвищого етапу управління – лідерства.

З кожним роком досягнення вітчизняних дослідників з різних галузей знань справляють зацікавленість у європейських колег, а також сприяють налагодженню тісних контактів і зв'язків з ними. Варто відзначити, що партнерські зв'язки ґрунтуються на виключно індивідуальній ініціативі дослідників, або ж окремих інституцій [6].

Принципово важливим для нас є дослідження розвитку саме загальних компетентностей здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти у контексті забезпечення якості вищої освіти. Вважаємо, що одним із важливих напрямів є зорієнтованість освіти на міжнародні стандарти, відповідно до яких майбутній фахівець повинен володіти як професійною, так і загальними компетентностями, мати стійкі цінності, що потрібні для здійснення соціального досвіду взаємодії, бути здатним до професійної діяльності, зважаючи на загальнолюдські цінності і враховуючи національно-культурні особливості, спираючись на культурний досвід.

Метою підготовки кадрів найвищої освітньої кваліфікації в Україні є вироблення загального підходу до підвищення якості докторської підготовки, основним компонентом докторських (PhD) яких має бути просування новітніх знань за допомогою оригінальних досліджень. Як зазначається у Законі України “Про вищу освіту” від 1 липня 2014 р. № 1556-VII передбачає введення третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, на якому здобувачам надається освітній і водночас перший науковий ступінь доктора філософії [3].

Відповідно до Бельгійського комюніке (2009) Міністрів освіти країн ЄС – Болонський процес 2020 – Простір європейської вищої освіти у новому

десятиріччї, вища освіта має бути заснована на сучасних наукових дослідженнях і сприяти зростанню кількості людей з дослідницькою компетентністю та здатністю до продукування та поширення інновацій.

Що стосується саме вимог до фахівців третього рівня вищої освіти, то відповідь на це питання дає нам Національна рамка кваліфікацій (2011), відповідно до якої доктор філософії – це фахівець, здатний розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та / або дослідницько-інноваційної діяльності”, у тому числі розробляти та реалізовувати інноваційні проекти, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику з метою розв'язання значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем.

Освітньо-наукова програма передбачає надання здобувачам освітньо-наукового рівня у аспірантурі необхідних навичок для здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У той же час ми визначаємо, що підготовка здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти все більше має відповідати потребам сучасного ринку праці, а також містити новітні ідеї щодо підтримки наукових досліджень за кордоном.

Наразі існує низка ключових зацікавлених сторін, які визначають та сприяють досягненню передового досвіду (best practice) у галузі підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Одним із таких ключових гравців (key actors) є Європейська асоціація університетів (EUA). Метою створення EUA є асоційоване членство, спрямоване на розробку, просування та удосконалення докторської підготовки та навчання у Європі.

Під час його розробки освітніх програм (syllabus) для докторів філософії, на нашу думку, доцільно врахувати відповідний зарубіжний досвід, зокрема досвід Сполученого Королівства і Північної Ірландії, зважаючи на наявність у цій країні усталеної практики докторської підготовки та її високий рівень, що підтверджується міжнародними рейтингами.

На переконання О. Бойко [1], у контексті реалізації зазначеної проблеми, слушним є імплементація досвіду Сполученого Королівства та Північної Ірландії у систему забезпечення якості докторської (PhD) підготовки. Зокрема, саме орієнтація на навчання студентів дослідницьким та суміжним компетентностям тощо, через створення та акредитацію Центрів та Партнерства досконалості докторської підготовки. Основним завданням останніх і є підвищення стандартів докторської освіти на основі принципів високої якості, гнучкості, інституційної співпраці, міждисциплінарності [1, с.29].

Власний досвід перебування у University of Limerick (ірл. Ollscoil Luimnigh) з ознайомчим візитом у рамках виконання проекту Project: “Structuring Cooperation in

Doctoral Research, Transferrable Skills Training, and Academic Writing instruction in Ukraine's regions / DocHub / Agreement Number – 2016 – 3092/001-001 («Структурована співпраця в області докторських досліджень (підготовки), професійних навичок і академічного письма в регіонах України») виявив основні управлінські механізми розвитку управлінням розвитком докторської програми:

- підготовка в докторантурі здійснюється за структурованими освітніми програмами дослідницького типу, які передбачають атестацію, що остаточно здійснюється акредитованим вищим навчальним закладом при контролі незалежної національної агенції із забезпечення якості;

- для ефективного функціонування аспірантури формується якісне конкурентне та конкурентоспроможне національне освітньо-дослідницьке середовище, інтегроване в ЄПВЩ, ЄДП, ЄДПО, з мережею високо рейтингових вищих навчальних закладів, необхідним ресурсним (фінансовим, кадровим, матеріально-технічним, інформаційним) забезпеченням, об'єктивного селекцією з добувачів ступенів (кваліфікацій)».

Таким чином, вимоги до формування компетентностей докторантів у Сполученому Королівстві та Північній Ірландії визначені у документі «Спільна Декларація науково-дослідних рад щодо вимог до формування компетентностей у студентів докторських програм» [9], що містить перелік основних загальних та універсальних компетентностей, які необхідно формувати у докторанта впродовж навчання на докторській програмі із залученням різних механізмів, незалежно від спеціалізації.

Зокрема, у проекті Tuning (Тюнінг „Гармонізація освітніх структур у Європі“) [2] розглянуто окрім академічних спеціальних (фахових) компетентностей (subject specific competences) загальні (generic competences, transferable skills), на дослідження яких і спрямована наша дослідницька увага.

Наведемо перелік загальних компетентностей докторів філософії, який є універсальним, незалежно від спеціалізації:

- Здатність до формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.
- Здатність до стратегічного мислення, критичного аналізу, оцінки і синтезу нових та складних ідей.
- Здатність генерувати й науково обґрунтовувати нові ідеї й підходи до їх реалізації .
- Здатність ініціювати дослідницько-інноваційні проекти та автономно працювати під час їх реалізації.
- Здатність презентувати результати досліджень
- Здатність налагоджувати наукову взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти.

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що у європейських документах у сфері вищої освіти визнано надзвичайно велику системоутворювальну роль вищезазначених загальних компетентностей незважаючи на дискусійний характер їх переліку. Однак розробка ефективних методів і технологій, які забезпечуватимуть розвиток загальних компетентностей добувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти залишається недостатньо дослідженою. Подальшим питанням для розв'язання цього питання є розроблення профілю

(рамки компетенцій) добувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти вищої освіти на основі парадигми розподіленого лідерства у контексті реалізації управлінської діяльності.

Література

1. Бойко О.М. Дослідницькі компетентності у докторських програмах (PhD) із соціальної роботи: міжнародний досвід / О.М. Бойко // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. – Ужгород, 2014. – № 31. – С. 29-32.
2. *Докторські програми в Україні: досвід НаУКМА / Моренець В.П., Винницький М.І., Қострова Л.І. та ін. ; за ред. В.П. Моренця*. – К.: Університет. вид-во «Гульсари», 2010. – 160 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> - Назва з екрана.
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page> - Назва з екрана.
5. Івановська О.В. Управлінська діяльність як предмет психологічного аналізу / О. В. Івановська // *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2013 рік, 4-6 лютого 2014 року / укл. Г.І. Волинка, О.В. Уваркіна, О.П. Смельянова*. – К. : Вид-во НТУУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – с. 63-65.
6. Қалашикіова С.А. Підготовка і проведення тренінгів: технологія та методологія : навч.-метод. матеріали / С.А. Қалашикіова. – К. : Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні», 2007. – 64 с.
7. *Навички для сучасної України. Резюме [Електронний ресурс]*.- К.: Word Bank Group, 2015.- 20 с. – Режим доступу: <http://www.ipq.org.ua/ua/news/93>. – Назва з екрану.
8. *Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року* – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> – Назва з екрану.
9. *Національний освітній глосарій: вища освіта [Шпекст] / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В.М. Захарченко, С.А.Қалашикіова, В.І.Луговий, А.В.Ставицький, Ю.М.Рашикевич, Ж.В. Шаланова; за ред. В.Г. Кременя*. – К.: ППОВ «Видавничий дім «Тлеяди», 2014. – 100 с. ISBN 978-966-2432-22-0
10. Шаланова Ж.В. *Докторська підготовка у світі та Україні [Шпекст] : монографія / Ж.В. Шаланова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти*. - К. : Міленіум, 2010. - 475с. - Бібліогр.: с. 432-475 (437 назв). - ISBN 978-966-8063-90-2 : Б. ц.
11. Шаланова, Ж.В. *Підготовка фахівців найвищого освітнього рівня в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Шаланова Жаннета Василівна ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти*. – Київ : [б. в.], 2011. – 36 с. : табл. – Бібліогр.: с. 27–33 (49 назв).
12. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матер. методол. семінару*. – К. : Пед. думка, 2009. – 360 с.
13. *Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації* / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашикевич, Ж.В. Шаланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120.
14. Hutmacher Walo. *Key competencies for Europe: Report of the Symposium Berne, Switzerland, 27-30 March 1996 / Council for*

Cultural Co-operation (CDCC) // Secondary Education for Europe Strasburg. – 1997. – P. 11

15. Tuning Educational Structures in Europe. – http://www.europa.eu.int/comm/education/olicies/educ/tuning/tuning_en.html, 25.10.2005 p.

16. The development of national qualification frameworks in Europe. – Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2009. – 116 p.

17. Schulz B. The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/10628/39> <http://www.keytrain.com/softskills.asp>

References

1. Boiko O.M. Doslidnytski kompetentnosti u doktorskykh proframakh (PhD) iz sotsialnoi roboty: mizhnarodnyi dosvid [Research expertise in doctoral programs (PhD) in social work: international experience] O.M. Boiko // «Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedagogika. Sotsialna robota». – Uzhhorod, 2014. – № 31. – S. 29-32.

2. Doktorski prohramy v Ukraini: dosvid NaUKMA [Doctoral Program in Ukraine: experience NaUKMA] / Morenets V.P., Vynnytskyi M.I., Kostrova L.I. ta in.; za red. V.P. Morentsia. – K.: Universytet. vyd-vo «Pulsary», 2010. – 160 s.

3. Zakon Ukrainy «Pro vyslichu osvitu» vid 01.07.2014 № 1556-VII. [Elektronnyi resurs] [The Law of Ukraine "On education" from 01.07.2014 number 1556-VII. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> - Nazva z ekrana.

4. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tehnicnu diialnist» vid 26.11.2015 № 848-VIII [Elektronnyi resurs] [The Law of Ukraine "On scientific and technical activity" of 26.11.2015 number 848-VIII [electronic resource] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page> - Nazva z ekrana.

5. Ievropeiska kredytna transfero-nakopychivalna systema. Dovidnyk korystuvacha / [European Credit Transfer and Accumulation System. User Guide / lane. from English., eds. M. and J.C. Rashkevych talented. - 2nd ed] – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2015. – 106 s.;

6. Kalashnikova S.A. Pidhotovka i provedennia treninhiv: tekhnolohiia ta metodolohiia : navch.-metod. materialy [Preparation and training, technology and methodology: Teach method. materials] / S.A. Kalashnikova. – K.: Proekt «Rivnyi dostup do yakisnoi osvity v Ukraini», 2007. – 64 s.

7. Navychky dlia suchasnoi Ukrainy. Reziiume [Elektronnyi resurs]. [Skills for modern Ukraine. Summary [electronic resource] – K.: Word Bank Group, 2015.- 20 c. – Rezhym dostupu: <http://www.ipq.org.ua/ua/news/93>. – Nazva z ekrana.

8. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity Ukrainy na period do 2021 roku [National Education Development Strategy of Ukraine till 2021]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> – Nazva z ekrana.

9. Natsionalnyi osvittii hlosarii: vysycha osvita [Tekst] [Glossary National Education, Higher Education [Text] / 2-e vyd., pererob. i dop. / avt.-uklad.: V.M. Zakharchenko, S.A. Kalashnikova, V.I. Luhovyi, A.V. Stavvyskyi, Yu.M. Rashkevych, Zh.V. Talanova; za red. V.H. Kremenia. – K.: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady», 2014. – 100 s. ISBN 978-966-2432-22-0

10. Talanova Zh.V. Doktorska pidhotovka u sviti ta Ukraini [Tekst] : monohrafiia / Doctoral training in the world and Ukraine [Text] Zh.V. Talanova; Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t vyslich. osvity. – K.: Milenium, 2010. – 475 s. – Bibliofr.: s. 432-475 (437 nazv). – ISBN 978-966-8063-90-2 : B. ts.

11. Talanova, Zh.V. Pidhotovka fakhivtsiv naivysshchoho osvitnoho rinvia v umovakh hlobalizatsii: analiz svitovoho dosvidu : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk. : [spets.] 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / Training is the highest educational level in the context of globalization: an analysis of international experience: Author. Dis. ... Dr. ped. Science: [spec.] 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education". NAPN Ukrainy, In-t vyslich. osvity. – Kyiv : [b. v.], 2011. – 36 s. : tabl. – Bibliofr.: s. 27-33 (49 nazv).

12. Realizatsiia yevropeiskoho dosvidu kompetentnisnoho pidkhodu u vyslichii shkoli Ukrainy : mater. metodol. seminaru. [Implementation of the European experience competence approach in higher education Ukraine: mater. methodological]. – K.: Ped. dumka, 2009. – 360 s.

13. Rozroblennia osvitnikh prohram. Metodychni rekomendatsii [Develop educational programs. Guidelines] / Avt.: V.M. Zakharchenko, V.I. Luhovyi, Yu.M. Rashkevych, Zh.V. Talanova / Za red. V.H. Kremenia. – K.: DP «NVTs «Priorityty», 2014. – 120.

14. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe: Report of the Symposium Berne, Switzerland, 27-30 March 1996 / Council for Cultural Co-operation (CDCC) // Secondary Education for Europe Strasburg. – 1997. – P. 11/

15. Tuning Educational Structures in Europe. – http://www.europa.eu.int/comm/education/olicies/educ/tuning/tuning_en.html, 25.10.2005 p.

16. The development of national qualification frameworks in Europe. – Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2009. – 116 p.

17. Schulz B. The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/10628/39> <http://www.keytrain.com/softskills.asp>

Muromets V.G.,

Ph.D., leader researcher of the department of integration of higher education and research of Institute of higher education of NAPS of Ukraine, vika.muromets@gmail.com

Ukraine, Kyiv

MANAGEMENT DETERMINANTS OF FORMATION FOR GENERAL COMPETENCIES (SOFT SKILLS) FOR PHD STUDENTS

The article presents the managerial aspect of the development of professional training of PhD students. The current trends in the development of general competencies of the applicants of the third (educational-scientific) level of higher education in the context of ensuring the quality of doctoral (PhD) training are analyzed. The list of general competencies that need to be formulated for the applicants of the third educational-scientific level during the 2 years of study at the doctoral dissertation independently from specialization.

Key words: general (universal) competence, preparation of doctors of philosophy, competency principles, institutions of higher education.

УДК 373.2.015.3

Назаренко Г.А.,

д.пед.н., ст. науковий співробітник, проректор КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», nagaag@ukr.net

Україна, м. Черкаси

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ГОТОВНІСТЬ ДО ФОРМУВАННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА»

У статті висвітлено авторське розуміння сутності дефініції «готовність до формування автентичності особистості дошкільника» як важливої складової професійної компетентності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти. Теоретичне осмислення досліджуваного феномену здійснювалось за допомогою методів аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми формування автентичності особистості, контент-аналізу нормативно-правових документів з питань післядипломної та дошкільної освіти. Це дало змогу висвітлити сутність готовності педагога до формування автентичності особистості дошкільника у єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційного та рефлексивно-особистісного компонентів.

Ключові слова: *готовність до формування автентичності дошкільника; мотиваційно-ціннісний компонент; когнітивний компонент; операційний компонент; рефлексивно-особистісний компонент.*

Постановка проблеми. Концепція Нової української школи спрямовує зусилля педагогічних працівників України на побудову особистісно орієнтованої моделі освіти, у відповідності до якої максимально враховуються здібності, потреби та інтереси кожної дитини, на практиці реалізується принцип дитиноцентризму. Перед педагогами ставиться завдання якомога більше наблизити навчання і виховання до сутності кожної дитини, відповідно до її індивідуальних стилів та освітніх потреб. Зазначається, що освітню діяльність необхідно організувати з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного і розумового розвитку дітей, на засадах персоналізації (індивідуалізації) їхнього особистісного досвіду [1].

У цьому контексті освітня лінія «Особистість дитини» Базового компоненту дошкільної освіти містить вимогу виховання у дитини позитивного ставлення до своєї зовнішності, формування у дошкільника позитивного образу «Я», створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. При цьому діяльність вихователів закладів дошкільної освіти повинна спрямовуватись на формування таких важливих ознак автентичності дошкільників, як самосвідомість, позитивна «Я-концепція», впевненість у власних силах і можливостях, самоповага, особиста гідність. Передбачається, що у результаті такого виховного впливу дошкільник матиме уявлення про існування свого внутрішнього світу (власні думки, почуття, бажання, ставлення), усвідомлюватиме свої уподобання, прихильності, інтереси, орієнтуватиметься у своїх основних емоціях і почуттях, знатиме, чого хоче (або не хоче), а також зможе обґрунтувати своє ставлення до самого себе, інших людей, життєвих подій і явищ оточуючого довкілля [2]. Зазначене вище актуалізує проблему формування та розвитку автентичності дитини дошкільного віку.

Успішне вирішення завдань формування автентичності дошкільників у значній мірі залежить від рівня готовності вихователів здійснювати діяльність у цьому аспекті. Ми обстоюємо положення про те, що в умовах гуманізації та індивідуалізації сучасної освіти

готовність вихователя закладу дошкільної освіти до формування автентичності дошкільників є одним із важливих компонентів професійної компетентності, передумовою ефективної організації означеного процесу, максимальної реалізації своїх можливостей та розкриття творчого потенціалу у цьому аспекті.

Слід зауважити, що проблема підготовки педагогічних працівників до ефективного вирішення сучасних освітніх проблем знаходиться у полі зору багатьох дослідників у сфері післядипломної педагогічної освіти. Зокрема, у наукових працях останніх років висвітлено інноваційні технології та методики професійної педагогічної освіти (О. Дубасенюк [3]), розглянуто теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації педагогів (Л. Рибалко [4]), основи професійного самовдосконалення викладача як суб'єкта самопізнавальної діяльності (Т. Черкашина [5]), усебічно досліджено проблеми розвитку професійно-педагогічних якостей педагогів у системі безперервної освіти (В. Буряк [6]), підготовки вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти до конструювання навчальних технологій (О. Лісіна [7]), формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу (Г. Беленька [8]).

Не применшуючи значення наукових праць названих вище та інших учених, все ж зауважимо, що проблема підготовки педагогів до формування автентичності дитини дошкільного віку потребує уваги сучасних дослідників, зокрема, на часі – розроблення теоретичних засад означеної проблематики.

Враховуючи зазначене вище, **метою статті** є висвітлення сутності дефініції «готовність до формування автентичності особистості дошкільника», виокремлення та характеристика змісту компонентної структури досліджуваного феномену.

Виклад основного матеріалу. Логіка нашого дослідження вимагала звернення до психолого-педагогічних наукових праць з різних аспектів порушеної проблеми. Спочатку на основі теоретичного аналізу було з'ясовано, що у науковий обіг поняття «автентичність» уведено представниками екзистенційно-гуманістичної психології. У наукових працях представників цього

напряму (А. Маслоу [9], К. Роджерс [10], І. Бех [11], Л. Хьелл [12] та ін.) наголошено, що автентичність виступає умовою набуття особистістю ідентичності як узгодженості зі своєю внутрішньою природою, передбачає специфічний життєвий шлях з індивідуально-особистісним пошуком мети і смислу життя, стратегії побудови власного існування.

Аналіз наукових праць названих учених став підставою для висновку про те, що автентична особистість – це людина, яка розуміє саму себе, свої бажання, можливості, потреби та здібності; яка відчуває власну самоцінність, усвідомлює сенс свого існування, повноцінно функціонує, живе за власними переконаннями, є вільною та цілісною (К. Роджерс, [10]); самоактуалізована особистість, яка усвідомлює, хто вона є насправді, чого вона хоче і в чому полягає її покликання, доля або призначення; розуміє свою внутрішню природу та прагне реалізувати її у власній життєдіяльності (А. Маслоу, [9]); людина, яка здатна повноцінно жити, не зраджуючи своєму істинному «Я» (Л. Хьелл, [12]). При цьому формування і розвиток автентичності особистості пов'язується названими вченими з допомогою людині відчути свою внутрішню сутність («самість»), індивідуальну особливість завдань власного існування, усвідомити свої бажання, думки, емоції, почуття, здібності та потенційні можливості (своє справжнє «Я»), що забезпечило б повноцінне життя особистості згідно із своєю внутрішньою природою.

Слід наголосити, що у дошкільному дитинстві формування та розвиток *автентичності як здатності зростаючої особистості жити в гармонії із своїм внутрішнім світом, діяти, не зраджуючи своєму істинному «Я»*, лише розпочинається та потребує готовності педагогічних працівників закладу дошкільної освіти здійснювати педагогічний вплив у даному аспекті.

На основі аналізу наукових праць у галузі післядипломної педагогічної освіти [3-8; 13-14 та ін.], а також нашого розуміння сутності досліджуваного феномену *готовність до формування автентичності особистості дошкільника* розглядаємо як інтегровану якість педагога закладу дошкільної освіти, яка охоплює у своїй структурі необхідні знання, навички, якості, здатності, проявляється в активній професійно-педагогічній позиції та передбачає наявність мотиваційно-ціннісного ставлення до діяльності у даному аспекті, володіння ефективними способами і засобами досягнення цілей формування автентичності дітей дошкільного віку, здатності до професійно-особистісної рефлексії у цьому аспекті.

Виходячи з цього, у структурі готовності педагога до формування автентичності дошкільника виокремлюємо мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний та рефлексивно-особистісний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності до формування автентичності дошкільників виражає усвідомлене ставлення педагога закладу дошкільної освіти до означеної проблеми та її важливості у становленні особистості вихованця. Цей компонент характеризується усвідомленням необхідності здійснювати формування автентичності дошкільників, соціально-значущими мотивами діяльності педагога щодо

формування автентичності зростаючої особистості, пізнавальним інтересом до різних аспектів зазначеного процесу, ціннісним ставленням до такої діяльності та ціннісними орієнтаціями в аспекті формування автентичності дошкільників (системою переконань, ідеалів, прагнень, ставлень, а також етичних принципів педагогічної взаємодії на засадах гуманістичних педагогічних цінностей).

Когнітивний компонент готовності педагога закладу дошкільної освіти до формування автентичності дошкільників об'єднує сукупність усвідомлених знань педагога про сутність і специфіку означеного процесу, а також систему загальнопедагогічних, предметних та спеціальних знань, необхідних для реалізації завдань формування автентичності дошкільників. Це, передусім, усвідомлені знання сутності автентичності дітей дошкільного віку, теоретичних засад формування автентичності дошкільників, вікових особливостей дітей дошкільного віку, сутності технології педагогічної фасилітації становлення автентичності особистості дошкільника.

Наразі вважаємо за доцільне наголосити, що *технологію педагогічної фасилітації формування та розвитку автентичності особистості дошкільника* розглядаємо як систему науково обґрунтованих процедур поетапного розгортання освітнього процесу в єдності змісту, принципів, методів, форм, організаційно-педагогічних умов взаємодії його суб'єктів, що спрямовується на допомогу кожній дитині в усвідомленні себе як самоцінності, пізнання власних здібностей і потенційних можливостей у всіх сферах життєдіяльності, реалізацію вихованцем свого природного потенціалу як ознаки автентичності зростаючої особистості [15].

Слід зауважити, що у науковий обіг термін "*фасилітація*" (від англ. – to facilitate – допомагати, полегшувати, створювати сприятливі умови) вперше був уведений К. Роджерсом, який трактував зміст цього терміну як підтримку, допомогу і водночас стимулювання педагогом процесу становлення особистості як суб'єкта власного життя, сприяння її активному функціонуванню та особистісному зростанню [10]. Приймаючи означене трактування, своєю чергою, педагогічну фасилітацію трактуємо як спільний пошук та взаємодію педагога й дошкільника, спрямовану на узгодження зовнішніх впливів із внутрішніми властивостями особистості вихованця, що забезпечує зміни у його свідомості та поведінці, спонукає до активних зусиль щодо розкриття власних внутрішніх потенцій. При цьому кожен суб'єкт фасилітативної взаємодії визнається неповторною особистістю, рівною серед інших у прояві своєї індивідуальності.

Це досягається завдяки реалізації програмно-цільового, суб'єктно-діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, що дозволяє комплексно та системно забезпечувати гуманізацію та особистісну орієнтацію виховної взаємодії, яка базується на визнанні дитини унікальною, наповненою різними устремліннями, прагненнями та інтересами суб'єктом, забезпеченні реальних проявів сутнісної природи автентичної особистості дошкільника, врахуванні його індивідуальних особливостей, інтересів і потреб.

За нашими переконаннями, педагогічна фасилітація формування та розвитку автентичності особистості дошкільника сприятиме утвердженню відносин позитивної емоційної підтримки і психологічного захисту дитини та базується на розумінні, визнанні та прийнятті вихованця [11].

Ми поділяємо позицію І. Беха, згідно з якою *розуміння дитини* передбачає вміння вихователя правильно оцінити її емоційний стан, здатність сприймати та адекватно інтерпретувати поведінку вихованця безпосередньо у кожний момент спілкування; це емпатійне усвідомлення всього суперечливого "Я" вихованця, вміння вислухати і, головне, почути та зрозуміти його. *Визнання дитини*, на думку вченого, означає усвідомлення її права бути самою собою, не схожою на інших індивідуальністю, неповторною у тому розумінні, що вона має лише їй притаманні природно задані темперамент, характер, задатки, які визначають специфіку її інтересів, потреб, здібностей; це усвідомлення неповторності, автономності, суверенності, самостійності особистості, її права на власний життєвий шлях. *Прийняття* дитини означає безумовне позитивне ставлення до неї такої, якою вона є, з усіма властивими їй якостями. Прийняття дитини передбачає повагу до її особистості та проявляється у співчутті, доброзичливості й широті стосунків, які сприяють самопізнанню та особистісному зростанню вихованця [11].

Операційний компонент готовності педагога закладу дошкільної освіти до формування автентичності дошкільника представлений комплексом умінь і навичок із застосування сучасних педагогічних технологій виховання цієї якості, а саме: *гностичних* (уміння здобувати, поповнювати і розширювати свої знання з проблеми формування автентичності дошкільників, вивчати динаміку сформованості цієї якості особистості вихованця); *проектувальних* (здатність планувати процес формування автентичності дошкільників відповідно до цілей, змісту та методів професійної діяльності у цьому аспекті); *конструктивних* (уміння обирати оптимальні методи і форми формування автентичності дошкільників, здатність оптимально здійснювати фасилітацію досліджуваного процесу); *організаційних* (здатність організувати педагогічну взаємодію відповідно до цілей процесу формування автентичності дошкільників); *комунікативних* (уміння налагоджувати міжособистісні взаємини всіх суб'єктів процесу формування автентичності дошкільників, попереджувати і долати конфлікти, створювати комунікативну мережу) [13-14].

Рефлексивно-особистісний компонент готовності педагога закладу дошкільної освіти до формування автентичності дошкільника відображає навички й уміння аналізу виховного процесу; уміння передбачати можливі потреби й проблеми, навички самоконтролю та самооцінки, уміння об'єктивно співвіднести рівень власної готовності до формування автентичності дітей дошкільного віку. Цей компонент передбачає усвідомлення сильних та слабких аспектів власної готовності здійснювати формування автентичності дошкільників; система особистісних якостей і здібностей педагога, які уможливають оптимальне розв'язання означеної проблеми.

У своїй сукупності мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний та рефлексивно-особистісний компоненти відображують готовність педагога закладу дошкільної освіти до формування автентичності дошкільника.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснений нами теоретичний науковий пошук дає підстави для таких висновків:

1. У період реформування української системи освіти, налагодження особистісно орієнтованої моделі освітньої діяльності на засадах персоналізації особистісного досвіду дитини проблема формування автентичності дошкільників набуває особливої значущості.

2. Успішність становлення автентичності особистості дошкільника залежить від ступеню готовності педагога закладу дошкільної освіти ефективно здійснювати означений процес.

3. Структура готовності педагога закладу дошкільної освіти до формування автентичності дошкільника представлена сукупністю мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційного та рефлексивно-особистісного компонентів.

Подальші дослідження вважаємо доцільним спрямувати на розроблення методики підготовки педагогічних працівників закладів дошкільної освіти до реалізації авторської технології фасилітації становлення автентичності дітей дошкільного віку.

Література

1. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
2. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>
3. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 504 с.
4. Рыбалко А.С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект): монографія / А.С. Рыбалко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2007. – 442 с.
5. Черкашина П.В. Теоретические и методические основы профессионального самосовершенствования преподавателя как субъекта самопознавательной деятельности: [монография] / под научной редакцией Н.Б. Евтуха. / П.В. Черкашина. – Черкассы: Издатель Чабаненко Ю. А., 2014. – 444 с.
6. Бурак В. Развитие профессионально-педагогических качеств в системе непрерывной освіти / В. Бурак // Вища школа. – 2005. – № 2. – С. 50-57.
7. Лисіна А.О. Підготовка вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти до конструювання навчальних технологій: теоретико-методологічний аспект [Шпект]: монографія / А.О. Лисіна; Запоріж. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Запоріжжя: Плюс 73, 2011. – 471 с.
8. Бєленька Т.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія / Т.В. Володимирівна Бєленька. – К.: Університет, 2011. – 320 с.
9. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – [3-е изд.]. – Санкт Петербург.: Издательство «Питер», 2003. – 352с.
10. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. – Москва: ЭКСМО-Пресс, 2006. – 416.
11. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
12. Хьелл А. Теории личности / А. Хьелл, Д. Зиглер. – Санкт Петербург: Издательство «Питер», 2008. – 608с.

13. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності / О. Бартків // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 1 – С. 52-58.

14. Урусський В.І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: метод. посібн. / В.І. Урусський. – Шерніпіль: ППОКІПТО, 2005. – 96 с.

15. Бех І.Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення та шляхи реалізації / І.Д. Бех // Педагогічний вісник. – 2014. – №4. – С.14-17.

References

1. Kontsepsiia novoi ukrainskoi shkoly [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-srednya/ua-sch-2016/>

2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkylna/basic1/>

3. Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky: monografiia/ za red. O.A. Dubaseniuk. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – 504s.

4. Rybalko L.S. Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutn'oho vchytelia (akmeolohichni aspekt): monografiia/ L.S. Rybalko. – Zaporizhzhia: ZDMU, 2007. – 442s.

5. Cherkashina T.V.; Teoreticheskie i metodicheskie osnovy professional'nogo samosovershenstvovaniya prepodavatelya kak sub'ekta samopoznavatel'noy deyatel'nosti: [monografiia] / pod nauchnoy refaktsiiey N.B. Evtukh.). / T.V. Cherkashina. - Cherkassy: Izdatel Chabanenko Yu. A., 2014. – 444s.

6. Buriak V. Rozvytok profesiino-pedahohichnykh yakosteï u systemi bezpererвної osvity/ V. Buriak // Vyschia shkola. - 2005. - № 2. - s. 50-57.

7. Lisina L.O. Pidhotovka vchytelia v systemi pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity do konstruiuvannya navchalnykh tekhnolohii: teoretyko-metodolohichni aspekt: monografiia/ L.O.Lisina; Zaporiz. obl. in-t pisladyplom. osvity ped. kadrov. – Zaporizhzhia: Plus 73, 2011. – 471s.

8. Bielen'ka H.V. Formuvannya profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vykhovatelya doshkilnoho navchalnoho zakladu: monografiia / Hanna Volodymyrivna Bielen'ka. - Kyiv: Universytet, 2011. – 320s.

9. Maslou A. Motivatsiya i lichnost/ A. Maslou. – [3-e izd.]. - Sankt Peterburg: Izdatel'stvo «Piter», 2003. – 352s.

10. Rodzhers K. Stanovlenie lichnosti. Vzgljad na psikhoterapiyu/ K. Rodzhers. – Moskva: EKSMO-Press, 2006. – 416s.

11. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: pidruchnyk/ I.D. Bekh. – Kyiv: Lybid, 2008. – 848s.

12. Kheil L. Teorii lichnosti/ L. Kheil, D. Zigler. – Sankt Peterburg: Izdatel'stvo «Piter», 2008. – 608s.

13. Bartkiv O. Hotovnist pedahoha do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti/ O. Bartkiv // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. – 2010. №1 – s. 52-58.

14. Uruskyi V.I. Formuvannya hotovnosti vchyteliv do innovatsiinoi diialnosti: metod.posibn./ V.I. Uruskyi. – Ternopil: TOKIPPO, 2005. – 96s.

15. Bekh I.D. Innovatsiina vykhovna tekhnolohiia: sutnisni polozhennia ta shliakhy realizatsii/ I.D. Bekh // Pedahohichni visnyk. – 2014. - №4. – s.14-17.

Nazarenko H.A.,

Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor, Vice Rector of the MEI «Cherkasy Regional Institute of Postgraduate education of Teachers of the Cherkasy Regional Council», nagaan@ukr.net

Ukraine, Cherkasy

ESSENCE OF THE CONCEPT "PREPAREDNESS FOR FORMATION AUTHENTICITY OF PRESCHOOLER'S PERSONALITY"

The article covers author's understanding of the essence of the definition "preparedness for formation authenticity of preschooler's personality" as an important component of the professional competence of pedagogical workers of pre-school establishments. Theoretical understanding of the phenomenon under investigation was carried out by means of methods of analysis of scientific and educational literature on the problem of forming a person's authenticity, content analysis of legal documents on post-graduate and preschool education issues. This made it possible to highlight the essence of the teacher's readiness for the formation of the identity of the preschool child in the unity of the motivationally valuable, cognitive, operational and reflexive personal components.

Key words: preparedness for formation authenticity of preschooler's personality, motivationally valuable component, cognitive component, operational component, reflexive personal component.

УДК 37.091.21:81'255.2:6

Подорожна А.О.,

асистент кафедри іноземних мов Української інженерно-педагогічної академії, podorozhnik79@gmail.com

Україна, м. Харків

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДУ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена питанням організації учбового процесу навчання науково-технічному перекладу студентів інженерно-педагогічних спеціальностей. Навчання науково-технічному перекладу є однією з основних проблем викладання англійської мови у вищих інженерно-педагогічних закладах. Автор відзначає, що у рамках курсу науково-технічного перекладу є необхідність організувати учбовий процес таким чином, щоб студент на початку відновив раніше вивчені знання. Автор приходить до висновку, що граматичний матеріал, який пропонується для вивчення англійської мови майбутніми інженерами-педагогами повинен включати ті граматичні теми, які будуть використовуватися у письмовій та усній комунікації. Автор переконаний, що науково-технічний переклад за фахом є важливою складовою професійно-орієнтованого навчання англійської мови у вищих навчальних інженерно-педагогічних закладах.

Ключові слова: науково-технічний переклад, студенти інженерно-педагогічних спеціальностей, перекладацькі трансформації, майбутня професійна діяльність, англійська мова, професійно-орієнтоване навчання.

Постановка проблеми. Відкритість сучасного українського суспільства, розширення ділових та культурних контактів України з країнами світової спільноти викликають потребу в академічній мобільності, у фахівцях, що володіють іноземними мовами у своїй професійній діяльності. У процесі навчання у вищому учбовому закладі студентам інженерно-педагогічних спеціальностей потрібні знання в області не лише своєї спеціалізації, але й знання англійської мови для глибшого вивчення міжнародного передового досвіду та наукових досліджень, спрямованих на втілення наукових ідей у технічні засоби й нову технологію: прикладні дослідження, дослідно-конструкторські розробки та виробничі дослідження. Володіючи англійською мовою не лише на побутовому рівні, вони мають можливість брати участь у міжнародних конференціях й освітніх програмах, обмінюватися досвідом, а також використовувати міжнародні досягнення у своїй подальшій професійній діяльності.

Навчання англійській мові студентів інженерно-педагогічних спеціальностей УПА припускає не лише точне розуміння мови, вміння правильно виражати свою думку, використовуючи технічну термінологію, але й оволодіння навичками технічного перекладу для обміну науково-технічною інформацією між фахівцями, що говорять на різних мовах. Для цього студентам треба мати хороші знання спеціальної термінології як на мові оригіналу, так і на мові перекладу, хороші знання в області техніки, до якої відноситься текст, що перекладається, а також знання української мови для грамотного викладу, що припускає наявність лінгвістичної й технічної освіти.

Актуальність проблеми. Аналізуючи методику навчання перекладу наукового стилю, можна помітити, що сучасна методика навчання перекладу особливо підкреслює необхідність посилення прагматичних аспектів перекладацької діяльності. Сучасність висуває все більше вимог до навчання практичному володінню

навичками перекладу текстів наукового стилю, які відносяться до різних областей знання. Інтенсифікація економічної інтеграції Європейських країн та усього світу викликає все більшу необхідність у перекладах наукових текстів, тому підготовка майбутніх інженерів-педагогів до роботи з такими текстами набуває особливу актуальність. Аналіз традиційних досліджень перекладацької діяльності показує, що початковий текст для перекладу, розумівся передусім як деяка об'єктивна даність, яка не залежить від самого перекладача, а саме розглядався як матеріал перекладу. У традиційній методиці робота зі знаковою формою початкового тексту була домінуючою. Аналіз існуючих методик та рекомендацій по перекладу наукових текстів дозволяє зробити висновок, що вони є універсальними, оскільки не враховують повністю природу оригінального тексту та його типологічні характеристики. У традиційній методиці процес перекладу визначався головним чином як рівнева діяльність. Методику навчання перекладу науково-технічних текстів пропонується розробляти відповідно до особово-діяльнісного підходу, основи якого були закладені у наукових роботах І.А. Зимової, Л.С. Виготського, А.Н. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Б.Г. Ананьєва. На сьогодні у системі вищої інженерно-педагогічної освіти навчання розглядається як процес становлення особи, визначення індивідуальних можливостей. Стосовно іноземної мови особово-орієнтована спрямованість навчання полягає не лише в активізації інтелектуальних здібностей, знань й мовленого досвіду студентів, а також у формуванні особових параметрів. Відповідно до такого підходу у рамках навчання перекладу текстів наукового стилю основну увагу слід приділяти розвитку готовності перекладацького професіоналізму, здібностей студентів, їх знань, навичок й ерудованості.

Постановка завдання. У статті зроблена спроба розглянути питання організації процесу навчання науково-технічному перекладу студентів інженерно-

педагогічних спеціальностей, дано визначення поняттю «перекладацькі трансформації». В рамках даної статті представлені та пропонуються вправи, які доцільно використовувати на заняттях з англійської мови у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у багатьох вищих технічних навчальних закладах навчання англійській мові акцентується на формуванні комунікативної компетенції у рамках вибраної технічної спеціальності. Звичайно, саме поняття «мова» має на увазі спілкування, комунікацію, але в інженерно-педагогічних вищих навчальних закладах кількість годин, які призначаються для англійської мови обмежена. Крім того, не усі інженери-педагоги мають намір спілкуватися зі своїми зарубіжними колегами, а уміння переводити, читати літературу за фахом є затребуваним у випускників інженерно-педагогічних вищих навчальних закладів. Уміння читати науково-технічну літературу, вести пошук необхідної інформації, перекладати з англійської мови на українську та з української на англійську значно розширює професійні можливості випускників й відповідає вимогам гуманізації вищої інженерно-педагогічної освіти. У інженерно-педагогічних вищих навчальних закладах навчання перекладу залишається важливою частиною учбового процесу. Компетенція в області перекладу включає досить багато компонентів вивчення мови, а саме – граматику, лексику, предметні знання у конкретній науково-технічній області, соціокультурна компетенція, та відносно гарні знання рідної мови.

Переклад відрізняється від інших видів мовленої діяльності не лише тим, що він поєднує аудіювання та спілкування або читання й письмо, але й тим, що він здійснюється у білінгвальних умовах. Практичне застосування англійської лексики у різноманітних формах мовленої діяльності примушує студентів активувати знання, полегшує процеси «занурення» у професійну діяльність, дає можливість краще освоїти спеціальність на складніших моделях виробничих процесів. Основною метою перекладу є досягнення еквівалентності, а саме якісно зробити численні та різноманітні міжмовні перетворення, з метою передати текст максимально точно, при цьому строго дотримуючись норм мови, з якої перекладається текст. Міжмовні перетворення, які вимагають перебудови на лексичному та граматичному рівні, називаються перекладацькими трансформаціями.

Переклад науково-технічної літератури досягається тими прийомами, які сприяють точному та логічному перекладу. Стилійна забарвленість та варіативність лексики науково-технічних текстів, як правило, обмежена. Стилій наукового викладу строго інформативний й стандартний. Щоб досягти точного перекладу технічного тексту, тобто щоб він був якісним, потрібно загальні та специфічні навички, уміння й знання. Передусім необхідно мати теоретичні знання про фонетичну, лексичну та граматичну структуру англійської мови (лексичні одиниці, граматичні правила, словотворення); володіти практичними знаннями про особливості перекладу науково-технічних текстів (види перекладацької трансформації й відповідності); мати

лінгвістичні, практичні знання (способи перекладу: транслітерація, калькування, заміни, перестановки, додавання, опущення, способи описового та антонімічного перекладу); екстралінгвістичні знання (володіння достатньою інформацією для перекладу спеціалізованого тексту), необхідні у процесі перекладення тексту побудови осмислених та адекватних пропозицій на мові перекладу. За допомогою таких прийомів студент може не лише досягти адекватності перекладу, але повного розуміння тексту. Роботу з перекладами доцільно проводити, використовуючи вузькоспеціалізовані тексти, звертаючи особливу увагу на якісний переклад.

Переклад, який би задовольняв фахівця, повинен відповідати нормам української мови та стилю науково-технічної літератури, а також правильно передавати зміст тексту. При цьому сам процес перекладу повинен проходити у досить швидкому темпі. Щоб добитися цього студент повинен повторити певну кількість граматичних правил, скласти словник спеціалізованих слів та опанувати конкретні прийоми роботи з текстом на англійській мові.

Одним з основних засобів, який надає можливість вірно зрозуміти та відповідно перекласти певний текст є саме граматику. Потрібні граматичні навички перекладу виробляються у процесі вивчення граматики відносно перекладу науково-технічного тексту. Повторюючи відібраний у певній системі граматичний матеріал, студент має можливість засвоїти значення граматичних форм, які характерні для науково-технічної літератури, згадати зовнішні й формальні ознаки, за якими ці структури можливо упізнати у тексті, згадати їх функції у визначенні. Разом з цим він відтворює прийоми та послідовність роботи у процесі перекладу граматичних форм. Студент розширює свої знання й уміння та здобуває необхідні практичні навички роботи з текстом. Процес навчання різним перекладацьким трансформаціям слід реалізовувати на основі вправ. У цьому випадку вправи являються головним способом відпрацювати необхідні уміння. Такі вправи можна умовно розподілити на чотири групи:

1. Вправи спрямовані на визначення трансформації, яка застосовується у виконаних перекладах. Студентам пропонується порівняти початкові висловлювання з їх перекладами та вказати, які перекладацькі трансформації були використані у кожному конкретному випадку. Висловлювання у таких вправах припускають використання різних засобів, демонструючи застосування трансформації, яка вже відома студентам.

2. При виконанні вправ другої групи студенти не лише визначають використану трансформацію, але також оцінюють доцільність її застосування. Ці вправи можуть бути двох видів. У першому випадку надається оригінал разом з перекладом, де необхідно оцінити правильність вибору трансформації. У другому випадку студентам пропонується оцінити тільки висловлювання на мові оригіналу, чи можна при перекладі застосувати конкретну трансформацію.

3. Завданням вправ третьої групи є застосування у процесі перекладу конкретної трансформації, навіть у тому випадку, якщо висловлювання в оригінальному тексті могло б бути переведене й іншим способом.

4. Вправи цієї групи націлені на формування умінь вибирати та застосовувати перекладацьку трансформацію, яка краще всього підходить для перекладу конкретного висловлювання. У ході виконання цих вправ, студенти мають можливість самостійно визначити, яка саме трансформація буде використана та як вона буде реалізована у тексті перекладу.

Висновки. Викладачам англійської мови необхідно сформулювати такі знання у студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, щоб вони володіли певними уміньми пояснювати легким та доступним стилем непрості технічні моменти, при цьому не втрачаючи змісту тексту. Студенти повинні самостійно розбиратися у текстах стосовно своєї майбутньої спеціальності, з метою здійснювати, наприклад, переклад інструкції до устаткування, інструкції по використанню різноманітних пристроїв. Компетентність у своїй майбутній професії та розуміння термінології дають можливість студентам точніше орієнтуватися у спеціалізованій лексиці. Тому науково-технічний переклад за фахом – це важлива складова професійно-орієнтованого навчання та займає особливе місце у процесі формування професійної компетенції сучасних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей.

Література

1. Базалина Е.Ю. К проблеме перевода терминов научно-технических текстов. Вестник Майкопского государственного технологического университета. –2009.

2. Бузаджи Д.М. Высокие технологии при обучении переводу. <http://www.thinkaloud.ru/featureak.html>.

3. Степанова М.М. Современные подходы к обучению иностранному языку в магистратуре неязыкового вуза. Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки. 2010. – С. 109-114.

4. Тарнопольский О.В. Методика обучения иноязычной речевой компетенции в высшем учебном заведении: Обр. учебник / О.В.Тарнопольский. – К.: Фирма «Інкос», 2006. – 248 с.

5. Яковлева О. «Мовна компетенція студентства та мовна ситуація в українських ВНЗ у контексті наближення України до європейського освітнього простору» // Вища освіта України, вип. 4-К, 2010.

References

1. Bazalina E.Yu. K problem perevoda terminov nauchno-tekhnicheskikh tekstov. Vestnik Maykopskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta. –2009.

2. Buzadzhi D.M. Vysokiyte tekhnologii pri obuchenii perevodu. <http://www.thinkaloud.ru/featureak.html>.

3. Stepanova M.M. Sovremennyye podkhody k obucheniyu inostrannomu yazyku v magistrature neyazykovogo vuza. Nauchno-tekhnicheskyye vedomosti SPbGPU. Gumanitarnyye i obshchestvennyye nauki. 2010. – S. 109-114.

4. Tarnopolskiy O.V. Metodika obucheniya inoyazychnoy rechevoy kompetentnosti v vysshem uchebnom zavedenii: Obr. uchebnik / O.V. Tarnopolskiy. – K.: Firma «Іnkos». 2006. – 248 s.

5. Yakovleva O. «Movna kompetentsiya studentstva ta movna situatsiya v ukrainskikh VNZ u konteksti nablizheniya Ukraini do evropeyskogo osvitnogo prostoru» // Vshcha osvita Ukraini. vip. 4 - K. 2010.

Podorozhna A.O.,

Assistant of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, podorozhnik79@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

ORGANIZATION OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL TRANSLATION TEACHING PROCESS TO STUDENTS OF ENGINEER-PEDAGOGICAL SPECIALITIES

The article is devoted to the organization of the educational process of scientific and technical translation teaching to the students of engineer-pedagogical specialties. The scientific and technical translation teaching is one of the main problems of English teaching in higher educational engineer-pedagogical establishments. The author notes that during the course of scientific and technical translation it is necessary to organize the educational process so that the student resumed previously studied knowledge at the beginning of the training of English language. The author concludes that the grammatical material, proposed for future engineers-teachers in the process of English language training, should include those grammatical topics that will be implemented in written and oral communication. The author is convinced that scientific and technical translation on a specialty is an important component of professional-oriented English language teaching in higher educational engineer-teacher establishments.

Key words: scientific and technical translation, students of engineering and pedagogical specialties, translation transformations, future professional activity, English language, professional-oriented training.

УДК 378.635.5:378.383

Сніца Т.Є.,

к.пед.н., ст. викладач кафедри перекладу Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, taniushasnitsa@ukr.net

Україна, м. Хмельницький

ФОРМУВАННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті представлено деякі актуальні аспекти такої педагогічної проблеми, як формування прагматичної компетентності майбутніх перекладачів. Автор наголошує на необхідності дати студентам і мовні знання, і знання про специфічну культурну поведінку, тобто про уміння відповідно діяти, говорити, адекватно реагувати на різні ситуації в іншому культурному середовищі.

Викладачі завжди приділяли увагу питанням міжкультурного спілкування у процесі навчання іноземних мов, проте останнім часом ця проблема набула особливої актуальності. Нещодавні наукові дослідження дають підстави стверджувати, що вивчення мовної комунікації у світлі міжкультурної комунікації на сьогоднішній день актуальні як ніколи, і все більше набувають прагматичного характеру. Це продиктовано вимогами сучасного світу, який потребує толерантних, виважених фахівців, які уміють соціалізуватися, готові до співпраці, здатні ефективно вирішувати проблемні питання у ситуаціях культурних перетинань.

Ключові слова: майбутні перекладачі, особливості формування, прагматична компетенція, ситуації культурних перетинань, іноземні мови, інтерактивні методи, міжкультурна взаємодія, педагогічна проблема.

Постановка проблеми. Проблема професійної підготовки перекладачів завжди була і залишається актуальною. Проте сьогодні суспільство потребує не просто фахівця, спроможного налагодити зв'язок між людьми, розділених мовним бар'єром. У сучасних умовах перекладач – це людина, яка досконало знає культуру, побут, особливості світосприйняття, традиції, внутрішній світ народу, мову якого вона опанувала. Люди не сприймають граматичні чи фонетичні огріхи іноземців, як образу національних чи релігійних почуттів, проте некоректне невербальне чи паравербальне спілкування, неповага до традицій чи ритуалів можуть стати причиною комунікативних невдач, зриву переговорів чи домовленостей, або й навіть серйозних конфліктів на національному підґрунті. Саме тому кожне заняття з іноземної мови повинно стати відображенням іншої культури через її основний носій – мову. Кожне іноземне слово відображає іноземну культуру, за кожним словом стоїть суб'єктивне, обумовлене лише даною мовною культурою, своєрідне враження про навколишній світ.

У зв'язку з цим потребує змін саме викладання іноземної мови, оскільки акцент потрібно робити на розвиток навичок міжкультурної взаємодії. Тому основне завдання у викладанні іноземних мов сьогодні – це навчання функціональної сторони іноземної мови і більш практичне її застосування.

З огляду на вищевикладене **метою статті** є розгляд умов, що сприяють формуванню прагматичної компетенції майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Результати аналізу наукових праць з питань міжкультурної взаємодії, підготовки перекладачів, формування прагматичної компетентності свідчать, що як вітчизняні, так і зарубіжні науковці приділяють цим проблемам велику увагу. Усе більше зацікавлення викликають дослідження, присвячені міжнаціональному спілкуванню (В. Асаєва, М. Богомолова, Г. Гасанов, В. Манакін, Є. Сабаненко); Ф. Бацевич, Р. Дружененко,

Т. Маслова, С. Павлова, О. Шевченко, О. Леонт'єв вивчають педагогічний аспект оволодіння прагматичною компетентністю, перекладацьку компетенцію досліджували Л. Латишев та В. Приворотов.

Аналіз наукових робіт дозволяє зробити висновок, що незважаючи на велику кількість досліджень з питань прагматичної компетентності перекладачів, проблема її формування залишається актуальною і потребує подальшого вивчення та розробки шляхів і способів вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови вимагають від кожної людини знань основ міжкультурної комунікації, навичок спілкування з представниками іншої культури, умінь вибудовувати чітку стратегію поведінки у ситуаціях культурних перетинань.

У сучасній методиці викладання іноземних мов таке уміння визначається поняттям «прагматична компетенція». Прагматична компетенція – це сукупність знань, правил побудови висловлювань, об'єднання їх у текст (дискурс), умінь використовувати висловлювання для різноманітних комунікативних функцій, умінь будувати висловлювання іноземною мовою відповідно до особливостей взаємодії комунікантів. Виражається у здатності побудови висловлювань відповідно до комунікативної та прагматичної мети [1]. Прагматична компетентність набуває чинності, оскільки актуалізуються антропоцентричний, функційний, дискурсивний, текстоцентричний підходи до навчання мови, а також пріоритет формування успішного учасника комунікативного акту [2].

На думку А. Щукіна, прагматична компетенція – це бажання і уміння орієнтуватися у ситуації спілкування і будувати висловлювання відповідно до комунікативних намірів та можливостей співрозмовника, уміння вибирати найбільш ефективний спосіб висловлення думки залежно від умов спілкування та визначеної мети [3].

Формування прагматичної компетентності є надзвичайно важливим для досконалого оволодіння

мовою. Оскільки мова є досить неоднозначним явищем, то трактування сенсу висловлювань та керування процесом сприйняття видається доволі складним, що й призводить до непорозумінь навіть серед представників однієї соціокультурної спільноти. Прагматична компетентність означає, що мовець здатен орієнтуватися у комунікативній ситуації і залежно від інтенцій спілкування може будувати висловлювання, обираючи найбільш ефективні засоби впливу на співрозмовника. Ігнорування прагматичного аспекту спілкування призводить до того, що студенти, опановуючи мовні структури, не завжди співвідносять їх з конкретним комунікативним завданням у певній ситуації. Останнє є надзвичайно важливим на початковому етапі вивчення мови, коли студенти оволодівають у першу чергу вміннями коректного з точки зору форми висловлювання використання мовних засобів, але при цьому не вміють ситуативно адекватно використати їх у процесі іншомовного спілкування [4].

Для тих, хто вивчає іноземну мову, процеси мовного і прагматичного оволодіння, як правило, розділені. Більшість тих, хто вивчає іноземну мову, проходять мовну підготовку безпосередньо перед тим, як потрапити у цільову культуру (країну). Відокремлення вивчення мови від вивчення культури є шкідливим, оскільки людина може стикнутися з серйозними труднощами у сприйнятті незрозумілих з точки зору культури проявах поведінки та манери спілкування. «Прагматична компетентність є головним компонентом у розвитку культурної грамотності і комунікативної компетентності, ... а прагматична обізнаність – ключем до повного розвитку бікультуралізму» [5, с.32].

Процес формування прагматичної компетенції безпосередньо пов'язаний з реалізацією комунікації у різних ситуаціях спілкування, а тому у процесі вивчення іноземної мови, тобто безпосередньо на заняттях, необхідно створювати такі ситуації, що у свою чергу, сприятимуть активізації мовленнєвої діяльності студентів – майбутніх перекладачів. Для того, щоб готувати студентів до іншомовного професійного мовлення, допомогти їм усвідомити себе невід'ємною частиною міжкультурної взаємодії, потрібно змінювати підходи до викладання іноземної мови, країнознавства та комунікації. Для цього потрібно переходити до практичних тренінгів та руйнувати хибні або ж застарілі культурні стереотипи.

Сприятя вирішенню цих завдань може використання інтерактивних методів навчання. На думку О. Пометун, інтерактивна технологія навчання – це така організація навчального процесу, за якої суб'єкт навчання не може не брати участь у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання. Інтерактивні технології навчання включають чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові і навчальні умови і процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів [6, с.19]. Інтерактивне навчання забезпечує постійну, активну взаємодію усіх суб'єктів навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

При використанні інтерактивних технологій суттєво змінюються ролі тих, хто навчає (з інформатора – на менеджера), і тих, кого навчають (з об'єкта впливу – на суб'єкта взаємодії), а також роль інформації (інформація – не мета, а засіб для засвоєння дій та операцій) [7].

Для формування прагматичної компетентності використання таких технологій значиме, оскільки у студентів розвиваються такі якості, як вміння працювати в команді, привертати та утримувати увагу, бути виваженим, толерантним, готовим до співпраці. Бесіди, дискусії, вивчення звичаїв і традицій покликані забезпечити підготовку студентів – майбутніх перекладачів – до міжкультурного діалогу. Найпоширенішими різновидами інтерактивних технологій є: проблемна лекція, семінар-диспут, мозковий штурм та інші.

Семінар-диспут передбачає спільне обговорення студентською групою певної проблеми з метою визначення шляхів її розв'язання. Такі семінари передбачають високу розумову активність, вироблення вмінь вести полеміку, використовувати різні засоби переконання, формують вміння слухати інших та захищати свої погляди. Такі семінари рекомендується проводити у формі діалогічного спілкування.

Відома інтерактивна технологія «Дидактична гра» виступає важливим педагогічним засобом активізації процесу навчання майбутніх перекладачів з метою формування прагматичної компетентності. Під час дидактичної гри студенти виконують дії, аналогічні тим, які матимуть місце у реальних життєвих умовах у їхній професійній діяльності. Феноменом гри є те, що з ігрової рекреативно-розважальної діяльності вона може перерости у певну модель людських взаємовідносин [8].

Схожим методом є рольова гра. Рольова гра – це інтерактивний метод, який дозволяє навчатися на власному досвіді шляхом спеціально організованого та керованого проходження життєвої або ж професійної ситуації. Рольові ігри дозволяють отримати емоційний досвід взаємодії з іншими людьми в особистісних та професійно значущих ситуаціях; встановити зв'язок між поведінкою партнерів по комунікації та її наслідками; випробувати нові моделі поведінки в аналогічних ситуаціях.

У своїй професійній діяльності перекладачі нерідко стикаються з непростими психологічними моментами, які потрібно вчасно і ефективно залагоджувати. Тому корисним методом навчання вважаємо проблемну ситуацію – психічний стан утруднення, який виникає внаслідок неможливості пояснити факт або вирішити проблему за допомогою наявних знань та умінь. Вона (така ситуація) може створюватися шляхом постановки завдання, запитання, демонстрації досвіду, матеріалів із засобів масової інформації або особистих спостережень викладача чи студентів. Це метод усвідомлення міжкультурних протиріч та можливостей їх усунення.

Хочемо звернути увагу ще на один аспект. Великі можливості для навчання відкриває ситуація, побудована на основі інтеграції. Її створення може відбуватися безпосередньо під час заняття. Але у цьому випадку особливе значення має підготовленість викладача, його рівень міжпредметних знань та умінь пояснити значення володіння міжпредметними зв'язками. Ознайомлення з літературою, історією, традиціями та сучасним станом

розвитку країни, мова якої вивчається, сприятиме поліпшенню умов для оволодіння мовою, кращому розумінню «внутрішнього світу» представників іншої культури.

Висновки. Для успішної організації процесу формування прагматичної компетентності у професійній освіті перекладача необхідно створити умови не стільки для оволодіння окремими лінгвістичними засобами, скільки для усвідомлення їхньої комунікативної значущості і слухачами, і мовцями у процесі спілкування, у нашому випадку – майбутніми перекладачами [9]. Повноцінне професійне спілкування вимагає від перекладача умінь за будь-яких умов, у швидкозмінних ситуаціях правильно використовувати мовні засоби з метою впливу на співрозмовника.

Отже, викладачам іноземних мов, окрім навчання основних граматичних і лексичних навичок, необхідно розширювати індивідуальну картину світу студентів, залучаючи їх до іншопольтурної картини світу, пояснюючи інших спосіб життя та характерні для нього поведінкові моделі. Великий потенціал має ознайомлення студентів – майбутніх перекладачів – з паравербальними та екстра-лінгвістичними засобами спілкування в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування. Таким чином, формування прагматичної компетентності має потужний особистісно-розвиваючий потенціал і, відповідно, широкі перспективи подальших досліджень.

Література

1. Азимов Э.Т., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М. : Издательство ИКАР. 2009.
2. Дружененко Р. Перспективи актуалізації комунікативно-прагматичної основи навчання української мови // Раїса Дружененко / Українська мова і література в школах України, 2014.– № 1.–С.15-18.
3. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. – 4-е изд. – М.: Филоматис: Издательство «Омега-А», 2010. – 480 с.
4. Колотова Н.И., Кожанова Е.И. Формирование прагматической компетентности студентов-филологов в процессе изучения русского языка как иностранного // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2012. – № 1 (21).
5. Reigle, Leah J., *The Role of Pragmatic Competence in Second Language Acquisition*, 2011. All Graduate Reports and Creative Projects. Paper 78. <http://digitalcommons.usu.edu/gradreports/78>.

6. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн./ О.І.Пометун, А.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: Видавництво. А.С.К., 2004. – 192 с.

7. Освітні технології: навч.-метод. посібник / [за ред. О.М.Пехоты] – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

8. Нарыкова О. Н. Технологии формирования поликультурной осведомленности студентов в условиях вузовского образования. Библиографический список Бақлашкіна М. В. Обучение иноязычному межличностному общению на занятиях по иностранному языку в школе и вузе / О. Н. Нарыкова // Иностр. языки в школе. – 2009. – №1. – С. 9-13.

9. Дорохов Р.С. Формирование прагматической компетенции студента / переводчика // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – №3. – С. 140-143

References

1. Azimov Je. G., Shhukin A. N. *Novyj slovar' metodicheskijh terminov i ponjatij (teorija i praktika obuchenija jazykam)*. M. : Izdatel'stvo IKAR, 2009.
2. Druzhnenko R. *Perspektivy aktualizatsii komunikativno-prahmatychnoi osnovy navchannia ukraïnskoi movy* // Raïsa Druzhnenko/ *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy*, 2014. – № 1. – S. 15-18.
3. Shhukin A. N. *Obuchenie inostrannym jazykam: teorija i praktika: uchebnoe posobie dla prepodavatelej i studentov*. – 4-e izd. – M.: Filomatis: Izdatel'stvo «Omega-L», 2010. – 480 s.
4. Kolotova N. I., Kofanova E. I. *Formirovanie pragmaticheskoj kompetentnosti studentov-filologov v processe izuchenija russkogo jazyka kak inostrannogo* // *Uchenye zapiski: jelektronnyj nauchnyj zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta*. – 2012. – № 1 (21).
5. Reigle, Leah J., *The Role of Pragmatic Competence in Second Language Acquisition*, 2011. All Graduate Reports and Creative Projects. Paper 78. <http://digitalcommons.usu.edu/gradreports/78>.
6. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: Nauk.-metod. posibn. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: Vydavnytstvo. A.S.K., 2004. – 192 s.
7. Osvitni tekhnolohii: navch.-metod. posibnyk za red. O.M.Pekhoty – Kyiv, A.S.K., 2001. 256 s.
8. Narykova O.N. *Tekhnologii formirovanija polikulturnoj osvedomlenosti studentov v uslovijah vuzovskogo obrazovanija*. *Biibliograficheskij spisok Baqlashkina M. V. Obuchenie inozazychnomu mezhlíčnostnomu obshheniju na zanjatijah po inostrannomu jazyku v shkole i vuze* / O.N. Narykova // *Inostr. jazyki v shkole*. – 2009. – №1. – S. 9-13.
9. Dorohov R.S. *Formirovanie pragmaticheskoj kompetencii studenta/ perevodchika* // *Znanie. Ponimanie. Umenie*. – 2008. – № 3. – S. 140-143.

Snitsa T.Ye.,

Ph.D. in Pedagogics, senior lecturer of the English Translation Department of Foreign Languages and Humanities Faculty, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, taniushasnitsa@ukr.net

Ukraine, Khmelnytskyi

THE FORMATION OF PRAGMATIC COMPETENCE TO FUTURE INTERPRETERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The article presents some topical aspects of such a pedagogical problem as the formation of pragmatic competence to future interpreters. The author emphasizes the need to give students both language knowledge and knowledge about specific cultural behavior, that is, the ability to act, speak accordingly, and respond adequately to different situations in a different cultural environment.

Teachers have always paid attention to issues of intercultural communication in the process of teaching foreign languages, but recently this problem has acquired particular urgency. Recent scientific studies give reason to believe that the study of language communication in the light of intercultural communication is more relevant today than ever, and becomes more and more pragmatic. This is due to the requirements of the modern world, which needs tolerant, well-considered specialists who are able to socialize, who are willing to cooperate, and who are able to effectively solve problematic issues in situations of cultural crossings.

Key words: *future interpreters, formation features, pragmatic competence, situations of cultural crossings, foreign languages, interactive methods, intercultural interaction, pedagogical problem.*

УДК 373.3.016:811.111]+791.228

Шелудченко С.Б.,*к.філол.н., доцент кафедри практики англійської мови**Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, svitlanka1207@ukr.net***Ігнатюк О.В.,***магістр факультету іноземної філології**Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, orysia16@gmail.com**Україна, м. Луцьк*

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МОЛОДШІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ВІДЕО ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено використанню мультиплікаційних відео при вивченні англійської мови для формування лінгвокультурної компетенції у молодших школярів. Розглянуто лінгвокультурну компетенцію як один з ключових компонентів при формуванні соціокультурної компетентності здобувачів освіти за змістом програми нової української школи. Проаналізовано серію мультфільмів, що можуть бути залучені для візуалізації матеріалу для учнів другого класу. Запропоновано примірні зразки вправ, які складені відповідно до сюжету мультфільму. На прикладі відеофрагменту проілюстровано основні рекомендації щодо використання відеоматеріалів у молодшій школі.

Ключові слова: англійська мова, критичне мислення, нова українська школа, лінгвокультурна компетенція, компетентність, мультиплікація, культура.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Нові реформи в галузі освіти у 2017–2018 роках, принесли великі зміни у навчальний процес. Основними вимогами у новій реформі є партнерські відносини між здобувачем освіти й учителем. У пріоритетах – розвиток у дітей критичного мислення, впевненості у собі, а також зорієнтованість навчання на розвиток умінь учня, його вікових особливостей та формування компетенцій, які необхідні для вирішення життєвих проблем [1].

Однією з 10 ключових компетентностей у НУШ є спілкування іноземними мовами, тобто уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів, що передбачає вміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування [2]. Розвиток знань про культуру носіїв мови, що вивчається, розширить світогляд учнів і забезпечить формування лінгвокультурної компетенції як складника соціокультурної компетентності. Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху Нової школи [2]. Нині проблема імплементації сучасних засобів унаочнення, зокрема залучення мультиплікаційних відео у навчальний процес для формування лінгвокультурної компетенції, є однією з нагальних.

Формування лінгвокультурної компетенції саме у молодших школярів навчить їх використовувати знання про національно-культурні особливості країни мови, що вивчається, норми мовної і немовної поведінки носіїв, традиції, звичаї та ментальні особливості. Лінгвокультурна компетенція займає визначне місце у досягненні виховних, загальноосвітніх і розвиваючих цілей навчання молодших школярів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблемі формування лінгвокультурної компетенції у школярів присвячена велика кількість досліджень. Пошуком ефективних технологій навчання іноземної мови та розглядом компетенції займалися Л. Виготський, В. Гатальська, І. Зимня, Р. Роджерс, Т. Сахарова, Н. Бордовська, О. Леонтєв, Г. Михальська, І. Максимова, Ю. Пасов, Л. Шипіліна, Б. Бурлесон (B. Burleson), С. Вілсон (S. Wilson), Дж. Грін (J. Greene), Р. Мілруд (R. Milrood), Д. Хаймс (D. Hymes), Н. Хомський (N. Chomsky) та інші. Вплив мультиплікації на особистість дитини під час виховання та навчання вивчали Л. Козирева [3], О. Вовчик-Блакитна [4], Н. Гавриш [5], О. Петрунько [6] та ін. Проведений нами аналіз наукової літератури загалом, і методик формування лінгвокультурної компетенції у молодших школярів зокрема, показав, що використання відеоматеріалів на уроці має позитивний вплив на розвиток здобувачів освіти, а методи викладання іноземної мови включають залучення інноваційних технологій.

Попри високі досягнення науковців у дослідженні й формуванні методів навчання лінгвокультурній компетенції, на практиці постає необхідність оптимізації навчання та залучення новітніх технологій до освітнього процесу у початковій школі.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати, практично розробити та експериментально перевірити ефективність запропонованої у дослідженні методики з використанням мультиплікації в навчальному процесі на уроці англійської мови задля формування лінгвокультурної компетенції у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У методиці навчання іноземних мов визначено, що, оскільки феномен соціокультурного містить країнознавчий і лінгвокраїнознавчий компоненти, учні повинні не тільки оволодіти відповідними країнознавчими знаннями з історії,

національних стереотипів, релігії, особливостей побуту, традицій, культури країни, мова якої вивчається, але й опанувати особливості вербальної та невербальної (міміка, жести, що супроводжують висловлення) поведінки в певних ситуаціях спілкування. Це означає, що варто спрямувати всі зусилля на формування в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й співвідносять носії мови, і досягти у такий спосіб повноцінної комунікації [7, с.19].

Сучасне суспільство вимагає виховання самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних до ефективної інтеракції при виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань, що потребує розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватися в житті суспільства [8]. Саме тому, завданням нової реформованої школи є успішна реалізація компетентнісного підходу, який включає в себе низку компетентностей.

У Державному стандарті початкової загальної освіти, компетентність як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці, є поняттям широким і найважливішим на етапі початкової школи. Школярі повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є комплексним результатом предметних і міжпредметних компетенцій. Вужче поняття – компетенція, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Метою вивчення іноземної мови є формування в учнів комунікативної компетентності [9], а однією з найважливіших компетенцій, які формуються під час вивчення іноземної мови є лінгвокультурна.

За терміном відомого науковця лінгвокультурознавча компетенція – це вміння учнів використовувати країнознавчі та фонові знання про країни, мова яких вивчається; лінгвокраїнознавчий мінімум словникового запасу мови; факти, норми та цінності національної культури; специфіку вербальної та невербальної поведінки, яка прийнята в певній культурі. Лінгвокраїнознавча компетенція включає лінгвокраїнознавчі, соціоетнологічні та культурологічні знання і вміння [10, ст.184].

За затвердженою програмою МОН [11] в новій українській школі використання у 2 класі відео- / аудіофрагментів на уроці має займати 2–3 хвилини. Робота з такими матеріалами урізноманітнює види діяльності учнів в процесі навчання іноземної мови та допомагає долати комунікативний бар'єр під час спілкування і розуміння іноземної мови. Добре розвинена лінгвокультурна компетенція додає учневі впевненості в собі, зумовлює прагнення до взаємодії з іншими, зокрема до комунікативної інтеракції з співрозмовниками.

Успішне використання відео можна застосовувати практично на всіх етапах процесу навчання іноземної мови, а саме:

- для презентації мовного матеріалу в реальному контексті;

- для закріплення і тренування мовного матеріалу в різних ситуаціях спілкування;

- для розвитку умінь усно-мовного спілкування;

- для навчання іншомовної культури і виявлення міжкультурних відмінностей [12, с.33].

У Навчальній програмі для 1–4-х класів загальноосвітніх шкіл у межах особистісної, публічної й освітньої сфер спілкування у 2 класі чітко окреслена тематика ситуативного спілкування: *Я, моя сім'я та мої друзі; Людина; Дозвілля (на ігровому майданчику); Природа (у саду, на городі); Свята та традиції; Подорож; Шкільне життя* [11].

Відповідно до навчальних тем другого класу відібрано мультфільми з серії мультиплікаційних відео про динозавра *Gogo* в освітній серії мультфільмів «*Gogo Loves English*» [13]. Уважаємо доцільним використовувати серію «*My Name's Gogo*» для теми «Я, моя сім'я та мої друзі». На цьому етапі учнів навчають вітатися, запитувати як їх звати «*What's your name?*», відповідати «*My name is...*», люб'язно цікавитися про справи співрозмовника «*How are you?*», реагувати на питання фразою «*Fine, thank you*» та ввічливо прощатися прощатися.

Для презентації лексичних одиниць з підтеми «Сім'я» можна використати відео «*She is My Mother?*», а навчальну тему «Людина» представлено у відео «*What are we Doing?*», що містить лексику з теми «Частина тіла, обличчя». Для вичерпного висвітлення теми «Одяг» радимо аплікувати відеофрагмент «*Whose Dress is it?*». Для представлення лексичних одиниць «Іграшки» пропонуємо використати серію «*I Want a Jumper, Please*», де також відбувається повторення вокабуляру з теми «Одяг». Тему «Природа (у саду, на городі)», де вивчаємо назви фруктів та овочів, представлено у двох серіях «*What are they?*», «*What do you Like?*». Тему «Свята та традиції» унаочнюємо серією «*When is your Birthday?*», де влучно проілюстровано місяці та подано фразу із побажанням привітання з Днем Народження. У серії «*Vehicles*», яку радимо залучати до теми «Подорож», подано лексичні одиниці – найменування видів транспорту. Тема «Шкільне життя» корелює з серією «*Have you got a Ruler?*».

Урок з використанням відео має такі етапи: 1) підготовка до перегляду сюжету; 2) демонстрація відео і виконання завдань; 3) виконання завдань після перегляду [14].

Використання мультиплікації на уроках англійської мови без сформованої системи вправ не є доцільним та ефективним. Попри розбіжності у формуванні єдиного підходу до використання цих вправ, відома науковиця доводить, що лексичні вправи з використанням відео орієнтовані на сприйняття лексичних одиниць в адекватному візуальному контексті, чому сприяє застосування таких прийомів, як:

- прогнозування (*prediction*) слів або фраз почутих у відеофрагменті;

- співвіднесення (*matching*) слів, записаних на дошці або на картці, з тим чи іншим персонажем відеофрагменту; списку синонімів з ключовими словами з відеофрагменту;

- розпізнавання, знаходження (*identification*) у відеофрагменті певних предметів, явищ, дій, колірних

позначень, назви яких записані на дошці, включаючи «відволікаючі» [15, с.146].

Пропонуємо до прикладу відео з серії мультфільмів «Gogo Loves English» [16] із супровідними вправами на формування лінгвокультурної компетенції. Відео відповідає темі «Сім'я», передбаченої програмою з іноземної мови для 2 класу початкової школи.

Вправа 1. Представлення нових лексичних одиниць після першого перегляду «Заповніть пропуски». Вправа приналежить до виду вправ на розуміння тексту без домислювань. Вчитель роздає аркуші паперу зі словами, у яких пропущені букви, учням потрібно зрозуміти, яких букв бракує.

Fill in the gaps: Mo_h_er; F_th_r; _is_er; Br_t_er; F_i_nd

Вправа 2. Вправа «З'єднай» належить до виду вправ на формування фонетичних навичок із залученням аудіювання. Учні спонукають з'єднати слова з відповідним персонажем. Вправу доцільно використовувати після першого перегляду мультфільму.

Match:

- a) sister;
b) Tony;
c) Mother;
d) Father;
e) Gogo

Вправа 3. «Знайди слова» (Wordsearch) належить до виду вправ на формування лексичних й граматичних навичок за прослуханням. Школярам потрібно з набору букв виділити нові лексичні одиниці. Рекомендуємо до використання після першого перегляду.

Find all Tony's relatives (4 words):

MOTHERCATMOONFATHERROOMCHENSISTERS
MARTBROTHERFAMILY

Вправа 4. «Установи правильну послідовність» (Range in Order) є однією з вправ на розуміння тексту без домислювань. Вправа доцільна після другого перегляду. Учнім необхідно вибрати правильну послідовність людей, що з'являлись у відео.

Choose the correct range of the Gogo's family:

1. Sister, mother, father, brother.
2. Mother, father, brother, sister.
3. Brother, mother, sister, father.
4. Sister, father, brother, mother.
5. Father, sister, mother, brother.

У мультфільмі подано інформацію про вигуки, котрі використано для репрезентації відповідних емоцій в англійській мові, зокрема фрази: «Look out!, Sorry, Thank you!, That's right!»

Вправа 5. «Знайми фразу». Цей тип вправ допоможе учням виявити нову культурологічну інформацію.

Вправу слід використовувати після другого перегляду мультфільму.

Choose who says this:

1) Hello, Tony!	a. Gogo to Tony
2) Look out!	b. Gogo to Tony and his sister.
3) Sorry.	c. Tony
4) Thank you, Gogo.	d. Tony's sister.
5) That's right, Gogo	e. Tony to Gogo

Keys: 1a; 2e; 3) b; 4) c; 5) d.

Вправа 7. Вправа «Вставити пропущені займенники». Учнім потрібно дібрати відповідно картинки – особовий займенник. Вправу найкраще використовувати після другого перегляду.

_____ is Tony.

_____ is Gogo.

_____ is a sister.

_____ is a mother.

_____ is a father.

Вправа 8. Завдання «Встав пропущені слова» (Fill in the gaps) відносять до виду вправ на розуміння тексту без домислювань. Учнім потрібно обрати слова з рамки та додати їх у текст.

Fill the gaps with words from box:

Mother	He	Name	Friend	That's right

1. She is my _____.
2. _____ is my father.
3. What is her _____?
4. Gogo is my _____.
5. Who is she? –She is my sister. –Yes, _____.

Приклади вправ до мультфільмів коригують відповідно до теми, хоча, загалом, кожне завдання має на меті формування лінгвокультурної компетенції здобувача освіти. Використання відеоматеріалів на уроці дає змогу реалізувати конкретні навчальні завдання, створити позитивний емоційний фон усього процесу вивчення мови. Учні можуть бачити результати своєї роботи, що мотивує їх для подальшої праці [17].

Після опрацювання результатів пошукового експерименту серед учнів 2 класу дійшли висновку, що тематична лексика була закріплена, повторена і збагачена новими лексичними одиницями. Це підтверджено тим, що учні вільно вживали лексику, що вивчалася. У системі поданих вправ безпомилково були виконані завдання 2, 3, 5 та 7, що свідчить про високий рівень імплементації нового вокабуляру і успішного формування засад лінгвокультурної компетенції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Дослідивши аспект використання мультиплікації на уроках іноземної мови для формування лінгвокраїнознавчої компетенції, твердимо, що анімовані відеофрагменти розкривають широкі можливості для активної роботи в процесі формування мовних навичок та вмінь, закладають мовний фундамент, для вивчення іноземної мови та заохочують школярів до вивчення іноземної мови. Використання мультиплікаційних фільмів на уроці сприяє розвитку таких сторін психічної діяльності учнів як увага та пам'ять.

Залучення дітей до іншої національної культури такими привабливими для них засобами, як мультфільми, сприяє формуванню лінгвокультурної компетенції та викликає у дітей почуття причетності до іноземної культури. Розвиток критичного мислення у здобувачів освіти забезпечує формування особистості, на що і зорієнтована нова українська школа. Перспективи подальших розвідок убачаємо в поетапному аналізі залучення відеофрагментів з однієї теми в 1–4 класах з поступовим ускладненням лексичного наповнення відеофрагментів та супровідних завдань.

Література

1. Дмитренко К.А. Звичайні форми роботи – новий підхід : розвиваємо ключові компетентності: метод. посіб. / К.А. Дмитренко, М.В. Коновалова, О.П. Семиволос, С.В. Бекетова. – Х.: ВТ «Основа», 2018. – 119 с.
2. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». Перше видання. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
3. Козырева Л.Т. О социально-психологических особенностях детской киноаудитории / Л.Т. Козырева // Юный зритель. Проблемы социологии кино. – М. : Искусство, 1981. – 71 с.
4. Вовчич-Блакитна О.О. Мас-медіа як простір психологічної допомоги / О.О. Вовчич-Блакитна, П.С. Турлева // Психологічна допомога постраждалим внаслідок травматичних подій: методичний посібник / З.Т. Кісарчук та ін. за ред. З.Т. Кісарчук. – К. : ППОВ «Видавництво «Логос». – С. 141-167, 199-200.
5. Гавриш Н.В. Вплив мультфільмів на формування моральної свідомості у дітей / Н.В. Гавриш, Т.А. Клокова. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2013 (272), Ч. II. – №13. – С. 103-110.
6. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі : монографія / О.В. Петрунько. – [2-ге вид]. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. – 480 с.
7. Вежлич Ю.І. Використання автентичних текстів у процесі формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи / Ю.І. Вежлич // Вісник психології і педагогіки. – 2012. – Вип. 10. – С. 16-24.
8. Козакова Н.Б. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів / Н.Б. Козакова [Електронний

ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31210/.

9. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF/print>.

10. Бронетко І. Методика формування лінгвосоціокультурної компетенції учнів загальноосвітніх шкіл / І. Бронетко // Науковий записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Тоголя) / І.Бронетко. – Ніжин, 2014. – С.183-186.

11. Іноземні мови. Навчальна програма для загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів 1–4 класу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/inozemna-mova-pouchnyvalna-znz-sznz-1-4-klas-bebueva-xarchenko-finalna-zv.pdf>.

12. Дем'ян В. Використання відеосюжетів на заняттях з англійської мови / В. Дем'ян // Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика. – Полтава, 2016. – С. 30-34.

13. Мультиплікаційний серіал «Gogo Loves English» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kenglish.ru/spisok-serij-multifilma-gogo-loves-english/>.

14. Мельник О. Доцільність і особливості використання відеоматеріалів на уроках іноземної мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_2/visnuk_2.pdf

15. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам / В.П. Фурманова. – М. : Наука, 1993. – 124 с.

16. «She is my mother?» / Gogo Loves English. Part 3 [Electronic resource] – Mode of Access: <http://kenglish.ru/gogo-loves-english-3/>.

17. Корнелюк С.А. Відео на уроках англійської мови / С.А. Корнелюк // Англійська мова та література. – 2003. – № 35. – С. 17-18.

References

1. Dmytrenko K.A. Zvychni formy roboty – novyi pidkhid : rozvyvaiemo kluchovi kompetentnosti : metod. posib. / K.A. Dmytrenko, M.V. Konovalova, O.P. Semyvolos, S.V. Beketova. – Kh.: VТ «Osнова», 2018. – 119 s.
2. Kontseptualni zasady reformuvannia serednioi osvity «Nova ukrainska shkola». Pershe vydannia. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
3. Kozyreva L.G. O sotsialno-psikhologicheskikh osobenostiakh detskoj kinoauditorii / L.G. Kozyreva // Yunii zritel. Problemy sotsiologii kino. – M. : Iskusstvo, 1981. – 71 s.
4. Vovchyk-Blakytina O.O. Mas-media yak prostir psykholohichnoi dopomohy / O.O. Vovchyk-Blakytina, T. S. Hurleva // Psykholohichna dopomoha posttrazhdalym vnaslidok travmatychnykh podii : metod. posib. / Z.H. Kisarchuk ta in., za red. Z.H. Kisarchuk. – K. : TOV «Vydavnytstvo «Lohos». – S. 141-167, 199-200.
5. Havrysh N.V. Vplyv multfilmiv na formuvannia moralnoi svidomosti u ditei / N.V. Havrysh, H.A. Klokova. // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. – Luhansk. – 2013 (272), Ch. II. – №13. – S. 103-110.
6. Petrunko O.V. Dity i media: sotsializatsiia v ahresyvnomu media seredovyschi : monohrafiia / O.V. Petrunko. – [2-he vyd]. – Nizhyn : Aspekt-Polihraf, 2011. – 480 s.
7. Veklych Yu.I. Vykorystannia avtentychnykh tekstiv u protsesi formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii maibutnykh uchyteliv pochatkovoi shkoly / Yu.I. Veklych // Visnyk psykholohii i pedahohiky. – 2012. – Vyp. 10. – S. 16-24.
8. Kozakova N.B. Realizatsiia kompetentnogo pidkhodu v navchanni molodshykh shkoliariv / N.B. Kozakova [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31210/.

9. Derzhavnyi standart pochatkovoï zahalnoi osvity [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF/print>.

10. Bronetko I. *Metodyka formuvannia lnhvosotsiokulturnoi kompetensii uchniv zahalnoosvitnikh shkyl / I. Bronetko // Naukovi zapysky. Seria «Filolohichni nauky» (Nizhynskyi derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia) / I. Bronetko. – Nizhyn, 2014. – S. 183-186.*

11. Inozemni movy. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh ta spetsializovanykh navchalnykh zakladiv. 1-4 klasy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20srednya/programy-1-4-klas/inozemna-mova-poyasnyvalna-znz-sznz-1-4-klas-belyaeva-xarchenko-finalna-zv.pdf>.

12. Demian V. *Vykorystannia videosiuzeitiv na zaniattiakh z anhliiskoi movy / V. Demian // Suchasna pedahohika: teoriia, metodyka, praktyka. – Poltava, 2016. – S. 30-34.*

13. *Multyplikatsiinyi serial «Gogo Loves English» [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://kenglish.ru/spisok-serij-multifilma-gogo-loves-english/>.*

14. Melnyk O. *Dotsilnist i osoblyvosti vykorystannia videomaterialiv na urokakh inozemnoi movy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_2/visnuk_2.pdf*

15. Furmanova V.P. *Mezhkulturaia komunikatsiia i lingvokulturovedeniie v teorii i praktyke obuchenii inostrannym yazykam / V.P. Furmanova. – M. : Nauka, 1993. – 124 s.*

16. «She is my mother?» / Gogo Loves English. Part 3 [Electronic resource] – Mode of Access: <http://kenglish.ru/gogo-loves-english-3/>.

17. Korneliuk S.A. *Video na urokakh anhliiskoi movy / S.A. Korneliuk // Anhliiska mova ta literatura. – 2003. – № 35. – S. 17-18.*

Sheludchenko S.B.,

*PhD in Philology, associate professor, Chair of Conversational English,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, svitlanka1207@ukr.net*

Ihnatiuk O.V.,

*master of Faculty of Foreign Philology
Lesya Ukrainka Eastern European National University, orysia16@gmail.com*

Ukraine, Lutsk

THE PUPILS' TRAINING AND THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC-CULTURAL COMPETENCE BY MEANS OF APPLYING CARTOONS AT THE ENGLISH LESSONS OF THE PRIMARY SCHOOL

The article deals with the pupils' training at the primary school. The issue of involving cartoons into the English training sessions in order to develop linguistic- cultural competence has been investigated. The linguistic-cultural competence has been recognized as one of the key competencies in shaping the socio-cultural competence of the students. The research has been conducted with regard to the content of the new Ukrainian schooling model. The series of cartoons appropriate for the primary stage has been analysed. This series of cartoons is determined to visualize the content. Exemplary exercises to accompany the cartoon have been introduced. Some basic suggestions concerning the application of video clips at the primary school have been represented.

Key words: *English language, critical thinking, New Ukrainian School, cultural competence, competency, cartoon, culture.*

Philology

УДК 821.111 (73)

Горенко І.В.,

к.філол.н., ст. викладач кафедри іноземних мов Тернопільського національного економічного університету,
seasidebrim@ukr.net

Україна, м. Тернопіль

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ МОДУС ЖАНРУ ОПОВІДЕЙ РАБІВ

З часів Платона та Аристотеля концепт «жанру» посідає і посідає важливе місце у філософсько-літературознавчому дискурсі. Перші жанрові класифікації ґрунтувалися на методах репрезентації (дісгететичний, міметичний та змішаний). Широкого поширення набула теорія жанру розроблена європейськими романтиками (Шіллер, Гете, брати Шлегелі), які розглядали жанр як сталу та універсальну категорію. Романтики наголошували, що жанри – історично обумовлені та мають свою логіку розвитку. Епоха модернізму спричинила проблематизування категорії жанру. Наприкінці XIX – початку XX століть відбувалася експліцитна трансгресія жанрових норм та меж, що продовжується й до сьогодні. Відповідно з тих часів літературознавці почали оспорювати жанр як незмінну та всеохопну категорію. Відтак упродовж XX століття були розвинуті теорії, де з одного боку жанр заперечується як такий, що обмежує творчу уяву митця, з іншого ж він розглядається як необхідна конституентна будь-якого комунікативного акту, що сприяє оптимальному порозумінню між мовцями.

Ключові слова: жанр, пам'ять жанру, оповіді рабів, афро-американська література, нео-рабські наративи.

Постановка проблеми. Увага до оповідей рабів та їхнього значення у контексті літератури США активізувалася у другій половині XX століття. Дослідники афро-американської літератури Р. Степто [9], Г.Л. Гейтс-молодший [7], Г. Бейкер [5], Д. Фішер [10] серед іншого розпочали дискусію про жанрову природу свідчень. Питання про те, чи ці тексти слід розцінювати як автобіографію, історичну літературу, полемічне письмо, або ж навпаки, розглядати їх як окрему літературну форму, що відмінна від названих, усе ще залишається актуальним.

Мета статті. Дослідити автобіографічний модус оповідей рабів у афро-американському художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Джеймс Олні у праці «Я народився... Оповіді рабів: їхній статус як автобіографії та літератури» [8] підкреслює парадоксальне становище наративів рабів у континуумі літератури США, яке полягає в тому, що вони не можуть вважатися художніми текстами, але водночас саме оповіді рабів лежать в основі афро-американської літературної традиції. Дослідник слушно відзначає, що після прочитання низки свідчень вражає їхня подібність та навіть однаковість у виборі фактів і змалюванні подій. Це, на його думку, пояснювалося вимогою відтворювати лише правду життя у неволі, без крихти фантазування чи творчої уяви. Крім того оповіді рабів мали сталу форму та структуру: на передній обкладинці містилася фотографія раба з його підписом, на наступній сторінці – назва з обов'язковим зауваженням, що оповідь написана самим рабом чи рабинею, далі – передмова чи вступ, що належали перу відомого білошкірого аболіціоніста чи близького друга або ж редактора, у яких засвідчувалася достовірність особи оповідача та висловлювався вотум довір'я до неї, після цього подавали поетичний епіграф, і вже далі власне наратив, що розпочинався словами

«Я народився...» і зазначалося географічне розташування, без дати. Такі невід'ємні атрибути оповідей відрізняють їх від жанру євро-американської автобіографії. Адже, як зазначає Дж. Олні, Б. Франклін не мав потреби доказувати, що він дійсно існує, натомість він розпочинав із мотивів написання свого життєпису, які, до речі, теж були іншими від мотивів колишніх рабів. Окрім того Дж. Олні доводить, що до початку творчості Ф. Дугласса оповіді рабів відповідали вимогам видавців, аболіціоністів або ж редакторів, а часто останні вставляли у них власні уривки, написані в сентиментальному стилі, або ж суттєво змінювали їх. Цей факт, на думку дослідника, дає підстави стверджувати, що чорношкірі американці не були незалежними творцями своїх текстів. Оскільки ж художня література – це акт творчої уяви, то, відповідно, оповіді рабів не можуть трактуватися як художні тексти. Проте Дж. Олні підсумовує: «Незаперечним є той факт, що афро-американська літературна традиція як на тематичному рівні, так і на рівні форми і змісту бере свій початок від наративів рабів» [8, с.168]. Подібну думку висловлює І. Удлер, яка називає оповіді рабів «архетипічною основою для подальшого розвитку афро-американської художньої-документальної та художньої прози» [4]. Вони, продовжує дослідниця, визначають жанрову модель, хронотоп, систему персонажів, образи-символи, сюжет, мотиви, композицію багатьох афро-американських художніх текстів. Водночас якщо виходити з сучасних теорій жанру, які розглядають його як відносно стійкий мовленнєвий акт (Дж. Остін, Т. Бібі, Ж.-М. Шаєффер, Ж. Женетт, Д. Дафф), то правомірно означити оповідки рабів як окремий мовленнєвий жанр.

На відміну від Дж. Олні С. Баттерфілд розглядає оповіді рабів як художні тексти, що поєднали усну негритянську та писемну євро-американську традиції. В

основі риторичного інструментарію оповідей рабів лежать передусім релігійні проповіді афроамериканців та факти з їхнього життя. Ритм цих письмових текстів визначався ритмом, що властивий усним проповідям чорношкірих священників. Зокрема з усної афроамериканської парадигми запозичені повтори слів та значущих частин речення, паралелізми, антитеза та іронія. Одним з найкращих прикладів широкого інкорпорування елементів проповіді є оповідь «Життя Джона Томпсона». Оповідачі ототожнювали свій народ з древніми євреями, а рабовласників – з єгипетським фараоном. Низка християнських символів таких, як хрест, чаша, спис, повінь, колісниця, рани Христові набувають нової інтерпретації в афро-американських текстах.

Змалювання конкретних життєвих фактів зумовило використання описів, деталізації та простого синтаксису. Так, в оповідях буквально розповідалося про збирання бавовни чи тютюну, аукціони з продажу рабів, про те, чому і за що карали рабів, умови їхнього побуту й обов'язки. Поширеним та ефективним стилістичним засобом була іронія. Джерелами для іронічних зауваг ставали суперечності між американською демократичною риторикою та реальним ставленням до чорношкірих, між декларативним гуманізмом білих та їхньою брутальністю щодо рабів, між теоретизуваннями про те, що негри розумово відсталі, та фактами їхнього поступу на волі. Широко використовувалася авторами оповідей також пародія. Вона функціонувала як своєрідна відповідь поневолених на манеризм, ідеологію, культурні практики та звичай білошкірих американців.

До євро-американських складників негритьянських оповідей належали біблійні тексти та інша християнська література, статті з аболіціоністських газет, популярні на той час політичні промови Вебстера та Гаррісона, американська автобіографія раннього періоду (Вільям Бредфорд, Семюель Сівол, Коттон Мейтер, Джонатан Едвардз та Джон Вулмен) та англійські прозові тексти вісімнадцятого століття. На думку С. Баттерфілда, «використання християнської риторики в оповідях рабів відповідало традиціям американської автобіографії колоніальних часів та періоду ранньої федерації» [6, с.49]. Найбільш вражаюча подібність між пуританською автобіографією та оповідями рабів, вважає С. Баттерфілд, це релігійний містицизм, що виникає «в умовах зіткнення з пуцею, що породжують стан самотності та саморефлексії людини» [6, с.54]. Дослідник зіставляє твір Коттона Мейтера «Чудеса невидимого світу» та оповідь Ната Тернера і доходить висновку, що в тексті чорношкірого автора бездоганно оприявлений матеріал білошкірого попередника. Зокрема, використання знаків та символів, що «посилає» пуца, досвід пережиття видіння, яке скеровує оповідача. Як слушно зазначає С. Баттерфілд, вплив стилю промов Гаррісона особливо помітний у текстах Ф. Дугласса. Авторі оповідей намагалися відшліфувати свою мову відповідно до стандартів білошкірих письменників, аби у такий спосіб продемонструвати власний інтелектуалізм та заперечити стереотипні образи негрів, що говорили «неправильною» англійською. Вибір мови став одним із ключових елементів конструювання його (раба-оповідача – І.Г.) людської ідентичності.

На нашу думку, слушно розглядати наративи рабів як первинний (простий) жанр. М. Бахтін [1, с.252], що обґрунтував існування первинних (простих) та вторинних (складних) жанрів, підкреслював, що останні формуються в умовах відносно високорозвинутого культурного спілкування та вбирають у себе первинні жанри. Оповіді рабів, що зародилися в умовах початкового формування негритьянської писемної словесності, очевидно належать до простих жанрів. У процесі розвитку афро-американської літератури XIX–XX століть оповіді рабів як первинний (простий) жанр поступово інкорпуються у складні жанрові форми, зокрема, автобіографію та роман (Дж. Велдон Джонсон «Автобіографія «Колишнього Чорношкірого», Р. Райт «Чорношкірий хлопець», Р. Еллісон «Людина-невидимка», Е. Гайнз «Біографія міс Джейн Пітман», М. Анджелоу «Я знаю, чому співає пташка у клітці», Т. Моррісон «Улюблена», Н. Картер «Добра доля», Д. Дюргем «Дорогою темряви», Е. Джоунз «Знаний світ» та інші). Їхню присутність розпізнаємо на всіх рівнях текстів афроамериканських письменників XX–XXI століття.

Ю. Тинянов акцентував думку про те, що існування жанру забезпечується передусім його постійним оновленням, його діалогом з попередником. Новий жанр певним чином охоплює властивості та ознаки свого попередника та трансформує їх у якісно нову жанрову ідентичність. Таку ж позицію відстоює і Ц. Тодоров у праці «Жанри дискурсу»: «Новий жанр це завжди трансформація одного чи декількох старих жанрів через інверсію, заміщення, або поєднання... Ніколи не було літератури без жанрів, вона – це система постійної трансформації, і з історичної перспективи питання про витоки не може розглядатися окремо від царини самих жанрів» [3, с.25]. Пояснення рухомої природи жанрів ґрунтується найперше на їхньому тісному зв'язку з суспільством, зокрема з панівною ідеологією конкретного часу. Виходячи з того, що жанр не статична система, а рухома, маємо підстави розглядати варіанти художніх трансформацій оповідей рабів як жанрові трансформації, як етапи творення складних (вторинних) жанрів афро-американської літератури.

Найчастіше свідчення рабів зараховують до різновиду афро-американської автобіографії. Звідси варто зіставити автобіографічне письмо і тексти оповідей. Традиційно автобіографія розуміється як наративний акт пригадування під час якого письменник з позиції теперішнього розповідає про минуле і при цьому обирає ті події, які ілюструють його шлях до актуального стану буття. Автобіограф не пасивно та безпристрасно записує свої спогади, а творчо репрезентує їх. Він самостійно обирає значущі моменти, вплітає їх у сформовану ним траєкторію життєвого шляху. Автобіограф рефлексує над своїм минулим і реорганізовує його не лише у хронологічну послідовність, але і в значущу, на його думку, матрицю. Дж. Олні наголошує на ролі пам'яті у процесі написання автобіографії: «сама пам'ять надає форми минулому відповідно до конфігурацій теперішнього» [8, с.150]. Від так пам'ять не лише модус письма, а й його суб'єкт. На відміну від автобіографічного письма, в оповідях рабів «функція пам'яті зводиться лише до точного

змальовання фактів чи подій минулого, до введення письменника чи читача у стан пережитого» [8, с.150]. Тому частими в оповідях рабів є такі фрази «Я ще й зараз бачу...», «Я ще й зараз чую...», які забезпечують відтворення минулого у теперішньому. Проте воно відмінне від автобіографічної форми. Функціонування в текстах рабів «чистої пам'яті» (Дж. Олні), а не творчої чи вигадливої, пояснюється настановою їхнього письма. Основне завдання автора оповідей рабів полягало в тому, аби передати реальну картину рабовласницької системи, що обмежувало його уяву та творчість. Вигадування чи фантазування чорношкірих оповідачів відразу ж підірвало довіря до достовірності їхніх текстів. Адже вони і так вважали афро-американців мастаками складати небиллиці.

Символічна пам'ять, яку Е. Кассіер визначає «як процес, у ході якого не лише відновлюється, але й реконструюється досвід минулого» [2, с.63], відсутня в оповідях рабів: «Звичайно автори оповідей використовували пам'ять, але у їхніх текстах вона виконує інші функції, аніж у творах Августина, Руссо, Вордсворта, Торо, Генрі Джеймса та сотень інших автобіографів» [8, с.150]. У оповідях рабів пам'ять забезпечує чітку, однозначну та точну хронологію подій, які трансформовані у дескриптивну мову, представляли життя раба. Більш того, на початковому етапі розвитку оповідей у них відсутній зв'язок минулого з теперішнім, адже його наявність вказувала на переакцентування чи реконфігурацію фактів. Відповідно минуле повинно було залишатися у початковій, не деформованій досвідом теперішнього, формі. З огляду на це Дж. Олні вважає, що оповіді не належать до жанру автобіографії. Виняток, на його думку, становить лише творчість Ф. Дугласса.

С. Баттерфілд розглядає оповіді рабів як початкову форму афро-американської автобіографії, яка суттєво відрізняється від євро-американського варіанту. Автобіографія чорношкірих американців, наголошує дослідник, внесла дві речі у західну цивілізацію. Перше, афро-американські письменники запропонували модель ідентичності, що відрізнялася від моделей білошкірих митців і була створена як відповідь на відмінне сприйняття історії та розкривала іноді протилежне розуміння людських дій і вчинків. Водночас через неї білошкірі люди можуть досягнути це розуміння, адже воно змодельоване та зартикульоване у параметрах їхнього світу. «Концепт ідентичності, що визначає більшість західних особистих наративів з часів Ренесансу, – це індивідуальне гартування кар'єри, репутації, справи чи сім'ї з сирого матеріалу сусідського досвіду» [6, с.2]. Особистість у таких текстах є бунтівною або ж ізольованою від соціуму. Індивідуальна самість у автобіографіях чорношкірих нерозривно пов'язана з колективною. Вона обумовлена та опирається на досвід попередніх поколінь, а також накреслює дорожню карту для наступних. «Автобіографічна форма – це один зі шляхів, через який чорношкірі американці утвердили своє право жити і зростати (...). Це спосіб розповісти білим про те, що вони заподіяли чорношкірим» [6, с.3]. Невід'ємною ознакою афро-американської автобіографії є політична настанова, чутливість до страждань й шляхи їх

опрацювання, присутність спільноти та намагання подолати роз'єднаність між «Я» та «Іншим». Окрім того афро-американське автобіографічне письмо розкриває багато аспектів життя, які залишилися поза увагою в євро-американському дискурсі.

Теоретик жанру оповідей рабів Роберт Степто у праці «З-за завіси» [9] наголошує, що оповіді рабів – це термін-парасолька, який охоплює різні типи наративів. Безперечно, що свідчення рабів є особистими історіями, але водночас останні не завжди є автобіографіями. За логікою роздумів Р. Степто, варто розмежовувати автобіографію та документальні тексти (authentication) як наративні імпульси та форми.

На початковому етапі оповіді рабів склалися з низки голосів, які підтверджували, доповнювали та увиразнювали, основний голос оповідача. Це були фотографії, свідчення про народження або смерть, віршовані епіграфи, вірші, тексти пісень чи спірічуалз, промови аболіціоністів, декларативні звернення до читачів, рахунки з продажу, вирізки з газет, повідомлення про аукціони рабів, витяги із законів. Серед них документи написані рабовласниками, свідками, аболіціоністами. Їхнє основне завдання полягало в підтвердженні достовірності історії колишнього невільника. Відтак вони сприяли тому, що оповідь визнавалася як історичний доказ. Водночас сукупність таких документів, що не були послідовно інтегровані у текст, утворювали діалог – діалог форм та голосів, – що надавав їй (оповіді) еkleктичної наративної форми. Вона характерна для початкового етапу розвитку оповідей рабів і оприявлена вже в одному з перших текстів, що був створений рабом, «Розповідь про життя та пригоди Генрі Бібба, американського раба» (1849). Дана оповідь містить документ складений спеціальною комісією у штаті Детройт, що засвідчував достовірність свідчення.

Поступово автори інкорпоровали такі супроводжуючі голоси-документи, а не лише подавали їх окремо як доповнення, в сюжетну канву основного тексту, що позначило другий етап становлення оповідей рабів. Р. Степто називає такий тип наративної форми інтегрованою. Вона більш складна та цілісна у порівнянні з еkleктичною. Це, наприклад, оповідь Соломона Нортупа «Дванадцять років рабства» (1854), що представляє не просто зібрання текстів різного характеру, а єдиний текст. Р. Степто слушно зазначає, що процес переходу від еkleктичної форми нарації до інтегрованої тривалий, він «відбувається не за одну ніч, і крім того, нема упевненості, що набувши нової наративної форми, текст автоматично стає художнім текстом» [9, с.4]. Тому, на думку дослідника, у межах інтегрованої форми нарації слід розмежовувати художній та документальний тексти. У першому «наративна та моральна енергія голосу і розповіді колишнього раба так безапеляційно підпорядковує собі підтвердуючі тексти (голоси, документи, риторичні стратегії), що за інтенцією і метою наратив стає більш метафоричним, аніж риторичним. У такому випадку інтегрована оповідь характеризується художнім зображенням подій та шляху становлення нової ідентичності вільного чорношкірого. Ілюстрацією такої трансформації є «Розповідь про життя Фредеріка Дугласса, американського раба, написана ним самим». У іншому випадку документальні свідчення домінують у

тексті, або ж залишаються на рівних із оповіддю. У такому випадку маємо справу з документальним текстом. Наприклад, свідчення Вільяма Велса Брауна «Розповідь про життя та втечу Вільяма Велса Брауна» використано як додаток до його роману «Клотель, або донька президента» і функціонує як текст-свідчення. Відтак Р. Степто виокремлює наступні типи оповідей рабів: еkleктичний, інтегрований, що своєю чергою поділяється на художній та документальний. Дослідник наголошує, що оповіді можуть розглядатися як автобіографії та як документальні свідчення. Наступні текстові стратегії дають підстави класифікувати оповідь як автобіографію: синкретизм фразем, інтроспективний аналіз, інтеграція документів-свідчень, і спостереження автора як учасника події. Усі вони характерні для творів Ф. Дугласса та Б. Вашингтона, які і є прикладами перших афро-американських автобіографій.

Висновки. Осмислення категорії жанру ускладнилося з початком ХХ століття, що ознаменувало найнепередбачуваніші шляхи схрещення усіляких жанрових форм. Жанрові трансформації відтак активізували проблему пам'яті жанру, тобто намагання виокремити ті його іманентні ознаки («невмирущі елементи архаїки» М. Бахтін), що залишаються незмінними та впізнаваними у процесі реформатування самої жанрової форми. Пам'ять жанру дає можливість осягнути художній текст у ширшій парадигмі формально-змістового канону. Водночас варто звернути увагу на те, що формальні складові піддаються модифікаціям швидше, ніж змістові. Звідси пам'ять жанру зберігається на змістовому рівні, і змістова складова відіграє визначальну роль при жанровому маркуванні тексту. Якщо формальні характеристики можуть бути присутні факультативно, то змістові залишаються перманентними. Важливо звернути увагу й на той факт, що пам'ять жанру має еволюційний характер, як і сам жанр.

Література

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров: собрание сочинений: в 7 т. / Бахтин Михаил. – М. : Русские словари, 1997. – Т. 5: Работы 1940-1960 гг. – 1997. – 730 с.
2. Денисова Т.Н. Просвітництво в контексті літератури США / Денисова Тамара Наумівна // Просвітницька традиція в літературі США. Київ, 2005. С. 13-29
3. Поліщук Я. Пейзажі людини / Поліщук Ярослав. – К. : Акта, 2008. – 348 с.
4. Пропп В.Я. Трансформація чарівних казок / Пропп Владимир. – Сб. Фольклор і дійсність. К. : Генеза, 2005. – 184 с.

5. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / Хальбвакс Морис. «Неприкосновенный запас». – № 2-3, 2005. – С.40-41.

6. Andrews W. To Tell a Free Story: The First Century of Afro-American Autobiography, 1760–1865 / Andrews L. William. – Urbana : University of Illinois Press, 1986. – 353 p.

7. Clarke L.G. Narrative of the Sufferings of Lewis Clarke, During a Captivity of More Than Twenty-Five Years, Among the Algerines of Kentucky, One of the So Called Christian States of America. Dictated by Himself. / Clarke Lewis Gerrard. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docsouth.unc.edu/neh/clarke/clarke.html>.

8. Gates Jr.H.L. The Signifying Monkey: a Theory of Afro-American Literary Criticism / Gates Jr. Henry Louis. – New York : Oxford University Press, 1988. – 290 p.

9. Hirsch E.D. Validity in Interpretation / Eric Donald Hirsch // Yale : University Press, 1967. – 287 p.

10. Jameson F. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism / Jameson Fredric. – Duke University Press, 1991. – 438 p.

References

1. Bakhtyn M.M. Problema rechevykh zhanrov: sobranie sochineniy: v 7 t. / Bakhtyn Mykhail. – M. : Russkye slovary, 1997. – T. 5 : Raboty 1940-1960 gg. – 1997. – 730 s.

2. Denysova T.N. Prosvitnytstvo v konteksti literatury SShA / Denysova Tamara Naumivna // Prosvitnytska tradytsiia v literaturi SShA. Kyiv, 2005. S. 13-29

3. Polishchuk Ya. Peizazhi liudyny / Polishchuk Yaroslav. – K. : Akta, 2008. – 348 s.

4. Propp V.Ia. Transformatsiia charivnykh kazok / Propp Vladymyr. – Sb. Folklor i diisnist. K. : Heneza, 2005. – 184 s.

5. Khalbvaks M. Kollektivnaia y zstorycheskaia pamiat / Khalbvaks Morys. «Neprykosnovennyi zapas». – №2-3, 2005. – S.40-41.

6. Andrews W. To Tell a Free Story: The First Century of Afro-American Autobiography, 1760–1865 / Andrews L. William. – Urbana : University of Illinois Press, 1986. – 353 p.

7. Clarke L.G. Narrative of the Sufferings of Lewis Clarke, During a Captivity of More Than Twenty-Five Years, Among the Algerines of Kentucky, One of the So Called Christian States of America. Dictated by Himself. / Clarke Lewis Gerrard. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docsouth.unc.edu/neh/clarke/clarke.html>.

8. Gates Jr.H.L. The Signifying Monkey: a Theory of Afro-American Literary Criticism / Gates Jr. Henry Louis. – New York : Oxford University Press, 1988. – 290 p.

9. Hirsch E.D. Validity in Interpretation / Eric Donald Hirsch // Yale : University Press, 1967. – 287 p.

10. Jameson F. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism / Jameson Fredric. – Duke University Press, 1991. – 438 p.

Horenko I.V.,

Candidate of Philological Sciences, Senior lecturer in Ternopil National Economic University, seasidebrim@ukr.net

Ukraine, Ternopil

AUTOBIOGRAPHIC MODUS OF SLAVE NARRATIVES GENRE

Since the beginning of the formation of African-American literature up to the postmodern period, the experience of slavery has been defined to its thematic and artistic and stylistic dimensions. Slave narratives constitute a genre that combines elements of both the black oral folk heritage and some features of Euro-American romance. Those living in the second half of the twentieth century are witnessing intense revival of genre stories of slaves. Such writers as M. Walker, Ishmael Reed, Octavia Butler, Alice Walker, Toni Morrison, Charles Johnson, and Edward Jones have turned to their own coverage of correctly interpreting the past Negro race. Genre determines their works neo-slave narratives, novels about slavery and points to stories about slaves or to stories containing inter-text and meta-text about them. When comparing stories about slaves and slavery, critics of neonarratives pay attention to the fact that the first predominantly, except for The Story of the life of Frederick Douglass, end with the arrival of the fugitive slave to the dreamed-of North Country, and therefore correlate with romanticized notions of American freedom and identity. The second criticism is taken over by these idealized concepts and reveal the realities of class or racial inequality.

Key words: genre, memory of the genre, slave narratives, Afro-American literature, neo-slave narratives.

УДК 821.161.2-1.09 Воробк.

Никифорок Т.М.,

викладач кафедри суспільних наук та українознавства
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», kuryluk235@ukr.net

Україна, м. Чернівці

ПРО ГЕНЕРИКУ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ С. ВОРОБКЕВИЧА ДРУГОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ (1867–1875)

У статті подано розгляд творів С. Воробкевича (1867-1875) в аспекті генерики за виданням О. Маковей. Методи дослідження: формальний, який часто базується на основі використання статистики, кількісної обробки матеріалу; порівняльний метод, описовий, зіставлення для аналізу, синтезу й узагальнення наукових теорій, а також методики літературознавчого спостереження, класифікації та систематизації. Наукова новизна. Уперше системно представлено основні особливості генерики віршованих творів С. Воробкевича зазначеного періоду, з'ясовано специфіку жанрової організації поетичних творів письменника, показано активне використання поетом різних жанрів. Висновки. Для комплексного вивчення ліричних віршів С. Воробкевича використано комбінований підхід з урахуванням тематики, композиційних особливостей, форми тощо. Тому в нашому дослідженні синтезуємо ці три критерії. У ліричних творах цього періоду засвідчено такі жанри: пісня, думка, елегія, вірш-присвята, вірш-заклик, ідилія; у ліро-епічних – поема, балада, вірш-новела та ін.

Також зроблено узагальнення щодо типологічних ознак лірики та ліро-епіки, а саме: автопсихологічної (50 %) / рольової (50%), медитативної (42%) / сугестивної (68%); тематичного аналізу: інтимної (42%), пейзажної (15%), соціальної (21%), культурологічної (21%) та ін.; з погляду емоційної тональності визначаємо мінорну і мажорну, героїчну та комічну, драматичну та ін.

Ключові слова: вид, жанр, лірика, ліро-епос, пісня, думка, елегія, поема.

Постановка проблеми. Від античних часів й до сьогодення існує проблема теоретичного осмислення літературних родів, жанрів (видів) та жанрових різновидів. Якщо на рівні роду більш-менш традиційною є тричленна структура епос – лірика – драма, то проблема жанру справедливо вважається одним із найбільш нерегульованих аспектів поетики, що зумовлено історичною рухливістю, постійною еволюцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З цього приводу Т. Бовсунівська слушно зауважує: «Межі, що відокремлюють літературу від нелітератури, як і межі розрізнення жанрів, мінливі, причому епохи відносної стійкості поетичних систем чергуються з епохами деканонізації та формотворчості. Будь-який жанр може запозичувати специфічні особливості інших жанрів та істотно міняти свій внутрішній лад та вигляд» [1, с.8]. До того ж сам термін «жанр» у науковій літературі трактується неоднозначно. Подекуди він вживається для означення родових понять, в інших випадках – видових, а інколи й підвидових (різновидів). У статті, використовуючи цей термін, маємо на увазі тотожність: «жанр» = «вид».

У ранній поетичній творчості С. Воробкевич писав як ліричні, так і ліро-епічні твори.

Генологічну диференціацію творів С. Воробкевича ускладнює відсутність єдиної системи класифікації жанрів. Сучасні дослідники за основу здебільшого беруть характер проблематики твору – тематичний поділ, і традиційно виділяють лірику: пейзажну, урбаністичну, філософську, інтимну, різдвяну, великодню тощо. Цікавою є праця І. Качуровського, «Генерика і архітектоніка» (2008), видана у двох книгах. Дослідження про жанрологію знаходимо у 2 книзі, частина II «Жанри

нового письменства». Уже сама назва вказує на те, що ці жанри стосуються творчості поетів нової доби. Класифікація жанрів лірики більшою мірою прив'язана до тематичного розподілу. Хоча, безперечно, тематичний аспект суттєво допомагає у визначенні жанру того чи іншого твору. Однак, якщо брати до уваги міркування Б. Томашевського, про те, що «теми вмирають, змінюються одні іншими, борються, іноді знову воскресають і т. д. Ніяких загальних норм у виборі ліричної теми нема» [10, с.153], стає зрозуміло, що тематична класифікація за своєю природою тяжіє до безконечності. На ще один важливий недолік такого розподілу вказує О. Романиця: «Попри простоту, тематичний розподіл не є універсальним, оскільки різні за тематикою твори можуть належати до одного жанру» [7, с.8]. Саме тому він може бути одним з безперечно важливих аспектів генерики, але не самостійним критерієм розмежування жанрів. Поділ лірики за типологічними ознаками видається більш конструктивним. Г. Поспелов, вважаючи медитативність основною особливістю цього роду літератури, у 1976 році запропонував свою класифікацію. Літературознавець вирізняв лірику: медитативну, медитативно-зображальну, зображальну та розповідну (повістувальну) [6]. Така концепція лягла в основу пізніших наукових праць. М. Бондар у монографії «Поетія пошевченківської епохи. Система жанрів» поділив лірику на медитативно-зображальну, медитативно-описову і медитативно-повістувальну [2]. Класифікацію Г. Поспелова критично оцінив Ю. Клим'юк у праці «Лірика Івана Франка як система жанрів». З-поміж іншого він зазначає: «Медитативність дуже умовно можна вважати основною ознакою лірики. Виходячи зі значення цього латинського за походженням слова – роздум, споглядання, самозаглиб-

лення, переконаємося, що воно найкраще характеризує лише певні види лірики, скажімо, філософську» [4]. Тому дослідник пропонує виокремлювати домінують ознакою лірики, власне, ліризм. При аналізі цього явища Ю. Клим'юк виділяє три основні його форми, пов'язані зі способом поетичного висловлювання, що характеризує взаємини ліричного героя й об'єкт змалювання: *виражальність* (експресивність), *звернення* (вокативність), *зображальність* (репрезентативність). Науковець розподіляє жанри таким чином: експресивні (літературна пісня, літературна веснянка, романс, думка тощо), вокативні (послання, присвята, епістола), репрезентативні (гімн, сонет, ідилія, елегія тощо) [4, с.29].

Ю. Клим'юк констатує, що «у межах кожного з цих розрядів можуть виділятися жанри за походженням, скажімо, нетрадиційні – (фольклорні) і традиційні, що ввійшли в певну літературу з європейських літератур, а також групи жанрів за іншими ознаками, залежно від способів і форм вираження ліризму в художніх творах, скажімо медитативні жанри тощо» [4, с.29]. Таким чином репрезентативну лірику науковець поділив на: 1) *медитативні* жанри (елегія, станси та вірш-медитація), 2) традиційні (гімн, сонет), 3) жанри тропової структури (вірш-алегорія). У межах вокативної лірики він теж виділив три групи жанрів: реферансні (посилання, віршова присяга, епістола), некрологічні (епітафія, прощальне посмертне слово, поминальник), жанри умовної адресності (вірш-заклик, віршове повчання) [4, с.29].

Таке об'єднання окремих жанрів за спільними типологічними ознаками стало результатом виникнення нового поняття у літературознавстві – метажанр. В. Назарець вважає метажанровим утворенням адресовану лірику, до якої зараховує послання, віршовані лист та присвяту. Зокрема, науковець зауважує: «Ці жанри в межах окресленої групи виявляють ознаки певної структурно-семантичної спорідненості, зокрема підкресленої настанови на адресацію та діалогізацію поетичного тексту» [5, с.7].

А. Ткаченко ставить під сумнів доцільність використання терміна «метажанр» як і «мегажанр»: «На мій суб'єктивний погляд, вони мало що істотно додають до старих добрих родів, видів, різновидів, жанрів, жанрових різновидів тощо» [9, с.83]. Натомість дослідник пропонує свій тріступеневий поділ лірики. Так на рівні роду він фіксує такі різновиди: з погляду виражального (автопсихологічна / рольова; медитативна / сугестивна); з погляду тематики (пейзажна / урбаністична, інтимна / соціальна, міфопоетична / культуральна тощо); з погляду емоційної тональності (мінорна / мажорна, героїчна / комічна, драматична / ідилічна, експресивна / розважлива тощо). На наступному рівні (вид) науковець пропонує розрізняти: віршовану або поезію (та її різновиди); драматизовану або рольову (та її різновиди); прозову (та її різновиди); На рівні жанру маємо оду, пісню, епіталаму, романс, гімн, пеан, панегірик, мадригал, дифірамб, проповідь, молитву, пародію, гумореску, сатиру, ідилію, елегію, пастораль, епітафію тощо (та їх різновиди) [9, с.29].

Формулювання мети статті. У статті ставимо за мету розглянути генерику як складову поезики віршованих творів С. Воробкевича. Для комплексного вивчення ліричних віршів С. Воробкевича найбільш

доцільним видається комбінований підхід з урахуванням тематики, композиційних особливостей, форми тощо. Тому в нашому дослідженні синтезуємо ці три критерії. Аналіз лірики як роду проводимо згідно з класифікацією А. Ткаченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо поезику віршованих творів С. Воробкевича другого періоду творчості у зрізі **ГЕНЕРИКИ**. В означений часовий відрізок автор створив 75 % ліричних творів, 25 % – ліро-епічних.

У межах різновидів лірики увиразнюється автопсихологічна лірика (50 %) („У дуброві над водою...“, „Прилетіли ластівоньки...“, „Мов загуло, проминуло...“ тощо), частка рольової також становить 50 %. У протиставленні медитативна – сугестивна лірика співвідношення виглядає як 42 % і 68 % відповідно.

За видами емоційної тональності поетичні твори означеного періоду розподілено так: ліричність (75 %) („Збудилась Русь“, „На марши“, „Наша Буковина“ та ін.), драматизм (20 %) („Над ставочком місяць світить...“, „Ще дитиною в городі...“ та ін.) епічність (5 %) („Монастирська рожа“, „Драгоманка“). Варто зазначити, що такий розподіл є дещо умовним, бо для кожного окремого твору зазвичай одночасно характерні більшою або меншою мірою всі три тональності.

Тематичний зріз поезії С. Воробкевича засвідчив тяжіння до інтимної тематики (42 %): „Над ставочком місяць світить...“, „Іван з Путилова“ та ін. Він дуже рідко порушував проблеми особистого характеру („Братові моему“, „Мов загуло, проминуло...“, „Вже зайшло за гори сонце...“). Поет, як справедливо зауважував О. Маковей, „не дуже любив займати читачів своєю особою“, тому зміст більшості Воробкевичевих творів пов'язаний із переживаннями поета щодо суспільних проблем, особливостей морального виховання та культурного зростання молодшого покоління. Соціальна тематика поетичних творів С. Воробкевича становить 21 % („Нечай“, „Драгоманка“, „Три круки“, „На марши“ тощо). Дуже часто проблеми соціального, інтимного характеру розкриваються на тлі історичних подій. Поет роздумує над питаннями культури і духовності (21 %): „Збудилась Русь“, „Рідна мова“, „Величайте Бога“, „Моліться Богу“, „Ранок“, „Небо наша вітчизна“ тощо. Майже в кожному поетичному творі цього періоду спостерігаємо символічне пейзажне обрамлення, що передує зображеній поетом дійсності. У творах „Вже зайшло за гори сонце...“, „Вечірня пісня“, „Веснянка“, „Ставок в долині там стояв...“ та ін. (15 %), фіксуємо словесний опис пейзажу. Дещо переважає мінорний стиль (55 %) у поезіях „У дуброві над водою...“, „Одним доля на сорочку...“, „Монастирська рожа“. Мажорність складає 45 % у віршах „На марши“, „Козак Торба“, „Для забави“, „Заграй, ти цигане старий“, „Пісня черновецьких паничів“.

Експресивні жанри в доробку С. Воробкевича найчастіше представлені літературною піснею (28 %): „Рідна мова“, „На марши“, „Вечірня пісня“, „Наша Буковина“ та ін. До цього жанру належать релігійні пісні повчального спрямування („Величайте Бога“, „Моліться Богу“, „Ранок“, „Небо наша вітчизна“), виокремлюємо

пісню-романс „Іван з Путилова”, у якій дівчина сумує за своїм коханим, що перебуває на відстані, фіксуємо жанр літературної веснянки („Веснянка”). Думками вважаємо 13 % віршів („Мов загуло, проминуло...” тощо).

Серед жанрів вокативної лірики важливу частку творчого спадку С. Воробкевича становить адресована лірика, репрезентована жанрами послання, віршованого листа та присвяти.

Форму віршованого листа засвідчено в поезії „Братови моєму”. Віршований лист адресовано рідному братові С. Воробкевича Григорію Воробкевичу, який також був письменником. Уже в заголовку вірша маємо пряму вказівку на адресата. Епістолярність зрозуміла із контексту.

Перша строфа містить звернення до рідного брата, а чотири перші строфи починаються словом „пам’ятаєш”, тож цей лист побудований на спогадах адресата, який мав спільне дитинство з адресантом.

З тематичних різновидів присвяти визначаємо поему-присвяту „Нечай” (присвячена братам Барвінським). Відомо, що С. Воробкевич часто листувався з ними, інколи просив поради і допомоги з питань поетики.

Серед жанрів умовної адресності як форми вокативності вирізняємо вірші-заклики і жанри віршованого повчання. До жанрів віршового повчання зараховуємо поезії з елементами послання та заклик, де фіксуємо громадянську, релігійну дидактичну настанову („Рідна мова”, „Моліться Богу”, „Ранок”, „Небо наша вітчизна”, пісня-повчання „Величайте Бога”). Серед віршів-закликів вирізняємо також різні предмети захоплення: до праці та пробудження від тривалого зимового сну – „Чорні хмари ся розплили...”, „Веснянка” – до молитви та духовності („Величайте Бога”, „Небо наша вітчизна”), до вивчення і вдосконалення мови („Рідна мова”), заклик любити і поважати рідний край („Наша Буковина”), до розваг, щоб відволіктися від щоденних клопотів („Для забави”, „Заграй, ти цигане старий”), до завзяття і мужності („На марши” тощо).

Упродовж означеного періоду характерними для С. Воробкевича є звернення до Бога, до святих отців, до парафіян церкви, до дітей і всього люду. Інколи такі звернення і повчання набувають рис віршів-молитви („Ранок”, „Небо наша вітчизна”). Окремо С. Воробкевич у поемах звертається до визначних історичних постатей: Б. Хмельницького, Нечая, Белізара.

Серед медитативних жанрів репрезентативної лірики зазначеного періоду вирізняємо власне медитації, елегії та вірші-ідилії. Найчастіше С. Воробкевич звертався до вірша-медитації. Ю. Клим’юк до цього додає ще одну важливу рису медитації – „розглядуване в ній явище включається у контекст світоглядної проблематики. Монологічна мова, що формується в глибинах свідомості ліричного героя, є визначальною ознакою медитативної лірики” [4, с.305]. До медитацій зараховуємо вірші „Прилетіли ластівоньки...”, „Одним доля на сорочку...”, „Монастирська рожа” та ін. Ці ж твори можна вналежнити до елегій на смерть. У них поет розмірковує над своєю долею, а також над вічними проблемами життя і смерті, а панівними є настрої безнадії, самотності й журби.

До власне елегій належать поезії „У дуброві над водою...”, „Ставок в долині там стояв...”. Маємо вірш-

ідилію „Вже зайшло за гори сонце...”, у якому настрої ліричного героя тісно переплетені з вечірніми пейзажами.

М. Боднар розглядає вірш „Рідна мова” серед віршів-розмірковувань: „У вірші-розміркуванні 50-70-х років можна виділити кілька тематичних напрямів. Передусім це твори патріотичного характеру про долю батьківщини, любов до рідної землі, вірність рідній культурі і мові („Рідна мова” С. Воробкевича) [2, с.143]. Поезія „Рідна мова”, на нашу думку, має всі ознаки пісні-гімну, присвяченого мові, рідному слову. Адже первинне значення жанру гімн – це „урочиста пісня”. С. Воробкевич написав музику до цих слів, а вірш здобув широку популярність серед читачів.

До міжродових утворень зараховуємо ліро-епічні історичні поеми „Драгоманка”, „Нечай”. Історичною поемою „Нечай” засвідчено наполегливі творчі пошуки поета-епіка, його намагання проникнути в „таємниці” жанру. Над цією поемою поет працював десять років.

Спостерігаємо новий для Воробкевичевих „дум” елемент композиції – епіграфи, для яких підібрані уривки зі „Слова о полку Ігоревім”, народних дум, творів Т. Шевченка, П. Куліша. У сюжетну канву поеми вилетено образи, стилістичні та ритмічні прийоми, навіть окремі сюжетні сцени, підказані автором і цими джерелами. У поемі використано різні елементи жанрів думки, пісні, але показовим у десятому розділі твору є давній фольклорний жанр голосіння, який можна зарахувати до некрологічних жанрів в контексті вокативної лірики. Образ матері Нечая, яка оплакує своїх синів, порівнюється, як і Ярославна в „Слові о полку Ігоревім”, із зозулею. Треба відзначити, що у творах С. Воробкевича неодноразово фіксуємо подібні психологічні та образні паралелізи, про що докладніше скажемо в контексті металогічної структури поетичних творів буковинця.

Дослідники творчості С. Воробкевича визначають як жанри ліро-епічних творів митця суспільно-побутові поеми „Марійка”, „Три круки”, „Перстень”. М. Боднар слушно говорить про фантастично-моралізаторський різновид балади-„небилиці” „Соловій-чародій”, „Мертвецька нічна гульня” [2, с.203], історична балада „Жовняр”. М. Боднар наголошує на тому, що С. Воробкевич разом з Ю. Федьковичем та іншими поетами зверталися до жанру байки. У баладах, написаних на основі легенд, – „Скаменіла богачка”, „Скаменілий богач” – спостерігаємо бажання автора провчити скупих і черствих багатіїв, які нехтують правилами моралі й духовності. З-поміж написаного в цей період вирізняємо жартівливу баладу „Козак Торба”.

Висновки. Для комплексного вивчення ліричних віршів С. Воробкевича використано комбінований підхід з урахуванням тематики, композиційних особливостей, форми тощо. У нашому дослідженні синтезуємо ці три критерії. У ліричних творах цього періоду засвідчено такі жанри: пісня, думка, елегія, вірш-присвята, вірш-заклик, ідилія; у ліро-епічних – поема, балада, вірш-новела та ін.

Також зроблено узагальнення щодо типологічних ознак лірики та ліро-епіки, а саме: автопсихологічної (50%) / рольової (50%), медитативної (42%) / сугестивної

(68%); тематичного аналізу: інтимної (42%), пейзажної (15%), соціальної (21%), культурологічної (21%) та ін.; в аспекті емоційної тональності визначаємо мінорну і мажорну, героїчну та комічну, драматичну та ін.

Література

1. Бовсунівська П. Основні теорії літературних жанрів: [монографія] / П.В. Бовсунівська. - К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2008. - 519 с.
2. Бондар М. Поезія пошевенківської епохи. Система жанрів / Микола Пантелеймонович Бондар. - К.: Наукова думка. - 1986. - 328 с.
3. Качуровський І. Генерика і архітектоніка / Ігор Качуровський. - Кн. II. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. - 376 с.
4. Клим'юк Ю. Лірика Івана Франка як система жанрів: [монографія] / Юрій Іларіонович Клим'юк - Чернівці, Рута, 2006. - 406 с.
5. Назарець В. Адресована лірика як метажанр: типологія та поетика: автореф. дис. на здобуття наук ступеня доктора філол. наук спец. 10. 01.06 «Теорія літератури» / Віталій Миколайович Назарець. - Львів, 2015. - 22 с.
6. Поспелов Г. Лірика среди літературних родов / Геннадій Ніколаєвич Поспелов. - М.: Изд-во Московского у-та, 1976. - 208 с.
7. Романиця О. Поетика віршованих творів Осипа Маковця: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: 10.01.06 «Теорія літератури» / Олена Вікторівна Романиця. - Чернівці, 2013. - 19 с.
8. Твори Ізидора Воробкевича: У 3 т. - Львів: Просвіта, 1909.- III. 1.- 400 с.

9. П'ячаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ /Анатолій П'ячаченко. - 2-е вид., випр. і доповн. - К.: Київський університет, 2003. - 448 с.

10. Шомашевський Б. Теорія літератури. Поетика: [учеб. пособие] /Б.В.Шомашевский. - М.: Аспект Пресс, 1996. - 334 с.

References

1. Bovsuniv's'ka P. Osnovni teoriyi literaturnykh zhanriv, - K.: VPCz «Kyiv's'kyj un-t», 2008, - 519 s.
2. Bondar M. Poeziya poshevchenkiv's'koji epochy. Systema zhanriv, - K.: Naukova dumka, 1986, - 328 s.
3. Kachurov's'kyj I. Generyka i arhitektonika, Kn.II, - K.: Vyd. dim «Kyievo-Mogylyans'kaakademiya», 2008, - 376 s.
4. KlymyukYu. Liryka Ivana Franka yak systema zhanriv, - Chernivci, Ruta, 2006, - 406 s.
5. Nazarecz V. Adresovana liryka yak metazhanr: typologiya ta poetyka: avtoref. dys. nazdobuttyanauk, stupenyadoktorafilol. nauk; specz. 10.01.06 «Teoriya literatury», - L'viv, 2015, - 22 s.
6. Pospelov G. Liryka sredi literaturnykh rodov, - M.: Yzd-vo Moskovskogo u-ta, 1976, - 208 s.
7. Romanycya O. Poetyka virshovanykh tvoriv Osypa Makoveya, avtoref. dys. na zdobuttya nauk, stupenya kand. filol. nauk; 10.01.06 «Teoriya literatury», -Chernivci, 2013, - 19 s.
8. Tvory Izydora Vorobkevycha: U 3 t., - L'viv: Prosvita, 1909, - T. 1, - 400 s.
9. P'kachenko A. Mystecztvoslova, - K.: Kyiv's'kyj universytet, 2003, -448 s.
10. Tomashev's'kyj B. Teoryya lyteratury. Poetyka, M.: AspektPress, 1996, 334 s.

Nykyforuk T.M.,

Teacher of the department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», kuryluk235@ukr.net

Ukraine, Chernivtsi

THE GENRE OF POETRY WORKS OF S. VOROBKEVYCH OF THE SECOND PERIOD OF CREATIVITY (1867–1875)

The aim of the study. The article deals with the works of S. Vorobkevych (1867–1875) in the aspect of generics by the publication of O. Makovey. Research methods: formal, often based on the use of statistics, quantitative processing of the material; comparative method, descriptive, comparison for the analysis, synthesis and synthesis of scientific theories, as well as methods of literary observation, classification and systematization.

Scientific novelty. The main features of the genre of poetry works by S. Vorobkevych of the mentioned period were systematically presented, the specificity of the genre organization of poetry works of the writer was determined, and the poet's active use of various genres was shown for the first time. Conclusions. Combined approach, aimed to provide a comprehensive study of lyrical poems by S. Vorobkevych is used taking into account the themes, compositional features, forms, etc. Therefore, in our study, we synthesize these three criteria. In the lyrical works of this period, the following genres have been certified: song, thought, elegy, poem–dedication, poem–call, idyll; in the lyro–epic – a poem, a ballad, a verse novel, etc.

A generalization of the typological features of lyric poetry and lyrical epic is also made, namely autopsychological (50%) / role (50%), meditative (42%) / suggestive (68%); thematic analysis: intimate (42%), landscape (15%), social (21%), culturelogical (21%), etc.; we define minor and major tonality from the point of view of emotional tonality, heroic and comic ones, dramatic, and others.

Key words: type, genre, lyric, lyre-epic, song, thought, elegy, poem.

History

УДК 94 (438)

Боєчко В.Ф.,

д.і.н., доцент, професор кафедри історії України,
ННІІФ Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Україна, м. Черкаси

ОБ'ЄДНАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ТАБОРУ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В ПРОЦЕСІ ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ ПОЛЬЩІ

У статті досліджено процес формування національно-демократичного табору політичних сил в процесі відродження державності Польщі. Визначено, що становлення польської політичної системи пов'язане зі значною кількістю політичних організацій, що впливало на створення всього державного апарату Другої Речі Посполитої. Важливим явищем стало, з одного боку, об'єднання споріднених ідейних течій, а з іншого – поляризація правих і лівих суспільно-політичних сил. Висвітлено процес об'єднання правих політичних сил та створення Народно-національного союзу.

Ключові слова: Польська республіка, національно-демократичні сили, політичні партії, політична система, польський націоналізм, народно-національний союз, відродження Польщі.

Постановка проблеми. Розбудова сучасного українського суспільства та значні демократичні зміни що відбулися останніми роками, призводять до переосмислення окремих проблем історичної науки. З'явилася можливість неупередженого висвітлення тих питань, які раніше досліджувались однобічно. До таких, певним чином належить становлення та функціонування парламентської демократії Польської республіки. Аналіз відродження та розбудови політичної системи Польщі в 1914–1921 рр. не лише дозволяє поглибити знання з історії цієї держави, а й дає можливість виявити та дослідити проблеми, які виникали в період її становлення та розвитку. Досвід Польської держави, накопичений в процесі незалежного державотворення в міжвоєнний період, має певну цінність і для України, оскільки вивчення практики функціонування парламентсько-демократичного устрою країни може стати корисним досвідом у подальшому реформуванні політичної системи та демократизації всіх сфер життя українського суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях українських учених простежено прагнення дати більш об'єктивну, ніж за радянської доби, оцінку історії Другої Речі Посполитої. Українська полоністика представлена ґрунтовною працею Л. Зашкільняка і М. Крикуна [1]. У ній автори на основі нових джерел, здобутків історіографії та новітніх методологічних підходів розкрили різноманітні суспільні прояви життя поляків у різні історичні епохи, зокрема і у міжвоєнний період, а також показали взаємини поляків з сусідніми народами. Авторі цілком справедливо відзначили, що відродження Польської держави стало результатом багатовікової політичної традиції, державотворчих прагнень польської нації, сприятливих внутрішніх політичних і соціально-економічних чинників та міжнародної ситуації. Варто особливо виокремити працю

відомої тернопільської дослідниці Л. Алексієвець [2], оскільки в ній міститься ґрунтовний аналіз створення та функціонування польської політичної системи в 1918–1926 рр. Дослідження львівської полоністки З. Баран [3] стосується відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр. Польська історіографія представлена значною кількістю робіт, що досліджують формування суспільно-політичних сил Польщі доби відродження державності Я. Фарися [4], З. Хемерлінга [5], Я. Борковського [6]. Сучасні історики Польщі не ідеалізують розвиток Польської республіки, намагаються об'єктивно його оцінювати, аналізувати всю суперечливість політичної діяльності різних політичних партій в процесі формування нової держави. Зокрема, багатоаспектним аналізом суспільно-політичного розвитку Польщі позначені праці П. Вандича [7], М. Топорика [8] та С. Макієвича [9]. Загалом польська історіографія представлена значною кількістю досліджень. Їй належить вагомe місце в історіографічному доробку з означеної проблематики.

Мета статті дослідити процес об'єднання національно-демократичного табору політичних сил в процесі відродження державності Польщі. Для досягнення мети нами окреслено основні завдання:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію по темі дослідження;
- охарактеризувати процес формування національно-демократичних сил;
- висвітлити напрями діяльності національних демократів в процесі становлення Польської держави.

Виклад основного матеріалу. Становлення і трансформація польської системи парламентаризму післявоєнної доби пов'язані з множинністю політичних партій, організацій, ідейних течій, яка природно впливала на функціонування всього державного апарату відновленої держави. Все це було результатом анексії в

минулому польських земель. На територіях, що ввійшли до Польської республіки у 1918 р., існували значні відмінності у соціальних структурах та політично-правовій системі. Об'єднання польського суспільства ускладнювалася наявністю іннаціональних територій, а також регіональною специфікою, що історично склалася. До того ж, у країні спостерігався розвиток сильних національних партій, котрі домагалися підвищення своєї ролі в управлінні країною і загалом у політичному житті. Деклароване рівне для всіх партій право участі у прийнятті рішень із питань державного значення часто порушували праві партії, насамперед ендеки, які прагнули фактичного усунення партій національних меншин від участі в суспільно-політичному житті країни. Це не могло не викликати недовіру і навіть ворожнечу нацменшин, зокрема українців і білорусів, до правого табору політичних сил.

Однією з важливих специфічних прикмет політичного життя на польських землях було те, що в умовах позбавлення державності до 1918 р. сформувалися певні елементи власної партійно-політичної системи всупереч чужинній державній владі. Ця система згодом розвинулася й функціонувала в умовах незалежності країни. Міжвоєнне двадцятиліття в основному принесло, як уже було зазначено, множинність у сферу розвитку політичних партій. Порівняно з періодом до 1914 р., поширився вплив партій різноманітного типу й різної політичної орієнтації. Почали переважати партії з розбудованою організаційною структурою і масовим членством. Від моменту відродження Польщі виникли нові умови для діяльності партій та політичних течій, які у своїй основі сформувалися наприкінці XIX – на початку XX ст. Найпомітнішим явищем стало об'єднання після листопада 1918 р. споріднених ідейних течій, що були в окремих розділених територіях. Згодом відбувалася подальша поляризація у межах партій та політичних блоків в умовах пристосування до парламентської системи демократії. Розбудована ще до 1918 р. партійно-політична система, її основні елементи зазнали глибоких модифікацій у відновленій Польщі, разом із перебудовою та формуванням нового суспільного-економічного і політичного устрою. У нових історичних умовах відбувалася поляризація суспільно-політичних сил навколо правого сектору партійної системи Польщі та лівої частини польського політичного простору, які відігравали значну роль в історії Польської республіки. Роль партій, що представляли інші політичні напрями, була значно меншою в суспільних подіях. У цей період ключову роль у суспільно-політичному житті Польщі відігравали два політичні угруповання – табір національно-демократичних сил і так званої незалежної лівиці.

У перші роки незалежності вирішальну роль у суспільно-політичному житті відігравали партії та об'єднання, що володіли відповідним досвідом участі в політичному житті держав, до яких належали польські землі до листопада 1918 р., а також розгалуженою системою політичного, ідеологічного й організаційного впливу, кадрами і фінансами. Такого типу політичним об'єднанням була національна демократія, як основна політична сила заможних верств польського суспільства

до травня 1926 р. В історіографії утвердилася думка про національну демократію як політичний табір правого спектра партійної системи Польщі міжвоєнної доби, тобто сукупності кількох політичних організацій, пов'язаних не тільки спільністю ідеологічних установок, а й наявністю єдиного керівного, хоч і неформального центру [2, С.179].

До правої частини польського політикуму, політичного стержня об'єднання табору ендеції належала політична організація – Народно-національний союз (ННС). Традиційно в радянській історіографії вказане утворення характеризувалося тенденційно та упереджено. Більшість дослідників вказували, що «з початку свого існування була найбільш реакційною, національно-контрреволюційною партією польської буржуазії», яка «раніше від інших буржуазних партій почала застосовувати фашистські методи», «поширено добивалася фашизації Польщі за зразком Італії» [3, С.105]. Окрім Народно-національного союзу, основними суб'єктами в цьому політичному спектрі виступали Галицьке демократично-національне угруповання й Королівське демократично-національне об'єднання, а також Демократично-національне товариство на польських землях у складі Німеччини. У діяльності ННС спирався на ряд політичних організацій, які мали вплив на широкі соціальні верстви населення польського суспільства.

До 1918 р. на кожній із польських територій, що входили до складу інших держав, діяли формально самостійні організації національної демократії. У Галичині ендеки підпорядковували своїм осередкам численні культурно-освітні та громадські товариства. Зв'язок між ними і координацію їх діяльності здійснювала таємна Національна ліга. Утворення загальнопольської організації ендеції розпочалося наприкінці 1918 р. Провідна роль у цьому належала ендекам із Галичини С. Грабському, С. Гломбінському, К. Верчаку та ін. Відомий діяч ендеції з колишнього королівства Польського С. Козицький пояснював це тим, що «вони мали навички і досвід парламентської боротьби, а також уміння організувати громадську думку й впливати на неї» [4, С.162]. Згодом С. Грабський писав про ННС як партію, котру «я створив з колишньої національної демократії і ряду споріднених груп» [5, С.23]. Приступаючи до створення загальнопольської організації, ендеки намагалися об'єднати всі політичні сили, з якими співпрацювали до 1918 р.

Зародком національної демократії була Польська ліга заснована ще у 1887 р. у Швейцарії З. Мілковський (псевдонім Теодор Томаш Єж) [5, С.46]. Програма Ліги перегукувалася з положеннями Польського демократичного товариства (1832–1862) і відстоювала необхідність «пристосування і зосередження всіх національних сил з метою повернення незалежності Польщі в межах перед поділом, на федеративній основі», формулювала ідеї справедливого суспільного ладу й загальної освіти [6, С.487-495]. З часом дедалі більшу роль у Лізі почали відігравати крайові осередки, відомі польські діячі Р. Дмовський, З. Баліцький, Я. Поплавський, які згодом утворили нову політичну організацію – Національну лігу, що відіграла значну роль в об'єднанні національно-

демократичних сил усіх польських земель. У ній перебувало багато керівників правих політичних організацій.

Національна ліга (1893–1928) по-іншому сформулювала концептуальні засади прогресивних польських демократичних кіл на шляху до національної суверенності. Центральною фігурою Національної ліги був Р. Дмовський, який заклав основи польського націоналізму. Його політичним стрижнем була відбудова національної державності, солідарність усіх верств та підпорядкування соціальних інститутів національним. Ця ідеологія стверджувала вороже ставлення поляків до всіх національностей, які «перешкоджали» здобуттю незалежності, пропагувала цивілізаційну вищість поляків над іншими народами [7, С.396]. Меті боротьби за незалежність мав служити організаційний рух, різного типу товариства, об'єднання, кооперативи і спілки.

Подальша програма еволюції національного табору була пов'язана з діяльністю в Галичині Демократично-національної партії, вплив якої поширювався на інші польські землі. У 1897 р. була видана програма, яка, зауважимо, постала в підросійській частині Польщі лише 1905 р., що представляла прагнення Національної ліги, а також мала свідчити про існування тут таємної національної партії. Автором був Я. Поплавський, разом із Р. Дмовським і З. Баліцьким, створили ідеологію тогочасного національного руху. Т. зв. жовтнева програма 1903 р., схоже, як попередня, служила пропагандистській і агітаційній меті Нацліги [7, С.182]. Тези її затвердила спеціальна комісія, писав Р. Дмовський. 8–9 грудня 1905 р. відбувся ІІ з'їзд партії у Львові, де було прийнято програму ННС в підавстрійських землях. Додамо, що на території, яку свого часу анексувала Пруссія, ННС постала пізніше, в 1909 р., початково як Польське демократично-національне товариство, 1910 р. – Демократично-національне товариство. Національно-політична програма ендеків передбачала завдання завоювання незалежності й відбудову держави в кордонах колишньої Речі Посполитої з наступною асиміляцією непольських народів, «... здобуття в усіх трьох частинах позицій, які б забезпечували полякам найбільшу національну самостійність», а у внутрішній політиці щодо тих народів, які могли перешкодити розвиткові польської нації, програма зобов'язувала обмежувати їхні впливи, не зупиняючись перед «вигнанням їх із замешканих теренів» і «зміцнення на цій території польської стихії та її цивілізаційної діяльності» [7, С.259].

У 1903 р. Р. Дмовський у праці «Думки новочасного поляка» обґрунтував програму ННС, вважаючи, що національний інтерес в ієрархії людських цінностей має бути на першому місці. Так поступово викристалізувалася програма ендеції, впливи якої ширилися на всі польські землі. Однак, базою надалі залишалося королівство. Т. Лепковський з цього приводу писав: «На місце «м'якого» лібералізму надходив «твердий» націоналізм (національний інтерес і егоїзм). Гасло «незалежність» замінила формула про «національну експансію», що захищає польську традицію, культуру та «межі впливу» перед німецькою і єврейською загрозою» [8, С.397].

У цьому контексті трансформація ендеції відбувалася згідно з прийняттям обов'язкової тези, викладеної у концепції Р. Дмовського, що визнавала політику й експансію Німеччини за найбільшу небезпеку для Польщі. В зв'язку з цим Росія позиціонувалася як єдиноможливий реальний союзник у боротьбі з німецькою небезпекою. На думку Р. Дмовського, поляки мали не боротися з Росією, а підтримувати її. Лояльність щодо Росії мала б у майбутньому призвести до надання польським землям автономії. Такі русофільські орієнтації у діяльності ендеків не принесли помітної користі, натомість спричинили кризу в національному таборі й два розколи – у 1908 і 1911 рр. Однак це не змінило політики Р. Дмовського, котрий став незаперечним лідером національно-демократичних сил.

Під час Першої світової війни члени Національної ліги також стояли на боці Росії, вважаючи, що її військова перемога сприятиме об'єднанню польських земель, а лояльність підданих приведе до подарованої автономії. Цієї концепції дотримувався також, нагадаємо, утворений в 1914 р. у Варшаві Польський національний комітет [9, С.235]. У 1915 р. Комітет переніс місце свого перебування до Петербурга і залишався там до Лютневої революції 1917 р. Тоді «народовці» започаткували створення КНП з місцем перебування в Парижі й відкрито висунули гасло відбудови незалежної об'єднаної Польської держави. Як уже зазначалося, визнаний країнами Антанти, він почав відігравати роль польського національного представництва на міжнародній арені. Політичні та ідейні впливи ендеків як у світі, так у всіх трьох частинах польських земель неухильно зростали.

Події на завершальному етапі Першої світової війни та відродження Польської держави стали завершенням довготривалого процесу об'єднання всіх національно-демократичних сил у загальнопольську організацію. Діяльність ендеції щодо згуртування правих політичних сил в єдину організацію стимулювали також призначені на кінець січня 1919 р. вибори до Законодавчого сейму. У грудні 1918 р. виник Національний виборчий комітет демократичних партій, до якого увійшли представники національної демократії, Національного об'єднання, Християнської робітничої партії і Польської прогресивної партії. Парламентські вибори 26 січня 1919 р. принесли блокові 109 мандатів [2, С.184]. Народно-національний союз мав у сеймах 1919 р. та 1922 р. сильну депутатську фракцію, яка відстоювала позиції правих політичних сил.

У лютому 1919 р. було створено сеймовий Народно-національний союз на чолі з В. Корфанти. Серед заступників: С. Гломбінський, К. Ковалевський, Л. Скульський, Ю. Теодорович [10, С.174]. Одночасно тривала підготовка до створення єдиної політичної партії. Помітну роль у цьому відіграв С. Грабський, котрий прибув наприкінці 1918 р. до Варшави з найширшими повноваженнями від КНП в Парижі. У травні 1919 р. відбувся І Всепольський з'їзд ННС, у якому взяли участь 3,5 тис. довірених осіб. З'їзд заявив про необхідність створення партії як масової опори сеймового Народно-національного союзу. Було ухвалено статут ННС і обрано Головного секретаріат, який відразу ж після з'їзду приступив за допомогою бюро і спеціальних інструкторів до організації місцевих осередків [2, С.185].

Однак це об'єднання правих організацій було швидше формальним. Розбіжності між партіями, що увійшли до ННС, уже в липні 1919 р. призвели до першого розколу і виходу з нього групи депутатів сейму, які заснували Християнсько-національний робітничий клуб (згодом Християнсько-демократичну партію). Серед цих депутатів був і В. Корфанті. У серпні та вересні 1919 р. Народно-національний союз залишили два об'єднання – Національно-народне і Міщанське. ННС втратив позицію найбільшої за кількістю депутатів фракції Законодавчого сейму. Перетворення Народно-національного союзу на єдину партію правих сил мало для ендемії, на нашу думку, негативні наслідки. Справа у тому, що саме за допомогою організацій, що належали до ННС, вона сподівалася посилити вплив на селянство, дрібних буржуа і робітників. Відзначимо, що, вийшовши зі ННС, ці організації зберігали ідейну близькість із ендецією, що створювало сприятливі умови для їх подальшої співпраці у сеймі. Саме ідейна спорідненість була основною причиною того, що, незважаючи на відносну невдачу первісного задуму, лідери «народової демократії» впродовж усього міжвоєнного періоду не припиняли спроб створення єдиної політичної організації.

Розколи у сеймовому клубі ННС майже не позначилися на стані його організаційної мережі на місцях. Уже впродовж літа 1919 р. виникло кілька сотень первинних організацій. У жовтні 1919 р. у Варшаві відбувся II з'їзд ННС, у роботі якого взяли участь близько 5 тис. делегатів і довірених осіб [10, S.76]. З'їзд схвалив діяльність парламентського клубу ННС, прийняв програму й організаційний план розвитку партії [10, S.81-91]. Національно-політична програма ННС була обов'язковою впродовж майже всього подальшого періоду діяльності партії. Основу її становив націоналізм, принципи якого перекладали на всі головні установки Народно-національного союзу в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. Програма вимагала усунення національних меншин із промисловості й торгівлі, культурної колонізації всіх їх, за винятком євреїв. Вимагаючи збереження польського характеру держави, програма обмежувала і громадянські права нацменшин, і їхній вплив на перебіг загальних справ. Основною рисою соціальної програми ННС було прийняття принципу солідарності, непорушності приватної власності, як основи її економічної частини. У справах культури, освіти і звичаїв переважали націоналістичні ідеї, підтримані культом традицій, відзначена привілейована роль католицького костюлу. Щодо моделі устрою Польської держави, то підтримувалася ідея парламентської республіки.

З Народно-національним союзом й усім національно-демократичним табором, що мав широкий вплив майже серед усіх суспільних верств, був пов'язаний ряд таких визначних польських політиків й організаторів національного життя, вчених і культурних діячів, як С. Грабський, В. Грабський, Я. Поплавський, В. Тромпчинський, В. Собеський, С. Козицький, М. Сейда, В. Корфанті та інші. Однак найвидатнішою постаттю серед них залишався, без сумніву, керівник та ідеолог національної демократії Р. Дмовський. Саме він проголошував необхідність національної експансії етнічно польській стихії з метою національного й

державного відродження польського народу. Найвищою метою вважав навіть не державу, а творення нації як етнокультурної спільноти, покликаної здобути собі «місце під сонцем» у боротьбі з іншими великими і малими націями. «Національна політика у головних своїх засадах, – писав Р. Дмовський, – має бути загальнопольською... Ми повинні мати на увазі різні, властиві місцевим умовам засоби дій, але це ні в чому не змінює головного принципу – кожний політичний крок поляка, незважаючи на те, де він зроблений і проти кого спрямований, повинен мати на увазі інтереси всієї нації... справжній патріотизм повинен мати на увазі не інтереси одного класу, а добро всієї нації» [2, С.186]. З цією метою «народовці» намагалися сформувати в найширших колах польського населення глибокі патріотичні переконання, пробуджувати національну свідомість у справі розвитку національно-демократичного руху поляків, вважаючи, що національна самостійність є мірилом їх політичної і цивілізаторської цінності.

Висновки. Політична й ідеологічна робота ННС, зокрема боротьба за голоси виборців, становив один із найважливіших напрямів у діяльності союзу, який стояв на позиціях визнання й підтримки системи парламентської демократії. Його інтересам і завданням підпорядковувалася організаційна структура. Розгляд діяльності Народно-національного союзу свідчить, що ключове місце в партії належало парламентському представництву. Депутатами сейму і сенату були найвідоміші діячі різних рівнів – від загальнодержавного до місцевого. Вони мали широке представництво в керівних органах ННС. Доки парламентська діяльність залишалася основною для ендеції, саме парламентське представництво визначало головні напрями політичної активності всього національно-демократичного табору. Після 1924 р., коли лідер ендеків Р. Дмовський почав приділяти більше уваги позапарламентській діяльності, роль парламентського представництва у керівництві ННС дещо зменшилася.

Отже, з усім національно-демократичним табором, що мав широкий вплив на широкі суспільні верстви, був пов'язаний ряд таких визначних польських політиків й організаторів національного життя, вчених і культурних діячів, як С. Грабський, В. Грабський, Я. Поплавський, В. Тромпчинський, В. Собеський, С. Козицький, М. Сейда, В. Корфанті та інші. Однак найвидатнішою постаттю серед них залишався, без сумніву, керівник та ідеолог національної демократії Р. Дмовський. Саме він проголошував та реалізовував плани національної експансії поляків на поч. XX ст. з метою національного й державного відродження польського народу.

Література

1. *Зашикільняк А., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / А.Зашикільняк, М. Крикун: АНУ ім. І.Франка. – Львів, 2002. – 752 с.*
2. *Алексієвець А. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926 / А. Алексієвець. – Шерніталь, 2006. – 448 с.*
3. *Баран З. Відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр. [Шість лекцій] / З. Баран. – Львів: АДУ, 1995. – 52 с.*
4. *Faryś J. Piłsudski i Piłsudczycy: z dziejów koncepcji polityczno-ustrojowej (1918–1939) / J. Faryś. – Szczecin: Wydaw. Naukowe US, 1991. – 278.*

5. Hemmerling Z. PSL (Polskie Stronnictwo Ludowe) „Wyzwolenie” w parlamentach II Rzeczypospolitej: 1919–1931 / Z. Hemmerling. – Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych, 1990. – 337 s.

6. Borkowski J. Ludowcy w II Rzeczypospolitej / J. Borkowski. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1987. – 411 s.

7. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / П. Вандич. – К.: Критика, 2004. – 464 с.

8. Toporek M. Historia Polski / M. Toporek. – Kraków: Korona, 1999. – 368 s.

9. Mackiewicz S. Historia Polskiod 11 listonada 1918 r. do 17 września 1939 r / S. Mackiewicz. – Kraków, 1985. – 341 s.

10. Nałęcz T. Spór o kształtdemokracji i parlamentarizmu w Polsce w latach 1921–1926 / T. Nałęcz. – Warszawa: Wydawnictwo prywatne j wyższej szkoły business uadministracji, 1994. – 268 s.

References

1. Zashkil'niak L., Krykun, M. (2002). History of Poland. From Early times to Nowadays. Krykun: L'NY named after I. Franko. – Lviv (in Ukr), 752.

2. Alexievets, L. (2006). Poland: Establishment of the Independent State in 1918-1926 Ternopil' (in Ukr), 448.

3. Baran, Z. (1995). Revival and Formation of the Polish State of 1918-1921 [Text of lectures] Lviv: LSU (in Ukr), 52.

4. Farys, Y. (1991). Pilsudskii and Pilsudchiki: Conceptions of the Political Structure (1918-1939) Shchesen: Publishing House "Naukove" (in Pol.), 278.

5. Hammerling, Z. (1990). Polish Storonnitstvo Ludowe "Liberated" (Vizvolene) in the Parliament of the Second Commonwealth: 1919-1931 Warsaw: BadanSpoleznich (in Pol.), 337.

6. Borkovskii, Yu. (1987). National (Narodna) Partyin the Second Common wealth / Yu. Borkovskii. – Warsaw: Narodne (National) Publishing House (in Pol.), 411.

7. Vandich, P. (2004). The Value of Freedom. History of Central Eastern Europe from Middle Ages to Nowadays Kyiv: Kritica (in Ukr), 454.

8. Toporek, M. (1999). History of Poland Krakiv: Korona (Crown) (in Pol.), 368.

9. Matskevich, S. (1999). History Pol'ska from the 11-th of November of 1939 Krakiv (in Pol.), 341.

10. Nałentch, T. (1994). The Debate on Democracy and Parliamentarism in Poland and Lithuania in 1921-1926 Warsaw: Private School of Business Publishing House (in Pol.), 268.

Boiechko V.F.,

Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, osbb53@ukr.net

Ukraine, Cherkasy

THE FORMATION OF THE NATIONAL-DEMOCRATIC ENCAMPMENT OF POLITICAL FORCES IN THE PROCESS OF REVIVAL OF POLISH STATEHOOD

Introduction. The article deals with the process of the formation of the nationally democratic unification of political forces in the process of revival of Polish statehood. It is found out that the incipience and transformation of the Polish parliamentary system after the First World War were connected with a great number of political parties and organizations which influenced much on the functioning of state apparatus of the revived Poland lands as a whole. Such development of Poland is a result of annexation of Polish lands which took place in the past. The territories that had become the part of the Second Rich Pospolyta differed much in social structures and politically legal system. The unification of the Polish society was complicated by the availability of multi-ethnic territories and regional specifications which were historically formed.

Purpose. It is determined that during the first years of independence certain parties and unifications that had the experience of participation in the political life of states played the key role in the socially political life. Polish lands became the integral part of these states. The most important phenomenon in the history of the Polish state became on the one hand the unification of the related ideological courses and on the other hand the polarization of the right and left socially political forces. Results. The national democracy as the basic political force of wealthy people had become the political reunification of such type. The author of the article revealed the process of unification of the right political forces on the basis of nationalist ideas. The National League headed by R. Dmovskiy and Yan Poplavskiy played a significant role in this process. The revival of the Polish state became the completion of the continuous process of unification of nationally democratic forces into united organization. People's National Union became such an organization. The conquest of the independence, the building of the state, limitation and assimilation of the non-Polish population were the basis of the political program of this Union. It is determined that the nationalism in internal and external policy and preservation of the Polish character of the state had become the main principle of the People's National Union activity.

Conclusion. It was the main reason why political forces of national minorities were pushed away from People's National Union. When the author of the article deals with the People's National Union activity he concludes that much attention has been paid to the functioning of the parliamentary representation, namely to the deputies of the Polish Sejm, Senate and statesmen of the local level. But differences between parties that were the members of the People's National Union had led to the quick disunity and outgoing of a great number of deputies from this unification. People's National Union had lost the position of the largest faction of the Legal Sejm.

Key words: The Second Rich Pospolyta, nationally democratic forces, political forces, political system, Polish nationalism, People's National Union, the revival of Poland.

УДК 282:314.7

Горбенко А.С.,

*здобувач наукового ступеня к.і.н, вчитель історії Івано-Франківської католицької загальноосвітньої школи-гімназії святого Василя Великого, GorbenkoAlla@ukr.net**Україна, м. Івано-Франківськ*

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ІМІГРАНТІВ ТА ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У СУЧАСНІЙ ІТАЛІЇ

У статті аналізується роль релігії у процесі адаптації та соціальної інтеграції іммігрантів у сучасній Італії, яка протягом останніх десятиріч перетворилася з традиційної католицької на полірелігійну та поліетнічну країну. Простежується ставлення до цих змін з боку Католицької Церкви та розглядається її практична діяльність у сфері соціальної допомоги мігрантам та їх духовної опіки.

Ключові слова: *релігія, імміграція, Італія, інтеграція, Католицька Церква, опіка.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людство досягнуло безпрецедентних висот розвитку, однак опинилося перед обличчям низки складних викликів. Серед основних проблем сьогодення, таких як криза ліберально-демократичних цінностей, безупинний технологічний процес, урбанізація, безробіття, військові конфлікти, загроза екологічних катастроф тощо, не останнє місце посідає і проблема мобільності людства та пов'язані з нею сучасні складні етнорелігійні процеси.

У попередні десятиліття наукові дослідження здебільшого зосереджувалися на соціально-економічних аспектах міграції і недостатньо уваги приділяли віруванням та релігійним практикам мігрантів. Проте сьогодні, зі зміною етнічної та релігійної панорами традиційно християнських країн, з'являється все більше наукової літератури про вплив релігії на побудову нової соціальної взаємодії. Яскравим прикладом такої швидкої трансформації є католицька Італія, яка за останні три десятиліття перетворилася не тільки на поліетнічну, а й на поліконфесійну, полірелігійну країну.

Важливим аспектом проблеми мобільності людства та імміграції в європейських країнах, зокрема, є усвідомлення того, що підхід до проблеми міграції суто з позиції економіки ігнорує культурну спадщину мігрантів, недооцінює ті духовні ресурси і підтримку, які надає релігія для подолання труднощів міграційного досвіду. Наприклад, в італійському інформаційному просторі сьогодні є поширеним гасло: «Ви хотіли робочих рук, а приїхали люди». Суть його добре зрозуміла. І з'явилося воно не випадково. Так, формулюючи проблему на саморобних плакатах, протестували італійські мігранти у Швейцарії у важкі часи відбудови після Другої світової війни [13, р.6].

Отже **метою** нашої розвідки є проаналізувати яку ж роль у процесі інтеграції іммігранта відіграє такий чинник як релігія і на прикладі діяльності Католицької Церкви в Італії простежити, якою може бути відповідь на цей виклик. У процесі дослідження та виконання поставленої мети, ми спиралися на роботи італійських дослідників, що розкривають роль Церкви в сучасному італійському суспільстві, праці представників духовництва, що безпосередньо задіяні у роботі з іммігрантами чи у вивченні цієї проблематики, а також на праці вітчизняних вчених, що досліджують новітню українську трудову міграцію в Італії.

Виклад основного матеріалу. А. Перотті ще на початку 90-х рр. у статті «Міжкультурні відносини та інтеграція у новому полі релігійному суспільстві Європи» наголошував на двох тенденціях, що посилюються і протистоять одна одній. Перша, вже класична для західноєвропейських країн – процес секуляризації. Друга тенденція, на той час ще відносно нова, релігійний та духовний плюралізм [11, р.386]. А Д. Філорамо у праці «Церква та виклики сучасності» та Ф. Гареллі у книзі «Церква в Італії» виокремили такі тенденції, що зумовлюють зростання інтересу суспільства до Церкви та релігії загалом. По-перше, протягом попереднього століття модерн був джерелом різних форм атеїзму. А сьогодні ж постмодерний світогляд часто характеризується парадоксальною сумішшю релігійної байдужості, етичного релятивізму та псевдо релігійних експериментів [8, р.47-48; 9, р.59]. По-друге, масова імміграція до країни та релігійний плюралізм сприяють тому, що віросповідання знову стало потужним фактором ідентифікації для численних етнічних груп. Це сприяє їх активній організації у церковні громади. Яскравим прикладом, що підтверджує цю тезу є діяльність українських греко-католицьких громад в Італії. З іншого боку, контакти з «чужинцями» можуть стимулювати у представників місцевого, приймаючого суспільства відновлення інтересу до власних релігійних і культурних традицій.

Релігія є потужним фактором формування світогляду та ціннісних орієнтацій людини, каталізатором процесів соціальної інтеграції, важливим компонентом ідентичності іммігранта. Релігійні переконання і традиції часто впливають на поведінку людини, на її самореалізацію, на методи виховання дітей, на спосіб долати труднощі, на рівність статей, на харчування, на методи надання медичної допомоги тощо. Відомо, що в еміграції, в нових обставинах, далеко від дому та сім'ї, релігія може стати дуже важливою в житті людини, навіть, якщо до цього вона не демонструвала значного інтересу до неї. Дослідження новітньої української трудової міграції в Італії доводять, що доволі тісним є зв'язок релігійного та громадського життя. Наприкінці 90-х рр. минулого століття за відсутності будь-яких громадських організацій та підтримки з боку держави саме релігія стала першопричиною об'єднання українців у громади, сприяла їх соціальній взаємодії [1;2;3].

Не менш суттєвим є також те, що віросповідання може перешкоджати інтеграції і бути причиною конфліктів. Тому, від обставин і умов, які зустрине мігрант у новій країні, залежить яким, позитивним чи негативним, стане релігійний чинник у процесі інтеграції, чи стане він фактором зближення чи причиною ізоляції.

Л. Пренчіпе з Римського центру дослідження еміграції зазначає, що саме завдяки підтримці Церкви та участі у житті релігійної громади багато іммігрантів в Італії стали повноцінними громадянами у новому суспільстві [12, р.275]. Хоча в Європі, у порівнянні зі Сполученими Штатами, церковні спільноти не є такими активними майданчиками залучення іммігрантів до громадського життя. До такого висновку прийшли американські вчені Н. Форнер та Р. Альба, що порівняли ставлення до цієї проблеми по обидва боки океану і опублікували результати свого дослідження у науковому часописі вищезгаданого центру [5, р.39-41]. Основним їх висновком є те, що в США релігійні осередки допомагають увійти в нове суспільство, виступають «полем, де можна спробувати демократію в дії», а релігія через активну участь у житті осередку допомагає трансформувати іммігранта в американця» [5, р.45]. Щодо Європи, то тут, навпаки, релігія іммігранта, здебільшого вважається проблемою. Про це свідчить і тематика академічних досліджень, які, переважно, присвячені проблемам ісламу, труднощам інтеграції мусульман або ж, навпаки, їх дискримінації та проблемі «культурного расизму» [5, р.49-51].

Оскільки історично склалося так, що релігійна панорама Західної Європи, зокрема Італії, була протягом століть досить однорідною, то сьогодні в їх державотворчих інституційно-юридичних, освітніх, суспільних системах бракує традицій і механізмів інтеграції цього нового релігійного плюралізму [11, р.385-387]. Цьому посприяла ще одна історична обставина. Якщо в США незалежне існування релігії і держави гарантувала вже перша редакція конституції, то європейські країни, кожна в свій час і по-своєму, проходили складний шлях відокремлення релігії від держави. У такому контексті постає ще одне важливе питання. Сьогодні поширення нехристиянських віросповідань, зокрема ісламу, знову піднімає на порядок денний переосмислення ролі держави та перегляду діючих угод і компромісів у її стосунках з релігіями.

Щодо Італійської республіки, то на її теренах однією із тих суспільних інституцій, що першими почали опікуватися іммігрантами була саме Католицька Церква, яка діє через спеціальні структури як при Апостольському Престолі, так і при Італійській єпископській конференції. З початку 90-х рр. XX ст. стосовно феномену міграцій вона займає досить активну позицію. Поважчас наголошує, що інтеграція не означає втрати рідних релігійних традицій та нагадує про небезпеку резервації іммігрантів у замкнених етнічних, часом фундаменталістських, гетто. Основним документом, що узагальнює її позицію і бачення проблеми є Папська Інструкція «Любов Христа до мігрантів», прийнята у 2004 р. [4].

На практиці в Італії позиція Католицької Церкви втілюється у двох взаємопов'язаних напрямках. Перший – це харитативна діяльність через мережу благодійних

організацій та парафій. Другий – це міграційне душпастирство, що передбачає забезпечення духовної опіки усіх іммігрантів (католиків як західного, так і інших обрядів, вірних інших християнських церков, а також представниками інших віросповідань).

Незважаючи на те, що представники Церкви були насамперед зайняті вирішенням найнагальніших потреб іммігрантів (їжа, нічліг, одяг, документи тощо), так звані «першим прийняттям», вже з початку 90-х рр. минулого століття вони усвідомлювали важливість релігійного і культурного чинників, необхідність налагодження комунікації та відкритості. Один з директорів «Карітасу» міста Рим, монсеньйор Г. Ді Тора, пригадує, що цей пасторальний орган з 1991 р. займається спеціальною освітньо-промоційною програмою «Інтеркультурний Форум», відкритою до участі як італійців, так й іммігрантів, не залежно від їх віросповідання. За роки діяльності спеціальні освітні курси міжкультурної співпраці пройшли майже 5 тис. викладачів та десятки тисяч студентів [13, р.68].

Для координації душпастирської діяльності серед іммігрантів в Італії при Єпископській конференції ще у 1987 р. засновано спеціальний орган – Фундацію «Мігрантес». Саме під її патронатом створюються церковні громади для іммігрантів-католиків, запрошуються капелани та священники, надаються храми для богослужінь, а в рамках вирішення нової теологічної проблеми – налагодження діалогу з іншими релігіями, встановлюються відносини з громадами нехристиянських релігій та їх лідерами.

Щодо іммігрантів-нехристиян, то основним видом діяльності є промоція інтегрального розвитку людини та свідчення милосердя, що вже має цінність євангелізації, яка є невід'ємною частиною стосунків Католицької Церкви з представниками інших релігій. Її вчення вважає за необхідне запобігти тому, щоб нехристияни, через важкий міграційний досвід, їх цінності, справжній релігійний сенс буття були замінені на ідеї споживацтва. Тому Церква вважає за необхідне сприяти збереженню їх віри та автентичних життєвих цінностей навіть в країні-імміграції. При цьому обов'язковим є створення зручних умов для ґрунтового ознайомлення з християнством, яке сприятиме подальшій ідентифікації його з певною культурою, цінностями, а не з поняттям «Захід».

За роки осмислення теми у сучасній позиції Католицької Церкви та італійського єпископату зокрема, відбулося зміщення пріоритетів в оцінці постаті іммігранта. Вона наполягає на трактуванні іммігранта не тільки як «нового бідного», а як нового члена суспільства, покликаного суттєво змінити це суспільство. Така зміна перспективи актуалізувала питання релігійної приналежності іммігрантів, як одного з вирішальних чинників у процесі соціальної інтеграції. Так, станом на початок 2018 р. при італійських дієцезіях діють 750 церковних осередки іммігрантів-католиків, якими опікуються 17 національних пасторальних координатори, близько 2000 іноземних священнослужителів та 200 капеланів [14, р.59]. Зазначимо, що з них 140 є осередками українців греко-католиків [10, р.22]. Загалом діяльність УГКЦ в Італії є яскравою ілюстрацією і прикладом втілення соціальної функції релігії.

Для втілення таких ідей на практиці одним із привілейованих видів діяльності дієцезійних відділів душпастирства серед мігрантів є організація міжкультурних зустрічей з представниками інших обрядів та віросповідань («Свято народів» – Festa dei popoli), спільних святкових богослужінь (Messa dei popoli), проведення спільних молитов за об'єднання християн, відзначення днів миру, молоді тощо. Часто вони готуються у співпраці з дієцезійними відділами з питань екуменічного діалогу. Непоодинокими в Італії є випадки, коли громадам православних, протестантів, коптам, ефіопським християнам надаються католицькі храми, не відвідувані місцевими вірянами [4, р.43].

Зазначимо, що Інструкція «Erga migrantes caritas Christi» наголошує на недопустимості передачі нехристиянським громадам християнських церков і храмів, на відміну від приміщень соціального призначення. А також на тому, що перш ніж втілювати заходи міжрелігійного діалогу з нехристиянами слід ретельно зважити зміст запланованого, гарантувати коректний стиль діалогу, точно слідуючи інструкціям місцевої церкви [4 р.44].

Власний позитивний досвід діалогу з імігрантами-нехристиянами описує у книзі «За межами храму. Церква на службі люду» священник П. Ді П'яцца. У 1992 р. в м. Удіне ним був створений Центр Бальдуччі. До червня 2003 р. завдяки постійній підтримці волонтерів центр прийняв більше трьохсот осіб, насамперед, приділяючи більше уваги сім'ям та самотнім матерям з неповнолітніми дітьми. Поступово близьке сусідство з імігрантами сприяло здійсненню ініціатив, спрямованих на ознайомлення з культурними, духовними і релігійними традиціями імігрантів [6, р.50]. Серед епізодів із життя центру автор згадує проведення зустрічей і спільних молитов гостей центру і місцевих, спільні читання уривків з Корану та Євангелія, надання приміщень для відзначення мусульманських релігійних свят, проведення дитячих свят для дітей і батьків різних національностей. Таку роботу центру П. Ді П'яцца називає справжнім міжрелігійним діалогом «знизу» [6, р.48-49].

Незважаючи на вже більш як двадцятирічний досвід діяльності в Центрі, Ді П'яцца у своїй новій праці «Мій ворог – байдужість. Бути християнином в часи великих міграцій», що вийшла друком 2016 р. констатує, що його методи часто вважаються «занадто автономними». У байдужості він звинувачує не тільки громадськість та політиків, а частину самої Церкви, яка «не дослухається до настанов Папи» [7, р.21].

Очевидно, що така діяльність є, з одного боку суперечливою, а з іншого – необхідною. Є дуже відповідальною, вимагає сміливості, рішучості, особистої присвяти, послідовності та наполегливості. Як зізнається вище згаданий автор Ді П'яцца, якби не прийняття імігрантів у центрі він би ніколи не зайнявся реалізацією міжкультурних і міжрелігійних ініціатив. Так само, як і не зміг би продовжувати надавати притулок імігрантам, якби не цей «культурний» досвід [7, р.63]. Адаже за відсутності безпосереднього досвіду культура є відірваною від життя та історії окремих людей, а прийняття є тільки організаційним процесом без духовного та смислового навантаження.

Багатогранну й активну діяльність Католицької Церкви серед імігрантів в Італії, на нашу думку, можна пояснити певним співпадінням інтересів. З одного боку, Церква бореться за збереження власної ідентичності та традиційних християнських цінностей в сучасних умовах. Адаже не є секретом, що навіть в такій католицькій країні, як Італія, багато церков пустують зачинені і тільки завдяки громадам іноземців у них відбуваються недільні богослужіння. З іншого боку, Церква є важливим джерелом підтримки для імігранта у важких умовах адаптації в новому середовищі, надаючи притулок, певні найнеобхідніші засоби та допомагає зберегти почуття власної гідності й самоповаги.

Отже, дослідивши діяльність Католицької Церкви серед імігрантів у сучасній Італії, ми прийшли до наступних **висновків**.

По-перше, у новому для мігранта середовищі церковна громада дає відчуття приналежності, зв'язку з далекою батьківщиною чи родиною, дає можливість налагодити стосунки із земляками. Часто вона стає джерелом порятунку від важкого психологічного стресу.

По-друге, окрім забезпечення суто духовних і моральних потреб, церковна громада виконує важливі соціальні функції. Є місцем самовираження і самоствердження імігранта. Активна участь у житті осередку сприяє виробленню лідерських якостей, організаторських здібностей, навиків спілкування та публічних виступів. Нерідко стає поштовхом до розвитку творчих здібностей.

І по-третє, стрімкі глобалізаційні зміни в сучасному світі, масштабні міграції знову актуалізували питання ролі релігії. Сучасні реалії, здобутки та невдачі інших країн у формуванні міграційної політики спонукають італійське суспільство, насамперед наукові кола, приділяти все більшу увагу впливові духовної, релігійної та культурної спадщини мігрантів на процес їх інтеграції. В Італійській республіці важливу роль у виробленні форматів, принципів прийняття мігрантів, у їх практичній реалізації та у дослідженні проблеми відіграє Католицька Церква.

Література

1. Таврилішин П. *Українська трудова імміграція в Італії (1991 – 2011рр.)*. Брустуріа: *Дискурс*, 2014. 300 с.
2. Годованська О. *Новітня українська діаспора. Штудова міграція в Італії, Іспанії та Португалії*. Львів: *Інститут народознавства НАН України*, 2011. 191 с.
3. Іванкова-Стецюк О. *Церква у просторі мірацій: етнокультурні ресурси та соціоінтегративний потенціал релігійних спільнот українців*. Львів: *Артос*, 2012. 256 с.
4. Папська Рада у справах душпастирства мігрантів та неосімих. *Інструкція Erga migrantes caritas Christi (Любов Христа до мігрантів)*. – Львів: «Видавничий дім «УКРПЛОА»]. – 2009]. – 235 с.
5. Alba R., Forner N. *Religione dell'immigrato negli Stati Uniti e nell'Europa occidentale: ponte o barriera all' inclusione ? // Studi Emigrazione*. – 2011. – № 181. – P. 39-41.
6. Di Piazza P. *Fuori dal tempio. La Chiesa al servizio dell'umanita.* – Roma-Bari: *Edizioni Laterza*, 2011. – 136 p.
7. Di Piazza P. *Il mio nemico è l'indifferenza. Essere cristiani nel tempo del grande esodo.* – Roma-Bari: *Edizioni Laterza*, 2016. – 94 p.

8. Filoramo G. *La Chiesa e le sfide della modernità.* – Editori Laterza, 2007. – 187 p.

9. Garelli F. *La Chiesa in Italia.* – Bologna: il Mulino, 2007. – 134 p.

10. *L'impegno della Migrantes nel 2017 // Servizio Migranti.* – 2018. – № 3. – P. 22.

11. Perotti A. *Rapporti interculturali ed integrazione nella nuova società plurireligiosa in Europa // Studi Emigrazione.* – 1992. – № 107. – P. 385-395.

12. Prencipe L. *La religione dei migranti: tra ripiegamenti ghetizzanti e possibilità di nuova coesione sociale // Studi Emigrazione.* – 2010. – № 178. – P. 261-290.

13. Sciortino A. *Anche voi foste stranieri. L'immigrazione, la Chiesa e la società italiana.* – Bari: Editori Laterza, 2010. – 176 p.

14. *Strutture pastorali e socio-pastorali // Servizio Migranti.* – 2018. – № 3. – P. 59.

References

1. Havrylyshyn P. *Ukrayins'ka trudova immigratsiya v Italiyi (1991 – 2011rr.).* Brusturiv: Dyskurs, 2014. 300 s.

2. Hodovans'ka O. *Novitnya ukrayins'ka diaspora. Trudova mihratsiya v Italiyi, Ispaniyi ta Portuhaliyi.* L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny, 2011. 191 s.

3. Ivankova-Stetsyuk O. *Tserkva u prostori miratsiy: etnokul'turni resursy ta sotsiointehratyvnyy potentsial rehiiynykh spil'not ukrayintsiv.* – L'viv: Artos, 2012. 256 s.

4. Paps'ka Rada u spravakh dushpastyrstva mihrantiv ta neosifykh. *Instruktsiya Erga migrantes caritas Christi (Lyubov*

Khrysta do mihrantiv). – L'viv.: «Vydavnychyy dim «UKRPOL» J. – 2009. – 235 s.

5. Alba R. *Former N. Religione dell'immigrato negli Stati Uniti e nell'Europa occidentale: ponte o barriera all' inclusione ? // Studi Emigrazione.* – 2011. – № 181. – P. 39-41.

6. Di Piazza P. *Fuori dal tempio. La Chiesa al servizio dell'umanita.* – Roma-Bari: Edizioni Laterza, 2011. – 136 p.

7. Di Piazza P. *Il mio nemico è l'indifferenza. Essere cristiani nel tempo del grande esodo.* – Roma-Bari: Edizioni Laterza, 2016. – 94 p.

8. Filoramo G. *La Chiesa e le sfide della modernità.* – Editori Laterza, 2007. – 187 p.

9. Garelli F. *La Chiesa in Italia.* – Bologna: il Mulino, 2007. – 134 p.

10. *L'impegno della Migrantes nel 2017 // Servizio Migranti.* – 2018. – № 3. – P. 22.

11. Perotti A. *Rapporti interculturali ed integrazione nella nuova società plurireligiosa in Europa // Studi Emigrazione.* – 1992. – № 107. – P. 385-395.

12. Prencipe L. *La religione dei migranti: tra ripiegamenti ghetizzanti e possibilità di nuova coesione sociale // Studi Emigrazione.* – 2010. – № 178. – P. 261-290.

13. Sciortino A. *Anche voi foste stranieri. L'immigrazione, la Chiesa e la società italiana.* – Bari: Editori Laterza, 2010. – 176 p. *Strutture pastorali e socio-pastorali // Servizio Migranti.* – 2018. – № 3. – P. 59.

Gorbenko A.S.,

teacher of the history of the Ivano-Frankivsk Catholic secondary school-high school of St. Basil the Great, the candidate of the scientific degree of Sciences in History, GorbenkoAlla@ukr.net

Ukraine, Ivano-Frankivsk

RELIGIOUS FACTOR IN THE PROCESS OF INTEGRATION OF IMMIGRANTS AND EXPERIENCE OF THE CATHOLIC CHURCH IN MODERN ITALY

The article analyzes what role religion takes today in the process of adaptation and social integration of immigrants within societies that are increasingly plural from a cultural and religious viewpoint. Such a society is a society of modern Italy. This country has evolved over the past decades from a traditional Catholic to poly religious and multiethnic country. Also the essay intends to trace the attitude of the Catholic Church to these changes and describes the specific structures that the Church has worked out. Analyzes their practical activities in the field of social assistance of migrants and their spiritual care. The idea is that the plurality of religions must be accorded a space in the public and scientific debate, that the policies of migrants must not ignore the religion of migrants.

Key words: religion, immigration, Italy, integration, Catholic Church, pastoral care.

УДК 94(420) : (45 + 57) "1990/1991"

Садикова В.В.,

к.і.н., викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут, vika_sadykova@ukr.net

Україна, м. Київ

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» У БРИТАНСЬКО–РАДЯНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1990–1991 РР.

У статті з'ясовано позицію британських урядів М. Тетчер та Дж. Мейджора щодо процесів дезінтеграції та розпаду Радянського Союзу. Констатовано, що обидва прем'єр-міністри Великої Британії були зацікавлені у збереженні цілісності СРСР із метою попередження дестабілізаційних процесів у Європі, виникнення нових світових конфліктів, зумовлених появою на пострадянському просторі нових незалежних держав, серед яких – Україна. Відзначено, що саме за прем'єрства Дж. Мейджора відбувся пошук шляхів для налагодження конструктивного співробітництва з Україною.

Ключові слова: Україна, СРСР, Велика Британія, відносини, дезінтеграція.

Постановка проблеми. Кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ століття для Радянського Союзу стали періодом дезінтеграції, що сприяло внесенню певних коректив до перебігу десятирічного конструктивного британсько-радянського співробітництва, зокрема, вирішення питань про допустимість чи недопустимість розпаду СРСР та значимість для міжнародної політики появи на світовій арені низки нових незалежних держав. Джерельна база даного дослідження базується, загалом, на офіційних документах британського парламенту, дебатах, проведених у Палатах Громад та Лордів; матеріалах української преси. Варто наголосити на високій інформативності знайдених матеріалів та їхній об'єктивності, із огляду на відображення ними поглядів британського політикуму стосовно відносин із СРСР та Україною, зокрема.

Мета роботи – з'ясувати суть «українського питання» у британсько-радянських відносинах 1990–1991 рр.

Виклад основного матеріалу. Важливою подією в історії України є офіційний візит у червні 1990 р. прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер до Києва, у межах якого відбулася зустріч британського лідера із українськими політиками у парламенті. Одним із основних предметів обговорення 9 червня 1990 р. у Верховній Раді УРСР Головою уряду Великої Британії та українськими парламентарями стало питання політичної нестабільності у Радянському Союзі. Причину свого приїзду британський прем'єр пояснила наступним чином: «я приїхала сюди в історичний для Радянського Союзу час, час здійснення величезних змін. Ви намагаєтесь перейти від централізованої командної економіки до такої, що дає людям більше свободи, коли вони самі беруть на себе відповідальність за своє життя» [2, с.1]. Згідно її переконань, проблеми економіки залежали від політики, і в цьому були труднощі, однак їх можливо було вирішити шляхом використання досвіду інших країн світу, зокрема «політичного досвіду» Великої Британії [2, с.1].

Британський прем'єр під час дискусії в українському Парламенті висловила на користь ідеї введення в СРСР нової політичної, демократичної багатопартійної, системи. Однак, основний акцент нею було зроблено на необхідності збереження цілісності Радянського Союзу

із метою попередження дестабілізаційних процесів у Європі, виникнення нових світових конфліктів, зумовлених появою на пострадянському просторі нових незалежних держав та набуття ними ядерного статусу.

Не зважаючи на такі заяви М. Тетчер, академік І.Р. Юхновський, депутат від опозиції в українському парламенті, акцентував увагу британської гості на національних інтересах України в межах перебудови М. Горбачова, а саме – на прагненні українського народу до проголошення суверенітету республіки [2, с.1], а в майбутньому – визнанні Великою Британією незалежності України та встановленні дипломатичних відносин між країнами [9].

Остання теза українського політика залишилася без відповіді М. Тетчер, однак, британський прем'єр озвучила причину своєї відмови від створення Посольства України у Великій Британії та Посольства Великої Британії в Україні, відзначивши, що «Посольства – лише для країн із повним національним державним статусом, наприклад, СРСР, Австралії, Канади, а не окремих провінцій кожної з них» [2, с.1]. Не зважаючи на такі заяви, Голова британського уряду говорила толерантно та стримано, акцентуючи увагу на необхідності вирішення в Україні та в усьому Радянському Союзі фундаментальних цілей перебудови [1, с.1], а не прагнення його розраду. Не даремно ж представники сучасного українського політикуму, посол України у Великій Британії (2010–2014 рр.) Володимир Хандогій та партійний діяч Юлія Тимошенко, називали М. Тетчер «політиком усіх часів» [3] та «великим гуманістом», для якого пріоритетом є народ та його блага [7].

Політичне життя України стало предметом британсько-радянських дискусій за прем'єрства М. Тетчер і залишилося об'єктом зацікавленості для уряду її наступника – Дж. Мейджора, що засвідчило проведення низки дискусій у Парламенті Великої Британії з цього приводу. Дж. Мейджор, враховуючи можливості розпаду Радянського Союзу, як дестабілізаційного чинника в Європі, у виступі у британському парламенті 5 листопада 1991 р. наголошував на прагненні Великої Британії до побудови конструктивних відносин із республіками СРСР, зокрема Україною, після проведення на її території

референдуму 1 грудня 1991 р. на підтвердження Акту проголошення незалежності від 24 серпня 1991 р. [4].

Із огляду на це, перед британським парламентом стало питання про вивчення впливу факту проголошення незалежності України на політику Великої Британії. За словами Дж. Мейджора, британське керівництво спостерігало за політичними процесами в Україні та прагнуло налагодження двосторонніх контактів на усіх рівнях. Свідченням цьому стало перебування на той час у м. Києві британського представника з метою створення представництва Британської Ради в Україні [11].

Згідно заяви Дж. Мейджора, питання визнання України окремим державним формуванням та напрямки майбутньої політики Великої Британії стосовно України мали залежати від підсумків внутрішньополітичних дискусій у самій країні, оскільки «українці голосуватимуть за декларацію незалежності 1 грудня» [8], та інших республіках. Як було відзначено британським Державним міністром закордонних справ Великої Британії Д. Хоггом, «ми консультувалися із партнерами із ЄС та НАТО з питання визнання України незалежною державою та початку ведення переговорів із останньою із таких ключових питань як: зовнішня радянська заборгованість та контроль над ядерною зброєю» [9]. За словами Д. Хогга, «британські інтереси у таких суверенних республіках як: Росія, Україна, Грузія та Азербайджан були представлені посольством у Москві та представництвом резидента (постійного представника) в містах Києві та Санкт-Петербурзі» [5].

Британське керівництво потребувало відповіді на питання стосовно готовності або неготовності, новостворених на теренах СРСР, незалежних держав до скорочення кількості ядерних та звичайних озброєнь, враховуючи відсутність інформації стосовно кількості ядерного арсеналу на їхній території, зокрема, в Україні. За словами графа Стратмора та Кінгхорна Джорджа, керівництво Великої Британії вітало заяву М. Горбачова стосовно ліквідації усієї зброї малої дальності наземного базування, розташованої на теренах СРСР, що було, безумовно, важливим кроком у правильному напрямку. У подальшому, на думку керівництва британського уряду, відокремлені республіки повинні були підписати Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та дотримуватися свого зобов'язання [6].

На переконання Д. Хогга, висловлене в Палаті громад 18 грудня 1991 р., «республіка Росія, ймовірно, прагнула залишитися ядерною державою, однак, були підстави вважати, що інші три республіки – Казахстан, Білорусія та Україна були готовими прийняти без'ядерний статус». За його словами, західні держави були зацікавлені в досягненні демонтажу ядерних арсеналів у даних трьох республіках. За словами Д. Хогга, Президент України Л. Кравчук наголошував на прагненні досягнення його республікою без'ядерного статусу та наголошував на необхідності сприяння країнами Заходу Києву в досягненні запланованого. Із огляду на це, британське керівництво прагнуло бути конструктивним та приймати рішення спільно із союзниками.

На переконання британського парламентаря М. Робертсона, важливою та актуальною проблемою,

поряд із контролем над ядерною зброєю в республіках колишнього Радянського Союзу, була значна кількість звичайних озброєнь в руках «низькооплачуваних Збройних сил України», що могло призвести до дестабілізаційних процесів у самій країні та поширитися на інші республіки. У свою чергу, Д. Хогг відзначав, що найбільшою проблемою, яка викликала занепокоєння, була проблема ратифікації та виконання Україною та іншими республіками колишнього СРСР умов Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЕ) із метою досягнення світової безпеки [10].

Висновки. Таким чином, дезінтеграційні процеси в СРСР стали передумовою виникнення «українського питання» у британсько-радянських відносинах кінця ХХ століття, яке полягало у зацікавленості Великої Британії однією із колишніх радянських республік, новоствореною незалежною державою – Україною та пошуці шляхів налагодження з останньою двосторонніх контактів.

Література

1. *Vizyt prem'єr-ministra Velikobrytanii* // *Kyivska pravda*. – 1990/- 10 червня (№ 131). – С. 1.
2. *Zustrich M. Tetcher iz ukraïnskimi parlamentariami / UKRJNFORМ* // *Radianska Ukraïna*. – 1990. – 12 червня (№ 130). – С. 1.
3. *Khandogiy V. Margaret Thatcher's lessons for Ukraine. The Ambassador of Ukraine to the UK Volodymyr Khandogiy comments on the death of Margaret Thatcher / The Day newspaper, 10/04/2013.* – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/en/press-center/interview-articles/1342-margaret-thatchers-lessons-for-ukraine>
4. *Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 198 c44.* – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/nov/05/ukraine
5. *Sovereign Republics. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 198 c645W.* – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/nov/14/sovereign-republics
6. *Soviet Forces: Reductions. Parliamentary Debates. House of Lords. – Series 5. – Vol. 532 c697-9.* – Режим доступу: <http://hansard.millbanksystems.com/lords/1991/nov/18/soviet-forces-reductions>
7. *Tymoshenko Y. Margaret Thatcher was the 'iron lady' with a big heart / News & Events. Apr 08, 2013.* – Режим доступу: http://www.tymoshenko.ua/en/article/yulia_tymoshenko_08_04_2013
8. *Ukraine. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 198 c44W.* – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/nov/05/ukraine
9. *Ukraine. Parliamentary debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 200 c 320W.* – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/dec/09/ukraine
10. *Ukraine. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 201 cc257-92.* – Режим доступу: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1991/dec/18/ukraine>
11. *Ukraine. Parliamentary Debates. House of Lords. – Series 6. – Vol. 200 c320W.* – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/dec/09/ukraine

References

1. *Vizyt premier-ministra Velykobrytanii* // *Kyivska pravda*. – 1990/- 10 chervnia (№ 131). – S. 1.
2. *Zustrich M. Tetcher iz ukraïnskymy parlamentariamy / UKRJNFORМ* // *Radianska Ukraïna*. – 1990. – 12 chervnia (№130). – S. 1.

3. Khandogiy V. Margaret Thatcher's lessons for Ukraine. The Ambassador of Ukraine to the UK Volodymyr Khandogiy comments on the death of Margaret Thatcher / The Day newspaper, 10/04/2013. – Режум доцмуну: <http://mfa.gov.ua/en/press-center/interview-articles/1342-margaret-thatchers-lessons-for-ukraine>

4. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 198 c44. – Режум доцмуну: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/nov/05/ukraine

5. Sovereign Republics. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 198 c645W. – Режум доцмуну: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/nov/14/sovereign-republics

6. Soviet Forces: Reductions. Parliamentary Debates. House of Lords. – Series 5. – Vol. 532 c697-9. – Режум доцмуну: <http://hansard.millbanksystems.com/lords/1991/nov/18/soviet-forces-reductions>

7. Tymoshenko Y. Margaret Thatcher was the 'iron lady' with a big heart / News & Events. Apr 08, 2013. – Режум доцмуну: http://www.tymoshenko.ua/en/article/yulia_tymoshenko_08_04_2013

8. Ukraine. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 198 c44W. – Режум доцмуну: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/nov/05/ukraine

9. Ukraine. Parliamentary debates, House of Commons. – Series 6. – Vol. 200 c 320W. – Режум доцмуну: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/dec/09/ukraine

10. Ukraine. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 201 cc257-92. – Режум доцмуну: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1991/dec/18/ukraine>

11. Ukraine. Parliamentary Debates. House of Lords. – Series 6. – Vol. 200 c320W. – Режум доцмуну: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1991/dec/09/ukraine

Sadykova V.V.,

*Candidate of Historical Sciences, teacher of the department of military-humanitarian disciplines
Military Institute of Telecommunications and Informatics named after Heroes of Kruty, vika_sadykova@ukr.net*

Ukraine, Kyiv

«UKRAINIAN ISSUE» IN THE BRITISH-SOVIET RELATIONS, 1990-1991

The article determines the position of the British governments of M. Thatcher and J. Major on the processes of disintegration and the collapse of the Soviet Union. It was stated that both British prime ministers were interested in preserving the integrity of the USSR in order to prevent destabilization processes in Europe, the emergence of new world conflicts caused by the emergence of new independent states in the post-Soviet space, including Ukraine. It is noted that exactly for the premiership of J. Major there was a search for ways to establish constructive cooperation with Ukraine.

Key words: *Ukraine, USSR, Great Britain, relations, disintegration.*

УДК 94:323.14.28(73)"1865/1877"

Ткачук Д.М.,

*студентка 4 курсу, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, uib62487@gmail.com**Україна, м. Одеса*

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПІВДНЯ ТА КУ-КЛУКС-КЛАН

Автором статті у загальних рисах показано хід Реконструкції Півдня у Сполучних Штатах Америки (1865–1877 рр.), процес створення та методи діяльності Першого Ку-клукс-клану; охарактеризовані періоди діяльності Клану, визначена його соціальна база. Особливе місце у статті приділено історичній обстановці, у якій зародилася відома усьому світові расистська терористична організація. На основі аналізу документів, новітніх робіт та публікацій, досліджень минулих часів, стаття надає змогу подивитись на сучасні проблеми світу та України крізь призму тодішніх подій.

Ключові слова: Реконструкція, громадянська війна, Ку-клукс-клан, кланісти, структура, чорношкірі, афроамериканці, расизм, діяльність.

Постановка та актуальність проблеми. Рабство як явище ще й сьогодні продовжує існувати, але нелегально та у незначних масштабах. Масштабному рабству було покладено край по закінченні громадянської війни в США 1861–1865 рр. Першим універсальним міжнародно-правовим актом, спрямованим на боротьбу з рабством і работоргівлею, стала прийнята 25 вересня 1926 р. під егідою Ліги Націй Конвенція «Про рабство». Конвенція визначала рабство як «стан або становище людини, над якою здійснюються атрибути права власності або деякі з них» [3]. Держави, котрі підписали Конвенцію, взяли на себе зобов'язання у якомога коротший термін повністю скасувати рабство в усіх його формах, а також запобігати і припиняти работоргівлю, приймати законодавчі заходи і встановлювати суворі покарання за вчинення названих заборонених дій. Але саме процес Реконструкції південних штатів 1865–1877 показав наскільки складно проходили процеси ліквідації рабства, якою нелегкою була боротьба з расистськими поглядами, наскільки важко утверджувалася політична та економічна рівність людей з різним кольором шкіри.

Вирок расистській теорії винесла організація ЮНЕСКО у відомій заяві «Расове питання» 1950-го року [9]. Та цей важливий міжнародний документ не поставив крапку на расистських поглядах певних груп та окремих осіб. Зазвичай, сьогодні расистські організації не користуються великою популярністю, змінилися їх кількісний та якісний масштаб, способи дії, методи організації тощо. Але варто пам'ятати, що першою расистською організацією, яка виникла вже після офіційного знищення рабства та надання темношкірому населенню виборчих та інших громадянських прав у межах окремої держави – Сполучених Штатів Америки, був Ку-клукс-клан, на рахунок котрого безліч ганебних, жорстоких діянь, не гідних поняття «людина». Отже, теми Реконструкції та діяльності расистської організації Ку-клукс-клан апіорі не можуть не бути актуальними сьогодні, коли ідеї расизму живі та проявляються у скоєнні кримінальних злочинів, у літературі, у пропаганді в соцмережах та у нелегальній пресі тощо. Щоб боротись з ворожою людству ідеологією – потрібно знати її джерела та основу, способи дії причинників такої ідеології, причини її появи.

Варто відзначити, що сучасній Українській державі дуже близькі проблеми, які постали перед Сполучними Штатами по закінченні громадянської війни. Справа, звичайно, не зовсім у проблемі расизму, але наразі наша держава опинилась у стані гібридної війни, коли, наприклад, проблема деокупації Донбасу, зміна поглядів людей, їх ідеології, амністії бойовикам чи їх покарання – дуже близькі тим проблемам, що були у часи Реконструкції в США.

Стан дослідження проблеми. Тема даної статті являється настільки специфічною у тому ракурсі, що, з одного боку, є досить вивченою та достатньо розглянутою і проаналізованою (особливо американськими істориками, політологами та філософами), а з іншого – не має на сьогодні великих аналітичних робіт чи публікацій, присвячених даній темі. На жаль, на сьогодні ще не приділено цій темі гідної уваги саме українськими дослідниками.

Серед останніх досліджень та публікацій, котрі автору даної статті вдалось знайти та опрацювати, варто відзначити останнє видання великої праці Георга Шустера «Історія таємних спільнот, союзів та орденів» [9], один з розділів другого тому якої присвячено діяльності Ку-клукс-клану. Заслужують уваги та позитивних відгуків нове видання роботи американського історіографа Еріка Фонера «Реконструкція: незавершена революція в Америці» [12], його статті у пресі на кшталт «Расисти та неонацисти – провісники потенційного краху США», деякі інші публікації. Продовжує працювати та писати наукові статті американський історик та викладач Д. Макинерни [16], [17].

В Україні проблемами, що лягли в основу теми даної статті, здебільше цікавились історики і, як правило, у якості епізодів всесвітньої історії. Серед окремих праць можна виділити статтю О.Петраускас «Політика «позитивної дії» щодо афроамериканців у США: історична ретроспектива» [5], публікацію Л.Тарасюк «Ку-клукс-клан як приклад расистської організації» [7], деякі роботи блогерів та журналістів інформаційних видань [22].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Науковці, що присвячували свої роботи темі Реконструкції Півдня (1865-1877рр.), періоду діяльності

Першого Ку-клукс-клану (1866-початок 70х р. XIX ст.), не завжди пов'язували проблематику Реконструкції із сучасними проблемами Європи та особливо України. Наразі дослідники пропускали превентивний момент ходу процесу Реконструкції та діяльності терористичної расистської організації Ку-клукс-клан в аспекті сучасних подій.

Мало уваги приділялося ролі політиків та окремих осіб-активістів у впровадженні ідей Реконструкції на Півдні США. Не приділено уваги впливу діяльності Ку-клукс-клану на радикалізацію суспільних течій у інших країнах світу (ця тема залишена поза увагою і автором поточної статті). Дослідниками не достатньо висвітлено феномен Ку-клукс-клану як масової впливової організації, що тривалий час не припиняє своєї діяльності.

Мета статті – показ основних складових процесу Реконструкції Півдня, особливо тих, що прямо вплинули на заснування Ку-клукс-клану; – аналіз умов і причин, у яких виник та розпочав свою діяльність ККК; – доведення чітко усвідомленого автором даної статті розуміння щодо необхідності вчитись на уроках історії, котра повторюється у таких варіаціях, що заслуговують уважного аналізу задля запобігання негативних подій та їх наслідків у теперішньому та майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Історія держави Сполучні Штати Америки, яка нині є однією з найсильніших та економічно потужних країн світу, має чимало повчальних сторінок – іноді героїчних, іноді драматичних, а інколи й ганебних.

Громадянська війна між північними та південними штатами (1861–1865), що завершилася перемогою промислової Півночі, стала найкривавішою в історії цієї країни. За даними сучасників, Північ за роки війни втратила убитими і померлими від ран 360 тис. чол., Південь – трохи більш за 250 тис. Прямі військові витрати федерального уряду становили 3 млрд. доларів, національний борг зріс до 3,5 млрд. Після війни стали каліками більш одного мільйона американців [1, с.88].

Період Реконструкції південних штатів датується 1865–1877 роками. Правда деякі дослідники наполягають, що датою початку даного періоду слід вважати 1863 рік – саме тоді було проголошено Прокламацію про визволення афроамериканців та про набір негрів до армії Півночі. Дуже своєчасним був наказ 16-го Президента США Авраама Лінкольна (1809–1865; президентський термін: 4 березня 1861 р. – 15 квітня 1865 р.): «...в цей день першого січня року від Різдва Христового 1863 і відповідно до моєї рішучості ... публічно оголосивши ... вільними усіх осіб, що утримуються як раби у бунтівних штатах та їх частинах, і заявляю, що виконавча влада Сполучених Штатів, включаючи її військові та військово-морські органи, визнає свободу вказаних осіб і сприяє їй» [18]. Тоді ж президент Лінкольн організував нову, «реконструкційну» владу у кількох південних штатах – Теннессі, Арканзас та Луїзіана, надав землю колишнім рабам у Південній Кароліні.

Оминаючи проблематику хронологічних меж процесу Реконструкції південних штатів, пригадаємо, що у сучасній довідниковій літературі це поняття трактується як система заходів, що проводилися урядом США після

закінчення громадянської війни 1861–1865 рр. для зміцнення єдності країни, реорганізації управління південними штатами і ліквідації наслідків рабовласництва [11]. Отже, основною, тобто титульною метою Реконструкції було проведення демократичних перетворень на Півдні.

Слід також відзначити, що за роки громадянської війни промислово-фінансові кола Півночі на поставках зброї, воєнної техніки та іншого оснащення набули великих капіталів. Тоді стали створюватися перші фінансові імперії Вандрбілтів, Морганів, Рокфеллерів. У зв'язку з нестачею робочих рук у країні розпочалось активне впровадження машинної техніки – особливо у сільському господарстві. Оскільки у війні найбільше постраждав Південь, посилене впровадження сільсько-господарських машин відбувалось і у цій частині США. Крім того після скасування рабства плантатори мали вирішувати проблему робочих рук шляхом найму (іноді наймали на роботу своїх колишніх рабів). Таким чином, традиційно вважається, що першим етапом боротьби з рабовласництвом була сама громадянська війна, котра завершилась розгромом армії конфедератів та перемогою Півночі.

Другий етап був ще тривалішим та не менш складним за перший: це безпосередньо період Реконструкції, або «другої північноамериканської революції» 1865–1877 рр. На цьому етапі передбачалося:

1. Здійснити конфіскацію земель колишніх плантаторів-рабовласників та їх передачу до рук афроамериканців та безземельного білого населення.
2. Надати чорношкірому населенню рівних політичних та економічних прав.
3. Відсторонити колишніх плантаторів-рабовласників від політичної влади у країні, недопущення їх до місцевої влади та управління на Півдні.

Але плани та державні програми іноді залишаються у вигляді планів, іноді виконуються не повністю, часом – приносять зворотні результати та натикаються на контрреформи... Так що ж сталося із Сполучними Штатами у період Реконструкції, про який сучасний американський історик Ерік Фонер писав, що жоден період американської історії не підлягав такому радикальному перегляду у роботах істориків, як цей [12, с.80].

Демократична та республіканська партії мали свої власні погляди на процес Реконструкції. Партія слона (республіканці) у питанні перетворень Півдня розкололася на поміркованих, котрих підтримав президент Ендрю Джонсон (президентський термін: 15 квітня 1865 – 4 березня 1869), та радикалів, які, очолювані Ф. Дугласом та Б.Батлером, вимагали швидких, жорстких кардинальних змін на Півдні. Ці різні погляди набули надзвичайної гостроти під час проведення 39-го конгресу, який розпочав роботу у грудні 1865 року. Звичайно ж, у центрі уваги конгресу були проблеми Реконструкції південних штатів та становище визволених рабів. Питанням розколу стало: на яких умовах поновити у правах бунтівні штати, прийняти їх до союзу. Певні кола конгресу наполягли на тому, що варто поновити владу плантаторів, взявши з них формальну обіцянку визнати знищення рабства.

Південні штати, так і не дочекавшись вирішення свого питання переможцями, самовільно прислали на конгрес своїх представників. «Це був виклик, котрий переможена, але не скорена контрреволюція кинула революційним силам країни» [4, с.463]. Делегація південних штатів на чолі з «віце-президентом» Конфедерації Олександром Стефенсом складалася з 58 колишніх членів конгресу Конфедерації, шістьох чиновників бунтівного уряду, чотирьох генералів та п'ятьох полковників армії конфедератів [2, с.97]. Ці «реакційні» кола отримали підтримку Президента. (Доречі, під час громадянської війни Е. Джонсон активно виступав проти бунтівників, вбачаючи в них загрозу існуванню американського Союзу та вимагав розділу земель плантаторів. Але першим його актом на посаді президента було проголошення 29 травня 1865 року амністії колишнім бунтівникам. Президент Джонсон зробив усе, щоб «уберегти від кари президента бунтівної Конфедерації Дж. Девіса, винного у навмисному вбивстві 50 тисяч солдатів та офіцерів федеральної армії, що знаходилися у полоні бунтівників» [11, с.98]).

Президентську лінію по своєму тлумачили плантатори. «Плантатори утримують бувших рабів за допомогою грубої сили... Хвиля страшеного терору охопила більшість південних штатів... У Йорктауні негри працювали рік на плантаціях, а 1 січня, коли настав час розраховуватись, їх вигнали з плантацій та заявили, що вони можуть іти до янків», – так характеризували сучасники тодішню ситуацію на Півдні [4, с.465]. Завуальованою формою рабства для дітей-негрів та білих сиріт було так зване «учнівство». У сім'ю до білого плантатора направляли дітей за рішенням суду, якщо ж темношкірий учень тікав із такої «сім'ї», то його можна було продати у межах свого штату будь-якій особі [19, с.36]. У.Фостер у книзі «Негритьянський народ в історії Америки» відзначив, що не було й мови про наділення чорношкірих землею, вони могли лише орендувати землю і знаряддя праці у колишніх господарів. Якщо звільнений раб не хотів залишатися на старій плантації і вирушав кудись в пошуках заробітку, він міг потрапити до в'язниці за бродяжництво, і вийти з неї тільки погодившись на безкоштовну (фактично рабську) працю на чийсь плантації або фабриці [20, с.22.]

Однак, всупереч опорі плантаторів та президента Е. Джонсона, у 1866 році було прийнято закон про громадянські права афроамериканців, визнання яких стало умовою повернення південних штатів до складу США. У 1867 р. федеральні війська зайшли на Південь, темношкіре населення отримало виборчі права, а колишні прихильники Конфедерації втратили їх на федеральному рівні. В результаті радикального періоду Реконструкції від афроамериканців у Конгресі США з 1869 по 1876 роки працювало 2 сенатори та 15 членів палати представників [2], [11], [12]. На виборах 1868 р., що вперше проходили за участю чорного населення, президентом був обраний генерал Грант, який продовжив радикальну Реконструкцію. До 1870 року всі південні штати були змушені визнати права афроамериканців та повернулися до складу США.

У роки радикальної Реконструкції афроамериканці Півдня не лише отримали активне та пасивне виборче право, а й державну систему освіти, матеріальне забезпечення по старості; було заборонено «чорні кодекси» (законодавчі акти колишніх конфедератів, прийняті під час ліберального етапу Реконструкції, що змушували негрів працювати у колишніх господарів, позбавляли їх свободи пересування, права на володіння землею або її оренду, допускали використання примусової праці негритьянських дітей, забороняли проводити мітинги і збори, носити зброю, одружуватися з білими), ув'язнення за борги, лупцювання біля ганебного стовпа, тощо.

З метою залучення на бік республіканців мільйонів голосів колишніх рабів та задля подолання правових обмежень щодо чорношкірих американців Конгрес, більшість якого як і раніше складали представники Республіканської партії, 30 березня 1870 року прийняв один з найбільш революційних законів післявоєнного періоду – П'ятнадцяту Поправку до Конституції. «Право громадян Сполучених Штатів на участь у виборах не буде заперечуватися чи обмежуватися Сполученими Штатами або окремими штатами під приводом раси, кольору шкіри або колишнього рабського стану» [4, с.328]. Надання виборчого права афроамериканцям перетворило колишні штати Конфедерації із доволі великою часткою чорношкірого населення на електорат республіканців.

Афроамериканець Ф. Дуглас та його прихильники щиро вітали прийняття П'ятнадцятої Поправки як кінець «чорного питання»: «Ніколи ще не було такої повної революції, яка створила б новий світ, де темношкірий чоловік вільний, є громадянином своєї країни і має право голосу. Тепер темношкірий чоловік більше не сплюндрована, ненависна істота, а рівноправний чоловік» [15, с.75].

Незважаючи на демократичний характер П'ятнадцятої Поправки, штати продовжили самостійно впроваджувати виборчі ценси. Подушні податки та тести на грамотність, що існували паралельно із залякуванням і застосуванням насильства по відношенню до колишніх рабів, на практиці нерідко перешкоджали здійсненню афроамериканцями свого виборчого права. Так, в окрузі Клейборн, Міссісіпі, на виборах 1873 року лише 496 з 1844 темношкірих змогли скористатися своїм виборчим правом; у 1875 році в окрузі Язу всього сім чорношкірих змогли кинути свої виборчі бюлетені в урну для голосування [16, с.426].

Надалі, після того, як демократи отримали владу в урядах південних штатів, федеральні закони явно підмінялись іншими трактовками та рішеннями місцевої вади, а іноді взагалі ігнорувались. У 1874 році у Міссісіпі був встановлений принцип «дідусева поправка»: та особа, чий дідусь не голосував у 1860 році, не має права голосу. Саме тому у 1874 році всі афроамериканці, а також багато білих бідняків не змогли взяти участь у виборах.

Прийняття таких «поправок» стало можливим, оскільки саме в 1874 році в результаті парламентських виборів демократи отримали більшість мандатів у палаті представників: це стало кінцем Радикальної Реконструкції та початком Реставраційної Реконструкції. Цей етап

характеризувався кардинальною зміною напрямку у регулюванні правового становища афроамериканців, котрі, за місцевим законодавством, обмежувались у громадянських правах, фактично повертаючись до рабського стану. Історик В. Сегрін пише із цього приводу: «відмова республіканців від продовження Реконструкції пов'язана з так званим термідоріанським переродженням Республіканської партії... До середини 1870-х років можливість відродження рабовласництва була ліквідована, економічна могутність плантаторів значно послабилася, на Півдні утвердилися основи ринково-капіталістичної цивілізації. Північні нувориші протягом декількох років стали власниками залізниць, нафтових свердловин і промислових підприємств і тепер їх багатству, створеному за підтримки Республіканської партії, нічого не загрозувало. Розлучаючись зі своїми ідеальними мотивами, республіканці все більше почали використовувати свої пости для отримання економічної вигоди, а не для допомоги чорношкірим американцям» [6, с.147].

Не можна заперечувати того факту, що надання афроамериканцям рівних з іншими громадянами прав не користувалося ані популярністю, ані підтримкою серед основної маси білошкірого населення. Расові забобони і упередження були властиві всім соціальним верствам білого населення. На думку певного кола дослідників, надання темношкірим рівних прав дещо випередило свій час, бо більшість населення Західної півкулі зовсім не було готовим до цього. Більш того: отримання колишніми рабами політичної і військової влади, рівно як і підвищення оподаткування та розорення раніше заможних землевласників на останніх наводили лють. Колишні плантатори-рабовласники проводили паралелі між підкоренням Півдня Північчю та війною за незалежність США з Англією. Вони звинувачували федеральну владу в тиранії й корупції.

На фоні цих настроїв на Півдні з'явилося безліч нових легальних і нелегальних політичних партій і груп, котрі нібито «заспокоювали негрів, забезпечували безпеку життя і майна, захищали жінок, зупиняли паліїв, змушували радикальних лідерів бути більш поміркованими, а чорношкірих – краще працювати, змушували окремих лідерів радикалів залишати регіон і повертали білим почуття своєї переваги» [13]. Подовжили діяти створені ще напередодні громадянської війни та під час бойових дій антиаболіціоністські конспіративні об'єднання плантаторів «Блакитні ложі», «Сини Півдня», «Соціальний союз». Найбільш відомою асоціацією такого роду були «Лицарі золотого кола». У листопаді 1860 року ця організація вже налічувала 115 тис. членів, «включаючи провідних державних і політичних діячів південних штатів». Згодом «Лицарі золотого кола» були активними учасниками сепаратистського руху (активно вимагали надання штатам права виходу із союзу) [2], [8], [9], [19].

Свого часу радянський і російський дослідник, історик та правознавець Едуард Лісневський присвятив декілька своїх робіт темі діяльності в США ультраправих організацій, що відстоювали такі ідеї, як перевага білих та білий націоналізм. Опрацювавши безліч першоджерел, Е.В. Лісневський ось як описує процес створення найбільш відомої расистської організації: «Коли шість

молодих ветеранів армії Конфедерації – Маккорд, Лестер, Кеннеді, Кроу, Джонс та Рід, намагаючись перебороти нудьгу сонного містечка Пьюласкі, що у штаті Теннессі, з кінця 1865 року почали збиратися біля каміну будівлі місцевого суду,.. один з постійних відвідувачів офісу судді Джонса запропонував створити фратерністську організацію, яка допоможе добре розважитись...» [4, с.67]. Рід, що знав грецьку мову, запропонував для організації назву «Лицарі куклос» («куклос» – грецькою «коло»).... Були й інші ідеї щодо назви. Капітан Кеннеді, нащадок шотландців, вимагав, щоб у назві новоствореної спільноти було слово «клан» (рід, сім'я). Так зупинилися на назві «Ку-клукс-клан» [4, с.68]. Д. Вільсон, що став одним з перших дослідників кланізму, говорив: «Була рокова сила у самій назві «Ку-клукс-клан». Читач, вимови це слово вголос! Воно нагадує звук кісток скелету, що б'ються одна об одну» [6, с.247].

Перші засновники Клану розробили ієрархічну структуру своєї організації: Великий Циклоп – Великий Волхв, Великий Турок, Великий Підскарбій, два Ліктори. Коли організація суттєво збільшилася за чисельністю її членів, тоді голову організації назвали «Великий Мудрець». Той мав у своєму розпорядженні 10 «геніїв», що були його заступниками–радниками. Штати кланісти називалися «королівствами», якими управляли «великі дракони». Існували також інші незвичні «посади» та назви у Клані. Уніформа кланістів (простирадла з вирізами для очей, білі маски, ковпаки, свистки), як і способи їх розваг, у 1866–67 роках ще не були занадто жорстокими: це було привернення уваги жителів Пьюласкі своєю неординарною поведінкою, розіграші легковірних, неосвічених та полохливих афроамериканців. Такі залякування чорношкірих стали основним заняттям екс-конфедератів, адже перші сприймали фігури у фантастичних одягах за духів загиблих людей [4], [8], [9], [14].

Такий, принизливий для афроамериканців, але ж на перших порах ще не кривавий, період діяльності Ку-клукс-клану тривав недовго. Американський дослідник Дж. Маклін писав з цього приводу: «У 1866 році Клан був головною темою у розмовах жителів Пьюласкі. Таємничість, що його оточувала, набувала обертів сенсації. У кожному номері місцевих новин були сповіщення про Клан. Вони передруковувались іншим американськими виданнями – і звітка про Клан прокотилась не лише по всьому Півдню, а й по всім штатам» [15, с.75]. Для боротьби із «злими духами» афроамериканці стали виставляти патрулі «чорної міліції». «Крім того, негрівська міліція швидко почала стріляти у «духів» (клансменів), вбиваючи їх, і жах перед представниками надприродних сил пройшов» [15, с.75].

Кількість штатів, у яких створювались подібні клани, неухильно зростала. Як пише Е. Лісневський, до кінця 1866 року у південних штатах налічувалося більше 100 організацій [4, с.71]. У Теннессі, Джорджії, Алабамі, після проникнення до членства куклосу учасників колишніх репресивних організацій на кшталт «Лицарів Чорного кола», перетворило Ку-клукс-клан на справжню расистську терористичну спільноту. А у 1867 році, коли розпочався радикальний період Реконструкції, навколо Ку-клукс-клану згуртувалися усі терористичні організації

Півдня. Керівництво кланістського руху узяв на себе плантаторський олігархат, а ось рядовими виконавцями, масовою базою стали білі бідняки – здебільше рядові колишньої армії Конфедерації.

На першому конгресі Ку-клукс-клану, що відбувся у квітні 1867 року, було поставлено задачу приєднати усі «печери» до єдиного Клану, забезпечити центральне керівництво у діяльності, встановити нагляд Великого Циклопа та його заступників за членами клану. «Конституція» організації, котру написав пьюласський юрист Гордон, явно спрямовувалася проти усіх заходів, котрі проводила федеральна влада на Півдні. «Америку було створено білим та для білих. Будь-які спроби передати владу чорній расі є порушенням Американської Конституції, а одночасно і порушенням волі Божої...» [4, с.74]. Лідером ККК став Натаніель Бедфорд Форрест (1821–1877), який отримав звання «Великого Магістра».

Отже, радикалізувавшись, вже на початку 1868 року Ку-клукс-клан став точно за планом обирати об'єкти нападів. Здебільше то були чорношкірі, котрі активно користувалися наданим їм правом голосу; це були школи для кольорових; це були сіверяни, котрі дотримувалися ідей Радикальної Реконструкції Півдня тощо.

Нерідко жителі півдня при активному керівництві клану бойкотували рішення федеральної влади. Постійним нападам клансменів піддавалися республіканці, активісти юніоністської ліги, ті кандидати на виборах, які були прибічниками радикальної Реконструкції. «Контр-революційні газети Півдня відкрито вказували вбивцям їх жертви. У Південній Кароліні портрети видатних радикалів поширювалися по всьому штату з тим, щоб «вампіри» могли легко впізнати їх і «ліквідувати»» [19, с.53], – писав О. Олсен.

Вакханалія політичних вбивств у 1868 році позбавила життя Ашборна – кандидата від республіканської партії на посаду губернатора штату Джорджія, двох членів законодавчого корпусу Алабами, видних прогресивних діячів Чейза і Поуга в Луїзіані. На початку 1869 року у Джорджії загинули сенатор Ядкінс і член законодавчих зборів Айер, було отруєно чорношкірого активіста-республіканця Гіббса [17, с.230]. Поліція штату Кароліна наприкінці 1869 року звітувала, що з жовтня 1868 по жовтень 1869 року в одній Північній Кароліні було зареєстровано 100 тис. актів терору, вчинених «вампірами». У першу чергу знищувалися найрозвиненіші, свідомі й незалежні представники афроамериканського населення: «Негрів ненавиділи і боялися прямо пропорційно їхньому інтелекту і здібностям» [19, с.54]. У 1870 р. в окрузі Олмейс (штат Північна Кароліна) клансменами був повішений чорношкірий У. Оутлоу, справжня провина якого полягала в тому, що він мав неабиякі здібності у науках і був талановитим керівником» [19, с.55].

Президент Грант зазначав, що Ку-клукс-клан прагнув розгромити школи, де навчалися кольорові діти, «звести кольорове населення до рабства» [18]. Так, в Міссісіпі в 1870–1871 рр. вчителів шкіл для кольорових пороли, катували, вбивали або виганяли, а самі школи спалювали.

Л. Бугмен писав: «Ніщо не викликало у секретного кланістського ордену такої лютої ненависті, як

підрозділи негритянської міліції» [18]. Міліційні формування афроамериканців були постійними об'єктами збройних нападів «вам-бенкетів». У разі, коли демократична партія приходила до влади у будь-якому з реконструйованих штатів, вона негайно розпускала «чорну міліцію» [19, с.35]. Члени ККК широко практикували «суди Лінча» – самосуд, призначення та виконання кари не уповноваженими на це особами.

Внаслідок кланістського терору олігархії Півдня вдалося зберегти чимало своїх латифундій, а чорношкірих вони перетворювали на безправних кропперів. Місцевим латифундистам було забезпечено «найбільш покірну робочу силу за найдешевшими цінами» [4, с.62].

З 1870 р. Ку-клукс-клан перейшов від окремих актів терору до планомірного захоплення політичної влади. Як визнав Форрест, очолюваний ним Ку-клукс-клан «став політичною організацією, яка надає підтримку, звичайно ж, демократичній партії» [20, с.116]. Демократична ж партія здійснювала легальне прикриття діяльності Клану. У 1876 р. тотальний терор Ку-клукс-клану приніс йому безмежну могутність майже на всьому Півдні, на цей рік лише у Луїзіані і Південній Кароліні уряд «радикальної Реконструкції» ще утримував владу.

Ряд американських авторів, дослідників періоду Реконструкції, вважають, що керівники Ку-клукс-клану, нібито бачачи, що організація вироджується і перетворюється на банду розбійників, вийшли з неї, а в 1869 р. «великий маг» Форрест розпустив Ку-клукс-клан [11], [20].

Дійсно, діяльність Клану викликала неприязнь у деяких губернаторів, федеральних командувачів і агентів з «Бюро у справах вільних людей» (організації, що сприяла прогресу кольорового населення від початку Реконструкції до 1918 року). Губернатор штату Теннесі Браунлоу ще у 1868 році скликав законодавчі збори штату для того, щоб накласти заборону на існування Ку-клукс-клану, а той, хто був помічений в зв'язках з організацією, повинен був піддаватися штрафу не менше 500 доларів і тюремного ув'язнення не менше ніж на п'ять років. Будь-яка допомога Ку-клукс-клану каралася настільки ж суворо, а донощик отримував половину від 500 доларів штрафу. Згідно з тим же законом, будь-який громадянин отримував право на арешт члена Ку-клукс-клану в будь-якому місці в межах штату. У лютому 1869 генерал Форрест, «Великий візир» Клану, видав прокламацію, адресовану всім членам «невидимої імперії», де йшлося про те, що організація в основному впоралася з тим завданням, заради якої вона була створена: «Нам уже нема чого боятися за свою власність, життя і порядок» [4], [5], [7], [14].

20 квітня 1871 Конгрес США видав закон про припинення діяльності Ку-клукс-клану. Він давав президентові повноваження скасовувати право особистої недоторканності і вдаватися до зброї для підтримки законів. Залишки кланістів почали коїти безчинства і насильства, особливо в жовтні 1871 року. Тоді президент оголосив про стан облоги у дев'яти округах Кароліни і провів численні арешти. Сотні кланістів було заарештовано й кинуто в тюрми, але з керівництва Клану фактично ніхто не постраждав. У Алабамі й Міссісіпі діяльність кланів тривала до 1873 року, а в

Луїзіані «лицарі Білої Камелії» навіть оголосили себе «новими лицарями» відродження Ку-клукс-клану [14], [18], [19], [20]. Однак до 1880 року всі ці організації поступово зникли.

Певні кола симпатиків Ку-клукс-клану відзначають, що Клан зразка 1867–1871 років став реальним виразником духу загальної неприязні, з яким жителі Півдня ставилися до нав'язаної їм з Півночі Реконструкції, а вершники в масках і білих балахонах стали символами опору Півдня беззаконням, що здійснюються чорношкірими і білими республіканцями та рядовими янки-завойовниками. Південь, переможений на полях битв, не мав можливості чинити збройний опір жителям півночі, отже створення Ку-клукс-клану, без сумніву, стало формою вираження протесту проти тиранічної політики Реконструкції [18].

Де в чому можна б погодитись із такими дослідниками, якби не яскраво виражена расистська спрямованість, тероризм у діяльності даної організації. З завершенням Реконструкції та виданням закону від квітня 1871 року діяльність Клану лише тимчасово припинилася. 28 жовтня 1915 в офісі І.Р. Кларксона, відбулися установчі збори нового Ку-клукс-клану. Головою нової «Невидимої імперії» став Вільямс Сіммонс (1880–1945) – чудовий оратор, учасник іспано-американської війни 1898 року. Другий Клан використовував ті ж костюми і паролі, але ввів новий символ – палаючий хрест. До списку жертв Другого Клану додалися євреї, католики, комуністи, лідери профспілкових і страйкових комітетів, нові іммігранти, гомосексуалісти. Лідери Клану стверджують, що в ці роки вони активно впливали на «велику» політику США: сприяли переобранню Куліджа, прийняттю суворих антиміграційних законів, а також законів, що різко обмежували діяльність католицьких та інших «сторонніх» американській нації організацій [17, с.115, 123]. Вільямс Сіммонс у 20-х роках мав спільні справи із Едвардом Янгом Кларком та Елізабет Тайлор.

Третій Ку-клукс-клан виник після Другої Світової війни як реакція на рух за громадянські права меншин. Другий і третій Ку-клукс-клани виступали за надання особливих прав нащадкам перших громадян США, які перемогли в Війні за незалежність. У 1993 р. «Невидима імперія» була розпущена, але тоді один з ідеологів вже організував свій підрозділ Клану – «Білих конфедератів».

Нещодавно у пресі з'явилась інформація, що у в'язниці у віці 92 роки помер колишній лідер Ку-клукс-клану Едгар Рей Кіллен. У 2015 році той був засуджений на 60 років тюремного ув'язнення у справі про вбивство трьох борців за права людини в штаті Міссісіпі. Кіллена засудили до в'язниці після того, як минуло більше 40 років після скоєння злочину [22].

За підрахунками фахівців, діяльність Третього Ку-клукс-клану з протидії активістам боротьби за цивільні права вилилася в 70 вибухів бомб у Джорджії і Алабамі, 30 підпалів церков, які відвідували афроамериканці, у Міссісіпі, і 10 вбивств з расової підосовою тільки в одній Алабамі. Члени Третього Клану були категоричними противниками обрання чорношкірого Барака Обами Президентом США та влаштовували акції протесту. А 1 жовтня 2013 року Расистська організація, діяльність якої неодноразово припинялась в США, отримала

офіційний дозвіл влади на проведення акції проти Барака Обами та нелегальної імміграції. Мітинг пройшов у передмісті міста Геттисберг (штат Пенсільванія), де у далекому 1863 пройшла одна з найбільших битв громадянської війни Півночі та Півдня [21].

Всі три організації мають багатий послужний список терористичних актів, хоча історики сумніваються в тому, наскільки широко керівництво Другого та Третього Ку-клукс-клану підтримували цю практику. В цілому ж саме обставини виникнення та діяльність Першого Ку-клукс-клану є тією темою, різні аспекти якої є вкрай актуальними для сучасного людства, для Європи, для України.

Висновки. Проблеми Реконструкції Півдня та кланістського руху у Сполучених Штатах Америки є дуже цікавою та важливою темою для істориків, політологів, правознавців, політиків-державників та для широкого загалу допитливих людей. Тема Реконструкції Півдня має стати центральною темою, котра набуває величезного практичного значення для тих країн, котрі перебували чи перебувають у стані внутрішнього конфлікту між громадянами своєї країни або у стані гібридної війни. Кланізм цікавий тим, що він вкрай життєздатний: не дивлячись на «розпуски» та «затухання» у діяльності, він існує вже майже півтора ста років. Ку-клукс-клан заслуговує уваги спеціалістів ще й тим, що, за словами Е. Лісневського, «в його ідеології відбилися стресові елементи громадських структур, які живлять реакційні політичні настрої: обласний сепаратизм, расизм, релігійна нетерпимість» [4, с.62]. Час і місце виникнення ККК свідчить, що подібна організація цілком закономірно могла виникнути у період Реконструкції саме на Півдні США, що відрізнявся старими традиціями насильства, мілітаризму, низьким культурним рівнем населення, де економіка довгі часи носила застійний характер. Сучасні політики мають зрозуміти, що появу таких організацій завжди легше передбачити, ніж довгі роки безуспішно боротись із ними.

Превентивний момент ходу процесу Реконструкції у США та діяльності терористичної расистської організації Ку-клукс-клану (хоча ці теми у великому обсязі описані істориками, хоч існують безліч писемних історичних документів) на сьогодні ще не переведений на сучасний ґрунт у тому сенсі, що історія нікого не вчить, а лише карає за незнання минулого. Для політиків-державників та політологів-теоретиків тут є велике поле для дослідження.

Інші проблеми доби Реконструкції та діяльності Першого Ку-клукс-клану можуть бути спрямовані на вивчення та аналіз – це:

- роль політиків та окремих осіб-активістів у впровадженні ідей Реконструкції на Півдні США;
- вплив діяльності ККК на радикалізацію суспільних течій у країнах світу;
- феномен Ку-клукс-клану та позитивні моменти у діяльності цієї організації і окремих її членів.

Проблеми Реконструкції та діяльності ККК є прекрасною темою для організації різнопланових диспутів, конференцій, правових профілактичних заходів, просвітницько-виховної роботи з молоддю.

Література

1. Віднянський С.В. Сполучені Штати Америки. Енциклопедія історії України: у 10 т. / С.В. Віднянський С.В. – Київ: Наукова думка. III, 9, 339 с.
2. Іванян Э.А. История США. Хрестоматия. / Э.А. Иванян - М.: Дрофа, 2007. – 399 с.
3. Конвенція про рабство. Документ 995_857, чинний, поточна редакція – Редакція від 07.12.1953// [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_857
4. Лисневский Э.В. Клановое движение в США в период Реконструкции Юга (1865 – 1877 гг.). Монография. / Э. В. Лисневский ; отв. ред. А. А. Мишин ; рец. П. Ф. Иванов. - Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1977, – 192 с.
5. Петраускас О. Політика "позитивної дії" щодо афроамериканців у США: історична ретроспектива / О. Петраускас // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки - 2018. - Вип. 27. - С. 247.
6. Согрин В.В. Центральные проблемы истории США. / В.В. Согрин – Москва: «Весь Мир». 2013. С. 147
7. Парасюк, Л.А. Ку-Клукс-Клан як приклад расистської організації / Л.А. Парасюк, В.В. Жук // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті : програма і матеріали 81 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 23-24 квітня 2015 р. – К.: НУУХП, 2015. – Ч. 4. – С. 130-131.
8. Шнирельман В. Расизм вчера и сегодня / В. Шнирельман// Pro et Contra. - сентябрь-октябрь 2005 года, с. 41-65.
9. Шустер Т. История тайных обществ, союзов и орденов / Т.Шустер; пер. с нем. О.А.Волькенштейна. - М. : Центрполиграф, 2017. - 671 с.
10. ЮНЕСКО Расове питання [Текст]: політична заява // [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_105/card6#Public
11. Andrew Johnson: Congress and Reconstruction First Edition Edition / by Howard Peverell Nash (Author) – Associated Univ Pr; First Edition edition (June 1, 1972), 170 p.
12. Foner E. . Reconstruction: America's Unfinished Revolution. Harperand Row/Е. Foner, 2011. P. 80.
13. History of the Ку Клукс Клан // [Електронний ресурс] - Режим доступу до джерела: <https://www.history.com/topics/american-civil-war/wade-hampton>
14. Ку-Клукс The Birth of the Клан during Reconstruction By Elaine Frantz Parsons The University of North Carolina Press 2015.
15. Meclin J. The Ку Клукс Клан. A Study of The American Mind: N. Y., 1924, p. 75.
16. McInerney D. Wright. African Americans in the Early Republic, / D. J McInerney/– Journal of the Early Republic, 13 (Fall 1993): P/426-27. Early Republic, 13. P. 426-27.
17. McInerney D. USA. History of the country / D.J McInerney/– Interlink Publishing Group; Reprint edition. – 2010. 459 p.
18. Samito C.G. Changes in law and society during the Civil war and Reconstruction / C.G. Samito. – Souther Illinois : University press, 2009. // [Electronicresource] Source Access Mode: <https://www.christiansamito.com/books/changes-in-law-society/>
19. The Ку Клукс Клан During Reconstruction: The South Carolina Episode. Herbert Shapiro The Journal of Negro History Vol. 49, No. 1 (Jan., 1964), pp. 34-55.
20. The Negro people in American history / William Z. Foster. Author. Foster, William Z., 1881-1961. Published. New York : International Publishers, 1954. 224 p.

21. Власти США разрешили Ку-Клукс-Клану провести акцию против Барака Обамы. – Режим доступу до джерела : <https://russian.rt.com/article/16167>

22. У США помер один з колишніх лідерів «Ку-клукс-клану». – Режим доступу до джерела: https://zaxid.net/u_sshia_pomer_odin_iz_kolishnih_lideriv_ku_kluka_klanu_n1446365

References

1. Vidnyanskij S.V. Spolucheni SHtati Ameriki. Enciklopediya istorii Ukraïni: u 10 t. / S.V. Vidnyanskij S.V. – Kïiv: Naukova dumka. T. 9, 339 s.
2. Ivanyan E.H.A. Istoriya SSHA. Hrestomatiya/ E.H.A.Ivanyan - M.: Drofa, 2007. – 399 s.
3. Konvenciya pro rabstvo. Dokument 995_857, chinnij, potochna redakciya – Redakciya vid 07.12.1953// [Elektronnij resurs] - Rezhim dostupu do resursu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_857
4. Lisnevskij E.H.V. Klanistskoe dvizhenie v SSHA v period Rekonstrukcii Yuga (1865 – 1877 gg.). Monografiya. / E.H. V. Lisnevskij ; otv. red. A. A. Mishin ; rec. R. F. Ivanov. - Rostov-na-Donu : Izd-vo Rostovskogo un-ta, 1977, – 192 s.
5. Petrauskas O. Politika "pozitivnoi dii" shchodo afroamerikanciv u SSHA: istorichna retrospektiva / O. Petrauskas // Mizhnarodni zv'yazki Ukraïni: naukovi poshuki i znahidki - 2018. - Vip. 27. - S. 247.
6. Sogrin V.V. Centralnye problemy istorii SSHA. / V.V. Sogrin – Moskva: «Ves' Mir». 2013. S. 147
7. Tarasyuk, L.A. Ku-Kluka-Klan yak prikklad rasists'koi organizacii / L.A. Tarasyuk, V.V. ZHuk // Naukovi zdobutki molodi – virishennyu problem harchuvannya lyudstva u HKHII stolitti : programa i materialy 81 mizhnarodnoi naukovoi konferencii molodih uchenih, aspirantiv i studentiv, 23-24 kvitnya 2015 r. – K.: NUUHP, 2015. – CH. 4. – S. 130-131.
8. Shnirel'man V. Rasizm vchera i segodnya / V. Shnirel'man// Pro et Contra. - sentyabr-oktyabr' 2005 goda, s. 41-65.
9. Shuster G. Istoriya tajnyh obshchestv, soyuzov i ordenov / G.Shuster ; per. s nem. O.A.Vol'kenshtejna. - M. : Centrpoligraf, 2017. - 671 s.
10. YUNESKO Rasove pitannya [Tekst]: politichna zayava // [Elektronnij resurs] Rezhim dostupu do resursu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_105/card6#Public
11. Andrew Johnson: Congress and Reconstruction First Edition Edition / by Howard Peverell Nash (Author) – Associated Univ Pr; First Edition edition (June 1, 1972), 170 p.
12. Foner E. . Reconstruction: America's Unfinished Revolution. Harperand Row/Е. Foner, 2011. P. 80.
13. History of the Ку Клукс Клан // [Електронний ресурс] - Режим доступу до джерела: <https://www.history.com/topics/american-civil-war/wade-hampton>
14. Ку-Клукс The Birth of the Клан during Reconstruction By Elaine Frantz Parsons The University of North Carolina Press 2015.
15. Meclin J. The Ку Клукс Клан. A Study of The American Mind: N. Y., 1924, p. 75.
16. McInerney D. Wright. African Americans in the Early Republic, / D. J McInerney/– Journal of the Early Republic, 13 (Fall 1993): P/426-27. Early Republic, 13. P. 426-27.
17. McInerney D. USA. History of the country / D.J McInerney/– Interlink Publishing Group; Reprint edition. – 2010. 459 p.
18. Samito C.G. Changes in law and society during the Civil war and Reconstruction / C.G. Samito. – Souther Illinois : University press, 2009. // [Electronicresource] Source Access Mode: <https://www.christiansamito.com/books/changes-in-law-society/>

19. *The Ku Klux Klan During Reconstruction: The South Carolina Episode.* Herbert Shapiro *The Journal of Negro History* Vol. 49, No. 1 (Jan., 1964), pp. 34-55.

20. *The Negro people in American history* / William Z. Foster. Author. Foster, William Z., 1881-1961. Published. New York : International Publishers, 1954. 224 p.

21. *Vlasti SSHA razreshili Ku-Klux-Klanu provesti aktsiyu protiv Baraka Obamy.* – Rezhim dostupu do dzherela : <https://russian.rt.com/article/16167>

22. *U SSHA pomer odin z kolishnii lideriv «Ku-klux-klanu».* – Rezhim dostupu do dzherela: https://zaxid.net/u_ssha_pomer_odin_iz_kolishnii_lideriv_ku_klux_klanu_n1446365

Tkachuk D.M.,

4 year student, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, uu62487 @gmail.com

Ukraine, Odessa

SOUTHERN RECONSTRUCTION AND THE KU KLUX KLAN

In the given article, the author attempts to outline the course of the Reconstruction of the southern states in the United States of America (1865–1877), the process of formation and methods of the First Ku Klux Klan, , its social base is determined too. The periods of the Klan's activity are also described. Special attention is paid to the historical context within which the notorious racist terrorist organization was being formed. Based on the analysis of documents, recent publications, and past research, the article provides a glimpse of current global and Ukrainian issues through the prism of the events that took place during the Reconstruction era.

Key words: Reconstruction, civil war, Ku Klux Klan, structure, blacks, African-Americans, racism, activity.

УДК 351.86

Губар О.В.,

*аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України, gubarolga@gmail.com**Україна, м. Київ*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДНИК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена розгляду державного управління у сфері біологічної безпеки як складника державного управління забезпеченням національної безпеки. Проведено аналіз різних трактувань та розкрито сутність понять «безпека», «національна безпека», «державне управління у сфері національної безпеки» та «державне управління у сфері біологічної безпеки». Розглянуто систему поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо державного управління у сфері національної безпеки, що включає державне управління у сфері біологічної безпеки.

Ключові слова: *безпека, національна безпека, державне управління, державне управління у сфері національної безпеки, державне управління у сфері біологічної безпеки.*

Постановка проблеми. Проблема забезпечення національної безпеки, що включає біологічну безпеку, має важливе значення для забезпечення сталого розвитку країни, збереження її суверенітету, територіальної цілісності, а також реалізації важливих національних інтересів. Внаслідок комплексності та багатогранності ця проблема стала предметом досліджень науковців багатьох сфер діяльності.

Розуміння проблеми забезпечення біологічної безпеки як науково-практичної проблеми державного управління вимагає сутнісного трактування понять «безпека», «національна безпека», «державне управління у сфері національної безпеки», «державне управління у сфері біологічної безпеки», що, на думку автора, є базовими поняттями, які зумовлюють необхідність проведення аналізу різних трактувань сутності та значення цих понять.

Результати теоретичних досліджень проблем забезпечення безпеки нагромаджені за період існування людської цивілізації свідчать, що безпека є досить широким поняттям. Безпека є суспільною потребою, важливим фактором забезпечення сталого розвитку суспільства та однією з основних функцій соціальної системи, що забезпечує збереження її характеристик, здатність до функціонування, захищеність від потенційних і реальних загроз. Рішення щодо забезпечення безпеки соціальної системи приймаються на підставі аналізу динаміки її розвитку та функціонування, що характеризуються такими показниками: якість перехідних процесів з одного рівня на інший, лабільність, керованість, адекватність, реакції на впливи зовнішнього середовища тощо. Вихід показників за допустимі межі призводить до погіршення якості управління або до невиконання завдань системи, а в підсумку, до руйнування системи та розпаду її структури, порушення цілісності [1, с.26].

В умовах глобалізації зростає потенціал внутрішніх та зовнішніх загроз суб'єктам безпеки, що обумовлює необхідність розробки і впровадження цілеспрямованої державної політики захисту національних інтересів, основним механізмом практичної реалізації якої є державне управління.

Важливе місце в державному управлінні займає забезпечення безпеки людини, узгодження інтересів особи і суспільства, а також урахування характерних рис можливих воєн майбутнього [1], що має включати забезпечення біологічної безпеки. Тому, за сучасних умов важливим та невід'ємним елементом державного управління у сфері національної безпеки стає державне управління у сфері біологічної безпеки.

Дослідженню теоретичних питань державного управління національною безпекою присвячені праці В. Абрамова, В. Горбуліна, В. Кириленка, А. Качинського, В. Ліпкана, Г. Ситника, А. Семенченко, М. Шевченка, Л. Шипілової та ін.

Теоретичним аспектам державного управління соціальною, економічною, інформаційною та екологічною безпекою присвячені наукові роботи О. Власюка, В. Гурковського, С. Завгородньої, Ю. Ковалевської, В. Ліпкана, Я. Малик, О. Новікова, Р. Покотиленка, О. Снігової, О. Сидорчук, В. Третяк, О. Тимошенко, В. Федоренко та ін.

Окремі питання забезпечення біологічної безпеки висвітлено в роботах М. Андрейчина, В. Величка, О. Єгорової, В. Запорожана, Т. Коваленко, О. Грибко, А. Попова, Г. Оніщенко, С. Щербакова та ін.

Однак, незважаючи на вагомий науковий доробок зазначених вчених, у відкритих джерелах відсутні комплексні дослідження присвячені державному управлінню у сфері біологічної безпеки.

Мета роботи – визначення основних концептуальних положень дослідження державного управління у сфері

біологічної безпеки як складника державного управління національною безпекою, аналіз сутності та змісту базових понять необхідних для розуміння проблеми забезпечення біологічної безпеки та шляхів її вирішення.

Виклад основного матеріалу. Результати теоретичних досліджень проблем забезпечення безпеки нагромаджені за період існування людської цивілізації свідчать, що безпека є досить широким явищем. Поняття безпеки часто використовується у різних галузях знань та має різне трактування. Видатні мислителі античності та нового часу під безпекою розуміли створення безпечних умов життєдіяльності людини. Так, Аристотель і Платон вважали, що держава повинна забезпечувати безпеку індивідів, управляючи суспільним життям для досягнення справедливості і спільного блага [2]. Цицерон вважав, що кожному виду живих істот притаманне природне прагнення захищатися, захищати власне життя, запобігати всьому, що здається шкідливим, набувати та добувати собі все необхідне для життя [3, с.31].

Поняття безпеки часто використовується у різних галузях знань, виступає як концептуальна ідея для пояснення певних процесів і явищ соціальної реальності, виконує методологічну функцію та має різне трактування. Термін «безпека» пов'язують з ризиком, небезпекою, загрозою, а також співвідносять з певними об'єктами, зокрема технічними системами, людиною, суспільством, державою. Знання про феномен безпеки містить взаємопов'язані уявлення сформовані в межах технічних, юридичних, воєнних, політичних, соціальних та інших наук. В сучасних умовах безпека розглядається як складне соціально-політичне явище, що відображає теоретичні уявлення щодо взаємодії людини, суспільства і держави, наслідків їх життєдіяльності, історичного досвіду та культури [1, с.32].

Одні дослідники вважають, що «безпека» є поняттям, яке розкриває тенденцію розвитку і умовою існування соціуму, що забезпечує збереження його структури та функціонування. Інші вважають, що безпека є специфічною властивістю динамічних систем, комплексним критерієм оцінки їх якості та цілісності, певним динамічним станом, що виникає в процесі діяльності об'єкту безпеки і його взаємодії з навколишнім середовищем, умовами існування складної системи, за яких вплив негативних зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до негативних наслідків для системи або її складових [4, с.93]. Також існує думка, що безпека є станом, за якого відсутні небезпеки або як абсолютну відсутність небезпеки [1, с.36]. Іноді безпеку розглядають як інтегральну характеристику соціальної системи. Представники наукових шкіл західних країн вважають, що безпека є цінністю і водночас характеристикою інших базових цінностей [1, с.38]. Безпека належить до базових потреб людини, неможливість задоволення якої призводить до негативних наслідків, зокрема погіршення стану здоров'я населення, сприяє вчиненню протиправних дій, є основною причиною розвитку шкідливих звичок, підґрунтям аморальної поведінки, сприяє поширенню небезпечних інфекційних захворювань. Водночас безпека є проявом об'єктивної природи живих систем і властивістю органічного життя, що формується на основі адаптивної біологічної або соціальної діяльності.

Вона забезпечує виживання живих організмів, сприяє їх розвитку та є необхідною умовою життєдіяльності людини, суспільства і держави. Також безпеку розглядають як здатність живих організмів зберігати цілісність на основі саморегуляції та взаємодії із зовнішнім середовищем, як суб'єктивну природну захисну реакцію або діяльність зі створення певного середовища для самозбереження живих систем [1, с.15].

Крім того, безпека є суспільною потребою, важливим фактором забезпечення сталого розвитку суспільства та однією з основних функцій соціальної системи, що забезпечує збереження її характеристик, здатність до функціонування, захищеність від потенційних і реальних загроз. Рішення щодо забезпечення безпеки соціальної системи приймаються на підставі аналізу динаміки її розвитку та функціонування, що характеризуються такими показниками: якість перехідних процесів з одного рівня на інший, лабільність, керованість, адекватність, реакції на впливи зовнішнього середовища тощо. Вихід показників за допустимі межі призводить до погіршення якості управління або до невиконання завдань системи, а в кінцевому рахунку до руйнування системи та розпаду її структури, порушення цілісності [5, с.26].

Стосовно суспільства і держави безпека розглядається як створення сприятливих умов для функціонування відповідних інститутів та інституцій. Зважаючи на те, що завжди в процесі становлення і розвитку суб'єктів діяльності виникають нові загрози і небезпеки, забезпечення безпеки передбачає здатність суспільства, держави і особи протистояти та адекватно реагувати для мінімізації негативного впливу загроз.

Водночас згідно з існуючими поглядами безпеку розуміють як стан захищеності життєво важливих інтересів, тобто усвідомлених потреб особи, суспільства і держави, які полягають у реалізації конституційних прав і свобод; забезпеченні особистої безпеки, фізичного, духовного, інтелектуального розвитку; підвищенні якості та рівня життя; досягненні та підтриманні суспільної згоди; збереженні конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності держави; в політичній, економічній стабільності, забезпеченні законності, підтриманні правового порядку. Взаємопов'язаність інтересів всіх об'єктів національної безпеки забезпечує стійкість суспільної системи та розвиток держави. В контексті аксіологічного підходу основні поняття безпеки можна поєднати в систему: ідея – цінність (надбання, ресурси, інституції та ін.) – збитки – небезпека-безпека.

Отже у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі безпека характеризується як відсутність загроз і небезпек, а також як наявність умов для забезпечення належних умов існування особи, суспільства, держави, задоволення і реалізації їх потреб та інтересів, а також як стабільний стан суспільства, його якісна визначеність, наявність умов для стійкого і прогресивного розвитку, або як властивість соціуму зберігати свою цілісність, відносну самостійність та стійкість, здатність до розвитку; як вид діяльності, або систему заходів, спрямованих на запобігання небезпеці. Потреба у безпеці з точки зору сучасного цивілізаційного суспільства, є однією з базових людських потреб та

полягає у необхідності захисту та створення стабільних умов для людського життя.

Термін «національна безпека» у практиці використання має американське походження. В розумінні західних науковців «національна безпека є здатністю країни зберігати цілісність, суверенність, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільства і виступати в якості самостійного суб'єкту системи міжнародних відносин. Феномен національної безпеки має складний міждисциплінарний характер. В сучасній науковій теорії національну безпеку розглядають як категорію, що характеризує ступінь захищеності життєво важливих національних інтересів від загроз, сукупність відносин, що характеризують стан, за якого забезпечується стійкий розвиток особи, суспільства та держави, а також як стан, за якого відсутні зовнішні і внутрішні загрози національним цінностям, або як стан захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє забезпечити конституційні права, свободи, достойну якість та рівень життя громадян, суверенітет, територіальну цілісність, стійкий розвиток, оборону і безпеку держави [6]. Також національну безпеку розглядають як надзвичайно складну функціональну багаторівневу систему, в якій безперервно відбуваються процеси діалектичної взаємодії та протидії життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави із загрозами цим інтересам, як внутрішніми, так і зовнішніми.

Водночас це поняття використовується для характеристики захисту соціальних систем від різних негативних впливів. Г.Ситник розглядає національну безпеку як специфічну властивість динамічних систем та комплексний критерій оцінки їх якостей, що характеризує динаміку розвитку та технічне втілення [1, с.116]. Деякі сучасні дослідники розглядають феномен національної безпеки як систему оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам, як динамічний засіб досягнення і підтримання балансу між реальними та потенційними загрозами і здатністю суб'єкта протидіяти їм [7]. Також національну безпеку розглядають як сукупність взаємопов'язаних складників, різномірних за функціональними сферами. За рахунок залучення нових сфер життєдіяльності суспільства відбувається розширення поняття національна безпека і спостерігається тенденція до його поширення на сфери економічних, соціальних, екологічних, правових та інших відносин. Усі структурні елементи національної безпеки взаємопов'язані, мають свою специфіку та потребують специфічних заходів реагування [8].

Важливе місце в системі національної безпеки належить біологічній безпеці. Цей вид безпеки можна віднести до одного із базисних елементів структури національної безпеки. Вона є визначальною для виживання живих організмів за рахунок створення безпечного середовища існування. Більшість учених сходиться на думці, що біологічна безпека, як і загалом безпека, є загальним системним поняттям.

Сутність біологічної безпеки в онтологічному аспекті можна розглядати як визнання того, що вона існує в

загальній структурі буття та створює оптимальні умови для існування людини, суспільства і держави за яких мінімізовані небезпеки для їх існування та є об'єктивною реальністю, що уможливорює забезпечити самозбереження всього живого і охоплює явища, процеси, закономірності, що діють у світі. Водночас в об'єктивному значенні сам процес забезпечення біологічної безпеки, як і інших видів безпеки може мати небезпечний характер.

Також при дослідженні умов необхідних для виживання та прогресивного розвитку особи, суспільства і держави можна розглядати біологічну безпеку в природному та суб'єктивному визначенні. Можна стверджувати, що феномен біологічної безпеки, як і феномен безпеки, має подвійну природу, що обумовлено єдністю природи самозбереження. Забезпечення біологічної безпеки для живих організмів фактично є вжиттям заходів, спрямованих на самозбереження у відповідь на загрозу обмеження або припинення їх існування.

Гносеологічний аспект забезпечення біологічної безпеки пов'язаний безпосередньо з особливостями її пізнання. В процесі історичного розвитку біологічна безпека як і інші види безпеки пізнається завдяки раціональному пізнанню та життєвому досвіду. Водночас складність пізнання процесу забезпечення біологічної безпеки полягає у тому, що об'єктивно існує багато оцінок її рівня у різних сферах життєдіяльності.

Завжди існує прагнення до досягнення живими організмами умов абсолютної безпеки, тобто повної відсутності небезпек, що неможливо, оскільки процес виникнення небезпек внаслідок діяльності людини та об'єктивних змін в навколишньому природному середовищі є безперервним.

В аксіологічному аспекті біологічну безпеку можна віднести до загальнолюдських цінностей, що мають ціннісну значущість для багатьох поколінь, хоча іноді її зміст і значення розуміють по-різному. Процес забезпечення біологічної безпеки створює оптимальні умови для підтримання гармонійного стану буття і сталого розвитку суспільства. Водночас знання про безпеку дають людині свободу вибору, розкривають її ціннісну значущість [1].

Більшість науковців розглядають біологічну безпеку як складну комплексну проблему, що включає санітарно-епідеміологічний, медичний, екологічний, соціальний та військовий аспекти. Основні визначення феномену біологічна безпека зводяться до таких: певний стан захищеності від небезпек; система заходів і засобів; процес, спрямований на запобігання загрозам, створення умов захисту тощо; ступінь чи рівень захищеності об'єкта від впливу біологічних ризиків.

Вітчизняні та зарубіжні вчені, які розглядають феномен біологічної безпеки з позицій геоцентризму вважають, що біологічна безпека є умовами повноцінного функціонування людини як живого організму, контрольовані нею (в особі суспільних інститутів, головним з яких є держава) за допомогою комплексу відповідних заходів, спрямованих на нейтралізацію небезпечних біологічних чинників [9, с.476]. Інші вчені розглядають цей феномен з позицій децентризму і

вважають, що людина є одним із представників біорізноманіття, тому завдання забезпечення біологічної безпеки стосується всього біорізноманіття, а не тільки людини. Також біологічна безпека розглядається як попередження збитків та досягнення захищеності особи, суспільства і держави від потенційних та реальних біологічних загроз; система заходів і засобів захисту персоналу лабораторій, населення та навколишнього природного середовища від впливу біологічних агентів; захист людини від небезпечних біотичних факторів.

З урахуванням сучасного наукового апарату найбільш виваженим можна вважати визначення біологічної безпеки як стан захищеності життя на усіх рівнях організації (від молекулярного до біосферного) у всіх його проявах, формах і властивостях від будь-яких деструктивних впливів та загроз, що забезпечується системою політичних, правових, економічних, технологічних, організаційних, медико-біологічних та інших заходів.

Загрози національним цінностям та інтересам впливають на структуру, зміст і напрям основних зусиль системи забезпечення національної безпеки, є похідними від них та умов їх реалізації [1, с.108].

Загрози національним інтересам держави у сфері біологічної безпеки можуть проявлятися у вигляді отримання протиправного доступу до небезпечного біологічного матеріалу, біологічних агентів, генетичного матеріалу мікроорганізмів, людей, тварин і рослин, а також до відомостей, що мають гриф обмеження доступу, розкриття яких може завдати шкоди державі. Проте найбільш небезпечним джерелом загроз інтересам держави може стати неконтрольоване поширення біологічної, генетичної, токсинної та іншої зброї масового знищення, розгортання гонки озброєнь у цій сфері, спроби реалізації концепції ведення біологічної війни.

Виходячи з визначення поняття «державне управління у сфері національної безпеки», як специфічного виду державного управління, що охоплює соціальну, економічну, гуманітарну та політичну сфери життєдіяльності суспільства і держави, можна вважати, що «державне управління у сфері біологічної безпеки» є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення біологічної безпеки, які відповідно до чинного законодавства, використовуючи можливості держави, здійснюють розробку та реалізацію регулюючих, координуючих та контролюючих державно-управлінських впливів для прогнозування, своєчасного виявлення та нейтралізації загроз життєво важливим інтересам суспільства і держави у сфері біологічної безпеки.

Державне управління у сфері біологічної безпеки в правовому аспекті можна розглядати як систему цілеспрямованих, систематичних, організованих дій, спрямованих на регулювання суспільних відносин, що виникають і реалізуються у зв'язку з необхідністю забезпечення біологічної безпеки.

Водночас виконання завдань, зумовлених необхідністю реалізації національних інтересів у сфері біологічної безпеки потребує наявності певного потенціалу системи забезпечення біологічної безпеки. Тобто можливість застосування інструментів державної влади, що

передбачає наявність фінансових, людських та інших ресурсів, їх раціональне використання, для забезпечення максимально можливого рівня захищеності національних інтересів в зазначеній сфері. На наявність такого потенціалу впливає багато факторів, тому проблема визначення його достатності потребує вирішення.

Висновки. Державне управління у сфері біологічної безпеки є важливою складовою національної безпеки, і полягає у захисті життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз різного походження.

Першочерговим завданням суб'єктів забезпечення біологічної безпеки є відстеження, ідентифікація та оцінка рівня загроз національним інтересам у сфері біологічної безпеки; прогнозування розвитку ситуації, пов'язаної з реалізацією певного національного інтересу, а також визначення реальності існуючих загроз, що обумовлює необхідність формування та здійснення комплексної державної політики з питань забезпечення біологічної безпеки як важливого складника національної безпеки.

Література

1. Глобальна та національна безпека : підручник / авт. кол. : В.І.Абрамов, Т.П.Ситник, В.Ф.Смолянчук; за заг. ред. Т.П.Ситника. – Київ : НАДУ, 2016. – 784 с.
2. Аристотель. *Політика*// Антологія мирової політичної думки.-М.,1997.-Т.1.-С.126
3. Цицерон, Марк Туллий. *О государстве; О законах; О старости; О дружбе; Об обязанностях; Речи; Письма* / М.П. Цицерон; [сост., примеч., аннот. Е.В. Ялпустаина; авт. предисл. Е.И. Темнов]. – М. : Мысль, 1999. – 782 с
4. Заплатинський В.М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини.* / [редкол.: П.С. Атаманчук (відп. Ред..) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Випуск 5. – 336 с.
5. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посіб. у 3 ч. Ситник Т.П., Абрамов В.І., Кучма Д.Я. Ч.1: *Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки, 2009 рік, Київ, НАДУ, 248с.*
6. Бушуев В.А. Понятие национальной безопасности в отечественном и зарубежном государственно-правовом дискурсе / В.А. Бушуев // *Известия ЮФУ. Сер. Технические науки.* – 2013. – № 6 (143). – С. 179-185.
7. *Політологія: навч. посіб. Гетьманчук М.П., Гришук В.К., Шурчин Я.Б.* – Київ, Знання, 2010. – 415 с.
8. Чуйко З.Д. *Конституційні основи національної безпеки України: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право.* – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2008.
9. *Біологічна безпека України : монографія / за заг. ред. М.В. Величка, В.Т. Радченка.* – Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. – 784 С.

References

1. V.I. Abramov, T.P. Sytnyk, V.F. Smolaniuk, et al (2016), *Globalna ta nacionalna bezpeka [Global and national security]*, NAДУ, Kyiv, Ukraine.
2. Aristotle. *Polityka*// *Antologiya myrovoj politycheskoj mysly.*-M.,1997.-T.1.-S.126

3. Tsytseron, Mark, Tul'j. O hosudarstve; O zakonakh; O starosty; O družbe; Ob obiazannostiakh; Rečhy; Pys'ma / M.T. Tsytseron ; [sost., prymech., annot. E.V. Liapustyna ; avt. predysl. E.Y. Temnov]. – M. : Mysl', 1999. – 782 s.

4. Zaplatinskij V.M. Logiko-determinantni pidkfhodi do rozuminnya ponyattya «Bezpeka». Visnik Kamyanets-Podil'skogo natsionalnogo universitetu imeni Ivana Ogienka. Fizichne vikhovannya, sport i zdorovya lyudini. / [redkol.: P.S. Atamanchuk (vidp. Red.) ta in.]. – Kamyanets-Podil'skij: Kamyanets-Podil'skij natsionalnij universitet imeni Ivana Ogienka, 2012. – Vipusk 5. – 336 s.

5. Sytnyk H.P., Abramov V.I., Kuchma D.Ya. (2009) Kontseptual'ni zasady zabezpechennia natsional'noi bezpeky Ukrainy [Conceptual principles of ensuring national security of Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

6. Bushuev V.A. Poniatye natsional'noj bezopasnosti v otechestvennom y zarubezhnom hosudarstvenno-pravovom dyskursе / V.A. Bushuev // Yzvestiya YuFU. Ser. Tekhnicheskyye nauky. – 2013. – № 6 (143). – S. 179-185.

7. Politolohiia: navch. posib. Het'manchuk M.P., Hryschuk V.K., Turchyn Ya.B. – Kyiv, Znannia, 2010. – 415 s.

8. Chujko Z.D. Konstytutsijni osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy. : Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydatsiia iurydychnykh nauk za spetsial'nistiu 12.00.02 – konstytutsijne pravo. – Natsional'na iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho, Khar'kiv, 2008.

9. Biolohichna bezpeka Ukrainy : monohrafiia / za zah. red. M.V. Velychka, V.H. Radchenka. – Kyiv : Nats. akad. SBU, 2016. – 784 S.

Gubar O.V.,

Postgraduate student of globalization, European integration and national security management National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Public Administration under the President of Ukraine, gubarolga@gmail.com

Ukraine, Kyiv

STATE MANAGEMENT IN THE SPHERE OF BIOLOGICAL SECURITY AS A COMPONENT OF THE STATE MANAGEMENT OF THE NATIONAL SECURITY

The article touches upon the issue of the state management in the sphere of biological security as a component of the state management of the national security. The article provides an analysis of the different interpretations and explains the meaning of the terms «security», «national security», «state management of the national security», «state management in the sphere of biological security». The study investigates the system of concepts, worked out by Ukrainian and foreign scientists, which concern the state management of the national security including of the state management in the sphere of biological security. The article determines the basic conceptual principles of research of the state management in the sphere of biological security as a component of the state management of the national security.

Key words: security, national security, public management, state management of the national security, state management in the sphere of biological security.

УДК 303.093.7:[351:316.48.6](477)

Давиденко О.Г.,

здобувач кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України, adviser@noc-ukr.org

Україна, м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ СИСТЕМОЮ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

Метою статті є визначення теоретичних засад моделювання в державному управлінні системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. На основі модельного підходу розроблено функціональну, інформаційну та морфологічну моделі державного управління вказаною системою. Функціональну модель структурно представлено сукупністю рефлексивного, організаційно-управлінського, інструментального блоків; інформаційну модель – сукупністю нормативно-правової, ситуаційної, концептуальної моделей та моделі прийняття рішень; морфологічну модель – сукупністю правового, інституційного, організаційного, фінансового та соціально-психологічного механізмів.

Ключові слова: модель, види моделей, моделювання в державному управлінні, модель державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, стабільність, стійкість, національна безпека.

Постановка проблеми. В Стратегії національної безпеки України однією з актуальних загроз національним інтересам визначено підлив суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна [1]. За таких умов, що склалися існує нагальна необхідність створення ефективної системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження державно-управлінських проблем забезпечення суспільно-політичної стабільності України в сучасних умовах гібридної війни.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що проблемами забезпечення суспільно-політичної стабільності переймалися такі вітчизняні дослідники, як: О. Руденко [2], О. Валецький [3], М. Шевченко [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей статті. Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних дослідників проблем забезпечення суспільно-політичної стабільності, маємо констатувати, що сьогодні ще обмаль праць в яких би досліджувалися питання моделювання в державному управлінні системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

Саме тому метою статті є визначення теоретичних засад моделювання в державному управлінні системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, й на цій основі розробка функціональної, інформаційної та морфологічної моделей державного управління вказаною системою.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Існує два типи державно-управлінської діяльності щодо забезпечення безпеки конкретного об'єкту (в т. ч. держави): 1) ствердження безпеки як розвитку і зміцнення самого об'єкта і підтримка його природи; 2) забезпечення безпеки як боротьба з конкретними небезпеками, наслідком чого є підтримка існування об'єкта. Унаслідок цього можуть

реалізовуватися дві стратегії забезпечення безпеки: 1) стратегія ствердження, зміцнення безпеки, що ґрунтується на самоствердженні природи самого об'єкта; 2) стратегія захисту (заперечення небезпек), за якої основу діяльності складає виявлення небезпек і їх заперечення, а ствердження об'єкта в його безпеці є результатом заперечення небезпек [5, с.65-67].

До стратегії ствердження належить соціальне партнерство, що передбачає систему заходів щодо узгодження інтересів соціальних груп з метою уникнення конфронтації у відносинах. При цьому важливими передумовами виникнення та ефективного функціонування соціального партнерства є: а) ринкова економіка; б) стабільність громадянського суспільства; в) демократична правова соціальна держава; г) науково-технічна революція; д) залучення працівників до участі в управлінні справами підприємства, співучасть у прибутках та власності; е) теоретичне оформлення концепції соціального партнерства [6].

Варто акцентувати увагу на тому, що чим більш розвинута соціальна організація в різних напрямках, тим більше у неї можливостей щодо забезпечення власної безпеки. Проте, реалізація цих можливостей на практиці може бути далеко не адекватним, і високий рівень розвитку ще не гарантує досить високого рівня безпеки [7, с.56]. Вітчизняний дослідник Г.О. Мінаєв зазначає, що досить часто завдання забезпечення безпеки соціальної організації підмінюються завданнями їхнього внутрішнього розвитку у соціально-економічній сфері. Тобто, «безпека» включається в поняття «розвиток» як його складова. Ми згодні з думкою Г.О. Мінаєва в тому, що ототожнення понять «безпека» і «розвиток» є невірним та шкідливим. Ці поняття принципово різні і рівноправні у своїй значимості у життєдіяльності людей і соціальних організацій. Адже, поняття «розвиток» вимагає постійного розширення, оновлення, інновацій в тих чи інших сферах діяльності організації. Безпека по своїй суті, а не способами забезпечення вимагає стабільності існуючого положення, обмеження всякого

роду новацій, особливо ризикованих [7, с.57]. Ми також погоджуємося з В.О. Ананьєвим в тому, що тільки в умовах суспільно-політичної стабільності є можливим мобілізація всього потенціалу суспільства й держави для захисту національних інтересів. Адже, суспільно-політична стабільність – найважливіший ресурс суспільства, який істотно підсилює його безпеку. «Національна безпека, – пише В.О. Ананьїн, – потенційно недосяжна в умовах дестабілізації суспільства й ослаблення в ньому центральних управлінських структур» [8, с.29].

Варто зазначити, стабільність співвідносять з оперативними, тактичними параметрами політичної динаміки, а стійкість – зі стратегічними [9, с.123]. Стабільність позитивна у певні періоди як результат тактичних угод між основними політичними силами, як баланс, рівновага сил. Після періоду стабільності може бути модернізаційний ривок до нової стратегічної стійкості чи ж стагнація і дестабілізація, що ведуть до нестійкості політичної системи.

Отже, передумовами суспільно-політичної стабільності є: стабільна економіка; рівновага між функціонуючими владними структурами; наявність у суспільстві хоча б елементарної злагоди, що досягається конструктивною інформаційною політикою та соціальним партнерством; стабільність центральної влади.

В умовах складності й масштабності державно-управлінських проблем забезпечення суспільно-політичної стабільності як чинника забезпечення національної безпеки України особливого значення набуває модельний підхід. Відповідно, надання державному управлінню системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності наукового характеру передбачає широке використання на всіх його рівнях і ланках наукових досягнень, передусім результатів досліджень у галузі науки «Державне управління», а також філософії та соціології управління, політології, економіки, права та соціальної інформатики. Зокрема, відповідно до закону необхідності різноманітності, який сформулював У.Ешбі, для створення системи, здатної розв'язати проблему з певним рівнем різноманітності, необхідно, щоб ця система мала ще більшу різноманітність [10, с.15]. Тобто тут йдеться про те, що для створення системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності необхідно, щоб така система була більш різноманітною ніж усе суспільство разом взяте. У контексті вимог вказаного закону, умовою виконання системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності у повному обсязі своїх функцій є, передусім, розбудова її в рамках модельного підходу із використанням відповідних парадигм науки «Державне управління», а саме:

1) інституціональна парадигма державного управління [11, с.22], яка використовується для вивчення: а) суспільно-політичної стабільності як соціального інституту – свідомо створеної системи в структурі життєдіяльності суспільств і соціумів, метою якої є забезпечення такого стану суспільства та політичної системи, для якого характерна певна стійкість, єдність, цілісність, здатність до ефективної та конструктивної взаємодії по досягненню цілей суспільного розвитку, а також мобілізації всього потенціалу держави й суспільства для захисту власних

інтересів, подолання небезпеки; б) стабілізації, як комплексу заходів державної політики, який спрямований на запобігання кризових явищ в економічній, політичній та соціальній сферах;

2) парадигма управління «суб'єкт – полісуб'єктне середовище» [12, с.17], яка використовується для створення моделі управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, яка має два контури – управління поведінкою системи, управління розвитком системи. Зокрема, вітчизняний дослідник В. Абрамов визначив такі основні компоненти інституційного середовища безпеки: нормативно-правовий, організаційний, самоорганізаційний, соціально-культурний, когнітивний. При цьому кожен компонент інституціонального середовища повинен розглядатися як системний об'єкт, що динамічно розвивається і має відповідну внутрішню структуру, власні функції, цілі та завдання в процесах інституціоналізації, активно взаємодіє з іншими компонентами [12, с.237].

У рамках інституціональної теорії в управлінні соціальними процесами державі відводиться роль особливої організації, яка має монополію на насильство й координує діяльність своїх членів щодо дотримання визнаних правових та морально-етичних норм («правила гри») в два способи: а) без зовнішнього втручання, тобто за допомогою наявних стимулів дотримання домовленостей всіма членами організації (партнерські організації); б) примушення до виконання контрактів за допомогою третьої сторони, яка містить у собі стимули дотримання домовленостей членами організації (контракті організації) [13, с.60-62].

Зауважимо, що партнерські організації формують інституційне середовище в процесі взаємодії між собою відповідно до формальних і неформальних правил. При цьому, держава після створення формальних інститутів (формальних правил) закріплює їх в законодавчій та інструктивній формах. Ці правила регламентують діяльність партнерських організацій. Неформальні інститути (або неформальні правила) створюються громадянським суспільством на основі архетипів, традицій, стереотипів, соціальних норм, які формуються культурою конкретного суспільства. Зокрема, Дуглас Норт виокремлює статичну стабільність, під якою пропонує розуміти діяльність інститутів і стимулів по створенню самопідтримуючого порядку відкритого доступу і запобігання тенденції деградації в природну державу [13, с.226];

3) системно-діяльнісна парадигма державного управління, яка використовується для дослідження взаємозумовленості, взаємозв'язку і залежності системи знань і системи діяльності [12, с.69-76]. Завершальним етапом розв'язання пізнавальної проблеми з опорою на можливість системно-діялісного світобачення є визначення конструктивного варіанту забезпечення суспільно-політичної стабільності шляхом нейтралізації деструктивних факторів впливу на неї.

Відповідно, дослідження процесів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності у рамках інституціональної парадигми державного управління, парадигми управління «суб'єкт – полісуб'єктне середовище» та системно-діялісної парадигми приводить нас в

площину моделювання. Моделлю державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності у контексті забезпечення національної безпеки є аналог, який слугує для збереження та розширення знання про діалектику взаємозв'язку між публічною політикою соціального партнерства, соціальною політикою держави та політикою національної безпеки, про основи формування інституту суспільно-політичної стабільності, системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, про основи розробки та реалізації політики національної безпеки.

Моделювання є процес послідовної розробки функціональної, інформаційної та морфологічних моделей. При цьому самим складним в моделюванні систем і системних проблем є інтеграція вказаних моделей [14, с.202-203].

Варто зазначити, що функціональна модель – це модель діяльності, яка дає вихідні дані для розробки інформаційної моделі. Остання характеризує ступінь невизначеності, яка притаманна системі чи системній проблемі, рівень наших знань про них, про проблеми в знаннях і шляхах їх усунення. Наступним кроком моделювання є розробка морфологічної моделі, яка є описом внутрішньої структури системи або системної проблеми, виявлення підсистем або підпроблем і встановлення взаємозв'язків між ними, виявлення автономних функцій у функціональній моделі та систематизація моделей. Підсумком розробки морфологічної моделі є представлення структури та функцій елементів системи, класифікація зв'язків та опис динаміки дій, в результаті чого дослідник отримує уточнену морфологічну модель, яка відповідає функціональній та інформаційній моделям системи.

Використовуючи метод конфігурування, запропонований Г.Щедровицьким [15, с.149] зробимо спробу розглянути функціональну модель державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності як підсистему політики національної безпеки, що передбачає певний набір парадигматичних систем (блоків) та реалізацію їх в синтагматиці [15, с.159].

Функціональна модель державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, як синтагматичне утворення можна умовно представити трьома парадигмальними блоками:

1. Рефлексивний блок – це система соціально-психологічних механізмів усвідомлення проблематики забезпечення суспільно-політичної стабільності, інформаційно-аналітичного механізму та механізму прийняття державно-управлінського рішення. Основу такої системи складає процес суб'єктивної детермінації активності індивіда щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності.

2. Організаційно-управлінський блок включає в себе механізми розвитку, механізм керування системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. Державні механізми розвитку системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності – це політико-правовий механізм, інститу-

ційний механізм, механізм структурно-функціональної оптимізації системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, кадровий механізм та механізм ресурсного забезпечення суспільно-політичної стабільності. Механізми керування системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності – це організаційно-правовий механізм, інституційний механізм, кадровий механізм та механізм ресурсного забезпечення суспільно-політичної стабільності.

3. Інструментальний блок – це державні механізми профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності (сили та засоби системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності).

При дослідженні проблем державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичної безпеки, не можна обмежуватися лише характеристикою цієї системи з огляду на те, що вона є в даний час. Важливе значення в дослідженні системи має розкриття її динаміки, визначення її перспективи, виявлення, які з її елементів життєздатні, а які безперспективні. Більш того, слід враховувати, що ця система є частиною більш складної системи – системи забезпечення національної безпеки, елементи якої впливають на складові частини розглянутої системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

Головною метою системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності є досягнення нею здатності утримувати всю сукупність загроз на відповідному передкритичному рівні, при якому загрозові чинники не здатні руйнівню впливати на суспільно-політичну стабільність. Тому для цієї системи важливим є здатність вчасно передбачати появу і фіксувати зміну інтенсивності джерел загроз суспільно-політичній стабільності і можливості їхньої нейтралізації. Саме функціональне призначення сприяє формуванню системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, як надзвичайно динамічної структури, що повинна зуміти нейтралізувати виникаючі загрози. Виходячи з цього, функціонування системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності здійснюється у виконанні двох головних завдань – профілактики і зустрічної протидії.

Розробку інформаційної моделі державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності доцільно здійснювати з позицій системного підходу. Вказана модель має містити нормативно-правову, ситуативну, концептуальну, математичну моделі та модель прийняття рішення [16, с.252-262].

Інформаційну модель структурно представимо як сукупність моделей, а саме:

1. Нормативно-правова модель: декларації, доктрини, стратегії, концепції, програми, на основі яких визначається державний лад, політичні та державні інститути, які задіяні в інтересах забезпечення національної безпеки, чинне законодавство, на основі якого формується та функціонує система профілактики та протидії загрозам суспільно-політичної стабільності.

2. Ситуативна модель: блок даних – організація достовірної, компактною і ваговою інформації; блок ситуації – оцінка достатності опису ситуації.

3. Концептуальна модель: блок цілі – формулювання цільової функції, блок вибору – вибір критерію оптимальності дій.

4. Модель прийняття державно-управлінських стратегічних та тактичних рішень у сфері забезпечення суспільно-політичної стабільності, у рамках якої визначаються пріоритетні напрями політики національної безпеки та завдання у цій сфері, форми реалізації функцій системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, а також пріоритети розвитку вказаної системи.

Розробку морфологічної моделі державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності доцільно здійснювати з позицій системного підходу як фундаментального у теорії державного управління [10-12].

Морфологічна модель державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності мусить бути побудований як відносно самостійна система, тобто необхідно визначити її структуру, встановити взаємозв'язок між елементами, проаналізувати їх функції та спроможність діяти цілеспрямовано зі своїми особливостями. Це дозволяє розробити її як результативний спосіб пізнання реальної дійсності і науково обгрунтованого впливу на процеси, які відбуваються в державі, що відповідає вимогам системного підходу.

На основі теоретико-методологічних засад визначення та функціонування механізмів державного управління, логіки формування взаємозв'язку ключових дефініцій державного управління національною безпекою, пропонуємо визначити основними складовими морфологічної моделі державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності окремі механізми, а саме: правовий, інституційний, організаційний, фінансовий та соціально-психологічний. В кінцевому підсумку ці механізми повинні забезпечити ефективне застосування технологій державного реагування на загрози суспільно-політичній стабільності [17].

Висновки. Враховуючи вищенаведені викладки підсумуємо:

1. Доведено, що передумовами суспільно-політичної стабільності є: стабільна економіка; рівновага між функціонуючими владними структурами; наявність у суспільстві хоча б елементарної злагоди, що досягається конструктивною інформаційною політикою та соціальним партнерством; стабільність центральної влади.

2. Визначено, що теоретичними засадами моделювання в державному управлінні системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності є інституціональна та системно-діяльнісна парадигми державного управління, а також парадигма управління «суб'єкт – полісуб'єктне середовище».

3. На основі модельного підходу розроблено функціональну, інформаційну та морфологічну моделі державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. Функціональну модель структурно представлено сукупністю рефлексивного, організаційно-управлінського, інструментального блоків; інформаційну модель – сукупністю нормативно-правової, ситуативної, концептуальної моделей та

моделі прийняття рішень; морфологічну модель – сукупністю правового, інституційного, організаційного, фінансового та соціально-психологічного механізмів.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається дослідження проблем проектування та конструювання системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

Література

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Руденко О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження суспільної стабільності в науці державного управління : автореф. дис. ... д-ра. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Руденко Ольга Мстиславівна. – Київ, 2011. – 39 с.
3. Валецький О.А. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія / О.А. Валецький. – Київ : НАДУ, 2007. – 316 с.
4. Шевченко М.М. Філософсько-методологічні засади державно-управлінської діяльності щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності / М.М. Шевченко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2017. – № 2 (10). – С. 103-111.
5. Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання : матеріали круглого столу (Київ, 19 лютого 2014 р.) / Нац. акад. держ. упр. – Київ : НАДУ, 2014. – 170 с.
6. Савранська Т.М. Методологія аналізу соціального партнерства як інституту системи забезпечення соціальної безпеки / Т.М. Савранська // Збірник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2015. – № 1. – С. 190-201.
7. Минаєв Т.А. Безопасность организации: учебник / Т.А. Минаев. – Киев : КНУП, 2009. – 440 с.
8. Безпека сталого розвитку України: побудова в умовах глобальних викликів : монографія / [В.О.Ананьїн, В.В.Торинський, О.О.Пучков та ін.]; за заг. ред. В.О.Ананьїна. – Київ : ІСЗІ ННПУ «КПІ», 2009. – 271 с.
9. Арон П. Демократия и тоталитаризм / П. Арон ; пер. с франц. Т.И. Семенова. – Москва : Шекст, 1993. – 303 с.
10. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія / В. Д. Бакуменко. – Київ : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.
11. Бакуменко В.Д. Методологія державного управління як галузі науки : наук. розробка / В.Д. Бакуменко, Ю.Л. Сурмін, А.О. Краснейчук. – Київ : НАДУ, 2010. – 32 с.
12. Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / [Т.Л. Ситник, В.І. Абрамов, М.М. Шевченко та ін.]; за ред. Т.Л. Ситника, В.І. Абрамова. – К.: МАЙСПЕП КНУП, 2012. – 536 с.
13. Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества: монография / Д. Норт, Д. Уоллис, Ф. Вайнгаст ; пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. – Москва : Изд. Ин-та Тайдара, 2011. – 480 с.
14. Афанасьев В.Т. Общество: системность, познание и управление / В.Т. Афанасьев. – Москва: Политиздат, 1981. – 432 с.
15. Щедровицкий Г.П. Методология и философия организационно-управленческой деятельности: основные понятия и принципы (курс лекций) / Из архива Г.П. Щедровицкого. ТП.5. ОРУ. (2). – Москва : Изд-во «Путь», 2003. – 288 с.

16. Матвієнко В.Я. Прогностика / В.Я. Матвієнко. – Київ : Українські пропілеї, 2000. – 484 с.

17. Шевченко М.М. Поняття «технологія державного реагування на загрози дестабілізації суспільно-політичної системи» та її складові / М.М. Шевченко // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. – 2016. – № 3-4 (11-12). – С. 82-95.

References

1. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiuu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 26 travnia 2015 roku № 287/2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

2. Rudenko O.M. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia suspilnoi stabilnosti v nautsi derzhavnoho upravlinnia : avtoref. dys. ... d-ra. nauk z derzh. upr. 25.00.01 / Rudenko Olesia Mstyslavivna. – Kyiv, 2011. – 39 s.

3. Valevskiy O.L. Derzhava i reformy v Ukraini: analiz derzhavnoi polityky v umovakh transformatsii suspilstva : monohrafiia / O.L. Valevskiy. – Kyiv : NADU, 2007. – 316 s.

4. Shevchenko M.M. Filozofsko-metodolohichni zasady derzhavno-upravlinskoï diialnosti slichodo zabezpechennia suspilno-politychnoi stabilnosti / M.M. Shevchenko // Problemy sotsialnoi roboty: filozofia, psykholohiia, sotsiolohiia. – 2017. – № 2 (10). – S. 103-111.

5. Derzhavne reahuvannia na zahrozy natsionalnym interesam Ukrainy: aktualni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia : materialy kruhloho stolu (Kyiv, 19 liutoho 2014 r.) / Nats. akad. derzh. upr. – Kyiv : NADU, 2014. – 170 s.

6. Savranska H.M. Metodolohiia analizu sotsialnoho partnerstva yak instytutu systemy zabezpechennia sotsialnoi bezpeky / H.M. Savranska // Zbirnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. – 2015. – № 1. – S. 190-201.

7. Mynaev H.A. Bezopasnost orhanyzatsyy: uchebnyk / H.A. Mynaev. – Kyev : KNT, 2009. – 440 s.

8. Bezpeka staloho rozvytku Ukrainy: pobudova v umovakh filobalnykh vyklykiv : monohrafiia / [V.O. Ananin, V.V. Horlynskyi, O.O. Puchkov ta in.]; za zah. red. V.O. Ananina. – Kyiv : ISZZI NTUU «KPI», 2009. – 271 s.

9. Aron R. Demokratyia y totalitaryzm / R. Aron ; per. s frants. H.Y. Semenova. – Moskva : Tekst, 1993. – 303 s.

10. Bakumenko V.D. Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: problemy teorii, metodolohii, praktyky: monohrafiia / V.D. Bakumenko. – Kyiv : Vyd-vo UADU, 2000. – 328 s.

11. Bakumenko V.D. Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia yak hialuzi nauky : nauk. rozrobka / V.D. Bakumenko, Yu.P. Surmin, A.O. Krasneichuk. – Kyiv : NADU, 2010. – 32 s.

12. Shliakhy udoskonalennia systemy derzhavnoho upravlinnia zabezpechenniam natsionalnoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia / [H.P. Sytnyk, V.I. Abramov, M.M. Shevchenko ta in.]; za red. H.P. Sytnyka, V.I. Abramova. – K.: MAISTER.KN'YH, 2012. – 536 s.

13. Nort D. Nasyhe y sotsyalnye poriadky. Kontseptualnye ramky dlia ynterpretatsyy pysmennoi ystoryi chelovechestva: monohrafiia / D. Nort, D. Vollys, B. Vainhast; per. s anhlf. D. Uzmanera, M. Markova, D. Raskova, A. Raskovoi. – Moskva : Yzd. In-ta Haidara, 2011. – 480 s.

14. Afanasev V.H. Obshchestvo: systemnost, poznanye y upravlenye / V.H. Afanasev. – Moskva: Polytyzdat, 1981. – 432 s.

15. Shchedrovyt'skyi H.P. Metodolohiia y fylosofyia orhanyzatsyonno-upravlencheskoï deiatelnosti: osnovnye poniatyia y pryntsyпы (kurs lektsyi) / Yz arkhiva H.P. Shchedrovyt'skoho. T.5. ORU. (2). – Moskva : Yzd-vo «Put», 2003. – 288 s.

16. Matviienko V.Ia. Prohnostyka / V.Ia. Matviienko. – Kyiv : Ukrain'ski propilei, 2000. – 484 s.

17. Shevchenko M.M. Poniattia «tekhnologiiia derzhavnoho reahuvannia na zahrozy dnestabilizatsii suspilno-politychnoi systemy» ta yii skladovi / M.M. Shevchenko // Naukovo-informatsiyni visnyk Akademii natsionalnoi bezpeky. – 2016. – № 3-4 (11-12). – S. 82-95.

Davydenko O.G.,

Postgraduate student of the Division of globalization, European integration and management of the national security of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, adviser@noc-ukr.org

Ukraine, Kyiv

MODELING IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE PROPHYLAXIS SYSTEM AND COUNTERACTION OF THE THREATS OF SOCIAL AND POLITICAL STABILITY

The purpose of the article is to determine the theoretical principles of the modeling in the public administrative of the prevention system and counteraction the threats of the social and political stability. On the basis of the model approach are developed the functional, the informational and the morphological models of the public administration the management this system. The functional model is structurally represented by a set of reflexive, organizational and managerial, instrumental blocks; the information model – a set of normative-legal, situational, conceptual models and decision-making models; the morphological model – a set of legal, institutional, organizational, financial and socio-psychological mechanisms.

Key words: model, types of models, modeling in the public administration, model of the public administration of the system of prevention and counteraction of threats to socio-political stability, stability, national security.

УДК 364.075.2

Дубич К.В.,*д. держ. упр., професор кафедри публічного управління та адміністрування
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України соціальної політики, kdubych@ukr.net**Україна, м. Київ***Данилюк К.В.,***к. держ. упр., ст. викладач кафедри освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного університету, konofr@ukr.net**Україна, м. Рівне*

УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті проаналізовані сучасні тенденції управління закладами вищої освіти в Німеччині, Польщі та Україні. Дослідженням з'ясовано, що на даний період як в Україні, Польщі так і в Німеччині тривають реформи, спрямовані на оновлення системи вищої освіти та організації навчання у закладах вищої освіти (ЗВО), які акцентують увагу на розвитку здібностей і задатків майбутніх фахівців, виявленні обдарованих студентів, диференціації їх навчання, мобільності обдарованих студентів у межах ЗВО, своєї країни та європейського освітнього простору. Визначено, що в Німеччині та Польщі сформувалася система вищої освіти, яка охоплює ЗВО державної форми власності. З'ясовано, що загальною тенденцією показнику сучасного рівня розвитку систем освіти у Німеччині, Польщі та України виступає ускладнення механізму фінансування, зближення, набуття спільних рис між державним і приватним секторами, все більшим стає розширення різних джерел фінансування на кожному рівні освіти. Досліджено, що одна з найбільш значущих відмінностей поточного стану системи освіти України від досліджуваних європейських держав полягає у значно нижчих абсолютних показниках фінансування цієї галузі, так в Україні частка витрат на освіту (у відносному вимірі зведеного освітнього бюджету України до показника валового внутрішнього продукту – ВВП) становить 6-8 %, що за світовими мірками є високим показником, водночас абсолютні обсяги ВВП України є значно нижчими, ніж відповідні показники європейських країн з врахуванням показників кількості наявного населення. Проаналізовано, що через негативні демографічні тенденції число студентів за останні двадцять років в Україні знизилося майже вдвічі, а штат викладачів залишився приблизно таким же, така ситуація свідчить про неефективне використання коштів, які витрачаються на утримання надлишкового штату та надлишкових площ.

***Ключові слова:** заклади вищої освіти, управління, фінансування, бюджет штат викладачів, студенти, рівень освіти, Польща, Німеччина, Україна.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Управління закладами вищої освіти в кожній країні мають свої особливості, зумовлених, з одного боку, ендегенними (внутрішніми) чинниками, а саме її історичним спадком, політичним і соціально-культурним середовищем, рівнями економічного розвитку, демократизації тощо. З іншого боку, ці особливості детерміновані впливом екзогенних (зовнішніх) чинників, зокрема інтенсифікація процесів глобалізації, які в реаліях сьогодення відбуваються майже у всіх сферах суспільного життя, поглиблення зв'язків між націями і державами завдяки процесам інтернаціоналізації та інтеграції, відкритості економік, збільшення міграційних потоків населення тощо.

Особливий інтерес для нас представляє аналіз міжнародних тенденцій в управлінні закладами вищої освіти. Вивчення кращих практик, невдач і досягнень зарубіжних країн в управлінні вищою освітою дає змогу, з одного боку, зрозуміти їх природу, сутність, закономірності, причини, особливості тощо. З іншого боку, аналіз результатів генези та сучасного стану системи управління якістю вищої освіти ЗВО України уможливило зіставити, порівняти рівні розвитку

вітчизняної системи в розрізі інших країн світу, тобто в міжнародному контексті. Аналіз зарубіжного досвіду дає також змогу виявити слабкі сторони та переваги, перспективні напрями розвитку вітчизняної системи управління закладами вищої освіти з урахуванням як позитивних, так і негативних напрацювань, впливу певних суспільних явищ та на цій основі обґрунтовано вибрати найбільш прийнятні його елементи для запровадження на теренах нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Джерельною базою написання цієї статті стала низка наукових праць, публікацій вітчизняних вчених і дослідників, які через призму різних галузей науки в тій чи іншій мірі досліджували аспекти управління та діяльності закладів вищої освіти та надання освітніх послуг населенню. Термінологія дослідження, концептуальні засади та теоретичні проблеми розвитку закладів вищої освіти розрізі державно-управлінської та педагогічної науки вивчалися авторами в енциклопедичних виданнях з державного управління та педагогіки.

Економічну природу та особливості розвитку освітнього потенціалу України досліджував І. Каленюк [3], фінансування вищої освіти України за рахунок позабюджетних коштів А. Куліков [4], сучасні тенден-

ції вищої освіти в Німеччині, Польщі та Україні Т. Настич [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Сучасний етап розвитку України як незалежної та соціальної держави відбувається в умовах суспільно-політичної та економічної кризи, що спонукає органи державного управління до пошуку шляхів оптимізації соціальних видатків на освіту, осучаснення та підвищення якості вищої освіти. В умовах недореформування галузі освіти, існування системних деформацій які впливають на життєвий рівень населення країни, поглиблюється його поляризація, зростає нерівність у доступі до освітніх послуг, невдоволення рівнем освітнього забезпечення. Саме ці чинники зумовили аналізувати сучасні тенденції управління закладами вищої освіти Німеччини, Польщі та України з метою імплементації кращого міжнародного досвіду в систему вітчизняної вищої освіти.

Мета статті дослідити сучасні тенденції управління закладами вищої освіти Німеччині, Польщі та Україні та здійснити порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті інтеграційних процесів у європейській освітній простір, в які впродовж останніх років активно включилася Україна, важливого значення набуває аналіз сучасного зарубіжного досвіду управління закладами вищої освіти, охарактеризування сучасних тенденцій в цій сфері. Постає питання якою мірою корелюються окремі показники, які характеризують розвиток систем вищої освіти України порівняно з іншими країнами ЄС. На думку авторів, до країн ЄС, схожих до України за розмірами території, устрою історичною минувшиною та іншими параметрами можна віднести Польщу та Німеччину. Досвід цих країн видається актуальним і корисним для України, оскільки ці країни реформували певною мірою національні системи вищої освіти та мають певні здобутки і напрацювання в цій галузі. Результати здійсненого порівняльного аналізу систем управління закладами вищої освіти в Німеччині, Польщі та Україні дадуть змогу краще зрозуміти ступінь схожості та відмінності в освітніх тенденціях і моделях досліджуваних країн за своїми структурними характеристиками, статистичними даними, показниками залучення та використання ресурсів тощо.

Як зазначалося вище, якість вищої освіти є на сьогодні ключовим фактором у ринковій конкуренції. Світовий досвід переконливо доводить, що в сучасних реаліях суспільного розвитку більш конкурентоспроможними на ринку є не ті країни, в яких є більше в наявності обсягів природних ресурсів та корисних копалин, до яких належить і Україна, а ті, що активно фінансують освіту, науку, тобто інвестують в людський капітал та створюють для його розвитку, примноження всі необхідні умови.

З огляду на викладене вище дослідження доречно розпочати з досить важливого та злободенного для України питання управління закладами вищої освіти – фінансування галузі. Як свідчать практика та результати досліджень [4, с.195-200] в Україні на сьогодні відсутні реальні механізми забезпечення фінансування вищої

освіти з бюджетних фондів та існує істотна обмеженість в отриманні фінансових ресурсів ЗВО для їх розвитку. Фінансове забезпечення освітньої діяльності ЗВО є і однією з найгостріших проблем економіки України. Причинами цього є зокрема: обмеженими обсягами ресурсів для фінансування вищої освіти з бюджетів усіх рівнів; високою вартістю, неможливістю залучення кредитних ресурсів; нерегулярністю та недостатніми обсягами державного цільового фінансування державних ЗВО; низькою платоспроможністю населення, що спричиняє підвищений попит на освітні послуги, надані за рахунок державного фінансування, та недостатній рівень оплати цих послуг у разі навчання на комерційних засадах; недостатнім використанням ЗВО можливостей надання додаткових послуг як джерела формування їх фінансових ресурсів.

Відносини між витратами на вищу освіту, та ефективності економіки важко оцінити кількісно, що більше розкривається лише з деякою затримкою, немає ніяких сумнівів в тому, що ресурси, що виділяються на вищу освіту можуть бути відмінною інвестицією. Про існування проблеми фінансування освіти в Україні зазначає І. Каленюк [3], який стверджує, що «... в держави постійно не вистачає коштів не тільки на розвиток системи освіти, її інфраструктури, але й на забезпечення функціонування ЗВО. Особливий характер освіти як суспільного блага змішаного типу зумовлює і відповідну складність цієї системи. Надзвичайно вагоме значення освіти для суспільства є основою того, що її фінансування забезпечує держава» [1;2].

Німеччина та Польща пропонує широкі можливості для навчання та проведення досліджень. Німецькі ЗВО мають добру репутацію в світі, а також забезпечені сучасним обладнанням, пропонують студентам оптимальні умови для успішного навчання. Правовий статус ЗВО в цих країнах, як і в більшості інших країнах ЄС, регулюється законодавчим актом «Про вищу освіту». Існує три різні типи закладів вищої освіти: університети, академії (школи) мистецтв та вищі школи. Вступ до університетів і вищих шкіл є в основному безкоштовним, і перевага при вступі надається тим, хто успішно закінчив навчання у закладах середньої освіти. Вступних іспитів немає, за винятком академій мистецтв і музичних академій.

Приступаючи на здійснення аналізу статистичних даних України та досліджуваних держав Європи (Польщі та Німеччини), необхідно відразу відмітити, що на даний час, Україна, як правило, не бере участі у визнаних міжнародних освітніх порівняннях, а доступна вітчизняна освітня статистика не розкриває всіх аспектів функціонування системи управління ЗВО, а тому, не підлягає повноцінному аналізу. Зважаючи на зазначене, слід реалістично підходити до результатів аналізу статистичних даних, посилаючись на необхідність більш ґрунтовного вивчення досвіду використання освітніх індикаторів у міжнародних порівняннях освітніх систем та можливостей застосування їх в освітній статистиці в Україні.

Одна з найбільш значущих відмінностей поточного стану системи освіти України від досліджуваних європейських держав полягає у значно нижчих

абсолютних показників фінансування цієї галузі. В Україні частка витрат на освіту (у відносному вимірі зведеного освітнього бюджету України до показника валового внутрішнього продукту – ВВП) становить 6–8 %, що за світовими мірками є високим показником. Водночас абсолютні обсяги ВВП України є значно нижчими, ніж відповідні показники європейських країн з врахуванням показників кількості наявного населення. Наприклад, від Польщі – приблизно в 2 рази, від Іспанії, яка має фактично однакову з Україною кількість населення, – у 4 рази. Для порівняння: станом на початок 2017 р., у країнах, схожих за розмірами території та чисельністю населення (різниця не перевищує 1,5 рази), але в десятки разів випереджаючих Україну за обсягами ВВП, ЗВО у декілька разів менше. Так Велика Британія – при населенні 59,6 млн.чол. має 142 ЗВО, Італія – з населенням 59,5 млн.чол. 58 ЗВО, Іспанія – 46,1 млн.чол. 60 ЗВО, Франція – при населенні 63,5 млн.чол. 89 ЗВО, Польща – 38,5 млн.чол. – 132 ЗВО, Україна – 45,6 млн.чол. – 334 ЗВО у Німеччині проживає 82 млн.чол. ЗВО близько 428. Кількість ЗВО в Україні перевершує кількість вузів у Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Голландії і Польщі разом взятих. При цьому в Україні мешкає майже – 46,0 млн. осіб, а в цих країнах майже 250 млн. Тому сьогодні потрібно оптимізувати й упорядкувати мережу ЗВО. Ці перетворення з кількості в якість мають здійснюватися поступово, в врахуванням реалій співвідношення ринку освітніх послуг і ринку праці [8].

Система вищої освіти в Польщі і Німеччині динамічно на сьогодні розвивається: більшість ЗВО в Німеччині є державними, а в Польщі – приватними.

Впродовж останніх 10 років частка приватних ЗВО в Польщі помітно зросла, хоча зачасти вони не мають належної матеріально-технічної бази та відповідної інфраструктури. Студенти приватних ЗВО використовують ресурси державних ЗВО без юридично укладеної угоди та без фінансової компенсації. Витрати на таку непрямую державну підтримку студентів недержавних ЗВО тягарем лягає на державні ЗВО.

Рівні якості освіти як у державних, так і у визнаних державою приватних ЗВО є високими. Навчання у державних ЗВО є безкоштовним (крім плати за гуртожиток, користування спортивними спорудами та ін.). Цікавими видаються порівняння окремих показників розвитку системи ЗВО у досліджуваних країнах, які подано на (див. Таблиця 1) та на підставі яких можна зробити наступні висновки:

частка ВВП, яка витрачається на освіту у країнах коливається від 3 до 5,9%, а відносний показник України складає 6% і відповідає загальноосвітній тенденції;

за показниками загальнодержавних витрат на освіту є певні відмінності між країнами – за відсотками вони відповідають середньоосвітньому значенню, а в абсолютному виміру відрізняються, оскільки ВВП з розрахунком на одну особу в розвинених європейських країнах – значно більший;

суттєво відрізняються показники витрат з розрахунку на одного студента – в Україні такі витрати складають тільки 4 250 дол. США, а в розвинутих країнах коливаються від 9 до 30 тис. дол. США;

показник кількості ЗВО в Україні з урахуванням чисельності населення є надмірно високим.

Таблиця 1

Окремі показники, які характеризують стан розвитку закладів вищої освіти в Польщі, Німеччині та Україні [5, с.159]

Країни	Роки	Показники					
		Державні витрати на вищу освіту, у % до ВВП	Загальні витрати на освіту, у % до ВВП	Чисельність студентів на 10 тис. населення, осіб	Чисельність студентів ЗВО / Академії мистецтв, тис. осіб	Кількість ЗВО / Академії мистецтв (культурно-мистецькі заклади)	Загальна чисельність населення, млн. осіб
Польща	2009	1,1	1,5	498	1900,0/16,1	461/21	38,153
	2010	1,0	1,5	478	1841,2/16,4	460/22	38,517
	2011	1,0	1,3	458	1764,1/17,0	460/23	38,526
	2012	1,2	1,3	435	1676,9/17,1	453/23	38,538
	2013	–	–	402	1549,9/17,1	438/23	38,533
	2014	–	–	382	1469,4/17,3	434/23	38,496
Німеччина	2009	1,1	1,3	259	2121,2/32,2	409/51	81,902
	2010	–	–	271	2217,6/32,9	415/51	81,777
	2011	1,1	1,3	291	2381,0/33,6	421/52	81,798
	2012	1,2	1,2	305	2499,4/34,7	428/52	81,932
	2013	–	–	325	2616,9/35,2	423/53	80,524
	2014	–	–	334	2698,9/35,3	427/52	80,780
Україна	2009	2,3	6,8	488	2245,2/21,2	350/11	46,143
	2010	2,3	6,6	465	2129,8/21,3	349/11	45,963
	2011	2,0	6,4	428	1954,8/22,2	345/11	45,779
	2012	2,0	6,0	401	1824,9/20,7	334/11	45,634
	2013	2,1	5,9	380	1723,7/22,8	325/11	45,553
	2014	1,8	5,4	335	1438,0/18,0	277/9	42,760

Аналіз статистичних даних (див. Таблиця 1) свідчить, що в Німеччині за досліджуваний період кількість ЗВО збільшилася на 18 одиниць. В загальній кількості – 52 одиниці (ЗВО та Академії мистецтв (школи мистецтв)). Контингент студентів з 2009/2010 н.р. збільшився з 2121,2 тис. осіб, з яких університети 1416,4 тис. осіб (66,8%), вищі школи прикладних наук 672,6 тис. осіб (31,7%) і Академії (школи мистецтв) 32,2 тис. осіб (1,5%), а в 2014/2015 н.р. до 2698,9 тис. осіб, з яких університети 1733,1 тис. (64,2%), вищі школи прикладних наук 930,5 тис. осіб (34,5%) і Академії (школи мистецтв) 35,3 тис. осіб (1,3%), контингент збільшено в 1,3 рази. Найбільшу питому вагу становлять студенти, які навчаються в університетах – їх частка складає майже 60%, що свідчить про привабливість таких ЗВО. Найменша частка припала на Академії мистецтв 12,2 %. Питома вага чисельності студентів, які навчаються у школах мистецтв залишається майже незмінною (1,5%). Контингент збільшився на 3,1 тис. осіб [5, с.160].

Разом з тим, необхідно прийняти до уваги те, що Німеччина є значним експортером освітніх послуг і щорічно збільшує чисельність студентів за рахунок залучення великої кількості іноземних студентів. В основному це пов'язано з розвинутою системою професійної освіти, а також навчатися в Німеччині для іноземних студентів є привабливо. Частка іноземних студентів зростає до 16%. Великобританія посідає перше місце у світі за кількістю іноземних студентів (далі – США, Франція та Німеччина).

Новітньою тенденцією прогресивних змін на ринку освітніх послуг в Польщі є поява приватних ЗВО. Так, в післяреформений період було відкрито більше 300 навчальних закладів, що суттєво перевищили кількість державних. Характерною особливістю є те, що ці заклади чи їх філії відкривались в невеликих містечках, де традиційно не існували ЗВО. Тобто, освітній ринок існував в умовах конкурентного середовища, в якому велась жорстка боротьба за клієнта, адже за ним «ходять гроші».

Як можна бачити на Таблиця 1, кількість ЗВО в Польщі зменшилася порівняно (2009/2014 роки з 461 до 434 ЗВО) у 1,1 рази, державних 132 з них вищих шкіл мистецтв 23, а приватних з 330 до 302 з них вищих шкіл мистецтв – 4. У 2009/2010 н.р. в ЗВО навчалось 1900,0 тис. осіб, у тому числі школи мистецтв 16,1 тис. осіб, з яких 1266,9 (66,7%) у державних університетах і 633,1 (33,3%) – в приватних. Одним із досягнень проведених у Польщі в останні два десятиліття реформ розглядається збільшення в країні кількості студентів у 5 разів (з 403,0 тис. осіб 1990/91 н.р. до 2005/2006 – 1953,8 тис. осіб) і досягнення рекордного показника. З 2006/2007 н.р. кількість студентів зменшилася на 20,7%. Ця ситуація на ринку освітніх послуг вже наглядно видна у 2014/2015 н.р. в порівнянні до 2013/2014 н.р. на 6 % (1549,9 тис. осіб до 1469,4 тис. осіб). 23 школи мистецтв контингент студентів становив 17,3 тис. осіб з яких: 19 державних – 16,3 тис. осіб і 4 приватних – 1,0 тис. осіб. На денній формі навчаються 13,7 тис. осіб, а на заочній – 3,4 тис. осіб, контингент студентів збільшився за досліджуваний період на 1,0 тис. осіб. Найбільше зараховано на перший курс до шкіл мистецтв у 2012/2013 н.р. 3,6 тис. осіб збільшено на 3,2% порівняно

з академічним 2011/2012 роком в тому числі 2,4 тис. жінки. А випуск у 2012/2013 н.р. склав 4,5 тис. осіб, що свідчить про те, що з різних причин минулих років (академічна відпустка по хворобі та інше) студенти вчасно не були випущені з Академії (шкіл) мистецтв.

Витрати на одного студента залишилися низькими у 3–4 рази нижче, ніж у провідних країнах Європи в 2005 році становили \$5593, а в 2011 році – \$9659. Порівнюючи деякі країни можна сказати, що найбільші витрати на 1 студента у 2012 році складають: США – 26562 дол. США, Німеччина – 17157 дол. США, Австралія – 16859 дол. США, Бельгія – 15503 дол. США, Франція – 15281 дол. США, Польща – 9799 дол. США і країни ОЕСР в середньому – 10220 дол. США. У країнах ОЕСР з 2005 по 2012 рік видатки на одного студента зросли на 16,3% [5, с.161].

Загальне збільшення витрат на освіту в Україні, що спостерігалось впродовж останніх років, призвело до суттєвого збільшення загальних витрат (на одного студента), які складали у: 2007 р. – 5793,6 грн. на рік (або 1 147,2 дол. США за обмінним курсом); 2008 р. – 7 833,6 грн. (1 486,5 дол.); 2009 р. – 8 893,1 грн. (1 141,6 дол.); 2010 р. – 10 758,6 грн. (1 355,0 дол.); у 2011 р. – 11 705,6 грн. (1 468,7 дол.); 2012 р. – 13 512,8 грн. (1 691,2 дол.).

Зростає дисбаланс у кількості студентів в даних країнах у розрахунку на 10 тис. населення. Така невідповідність зумовлює нераціональне використання фахівців з вищою освітою. Якщо в Україні у 2000 р. ця цифра складала 285, 2008 р. – 512, то у 2014 р. – 335 чол.

Перш ніж перейти до проблем кадрового забезпечення, слід коротко охарактеризувати ЗВО в Україні. В 2009/2010 н.р. працювало 350 ЗВО, в яких навчалися 2245,2 тис. студентів. Характерно, що останні 5 років спостерігається зменшення таких показників, як кількість ЗВО та контингент студентів. Порівняно з 2009/2013 роки кількість державних ЗВО зменшилась з 242 до 229 з них підготовку фахівців з вищою освітою галузі культури та мистецтв здійснюють 11 ЗВО III–IV рівнів акредитації, приватної форми власності – з 108 до 96, а чисельність студентів майже в 1,3 рази (2245,2 тис. до 1723,7 тис.) з них понад 1 млн. навчаються за кошти державного бюджету, контингент мистецьких закладів становить 21–23 тис. студентів, з яких на державній формі навчання 13,0 тис. студентів, контрактній 10,0 тис. Найбільша кількість осіб була прийнята до ЗВО III–IV рівнів акредитації у 2006/07 році – 507,7 тис. осіб. Демографічні тенденції позначилися на зменшенні чисельності прийому у наступних 2007/08 та 2008/09 роках – 491,2 та 425,2 тис. осіб відповідно. У 2008/09 н.р., вперше кількість прийнятих на навчання осіб є меншою за кількість випускників, яка склала 505,2 тис. осіб.

Такий стан не може не турбувати суспільство в цілому, оскільки він не забариться негативно позначитися на економіці, соціальних процесах, які відбуваються в Україні через зниження професійно-кваліфікаційного рівня працівників різних галузей реальної економіки.

Слід зазначити, що за таким загальноновизнаним у світі показником, як співвідношення кількості студентів до кількості викладачів, система освіти в Україні одна з найменш ефективних у світі.

Наприклад, у ЗВО Франції в середньому 19, у Великобританії – 18,6, у Німеччині – 18, у Нідерландах – 15,8, навіть у нових членів ЄС – Польщі й Словаччини – вже 16–17, у Болгарії – 14, у – США близько 15. При цьому, цей показник в Україні має негативну динаміку (2009 рік – 9,5 студентів, 2010 рік – 9,4, 2011 рік – вже 9,3).

Аналізуючи дані, можна виділити кілька характерних тенденцій в чисельності та структурі академічного персоналу. Прогресуючою проблемою польської вищої освіти є недостатня кількість висококваліфікованих викладацьких кадрів – докторів наук та професорів. Якщо кількість студентів за останні 10 років збільшилася в 5 раз, то кількість викладацького складу з вченими ступенями – лише на 21%. Тоді як в 1990/1991 на одного викладача було 6 студентів в 2006/2007 було вже 19 осіб, а 2013/2014 – 16, в тому числі вищі школи мистецтв 4,4 студентів. У недержавному секторі ця проблема вирішується, в основному, за рахунок докторів наук та професорів державних ЗВО, які працюють за сумісництвом [5, с.162].

Насправді ж навіть кількість викладачів скоротилась, бо ці статистичні дані стосуються постійних штатних посад, а не осіб, які їх займають. Вважається, що від 30 до 50 % викладачів працюють щонайменше в двох навчальних закладах, зазвичай у державному та приватному. У результаті кількість студентів з розрахунку на одного викладача значно збільшилася, що не може не позначитись на якості навчання.

Крім того, слід враховувати, що саме доценти та кандидати наук складають основну частину викладачів ЗВО з вченими званнями та науковими ступенями. Так, доцентів у ЗВО III-IV рівнів акредитації України працює в 3,6 рази більше, ніж професорів, а чисельність кандидатів наук перевищує кількість докторів наук у 5,0 разів. В 2000/2001 н. р. у ЗВО III-IV рівнів акредитації забезпечували близько 80 тис. штатних викладачів, з яких 6,9 тис. докторів та 39 тис. кандидатів наук; 6,7 тис. осіб мали вчене звання професора, 28,9 тис. – доцента. На умовах часткової зайнятості у цих закладах працювали додатково 12,8 тис. штатних викладачів і 16,6 тис. викладачів, які не входять до штатного складу цих закладів, а працюють в різних освітніх, наукових та інших організаціях. Серед викладацького складу у 2012/13 н.р. налічується 13,8 тис. докторів наук, що становить 8,7 % викладацького складу та 67,7 кандидатів наук (42,6 %). Отже, частка докторів наук та кандидатів наук у загальній чисельності викладацького складу за 2011/12 н. р. збільшилась на 1% збільшується чисельність серед професорсько-викладацького складу У ЗВО. У 2013/14 н. р. в порівнянні 2012/13 н. р. викладацький склад збільшився на 3–5%.

Аналіз статистики в розрізі досліджуваних країн дає можливість побачити нерівномірність якісного складу професорсько-викладацького персоналу. Найвищим рівнем кваліфікації у 2012/2013 н. р. характеризується основний персонал у ЗВО в Польщі який складає: професори – 24,2%, доценти – 1,2% відповідно в Україні професори – 8,7%, а доценти – 42,6%.

Через негативні демографічні тенденції число студентів за останні двадцять років в Україні знизилось

майже вдвічі, а штат викладачів залишився приблизно таким же. Така ситуація свідчить про неефективне використання коштів, які витрачаються на утримання надлишкового штату та надлишкових площ замість того, щоб бути витраченими, наприклад, на збільшення зарплат викладачам із одночасним скороченням їх штату.

Підсумовуючи викладене можна сказати, що система вищої освіти Німеччини та Польщі має специфіку системи та її цінностей. Система вищої освіти Німеччини викликає до себе інтерес через свою відносно високу частку населення польських емігрантів. Що стосується Польщі, то ця країна привертає до себе увагу через сучасну освіту, високі рівні якості пропонованого навчання.

У польській системі вищої освіти важливу роль відіграє фінансування. Загальновідомо, що економічно розвинені країни не економлять на освіті. Вони щорічно кардинально збільшують витрати на освіту з державного бюджету, забезпечуючи таким чином свій майбутній розвиток.

Загальною тенденцією показнику сучасного рівня розвитку систем освіти у країнах світу виступає ускладнення механізму фінансування, зближення, набуття спільних рис між державним і приватним секторами, все більшим стає розширення різних джерел фінансування на кожному рівні освіти. Ускладнення механізму фінансування відбувається не тільки внаслідок послідовної диверсифікації джерел, а й у напрямі розгалуження процесів виділення фінансових коштів, розпорядження ними та використання.

Обсяги державного фінансування освіти в Німеччині зросли. Причому тенденція до збільшення витрат на освіту і наукові дослідження спостерігається в країні з 2013 року. Близько 30% студентів одержують матеріальну допомогу із федерального бюджету або бюджету земель. Розмір допомоги залежить від матеріального становища студента і місця його проживання, а найобдарованіші студенти одержують стипендії із різних фондів.

У Польщі система фінансування вищої освіти є більш гнучкою, базується на засадах використання різних фінансових джерел та забезпечення достатньої фінансової автономії як недержавних (непублічних), так і державних (публічних) ЗВО. В Польщі існують соціальні стипендії та мотиваційні стипендії для успішних й талановитих студентів. Крім того, є, хоч і не дуже велика, фінансова підтримка ЗВО, як державних, так і недержавних, з боку місцевих бюджетів та інших публічних фондів.

Державні видатки бюджету на вищу освіту включають витрати на:

- 76 % освітня діяльність;
- 11,6 % допомога студентам (соціальні та наукові, субсидії на проживання та харчування, гранти);
- 4,5 % допоміжні підрозділи вищої освіти;
- інші заходи.

Незважаючи на зростання номінальних видатків з державного бюджету для всієї вищої школи (2009-2014 збільшення 2,7 млрд.злотих), частка витрат у ВВП знижується протягом останніх 6 років (до 0,17%). Це призводить до реального зниження фінансування у вищій освіті у зв'язку з витратами на всю економіку. Аналіз

даних дає змогу зробити висновок про те, що рівень фінансування вищої освіти в Польщі за досліджуваній період по відношенню до ВВП збільшився, але не перевищує 1%. Це демонструє позитивну тенденцію, проте, у порівнянні з розвинутими країнами Європи обсяги фінансування вищої освіти недостатні.

В Україні дотепер домінує державне фінансування освіти. Внаслідок останніх фінансово-економічних криз загальний обсяг видатків зведеного бюджету знизився, а видатки на освіту та вищу освіту зросли. Це свідчить про намагання Уряду України здійснювати належне фінансування освітянської діяльності відповідно до взятих зобов'язань, на пріоритетних принципах.

Таким чином, освіта стає все більш фінансово вагомим галуззю не лише із огляду на видатки, але й суспільно рентабельною – статистичні дані свідчать, що вартість освіти у ЗВО, закінчення яких дає певну гарантію працевлаштування за отриманою спеціальністю, зростає залежно від тієї чи іншої країни у кілька разів швидше, ніж середній показник інфляції.

Результати дослідження сучасній тенденції управління закладами вищої освіти в Німеччині, Польщі та Україні дають змогу зробити такі висновки:

1. На даний період як в Україні, Польщі так і в Німеччині тривають реформи, спрямовані на оновлення системи вищої освіти та організації навчання у ЗВО, які акцентують увагу на розвитку здібностей і задатків майбутніх фахівців, виявленні обдарованих студентів, диференціації їх навчання, акцент робиться на його прискорений темп, мобільність обдарованих студентів у межах ЗВО, своєї країни та європейського освітнього простору.

2. Визначено, що в Німеччині та Польщі сформувалася система вищої освіти, яка охоплює ЗВО державної форми власності, а також діяльність яких спрямована на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів у відповідності до потреб економіки країни.

3. З'ясовано, що загальною тенденцією показнику сучасного рівня розвитку систем освіти у Німеччині, Польщі та України виступає ускладнення механізму фінансування, зближення, набуття спільних рис між державним і приватним секторами, все більшим стає розширення різних джерел фінансування на кожному рівні освіти.

4. Досліджено, що одна з найбільш значущих відмінностей поточного стану системи освіти України від досліджуваних європейських держав полягає у значно нижчих абсолютних показниках фінансування цієї галузі, так в Україні частка витрат на освіту (у відносному вимірі зведеного освітнього бюджету України до показника валового внутрішнього продукту – ВВП) становить 6–8 %, що за світовими мірками є високим показником, водночас абсолютні обсяги ВВП України є значно нижчими, ніж відповідні показники європейських країн з врахуванням показників кількості наявного населення, від Польщі – приблизно в 2 рази, від Іспанії, яка має фактично однакову з Україною кількість населення, – у 4 рази.

5. Проаналізовано, що через негативні демографічні

тенденції число студентів за останні двадцять років в Україні знизилася майже вдвічі, а штат викладачів залишився приблизно таким же, така ситуація свідчить про неефективне використання коштів, які витрачаються на утримання надлишкового штату та надлишкових площ замість того, щоб бути витраченими на збільшення зарплат викладачам із одночасним скороченням їх штату тощо.

Література

1. Багатомовний електронний словник АБВУГЛІНГґО х6 / Програмне забезпечення (носій – CD / DVD). – К.: ППОВ «АБІ Україна», 2016.
2. Болотов В.А. Система оценки качества российского образования / В.А. Болотов, Н.Ф. Ефремова // Педагогика. – 2006. – № 1. – С. 22-31.
3. Калініна О.Г. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук; [спец.] 13.00.06 / О.Г. Калініна; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. П. Шевченка». – Старобільськ, 2015. – 21 с.
4. Куліков А.І. Фінансування вищої освіти України за рахунок позабюджетних коштів / А.І. Куліков // Держава та регіони. – Запоріжжя, 2012. – С. 195-200. – Режим доступу до журн.: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2012/4_2012/38.pdf
5. Настич П.П. Сучасні тенденції вищої освіти в Німеччині, Польщі та Україні / П.П. Настич // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Вип. 2 (3). – С. 156-165.
6. Про освіту: [Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII] // Офіц. вісн. України. – 2017. – 6 жов. (№ 78). – С. 7. – Ст. 2392.
7. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: [Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2015 р. № 244] // Офіц. вісн. України. – 2015. – 15 трав. (№ 36). – С. 23. – Ст. 1070.
8. Україна – не Європа: [Електронний ресурс] // Освіта України: веб-сайт. – 2018. – Режим доступу: http://ukrosvita.at.ua/publ/kolichestvo_vuzov_v_ukraine_prevyshaet_kolichestvo_vuzov_vo_francii_germanii_italii_belgii_gollandii_i_polshe_vmeste_vzjaty_kfi/1-1-0-168.

References

1. Multilingual electronic dictionary (2016), "АБВУГЛІНГґО х6 Software", (CD, DVD media), LLC "ABI Ukraine".
2. Bolotov V.A. (2006), "The quality assessment system of Russian education", *Pedagogy* № 1, p. 22-31.
3. Kalinina O.G. (2015), "System of quality management of education in higher educational institutions of the USA", state shut up "Lugan. nats Un-t them. T. Shevchenko. Starobilsk, p. 21.
4. Kulikov A.I. (2012), "Financing of higher education of Ukraine at the expense of extrabudgetary funds", p.195-200., access to the journal: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2012/4_2012/38.pdf
5. Nastich T.P. (2015), "Modern Tendencies of Higher Education in Germany, Poland and Ukraine", *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, p. 156-165.
6. The Law of Ukraine of 5 September (2017), "On Education" № 2145 Officer. *Visn Of Ukraine*. p. 7. Art. 2392.
7. Postate of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "About the formation of the National Agency for the Quality Assurance of Higher Education" № 244 Officer. *Visn Of Ukraine*, p. 23. Art. 1070.
8. Education of Ukraine (2018), "Ukraine not Europe", website, access mode: http://ukrosvita.at.ua/publ/kolichestvo_vuzov_v_ukraine_prevyshaet_kolichestvo_vuzov_vo_francii_germanii_italii_belgii_gollandii_i_polshe_vmeste_vzjaty_kfi/1-1-0-168.

Dubych K.V.,

*Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Department of Public Administration and Administration of the Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine for Social Policy, kdubych@ukr.net
Ukraine, Kyiv*

Danyluk K.V.,

*Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Lecturer of the Department of Educational Management and Social Work of Rivne State Humanitarian University, konofr@ukr.net
Ukraine, Rivne*

**MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN GERMANY, POLAND AND UKRAINE:
CONTEMPORARY TRENDS**

The article analyzes the current trends in the management of institutions of higher education in Germany, Poland and Ukraine. The research revealed that in the current period, both in Ukraine, Poland and in Germany, ongoing reforms aimed at updating the system of higher education and organizing training in higher education institutions (ZVO), which emphasize the development of skills and capacities of future specialists, identified gifted students, the differentiation of their learning, the mobility of gifted students within the scope of the ZVO, their country and the European educational space. It has been determined that a higher education system has been formed in Germany and Poland, which covers state ownership. It is revealed that the general tendency of the indicator of the current level of development of education systems in Germany, Poland and Ukraine is the complexity of the mechanism of financing, convergence, the acquisition of common features between the public and private sectors, and the expansion of various sources of funding at each level of education is becoming increasingly important. It was investigated that one of the most significant differences between the current state of the education system of Ukraine and the investigated European states lies in much lower absolute funding rates for this sector, in Ukraine, the share of education expenditure (in the relative size of the consolidated educational budget of Ukraine to the gross domestic product indicator – GDP) is 6-8%, which is a high indicator according to world standards, while the absolute volumes of GDP of Ukraine are much lower than the corresponding indicators of European countries taking into account the indicators of circles bones population. It is analyzed that due to negative demographic trends, the number of students over the past twenty years in Ukraine has almost halved, while the staff of the teachers has remained approximately the same; this situation shows the inefficient use of funds spent on maintaining excessive staff and surplus space.

Key words: *institutions of higher education, management, financing, staff lecturers' budget, students, education level, Poland, Germany, Ukraine.*

УДК 351.86

Житник О.М.,

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України, oleksandr.zhytnyk@yahoo.com

Україна, м. Київ

ПОНЯТТЯ «МАЙБУТНЄ БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ»: СМИСЛОВИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКОГО ЗМІСТУ

Метою статті є розгляд державно-управлінських аспектів теоретичного визначення сутності майбутнього безпекового середовища. В рамках системного підходу запропоновано авторське визначення поняття «майбутнє безпекове середовище». Обґрунтовано, що методологічними засадами проведення опису майбутнього безпекового середовища є: мінливість середовища безпеки протягом прогнозованого періоду та необхідність постійного моніторингу змін вказаного середовища; можливості експертного оцінювання майбутніх подій; здійснення прогнозування подій лише на основі прогнозних очікувань.

Ключові слова: майбутнє безпекове середовище, оборонний огляд, оборонне планування, державне стратегічне планування, прогностична діяльність, передбачення.

Постановка проблеми. З метою реалізації вимог Закону України «Про національну безпеку України» [1] у 2019 році за новою методологією розпочнеться комплексний огляд сектору безпеки і оборони України в результаті якого буде отримано опис майбутнього безпекового середовища. При цьому науково-методичне забезпечення проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони, яке покладено на Національний інститут стратегічних досліджень, потребує значного удосконалення.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження державно-управлінських проблем прогностичної діяльності в контексті забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі державного будівництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Стратегії національної безпеки України [2] та Воєнній доктрині України [7], а також наукових дослідженнях [3-6;8-9;28;32] використовується низка термінів, наприклад «безпекове середовище», «міжнародне безпекове середовище», «сучасне безпекове середовище», «безпекові пріоритети», «зовнішнє та внутрішнє безпекове середовище». При цьому у вказаних джерелах та публікаціях акцент робиться переважно на поточному стані безпекового середовища. Зокрема, в [8] автори В. Троцько та Л. Троцько згадують про «безпекове середовище» України, але в контексті власно запропонованого підходу, на основі якого можливо оцінювати безпекове середовище України (не майбутнього), керуючись саме довготривалими прогнозними характеристиками. В [9] для оцінювання безпекового середовища запропоновано застосовувати «Метод Делфі» – експертні судження стосовно можливості загроз в майбутньому. Цю методику було розроблено у 1967 році корпорацією RAND, яка дозволяє прогнозувати вплив майбутніх наукових розробок на методи ведення війни. Вітчизняний дослідник М. Шевченко розглядає питання визначення сутності та змісту стратегічного аналізу (стратегічної розвідки) в системі стратегічного планування у сфері національної безпеки. При цьому дослідник зазначає, що

предметом стратегічного аналізу є вивчення тенденцій розвитку зовнішнього та внутрішнього безпекового середовища: загальні оцінки загроз, оцінка загроз в конкретних секторах; аналіз трендів розвитку з акцентом на майбутніх загрозах і вразливостях; оцінка потенційних збитків, які виникають як потенційний каскадний ефект; категоризація і диференціація атак і атакуючих; ідентифікація аномалій, які є індикаторами загроз і проблем, що виникають; аналіз розвитку з акцентом на потенційний вплив ворожої діяльності в середині цих варіантів розвитку [28, с.588]. Вітчизняний дослідник А. Семенченко вказує на відсутність або незавершеність розробки методів і моделей аналітичного забезпечення стратегічного планування та управління, методик та регламентів здійснення стратегічних моніторингу та аналізу для різних режимів стратегічного планування та управління [32, с.333].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей статті. Ураховуючи зазначене, можна констатувати, що наразі наукових досліджень щодо структурованості проблем аналітичного супроводження стратегічного планування та управління у сфері національної безпеки України обмаль. Відповідно це питання потребує наукового обґрунтування, а також удосконалення категоріально-понятійного апарату проблематики стратегічного аналізу і прогнозування у сфері національної безпеки, подальшого розвитку науково-методичного забезпечення стратегічного планування та управління у цій специфічній сфері.

Саме тому **метою статті** є розгляд державно-управлінських аспектів сутності майбутнього безпекового середовища та визначення методологічних засад проведення опису майбутнього безпекового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. З прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» [1] у державі запроваджено комплексний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони України. Цим Законом України впроваджено у вітчизняну державно-управлінську практику комплексний огляд сектору безпеки і оборони, а саме процедуру оцінювання

стану і готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання завдань за призначенням. За результатами вказаного огляду буде розроблено та уточнено:

а) концептуальні документи розвитку складових сектору безпеки і оборони;

б) визначено заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища. Комплексний огляд сектору безпеки і оборони України складається з проведення шести оглядів, одним з основних є оборонний огляд, що проводиться Міністерством оборони України.

Відповідно до зазначеного Закону України після вступу на посаду Президента України, протягом шести місяців буде затверджено нову редакцію Стратегії національної безпеки України. Разом з тим, після її затвердження та за результатами проведення оборонного огляду, Міністерство оборони України вперше розробляє Стратегію воєнної безпеки України. За результатом всіх оглядів формується перспективна модель сектору безпеки і оборони України.

У процесі виконання завдань проведення оборонного огляду, використовуються такі чотири основні процедури: оцінювання (опис) середовища безпеки, планування сил, планування ресурсів і оцінювання ризиків [10].

Таким чином, основним детермінантом проведення оборонного огляду є процедура опису майбутнього безпекового середовища, в ході якого:

1) визначаються перспективи розвитку воєнно-політичної обстановки,

2) визначається перелік викликів та загроз у сфері оборони;

3) формуються на їх основі сценарії розвитку небезпек проти яких буде застосовано Збройні Сили України (складові сил оборони).

Зазначимо, що такий комплексний підхід до державного стратегічного планування започатковуються вперше у вітчизняній державно-управлінській практиці у сфері забезпечення національної безпеки. Так, результати опису майбутнього безпекового середовища встановлюють вихідні дані для проведення оборонного планування, яке в свою чергу є складовою частиною системи державного стратегічного планування, тобто комплексу взаємопов'язаних елементів, які складаються з документів, процедур і учасників державного стратегічного планування, що забезпечують цілеспрямований розвиток країни у майбутне.

Водночас, результати опису майбутнього безпекового середовища надають бачення та модель того безпекового стану, в якому буде існувати Україна. Саме від цього бачення (візії, прогнозів, передбачень тощо) буде залежати розробка подальших політичних та стратегічних документів (рішень), в яких буде задекларовано цілі та зобов'язання, що беруть на себе політики, яким громадяни України надали мандат на прийняття рішень в інтересах суспільства та держави.

Але слід зауважити, що протягом останніх десяти років Україна мала дві спроби реалізації проектів законів України «Про державне стратегічне планування» [11-12], тому доцільно констатувати той факт, що систему державного стратегічного планування в Українській державі на даний час не створено.

Саме тому, аналізуючи та ураховуючи відповідні зв'язки, опис майбутнього безпекового середовища стає основною детермінантною державного стратегічного планування в Україні. Тому постає логічне питання щодо необхідності розробки методології опису майбутнього безпекового середовища, результати якого стануть тригером державного стратегічного планування, і в подальшому, основою розробки низки стратегічних документів Української держави.

З метою упорядкування понятійно-категоріального проблематики стратегічного планування у сфері національної безпеки в подальшому під поняттям «майбутнє безпекове середовище» пропонуємо розуміти опис можливих або бажаних перспектив, станів, розв'язань проблем майбутнього безпекового середовища. Натомість майбутнє безпекове середовище – це не візія або стратегія політичних суб'єктів, це об'єктивний стан безпекового середовища у майбутньому, породжений соціальною взаємодією, розвитком технологій, глобальними процесами, а також процесами, зумовленими природними та екологічними чинниками. Чинники, що впливають на безпекове середовище, є, зокрема, конкуренція держав за реалізацію різних моделей національної та регіональної безпеки. Разом з тим, вважається вкрай недоцільним розглядати майбутнє безпекове середовище суто з військової точки зору. При цьому, опис майбутнього безпекового середовища має надто важливе значення, тому потребує удосконалення понятійно-категоріального апарату, а також розробку методології його проведення.

В Україні, так історично склалося, що повноваження у зазначеній сфері діяльності у більшості своїй належать національним розвідувальним службам, які переважно концентрують увагу суто на воєнно-політичній діяльності суміжних держав (військово-політичних аспектах), практично не враховуючи при цьому динамічні тенденції розвитку демографічного, соціального, гуманітарного, фінансово-економічного чинників, зокрема чинники впливу глобалізації на систему національної безпеки та феномену глобального управління [26].

Наразі практично більшість стратегічних документів в Україні сягають горизонту суто до 2020 року [27], і тому логічно постає питання щодо якості аналітико-прогнозної та експертно-консультативної діяльності.

Є сенс зауважити, що на відміну від підходів до опису майбутнього безпекового середовища представлених у вітчизняному науковому дискурсі [3-6, 8; 28], західні науковці розробляють підходи щодо формування та управління майбутнім, для реалізації стану якого і формується державна політика у відповідних сферах життєдіяльності суспільства. У західних країнах зазначене питання підняте на досить високий науковий рівень і горизонти досліджень опису (формування) майбутнього безпекового середовища сягають поколіннями – 25 років. При цьому слід зауважити, що не дивлячись на те, що кожна країна, бере участь в різноманітних політичних, військових та військово-політичних союзах, кожна має власне уявлення про майбутнє безпекове середовище, що представлено у відповідних стратегічних документах (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз часових горизонтів стратегічних документів* (часові показники стратегічних передбачень)

Держави / міжнародні організації		Часовий горизонт огляду майбутнього безпекового середовища, рік
The Five Eyes Intelligence Community	США	2045
	Великобританія	2035
	Канада	2013–2040
	Австралія	2035
	Нова Зеландія	2030
НАТО/ЄС	ФРН	2045+
	Польща	2035
НАТО		2025
Україна		2020

*використано матеріали [13-25].

Ураховуючи факт відсутності в Україні систем стратегічного державного прогнозування та стратегічно планування, основним детермінантом якого вважається саме опис майбутнього середовища, подальшими напрямками та розвідками наукових досліджень пропонуємо визначити:

1) розробка категоріально-понятійного апарату даної сфери державно-управлінської діяльності;

2) розробка методології опису майбутнього безпекового середовища;

3) розвиток системи аналітико-прогностичної діяльності у державі.

З огляду на широкий спектр охоплення суб'єктів майбутнього, що плануються до описання, їх різноплановість, значні відмінності в характеристиках загроз, невизначеність прогностичних характеристик, здійснення опису майбутнього безпекового середовища являє складний аналітичний процес, який на даний час не має єдиних принципів, порядку та методології.

Зауважимо, що методологія проведення опису майбутнього безпекового середовища повинна ґрунтуватися на засадах такої науки як прогностика, а саме [29, с.37]:

1) без теоретичного проникнення в процеси, що відбуваються в прогнозованих сферах, наукове прогнозування немислиме. Тобто, для прогностики визначальне значення має теорія, в рамках якої описуються відповідні процеси;

2) вирішальною умовою будь-якого прогнозування є знання закономірностей прогнозованих процесів;

3) важливе значення для прогнозу має реальне і точне розуміння визначальних умов, за яких починається прогнозований процес і які на них впливають.

На нашу думку, основними методологічними засадами проведення опису майбутнього безпекового середовища є:

1) мінливість середовища безпеки протягом прогнозованого періоду та необхідності здійснення його постійного моніторингу;

2) можливості експертного оцінювання майбутніх подій;

3) здійснення прогнозування подій лише на основі прогностичних очікувань.

Під час проведення опису майбутнього безпекового середовища повинно бути враховано взаємопов'язані між собою чинники таких сфер діяльності як політична, економічна, військова, соціальна, гуманітарна, демографічна, навколишнє середовище, новітні технології та розвиток ІТ сфери, що будуть розглядатися крізь призму їхнього впливу на майбутнє. Особливу увагу необхідно приділити природі майбутніх міжнародних конфліктів [26;30] та геоекономічному, геополітичному, геостратегічному положенню України [31], яке, на нашу думку, у свою чергу має бути розглянуто у контексті міжнародних відносин на глобальному та регіональному вимірах. Часовий горизонт опису майбутнього безпекового середовища повинен становити не менше 10 років та проводитися періодично під час розробки стратегій у сфері національної безпеки і оборони України (один раз у п'ять років, або за необхідністю). Результати опису майбутнього безпекового середовища повинні періодично переглядатись у середині циклу стратегічного (оборонного) планування (один раз у два-три роки).

Важливим чинником щодо якості проведення опису майбутнього середовища є залучення представників державних та недержавних наукових установ, виробників оборонно-промислового комплексу та неурядових організацій.

Питання, які доцільно включити до опису майбутнього безпекового середовища, можуть бути такими:

1. Тенденції (тренди) розвитку майбутнього безпекового середовища (політична, економічна, військова, соціальна, гуманітарна, демографічна сфери, навколишнє екологічне середовище, новітні технології та розвиток ІТ сфери).

2. Виклики та загрози («де»? й «хто?»?) – ймовірні та потенційні противники, характеристика викликів та загроз, можливі сценарії та ситуації реалізації загроз).

3. Загальний вплив майбутнього безпекового середовища на застосування об'єднаних сил у майбутньому.

З метою врахування результатів, які будуть отримані під час проведення опису безпекового середовища, у сферу діяльності центральних органів виконавчої влади та структур, яких задіяно під час здійснення планування, запропоновано кінцевий документ оформити без грифу обмеження доступу. Іншу частину, яка буде містити детальну інформацію щодо сценаріїв реалізації загроз у сфері воєнної безпеки України, надати гриф обмеження доступу відповідно до чинного законодавства України.

Підготовку та проведення опису майбутнього безпекового середовища можливо проводити у такому порядку:

здійснити попередній опис майбутнього безпекового середовища за такими етапами:

1) підготовка вихідних даних (збір інформації);

2) аналіз інформації;

3) остаточне опрацювання пропозицій до проекту попереднього опису безпекового середовища.

Також пропонуємо залучити до опрацювання зазначеного питання вітчизняні національні наукові та науково-дослідні установи.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Під поняттям «майбутнє безпекове середовище» пропонуємо розуміти опис можливих або бажаних перспектив, станів, розв'язань проблем майбутнього безпекового середовища.

2. Визначено методологічні засади проведення опису майбутнього безпекового середовища:

1) мінливість середовища безпеки протягом прогнозованого періоду та необхідність постійного моніторингу змін вказаного середовища;

2) можливості експертного оцінювання майбутніх подій;

3) здійснення прогнозування подій лише на основі прогнозних очікувань.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається за такими напрямками діяльності та ключовими аспектами: сфери, напрямки та повнота їх опису, оптимальний зміст, структура та обсяг документу, методологічні засади або методичний апарат, який застосовується при підготовці документа, горизонти прогнозу, порядок формування критичних точок прогнозованої частини документа та принципи формування припущень щодо майбутніх подій та процесів.

Література

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 09.11.2018).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 / Президент України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 09.11.2018).

3. Парахонський Б.О., Яворська Т.М., Резнікова О.О. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. 2013. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/0626_ks_dop.pdf (дата звернення: 09.11.2018).

4. Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту. Центр Разумкова. 2014. URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf (дата звернення: 09.11.2018).

5. Хилько О.А. Параметри безпекового середовища України. Політичні науки. 2014. №3. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2235/1994 (дата звернення: 09.11.2018).

6. Ципанський П.В. Нове безпекове середовище – прогнозовані виклики та загрози національній безпеці України. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2015. № 1. С. 107–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znprcvsd_2015_1_19 (дата звернення: 09.11.2018).

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. Про нову редакцію Воєнної доктрини України : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (дата звернення: 09.11.2018).

8. Шпроцько В. Шпроцько А. Підхід до оцінювання безпекового середовища при вирішенні питань оборонного огляду. Міжнародні відносини, серія Політичний менеджмент. 2010. № 4. С. 113–122.

9. Analysis of the Future The Delphi Method by Olaf Helmer-Hirschberg. March 1967. URL: <https://www.rand.org/pubs/papers/P3558.html> (дата звернення: 09.11.2018).

10. Рекомендації з організації та проведення оборонного огляду, затверджені наказом Міністра оборони України від 13 травня 2013 р. № 303 / Міністерство оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/provedennya-oboronnogo-oglyadu-v-zbrojnih-silah-ukraini/> (дата звернення: 09.11.2018).

11. Про державне стратегічне планування: проект закону України 2011 р. / Верховна Рада України. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e768af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStrategichnePlanuvannya> (дата звернення: 09.11.2018).

12. Про державне стратегічне планування: проект закону України 2017 р. / Міністерство економічного розвитку і торгівлі Рада України. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e768af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStrategichnePlanuvannya> (дата звернення: 09.11.2018).

13. Defense 2045. Assessing Future Security Environment and Implications for Defense Policymakers, Center for Strategic and International Studies. URL: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/151106_Miller_Defense2045_Web.pdf (дата звернення: 09.11.2018).

14. Joint Operating Environment 2035. The Joint Force in a Contested and Disordered World. URL: <http://www.jcs.mil/Doctrine/Joint-Concepts/JOE/> (дата звернення: 09.11.2018).

15. Science Fiction Futures. Marine Corps Security Environment Forecast: Futures 2030-2045. URL: <https://www.uscg.mil/Portals/0/Strategy/Marine%20Corps%20Science%20Fiction%20Futures%202016.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

16. Global Trends. Paradox of Progress. A publication of the National Intelligence Council. URL: <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

17. Future Operating Environment 2035 UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/future-operating-environment-2035> (дата звернення: 09.11.2018).

18. National Security Capability Review Including the second annual report on implementation of the National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/705347/6.4391_CO_National-Security-Review_web.pdf (дата звернення: 09.11.2018).

19. The Future Security Environment 2013-2040, Canada. URL: http://publications.gc.ca/collections/collection_2015/mdn-dnd/D4-8-2-2014-eng.pdf (дата звернення: 09.11.2018).

20. Joint Operating Environment 2035, Australia, November 2016. URL: <https://www.cove.org.au/wp-content/uploads/2017/03/Future-Operating-Environment-2035.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

21. Strategic Defence Policy Statement-2018 of The New Zealand. URL: <https://www.defence.govt.nz/assets/Uploads/Strategic-Defence-Policy-Statement-2018.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

22. Defence Assessment 2014. URL: <https://www.defence.govt.nz/assets/Uploads/defence-assessment-2014-public.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

23. New Zealand National Security Challenges, Trends and Issues. URL: <https://www.masseypress.ac.nz/media/1291/national-security-sample-pages.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

24. The 2016 White Paper: Strategic Review and Way Ahead. URL: http://www.planungsammt.bundeswehr.de/portal/a/plgabw/start/grundlagen/weissbuch/!ut/p/z/0/04_Sj9C9yKssy0xPLMnMz0vMAf1jo8zinSx8QnyMLI2MQjyDdAwc3f2MjM3NPyZdQw30g1Pz9AuyJfRUbnYeirA!!/ (дата звернення: 09.11.2018).

25. Future Security Environment 2025 NATO. URL: <http://www.bits.de/NRANEU/nato-strategy/ACTFutureSecurityEnvironmentFirstEdition.pdf> та https://www.nato.int/docu/comm/2008/0803-science/pdf/tohmas_brevick.pdf (дата звернення: 09.11.2018).

26. Шевченко М.М. Об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на формування політики національної безпеки сучасної держави в умовах військової глобалізації / М.М. Шевченко, О.М.Житник // Державне управління: удосконалення та розвиток. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1001>

27. Указ Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" від 12.01.2015 № 5/2015: [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/52015-18245>

28. Шевченко М.М. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного планування у сфері національної безпеки / М.М.Шевченко // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали наук-практ. конф. за між нар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р.: у 2 т. / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Шпроцького, С.В. Загорнюка. – К.: НАДУ, 2011. – III. 1. – С. 588-590.

29. Матвієнко В.Я. Прогностика / В.Я. Матвієнко. – К.: Українські промії, 2000. – 484 с.

30. Шевченко М.М. Тенденції сучасної збройної боротьби як детермінанта нової парадигми війни / М.М. Шевченко // Система морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил): сучасний стан та перспективи розвитку / Зб. наук. пр.: УЗ-х.ч.: Ч.1. / Кол. авт. – К.: НАОУ, 2005. – С. 227-233.

31. Шевченко М.М. Модель світу початку XXI століття: філософський аналіз / М.М. Шевченко // Людина і політика. – 2003. – № 3. – С. 90-96.

32. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: [монографія] / А.І.Семенченко. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 428 с.

References

1. Pro natsionalnu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (data zvernennia: 09.11.2018).
2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 r. Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 r. № 287/2015 / Prezident Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (data zvernennia: 09.11.2018).
3. Parakhonskyi B.O., Yavorska H.M., Reznikova O.O. Mizhnarodne bezpekove seredovysliche: vyklyky i zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy. 2013. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/0626ks_dop.pdf (data zvernennia: 09.11.2018).
4. Suniurovskyi M. Neopolitychnyi analiz balansu syli zmin u nomu na foni rosiisky-ukrainskoho konfliktu. Tsentr Razumkova. 2014. URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf (data zvernennia: 09.11.2018).
5. Khylyko O.L. Parametry bezpekovooho seredovyslichia Ukrainy. Politychni nauky. 2014. № 3. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2235/1994 (data zvernennia: 09.11.2018).
6. Slichypanskyi P.V. Nove bezpekove seredovysliche – profnozovani vyklyky ta zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana

Cherniakhovskoho. 2015. № 1. S. 107–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2015_1_19 (data zvernennia: 09.11.2018).

7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 r. Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy : Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 veresnia 2015 r. № 555/2015 / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (data zvernennia: 09.11.2018).

8. Trotsko V. Trotsko L. Pidkhid do otsiniuvannia bezpekovooho seredovyslichia pry vyrishenni pytan oboronnoho ohliadu. Mizhnarodni vidnosyny, seria Politychni menedzhment. 2010. № 4. S. 113-122.

9. Analysis of the Future The Delphi Method by Olaf Helmer-Hirschberg. March 1967. URL: <https://www.rand.org/pubs/papers/P3558.html>

10. Rekomendatsii z orhanizatsii ta provedennia oboronnoho ohliadu, zatverdzeni nakazom Ministra oborony Ukrainy vid 13 travnia 2013 r. № 303 / Ministerstvo oborony Ukrainy. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/provedennya-oboronno-go-ohlyadu-v-zbrojnih-silakh-ukraini/> (data zvernennia: 09.11.2018).

11. Pro derzhavne stratehichne planuvannia: proekt zakonu Ukrainy 2011 r. / Verkhovna rada Ukrainy. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e768af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStratehichnePlanuvannia> (data zvernennia: 09.11.2018).

12. Pro derzhavne stratehichne planuvannia: proekt zakonu Ukrainy 2017 r. / Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli rada Ukrainy. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e768af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStratehichnePlanuvannia> (data zvernennia: 09.11.2018).

13. Defense 2045. Assessing Future Security Environment and Implications for Defense Policymakers, Centerfor Strategi c&I International Studies. URL: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/151106_Miller_Defense2045_Web.pdf

14. JointOperatingEnvironment 2035. TheJointForcein a Contested and Disordered World. URL: <http://www.jcs.mil/Doctrine/Joint-Concepts/JOE/>

15. ScienceFictionFutures. MarineCorpsSecurityEnvironmentForecast: Futures 2030-2045). URL: <https://www.uscg.mil/Portals/0/Strategy/Marine%20Corps%20Science%20Fiction%20Futures%202016.pdf>

16. GlobalTrends. Paradox of Progress. A publication of the National IntelligenceCouncil. URL: <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf>.

17. Future Operating Environment 2035 UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/future-operating-environment-2035>

18. National Security Capability Review Including thesecond annual report on implementation of the National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/705347/6.4391_CO_National-Security-Review_web.pdf

19. The Future Security Environment 2013-2040, Canada. URL: http://publications.gc.ca/collections/collection_2015/mdn-dnd/D4-8-2-2014-eng.pdf

20. Joint Operating Environment 2035, Australia, November 2016. URL: <https://www.cove.org.au/wp-content/uploads/2017/03/Future-Operating-Environment-2035.pdf>

21. Strategic-Defence-Policy-Statement-2018 of The New Zealand. URL: <https://www.defence.govt.nz/assets/Uploads/Strategic-Defence-Policy-Statement-2018.pdf>

22. Defence Assessment 2014. URL: <https://www.defence.govt.nz/assets/Uploads/defence-assessment-2014-public.pdf>

23. New Zealand National Security Challenges, Trends and Issues. URL: <https://www.masseypress.ac.nz/media/1291/national-security-sample-pages.pdf>

24. The 2016 White Paper: Strategic Review and Way Ahead. URL: http://www.planungsamt.bundeswehr.de/portal/a/plgabu/start/grundlagen/weissbuch!/ut/p/z0/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfIjo8zinSx8QnyMLI2MqjyD4wc3f2MjM3NPyZdQw30g1Pz9AuyHRUBnYeirA!!/

25. Future Security Environment 2025 NATO. URL: <http://www.bits.de/NRANEU/nato-strategy/ACTFutureSecurityEnvironmentFirstEdition.pdf> ma https://www.nato.int/docu/comm/2008/0803-science/pdf/tohmas_brevick.pdf

26. Shevchenko M.M. Obiektivni ta subiektivni chynnyky vplyvu na formuvannya polityky natsionalnoi bezpeky suchasnoi derzhavy v umovakh viiskovoi hlobalizatsii / M.M. Shevchenko, O.M. Zhytnyk // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1001>

27. Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro Stratehiiu staloho rozvytku "Ukraina – 2020" vid 12.01.2015 № 5/2015 : [Elektronnyi resurs] /

Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/documents/52015-18245>

28. Shevchenko M.M. Informatsiino-analitychne zabezpechennia stratehichnoho planuvannia u sferi natsionalnoi bezpeky / M.M. Shevchenko // Innovatsii v derzhavnomu upravlinni: systemna intehratsiia osvity, nauky, praktyky : materialy nauk-prakt. konf. za mizh nar. uchastiu, Kyiv, 27 trav. 2011 r.: u 2 t. / za zah. red. Yu.V. Kovbasiuka, V.P. Troshchynskoho, S.V. Zahordniuka. – K.: NADU, 2011. – T. 1. – S. 588-590.

29. Matvienko V.Ia. Prohmostyka / V.Ia. Matvienko. – K.: Ukrainski propilei, 2000. – 484 s.

30. Shevchenko M.M. Tendentsii suchasnoi zbroinoi borotby yak determinanta novoi paradyhmy viiny / M.M. Shevchenko // Systema moralno-psykholohichnoho zabezpechennia diialnosti viisk (syl): suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku / Zb. nauk. pr.: U 3-ki ch. Ch. 1. / Kol. avt. – K.: NAOU, 2005. – S. 227-233.

31. Shevchenko M.M. Model svitu pochatku KHKH stolittia: filosofskiy analiz / M.M. Shevchenko // Liudyna i polityka. – 2003. № 3. – S. 90-96.

32. Semenchenko A.I. Metodolohiia stratehichnoho planuvannia u sferi derzhavnoho upravlinnia zabezpechenniam natsionalnoi bezpeky Ukrainy: [monohrafiia] / A.I. Semenchenko. – K.: Vyd-vo NADU, 2008. – 428 c.

Zhytnyk O.M.,

Postgraduate student of Department of European integration, Globalization and management of national security of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, oleksandr.zhytnyk@yahoo.com

Ukraine, Kyiv

CONCEPT OF THE «FUTURE SECURITY ENVIRONMENT»: THE SEMANTIC AREA OF THE PUBLIC ADMINISTRATIVE CONTENT

The purpose of the article is to consider the state administrative aspects of the theoretical definition of the essence of the future security environment. Within the framework of the system approach is proposed an author's definition of «future security environment». It is substantiated that the methodological basis for describing the future security environment is: the variability of the security environment during the forecast period and the need for continuous monitoring of changes in the specified environment; possibilities of the expert assessment of the future events; carrying out forecasting of events only on the basis of forecast expectations.

Key words: future security environment, defense review, defense planning, state strategic planning, forecasting activities, foresight.

УДК 352:316.772.4:007

Цвид-Гром О.П.,

к.філол.н., доцент кафедри іноземних мов Білоцерківського національного аграрного університету,
tsvidgrom@gmail.com

Україна, м. Біла Церква

ІНФОРМАЦІЙНІ ПІДРОЗДІЛИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто принципи функціонування інформаційних підрозділів органів місцевого самоврядування в сучасних умовах формування в Україні громадянського суспільства. З'ясовано, що методи та форми інформаційної роботи стрімко розвиваються. Інформаційна діяльність органів місцевого самоврядування повинна бути скерована на усунення дефіциту довіри до влади, що перешкоджає просуванню по шляху реформ і утвердженню громадянського суспільства. Доведено, що першочерговим завданням інформаційної політики місцевих органів виконавчої влади є забезпечення зв'язків із громадськістю і залучення громадян до формування та реалізації державної інформаційної політики.

Ключові слова: інформаційні служби, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації, електронний уряд, комунікації, інформаційна політика.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується постійним підвищенням ролі інформаційних ресурсів в усіх сферах його життєдіяльності, особливо в галузі управління на рівні місцевого самоврядування. На сьогодні все актуальнішим стає необхідність зміни поглядів на проблему створення і функціонування інформаційної інфраструктури. Формування і реалізація сучасної інформаційної політики є одним з найважливіших завдань в органах місцевого самоврядування. Ефективна інформаційна політика є головним засобом розвитку демократичного суспільства, важливою умовою побудови України як Європейської держави.

Для місцевого самоврядування як публічної влади вкрай важливим є не лише результати діяльності, а й обізнаність громадськості про роботу місцевої влади, її досягнення, основні проблеми та виклики, що стоять перед громадою, про позицію муніципалітету з ключових питань. Успіх будь-якої фахової та результативної діяльності може бути зведений нанівець, якщо ця діяльність не матиме грамотного інформаційного супроводу [1, с.15]. Отже, довіра до діяльності органів місцевого самоврядування, значною мірою, залежить від того, на скільки адекватно та ефективно буде працювати інформаційний підрозділ виконавчих органів місцевої ради.

Мета роботи – проаналізувати та розкрити концептуальні засади діяльності інформаційних служб органів місцевого самоврядування в умовах громадянського суспільства на рівні міської ради.

Виклад основного матеріалу. Питання інформаційної діяльності органів місцевого самоврядування, їх інформаційної взаємодії з населенням і структурами громадянського суспільства були предметом дослідження багатьох науковців. Вагомим внеском у вивчення основних напрямів державної інформаційної політики стали дослідження І.Арістової, Г.Почепцова, виробленню ефективної інформаційної політики і напрямків її удосконалення присвячені праці Т.Дейнеки, О.Литвиненка,

Ю.Нестеряк, О.В.Сосніна, С.Янішевського. Питання розвитку інформаційного суспільства в Україні, впровадження в Україні технологій електронного урядування розглядають А.Баранов, О.Голобуцький, М.Демкова, І.Клименко, М.Сендзюк, В.Цимбалюк, С.Чукот та інші. Важливим надбанням у дослідженні проблем інформаційно-аналітичної діяльності органів місцевого самоврядування, ролі інформації у процесі прийняття державно-управлінських рішень стали предметом досліджень В.Бакуменка, М.Бутко, М.Демкова, А.Дегтяра, І.Древицької, І.В.Захарової, Р.Коваль, Н.Миколайчука, А.Морозова, С.Кулицького, Н.Нижник, Ю.Черепіна та ін. Основні напрямки діяльності органів місцевого самоврядування щодо інформаційного забезпечення зв'язків із громадськістю були визначені чинними нормативними документами [2].

Можливість створення інформаційних підрозділів органів місцевого самоврядування передбачена Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування», відповідно до ст. 6 якої інформаційні підрозділи (служби) в системі виконавчих органів рад можуть створюватися у формі інформаційних управлінь, інформаційно-аналітичних підрозділів, прес-служб, прес-центрів, управлінь і центрів громадських зв'язків, прес-бюро, прес-секретарів та прес-аташе з відповідним апаратом [2]. Мета діяльності інформаційного підрозділу – створення позитивного іміджу органу місцевого самоврядування через забезпечення відкритості його діяльності та налагодження конструктивних зв'язків з громадськістю, засобами масової інформації, політичними партіями, організаціями громадянського суспільства. Діяльність інформаційного підрозділу, по-суті, спрямовується на вирішення трьох основних завдань: забезпечення участі громади у вирішенні питань місцевого значення, формування довіри громадськості до місцевої влади та публічне визнання її діяльності.

Робота інформаційного підрозділу спрямовується на різноманітні цільові групи, які умовно поділяються на

внутрішні та зовнішні. Основні внутрішні цільові групи – це сегменти, на які розподілена громада за різними ознаками (підприємці, пенсіонери, студенти тощо), організації громадянського суспільства, а також ланки системи місцевого самоврядування територіальної громади (районні в містах ради, виконавчі структури тощо). До зовнішніх цільових груп належать інші органи місцевого самоврядування та державної влади, інвестори, гості громади, туристи, міжнародні організації, партнери, органи влади іноземних держав тощо. Звичайно, роботі з кожною цільовою групою має відповідати специфічна тактика, що є втіленням принципу адресності інформаційної роботи. Особливою цільовою аудиторією є ЗМІ, Інтернет – видання та журналісти [1, с.15].

Організація роботи інформаційного відділу концентрується на виконанні конкретних цільових завдань, зокрема: підготовка матеріалів для засобів масової інформації з метою забезпечення конституційного права громадян на задоволення їх інформаційних потреб; взаємодія з редакціями місцевих друкованих та радіоелектронних засобів масової інформації; організація і проведення прес-конференцій, зустрічей в «прямому ефірі» депутатів міської ради, посадових осіб місцевого самоврядування, представників комунальних підприємств; розповсюдження роз'яснювальних інформаційних та довідкових матеріалів про роботу органів місцевого самоврядування; координування діяльності відділів, управлінь, служб щодо організації інформаційної роботи по наповненню та подальшому функціонуванню ВЕБ-сторінки; аналітичний огляд публікацій у пресі стосовно проблем міста; інформування відповідно до чинного законодавства України управління з питань внутрішньої політики про головні події суспільно-політичного та соціально-економічного життя міста; аналіз діяльності організацій політичних партій та інших об'єднань громадян на території міста; проведення інформаційних кампаній з метою надання населенню, в межах своєї компетенції, інформаційно-консультативних послуг; вивчення та поширення позитивного досвіду тощо.

Важливим завданнями відділу є аналіз та прогнозування суспільно-політичних процесів, сприяння зв'язкам міського голови і виконавчого комітету міської ради з організаціями політичних партій, інших об'єднань громадян; інформаційно-аналітичне забезпечення здійснення внутрішньої політики держави на території міста. Окрім того, відділ має забезпечувати функціонування системи постійного моніторингу громадсько-політичних настроїв населення та оцінки суспільно-політичної ситуації на території міста; вивчати громадську думку та реагування населення щодо актуальних питань суспільного життя, здійснювати оцінку можливих наслідків прийнятих соціальних та політичних рішень; аналізувати, узагальнювати та прогнозувати розвиток ситуації в інформаційному просторі на території міста.

Відділ готує матеріали по інформаційному наповненню та подальшому функціонуванню ВЕБ-сторінки міськвиконкому, ВЕБ-порталу Кабінету Міністрів України, в яких всебічно висвітлюються діяльність міської ради, виконкому та основні події, що відбуваються в місті. Через управління з питань

внутрішньої політики обласної державної адміністрації відділ координує діяльність управлінь, служб щодо організації інформаційної роботи по наповненню та подальшому функціонуванню електронних ресурсів виконавчої влади.

В компетенцію відділу входить також розробка та здійснення через засоби масової інформації ініціативи та заходи для забезпечення підтримки з боку суспільства політичного курсу держави. Виходячи з цього, відділ аналізує діяльність організацій політичних партій та інших об'єднань громадян на території міста, забезпечує присутність працівників відділу на ініційованих даними об'єднаннями громадян заходах з метою більш повної поінформованості про їх діяльність; аналізує виконання на території міста Законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, розпоряджень голови облдержадміністрації та міського голови з питань внутрішньої політики.

Для забезпечення конституційного права громадян на доступ до публічної інформації відділ надає матеріали для висвітлення в засобах масової інформації. Він також забезпечує зв'язок та тісну взаємодію з редакціями місцевих друкованих та радіоелектронних засобів масової інформації. Забезпечує їх матеріалами про діяльність міської ради та виконавчого комітету. Ініціює зв'язок із засобами масової інформації обласного і всеукраїнського рівня, надає їм інформацію про діяльність місцевих органів виконавчої влади.

Зазначені вище форми роботи інформаційних підрозділів стосуються не лише висвітлення діяльності органів місцевого самоврядування, а й здійснення інформаційно-аналітичної діяльності.

Діяльність органів місцевого самоврядування висвітлюється різними методами та формами інформування громадськості. Це і організація інтерв'ю з керівниками органів місцевого самоврядування та забезпечення публікацій і виступів для працівників засобів масової інформації; підготовка та проведення теле- і радіопередач, у ЗМІ; проведення прес-конференцій, брифінгів; видання бюлетенів, прес-релізів, оглядів, інформаційних збірників, експрес-інформації тощо; інформаційно-комунікаційна робота офіційного веб-сайту органу місцевого самоврядування з використанням його інтерактивної функції та ін. [3]. В організації ефективної інформаційної політики на місцях є також співпраця органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями суспільства. Ефективною формою подання інформації є електронні інформаційні матеріали на цифрових носіях, зокрема електронні бази даних (місцеві акти, каталоги послуг тощо) та презентаційно-промоційні матеріали.

В умовах розвитку інформаційного суспільства, глобалізації усіх сфер життя запровадження системи «Електронний уряд» є важливим способом організації інформаційно-комунікаційної діяльності влади і суспільства. Електронне урядування забезпечує функціонування органів влади в режимі он-лайн, а також забезпечує швидкий доступ до інформації та послуг [4].

Створення та ефективне функціонування офіційного веб-сайту надає органам місцевого самоврядування

вагомі технічні та адміністративні переваги, які здатні суттєво змінити ідеологію надання адміністративних послуг. Адже Інтернет як засіб комунікації несе ряд суттєвих переваг, серед яких: зручність; масовість; ефективність; довіра.

Вагомим досягненням для місцевої влади є запровадження на офіційному сайті надання адміністративних послуг, що не суперечить чинному законодавству України. Зокрема, це подання електронних документів (заяв, звернень, звітів тощо); подання запитів для отримання інформації; здійснення різноманітних платежів; завантаження різноманітних форм електронних документів; відстеження руху поданих до міської влади документів тощо [2].

Беззаперечною властивістю сучасного сайту є його інтерактивність, що забезпечує двосторонній зв'язок – користувача та власника сайту. Завдяки інтерактивності користувач може висловити власну думку щодо роботи міської влади; прокоментувати ті чи інші повідомлення, новини тощо. Представники органів місцевого самоврядування можуть організувати онлайн-форуми, онлайн-опитування з обговорення актуальних питань життя територіальної громади; проводити Інтернет-конференції за участю міської влади і т. п.

Налагодження комунікативних зв'язків у системі регіонального управління є дуже важливим, бо через відсутність інформації про стан справ у галузях або територіях, недосконалість їх взаємодії є суттєвим недоліком управлінської діяльності місцевих органів виконавчої влади. Зміцнення інституту «Public Relihins» на сьогодні забезпечує поступовий перехід до двостороннього і рівноправного діалогу влади і громадськості, взаєморозуміння і співпрацю.

Висновки. Таким чином, методи та форми інформаційної роботи в сучасному суспільстві стрімко розвиваються. Одним із першочергових завдань інформаційної політики місцевих органів виконавчої влади є забезпечення зв'язків із громадськістю, залучення громадян до формування та реалізації державної політики. А інформаційна діяльність органів місцевого самоврядування має бути направлена, насамперед, на усунення дефіциту довіри до влади, що стає на заваді реалізації сучасних реформ і утвердженню європейських стандартів громадянського суспільства в Україні. Створення відкритого інформаційного середовища дає можливість забезпечити інформаційну прозорість у роботі органів місцевого самоврядування. Саме тому необхідним є постійний пошук інновацій та прогресивних практик через ознайомлення з досвідом роботи інформаційних відділів в інших містах, країнах та секторах.

Література

1. Рубановський К., Федорович О., Дуда А. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування. посібник для муніципальних посадовців / К.Рубановський, О.Федорович, А.Дуда / За заг. ред.О.Федорович. – Івано-Франківськ: ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи», 2009. – 96 с.

2. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. №2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – Ст. 650.; Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170; Про доступ

до публічної інформації : Закон України від 1.05.2015 року №2939-VI // [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>, вільний. Назва з екрану; Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 № 539/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №49. – Ст. 299; Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, вільний. Назва з екрану; Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 січня 2002 р. № 35 [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, вільний. Назва з екрану; Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 208 [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, вільний. Назва з екрану; Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, вільний. Назва з екрану.

3. Задорожній В.П. Особливості та перспективи доступу громадян до публічної інформації в контексті реформування економіки України [Електронний ресурс] / В.П.Задорожній. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4489>, вільний. – Назва з екрану.

4. Чукут С.А. Сутність електронного уряду та принципи його організації / [Електронний ресурс] / С.А. Чукут. – Режим доступу : http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Sutnist-elektronnoho-uryadu_Stattya_visnik_DS_06-03-2009_2.pdf, вільний. – Назва з екрану.

References

1. Rubanov's'kyu K., Fedorovych O., Duda A. Informatsiyna vidkrytist' orhaniv mistsevoho samovryaduvannya. posibnyk dlya munitsypal'nykh posadovtsiv / K.Rubanov's'kyu, O.Fedorovych, A.Duda / Za zah. red.O.Fedorovych. – Ivano-Frankiv's'k: HO «Agent's'tvo z rozvytku pryvatnoyi initsiatyvy», 2009. – 96 s.

2. Pro informatsiyu : Zakon Ukrayiny vid 02 zhovtnya 1992 r. № 2657-XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 1992. – № 48. – St. 650.; Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini : Zakon Ukrayiny vid 21 travnya 1997 r. № 280/97-VR // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 1997. – № 24. – St. 170; Pro dostup do publichnoyi informatsiyi : Zakon Ukrayiny vid 1.05.2015 roku № 2939-VI // [Elektronnyy resurs]. – Elektron. dan. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>, vil'nyy. Nazva z ekranu; Pro porядok vysvitlennya diyal'nosti orhaniv derzhavnoyi vlady ta orhaniv mistsevoho samovryaduvannya v Ukrayini zasobamy masovoyi informatsiyi : Zakon Ukrayiny vid 23 veresnya 1997 № 539/97-VR // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 1997. – № 49. – St. 299; Pro zakhody shchodo podal'shoho zabezpechennya vidkrytosti u diyal'nosti orhaniv vykonavchoyi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 29 serpnya 2002 r. № 1302 [Elektronnyy resurs]. – Elektron. dan. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, vil'nyy. Nazva z ekranu; Pro porядok opryludnennya u merezhi Internet informatsiyi pro diyal'nist' orhaniv vykonavchoyi vlady : Postanova

Kabinetu Ministriv Ukraïny vid 04 sichnya 2002 r. № 35 [Elektronnyy resurs]. – Elektron. dan. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, vil'nyy. Nazva z ekranu; Pro zakhody shchodo stvorennya elektronnoyi informatsiyanoi systemy «Elektronnyy uryad» : Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïny vid 24 lyutoho 2003 r № 208 [Elektronnyy resurs]. – Elektron. dan. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, vil'nyy. Nazva z ekranu; Pro zakhody shchodo podal'shoho zabezpechennya vidkrytosti u diyal'nosti orhaniv vykonavchoyi vlady : Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïny vid 29 serpnya 2002 r. № 1302 [Elektronnyy

resurs]. – Elektron. dan. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, vil'nyy. Nazva z ekranu.

3. Zadorozhnyy V.P. Osoblyvosti ta perspektyvy dostupu hromadyan do publichnoyi informatsiyi v konteksti reformuvannya ekonomiky Ukraïny [Elektronnyy resurs] / V.P.Zadorozhnyy. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4489>, vil'nyy. – Nazva z ekranu.

4. Chukut S. A. Sutnist' elektronnoho uryadu ta pryntsyipy yoho orhanizatsiyi / [Elektronnyy resurs] / S.A. Chukut. – Rezhym dostupu : http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Sutnist-elektronnoho-uryadu_Stattya_visnik_DS_06-03-2009_2.pdf, vil'nyy. – Nazva z ekranu.

Tsvid-Grom O.P.,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Bila Tserkva National Agrarian University, tsvidgrom@gmail.com

Ukraine, Bila Tserkva

INFORMATION UNITS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES: PRINCIPLES OF FUNCTIONING IN THE CONDITIONS OF CIVIL SOCIETY

The article deals with the principles of functioning of the local self-government bodies in the current conditions of civil society formation in Ukraine. It is revealed that the methods and forms of informational work are rapidly developing. Information activities of local self-government bodies should be aimed at eliminating the lack of trust in the authorities, which blocks the progress towards reform and the consolidation of civil society. It is proved that the primary task of the information policy of local executive authorities is to ensure public relations and to involve citizens in the formation and implementation of state information policy.

Key words: *information services, local authorities, mass media, e-government, communications, information policy.*

УДК 323.1(477.25)

Черник П.П.,*к.політ.н., начальник кафедри іноземних мов та військового перекладу Національної академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, petro.chernyk@ukr.net***Щерба О.В.,***к.політ.н., доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу Національної академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, shch_ok@ukr.net*

Україна, м. Львів

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ПРОБЛЕМА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ КРИМУ

В статті проаналізовано становище кримськотатарського населення України в умовах окупації Криму. Визначено місце і роль кримськотатарської проблеми в Україні у геополітичній площині. Запропоновано напрямки діяльності державної влади щодо формування стратегії вирішення кримськотатарської проблеми.

Ключові слова: кримськотатарське питання, національна автономія, окупація, реінтеграція, національна безпека.

Постановка проблеми. Крим завжди був та залишається важливим стратегічним регіоном південно-східного напрямку зовнішньої політики України, оскільки знаходиться на перехресті ключових шляхів до Середземномор'я та Близького Сходу. Втрата контролю над Кримом створила велику загрозу національній безпеці та національним інтересам не лише Української держави, але й країнам Європи.

Сучасна безпекова криза, розгортаючись в умовах глобалізації, вимагає кардинального підвищення ступеня взаємної залежності суб'єктів міжнародної політики та рівня відповідальності від усіх учасників системи міжнародних відносин. Нехтування впливовими світовими державами чи їх об'єднанням міжнародними зобов'язаннями призводить до небезпечних наслідків на усіх рівнях взаємовідносин, тим самим обмежуючи можливості сталого економічного та соціального розвитку у світі.

Мета роботи є – проаналізувати та розкрити сутність кримськотатарської проблеми від початку окупації Криму 2014 року.

Об'єктом дослідження є – власне кримськотатарське питання.

Методологічний інструментарій дослідження склали в основному загальнонаукові методи: аналіз, синтез, контент аналіз, порівняльний аналіз тощо.

Виклад основного матеріалу. Тривалі відносини Криму та Києва мають немалий досвід. У сфері взаємин з обидвох боків накопичено вагомий багаж правильних рішень, як і політичних недопрацювань. Для переважної більшості дослідників проблема Криму, як правило, полягала у суперечностях між Росією та Україною щодо спадку колишньої радянської імперії. Крізь призму таких суперечностей розглядався і політичний конфлікт, іншими словами «кримський сепаратизм», між кримською автономією і центральною владою. Інша частина аналітиків розглядала усі аспекти кримської проблеми виключно в контексті репатріації та повернення до Криму кримських татар, депортованих у 1944 р.

Характерною рисою кримської проблеми є якраз багатоаспектність, яка полягає у наявності глобальних суперечностей, пов'язаних з розподілом радянського спадку; також у суперечностях між регіональною і центральною владою; і, звичайно, проблемою інтеграції

великої кількості репатріантів-кримських татар в місцевий соціум. Це пов'язано з високим конфліктогенним потенціалом кримськотатарського чинника.

У геополітичній площині найвагомішим вектором впливу на регіональні процеси в Кримському регіоні були політичні сили Криму проросійського спрямування, державне керівництво, спеціальні служби, політичні партії, економічні угруповання Російської Федерації. Саме Росія була найменш зацікавленою в інтеграції кримськотатарського народу в українське суспільство, пошуку взаєморозуміння між керівництвом Меджлісу та Українською державою, вирішенні проблем Чорноморського регіону [1].

У часи перебудови, населення Української Радянської Соціалістичної Республіки виховувалося в дусі ворожнечі між українцями та кримськими татарами, їм нав'язувалась теорія різнополярності історичних доль обидвох народів. У попередніх століттях у долях двох народів було багато спільного: ні українці, ні кримські татари ніколи не намагалися приєднати інші країни, беручи на себе імперські повноваження; не зважаючи на автономний статус у Кримському ханаті та Козацькій державі, постійно прагнули відновити свою незалежність. За допомогою збройної боротьби іноді вдавалося це зробити, щоправда, на короткий час. Одні одним постійно намагалися допомогти у вирішенні своїх проблем.

І українська, і кримськотатарська державність майже одночасно були ліквідовані Російською імперією у другій половині XVIII століття. Їх території стали об'єктами колонізації та запровадження кріпацтва. Під час революції 1917 року обидві держави практично одночасно відродилися – як Українська Народна Республіка та Кримська Народна Республіка. Проте, знову ж таки знищувалися «білими» і «червоними» російськими імперіалістами. Після здійснення окупації Криму, єдиної Батьківщини кримськотатарського народу, Путін продовжує лінію Катерини II, Миколи I, Олександра II, Й. Сталіна – етнічного очищення російського Криму. Сьогодні окупанти з величезним ентузіазмом знищують у Криму все неросійське (включно з українським і кримськотатарським) [2].

Лише після Революції гідності, вже за умов російської окупації півострова, українською стороною

були здійснені важливі кроки в напрямку законодавчого забезпечення прав кримськотатарського народу. Верховна Рада України визнала геноцидом акт депортації кримських татар у 1944 році, прийнявши постанову від 12 листопада 2015 року, також проголосила 18 травня – пам'ятну дату, коли майже триста тисяч осіб було депортовано за межі своєї батьківщини – Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу. Тим часом посилюється тиск на кримських татар з боку Росії, відвертим намаганням позбутися цього народу за допомогою асиміляції або фізичного витіснення поза межі півострова.

Важливим питанням на даний час, що має вирішуватись однозначно, є питання планування та надання допомоги кримським татарам в умовах окупації Криму. Кримські татари намагаються повернути свою Батьківщину всіма дієвими способами: привертаючи увагу світової громадськості до ситуації навколо кримських татар на окупованій території; готують нормативно-законодавчу базу, створюють інформаційно-культурне підґрунтя. Слід відзначити, що на даний час стратегія повернення своєї Батьківщини кримськими татарами має вигляд нагадування і тиску [3].

Радник міністра інформаційної політики України у справах Криму, пані Джеппар повідомляє про роботу експертної групи, яка власне працює над Стратегією публічної дипломатії кримських татар. Експертна група включає чотири фокус-групи, які займаються відпрацюванням цілей, завдань і плану дій стратегії. Сам документ має бути своєрідним інформаційним мостом між кримськими татарами та усім світом. Даний народ не намагається позиціонувати себе як народ, який постійно страждає, і не хоче, щоб їх так сприймали у світі. Не зважаючи на трагічність подій в історії кримськотатарського народу, понад півстоліття боротьба за свої права відбувається виключно ненасильницькими засобами. Самі кримські татари позиціонують себе як патріоти, відстоюють проєвропейські позиції, і майже кожен може похвалитись знанням трьох мов – рідної кримськотатарської, державної української та російської.

Один з членів експертної групи з вироблення стратегії, віце-президент постійного Форуму ООН з питань корінних народів пан Лооде, наголошує на дуже низькому рівні обізнаності міжнародного товариства щодо питання кримських татар. Вказує на те, що після незаконного захоплення Криму виникла велика інформаційна потреба пояснити світові хто такі кримські татари і яким є їх справжнє становище як корінного народу в умовах окупації. Крім того, стратегія має містити чіткий план дій щодо можливих шляхів просування теми Криму на міжнародних теренах. Також наголосив, що згадана вище Стратегія публічної дипломатії кримських татар здійснюється в рамках проекту «Захист прав кримськотатарського народу засобами публічної дипломатії» та підтримується Естонським інститутом прав людини [3]. Такі кроки вказують на те, що Київ серйозно взявся за пошуки шляхів розв'язання кримської проблеми, яка стала одним з найвагоміших каменів спотикання українсько-російського конфлікту.

Кримські татари поки-що діють в одному напрямку з центральною владою України. Держава підтримує ідею реінтеграції Криму до складу України у вигляді національно-територіальної автономії кримських татар. Підтримка з боку кримських татар, які є третьою за кількістю національною групою в Криму, надає заявам України важливості на міжнародній арені щодо питань порушення національних прав після незаконного приєднання території до Російської Федерації.

Отже, кримськотатарське питання поширюється не лише в Україні, а й за її межами, а окупаційна влада Криму, водночас, намагається різними засобами припинити та заборонити діяльність Меджлісу кримськотатарського народу. Систематично спостерігаються переслідування кримськотатарських активістів та лідерів громади. Кримські татари на материковій частині України активно ведуть боротьбу, беруть участь в акціях продовольчої та енергетичної блокади Криму. Після початку війни на Донбасі зніщували створення кримськотатарського батальйону у складі Нацгвардії України. Також постійно намагаються звернути увагу та посилити участь міжнародної спільноти та центральної української влади у вирішенні питання Криму.

Розвиток подій спрогнозувати складно, оскільки він залежить від декількох чинників. Мова йде, по-перше, про збереження єдності всередині кримськотатарської громади, не зважаючи на спроби окупаційної влади розколоти її та нав'язати їй лояльних до себе лідерів. По-друге, позиція офіційного Києва, яка великою мірою залежить від зовнішньополітичної ситуації. І найголовніше, перспектива продовження чи завершення війни на Сході України.

Стирання національної ідентичності народу шляхом ототожнення з казанськими татарами; внесення розколу в керівництво Курултаю та Меджлісу, залякування кримськотатарських активістів та громади російськими силовиками – це далеко не всі заходи, які здійснює російська влада руками ФСБ, намагаючись знизити значення кримськотатарської громади як проукраїнського фактора. Такі дії вказують на те, що Росія, не зважаючи на свою могутність, слабка, зі слабкою політичною системою, неспроможна спрямовувати потенціал народу на розвиток. Росія не має політичного класу, який був би спроможний сформувати й реалізувати програму розвитку своєї держави та народу [4].

За результатами парламентських слухань за темою «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» сформульовано внутрішньополітичні завдання України щодо діяльності на кримському напрямі: перепрацювання законодавчої бази, створення системи державних органів управління питаннями деокупації та реінтеграції, підготовка кадрів для забезпечення освітніх, наукових, адміністративних потреб кримськотатарського населення [4].

Органи самоврядування кримських татар Курултай та Меджліс першочергово повинні отримати правове місце в новій системі державної влади України та стати елементом державної політики. Початок цьому процесу

уже закладено в Херсоні. Це надасть можливість узаконити відносини з органами центральної виконавчої влади України та державним виконавчим органом у питаннях окупованого Криму.

Висновки. Кримським татарам, які залишаються на півострові має бути чітко наголошено на тому, що, не зважаючи на фінансову скруту та слабкість, Україна до кінця їх підтримуватиме і зробить все можливе і неможливе для повернення Криму до свого складу.

Підтримку цього народу необхідно проводити у напрямку правового захисту прав людини стосовно представників кримськотатарської громади в Криму. Російська влада роздає обіцянки щодо захисту їх прав, проте зростання насильства та дискримінація постійно супроводжують кримських татар. Кримськотатарських активістів безпідставно затримують озброєні люди, які, крім того, дозволяють собі жорстоко поводитись з затриманими. Російська влада легалізувала діяльність таких озброєних груп, саме вони відзначаються особливо жорстокими нападами на кримських татар. Лідерам кримськотатарського народу Мустафі Джемілеву та Рефату Чубарову заборонено в'їзд на територію Криму. За десятки учасць у мирних акціях протесту до відповідальності було притягнуто велику кількість кримських татар. Меджліс, як головний представницький орган кримських татар, опинився під загрозою заборони та припинення діяльності. Підприємці, які переводять свій бізнес на материкову Україну, можуть стати ґрунтовною базою для фінансування незалежного органу самоврядування громади Меджлісу, тому для них варто було б спростити порядок перереєстрації та ведення бізнесу.

Для України важливо залучити діаспору кримських татар в Туреччині, у Німеччині, Румунії, в США на Балканах, до підтримки та надання необхідної допомоги кримськотатарській громаді.

Постанова Верховної Ради України № 1140-7 від 20 березня 2014 року про визнання Меджлісу і Курултаю головними представницькими органами кримських татар стала поштовхом для України до повного знищення або принаймі послаблення впливу маргінальних кримськотатарських громадських, політичних та релігійних організацій, створених спецслужбами Російської Федерації на території Криму, які працюють з метою розколу кримськотатарської громади та протистояння Меджлісу [5].

Завдяки визнанню кримськотатарського народу корінним народом Криму, і них з'явилась можливість реалізувати ідею національної автономії, звичайно після звільнення Криму від окупації. Таке рішення Верховної Ради є серйозним стимулом у прагненні звільнитися від окупації. Але, чи стане ідея національної автономії кримських татар прийнятною для решти населення Криму – запитання риторичне. Тому українській владі однозначно слід приділити значну увагу при відпрацюванні стратегії повернення Криму питанню реалізації національної ідеї кримськотатарського народу, як і забезпеченню збереження та нарощування кількості прихильників повернення Криму.

Література

1. Парахонський Б. Кримсько-татарська проблема сучасний стан і перспективи її вирішення / Б. Парахонський // Кримські студії. – 2000. – №1. – С.25-35.
2. Трабовський С. Крим – Україна: історичні паралелі [Електронний ресурс] / С. Трабовський // – 2018. – Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/27837338.html>
3. Рудь І. Кримські татари сьогодні – становище, плани, перспективи [Електронний ресурс] / І. Рудь // Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – №4. – С.60–68. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr4.pdf>
4. Клименко А., Смелянський Ю., Тучакова Т., Корбут О. Крим: три роки окупації [Електронний ресурс] / А.Клименко, Ю.Смелянський, Т.Тучакова, О.Корбут // – 2017. – №21. – Режим доступу: <https://www.mfa.gov.ua/publications/krym-try-roky-okupatsii>
5. Куропятник О. Стратегія повернення Криму: кримські татари в умовах окупації [Електронний ресурс] / О.Куропятник // – 2014. – №30. – Режим доступу: <https://dt.ua/internal/strategiya-povernennya-krymu-krymski-tatari-v-umovah-okupatsiyi.html>
6. Трабовський С. Кримськотатарська автономія: задача на «квадрату кола»? [Електронний ресурс] / С.Трабовський // – 2018. – Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/krymskotatarska-avtonomiia-krym/29546149.html>
7. Магда Є. Концепт центрально-східної Європи в координатах гібридної загрози [Електронний ресурс] / Є. Магда // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2017. – Випуск 10. – С.119-123. – Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/.../article/.../7361>
8. П'яти звернень вистачило для рішення окупантів заборонити Меджліс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2016/02/16/173571>
9. Джемільов анонсує створення муфтіату Криму на материковій частині України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2016/01/04/167517>
10. Крымские татары сообщили о новых обысках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mignews.com.ua/ukraine/11110569.html>

References

1. Parakhons'kyi B. Kryms'ko-tatars'ka problema sучasnyy stan i perspektivy yiyi vyrishehnyya / B. Parakhons'kyi // Kryms'ki studiyi. – 2000. – №1. – С.25-35.
2. Hrabov's'kyi S. Krym – Ukrayina: istorychni paraleli [Електронний ресурс] / S.Hrabov's'kyi // – 2018. – Rezhym dostupu: <https://ua.krymr.com/a/27837338.html>
3. Rud' I. Kryms'ki tataru s'ohodni – stanovyshche, plany, perspektivy [Електронний ресурс] / І. Рудь // Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – №4. – С.60–68. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr4.pdf>
4. Klymenko A., Smelyans'kyi Yu., Huchakova T., Korbut O. Krym: try roky okupatsiyi [Електронний ресурс] / А.Клименко, Ю.Смелянський, Т.Тучакова, О.Корбут // – 2017. – №21. – Режим доступу: <https://www.mfa.gov.ua/publications/krym-try-roky-okupatsii>
5. Kuropyatnyk O. Stratehiya povernennya Krymu: kryms'ki tataru v umovakh okupatsiyi [Електронний ресурс] / О.Куропятник // – 2014. – №30. – Режим доступу: <https://dt.ua/internal/strategiya-povernennya-krymu-krymski-tatari-v-umovah-okupatsiyi.html>
6. Hrabov's'kyi S. Kryms'kotatars'ka avtonomiya: zadacha na «kyadraturu kola»? [Електронний ресурс] / S.Hrabov's'kyi // – 2018. – Rezhym dostupu: <https://ua.krymr.com/a/krymskotatarska-avtonomiia-krym/29546149.html>

7. Mahida Ye. Kontsept tsentral'no-skhidnoyi Yevropy v koordynatsiyi hibrydnoyi zahrozy [Elektronnyy resurs] / Ye. Mahida // Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya filos.-politoh. studiyi. – 2017. – Vypusk 10. – С.119-123. – Rezhym dostupu: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/.../article/.../7361>

8. P'yaty zvernen' vystachylo dlya rishennya okupantiv zaboronyty Medzhlis [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://expres.ua/news/2016/02/16/173571>

9. Dzhemilyev anonsuye stvorenniya muftiyatu Krymu na meterykoviyi chastyni Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://expres.ua/news/2016/01/04/167517>

10. Krymskiye tatory soobshchili o novykh obyskakh [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mignews.com.ua/ukraine/11110569.html>

Chernyk P.P.,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, of the National Army Academy named after hetman Petro Sahajdachnyj, petro.chernyk@ukr.net

Shcherba O.V.,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, of the National Army Academy named after hetman Petro Sahajdachnyj, shch_ok@ukr.net

Ukraine, Lviv

CRIMEAN TATARS PROBLEM: THE STATUS AND POSSIBILITIES OF ITS SOLUTION IN THE CONDITIONS OF OCCUPATION OF CRIMEA

The article analyzes the situation of the Crimean Tatar population in the conditions of the Crimean occupation. The place and role of the Crimean Tatar problem in Ukraine in the geopolitical plane are determined. The directions of activity of the state authority concerning the formation of strategy of the Crimean Tatar problem solution are proposed.

Key words: *crimean tatars question, national autonomy, occupation, reintegration, national security.*

Economics

УДК 658.101.54

Біницька О.П.,*к.е.н., доцент, проректор з економічних питань,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,**Україна, м. Хмельницький***Маковський Лукаш,***д-р, заступник декана відділу економічного в Хожуві
Вищої банкової школи в Познані, lukasz.makowski@chorzow.wsb.pl**Республіка Польща, м. Хожув***Кокель Анджей,***д-р, заступник декана відділу економічного в Щеціні
Вищої банкової школи в Познані, akokiel@wsb.szczecin.pl**Республіка Польща, м. Щецін***Марчін Гавел,***член уряду Гміни Палечніца, urzad@palecznica.pl**Республіка Польща, с. Палечніца***МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ
КЛІЄНТІВ ДЛЯ ПОТРЕБ МАРКЕТИНГУ**

Відносини з клієнтом в маркетингу можна визначити як довготривалий процес, який почався після певної транзакції і який надалі розвивається, сприяючи взаємовигідним численним актам купівлі-продажу. Необхідним елементом, що дозволяє утримати стабільні взаємини клієнта та виробника, є задоволеність, яка виникає в результаті заспокоєння очікувань та потреб клієнта.

Метою даної статті є представити процес створення і аналізу дослідження задоволеності клієнтів, який є гарантом успішності транзакції, за допомогою доступних моделей дослідження задоволеності клієнтів. У змісті статті представлено дефініцію задоволеності клієнта і її вплив на його лояльність до виробника. Обговорюються також окремі методи дослідження задоволеності клієнта. У статті описується загальна та класична модель дослідження задоволеності клієнтів та методу «SERVQUAL».

Ключові слова: *методи досліджень задоволеності споживача, метод SERVQUAL, моделі задоволеності споживача.*

Поставка проблеми. Функціонування суб'єктів господарювання у сучасній дійсності пов'язане з проведенням ряду дій для вирішення проблем, що виникають внаслідок зростаючої конкуренції. В результаті такого стану речей підприємства все частіше стикаються з питанням попиту на ринку. Здобути нових покупців дорого і складно, а у випадку зрілих ринків значно обмежено. У вищезгаданому аспекті задоволеність клієнтів і зміцнення їхньої лояльності до торгової марки продукту та фірми стають надзвичайно важливим завданням для організацій, що працюють в таких умовах.

Мета статті. Провідна мета цих наукових пошуків проілюструвати суть створення і реалізації маркетингових досліджень і аналізу задоволеності клієнтів за допомогою наукових способів вимірювання. Стаття має систематизувати знання в даній тематичі і показати можливості, які впливають з їхнього практичного застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Задоволення клієнтів як почуття, емоційний процес в поточному значенні може означати загальне задоволення, що супроводжує споживання продуктів чи послуг. Проте більш глибокий аналіз показує, що почуття задоволення в людини це складний процес, який важко перевірити.

Саме поняття задоволеності походить від латинського слова *satisfactio*, що означає задоволення². В свою чергу, це поняття в літературі К. Мазурек-Лопацинська визначає як емоційну реакцію на порівняльні процеси клієнта (споживача), які полягають на співставленні свого досвіду після вживання продукту чи послуги з очікуваннями, індивідуальними стандартами або визначеним зразком оцінювання³. В свою чергу Т. Штуцький говорить про задоволеність як про єдину і справжню цінність, яку повинен забезпечити кожен продукт, сервіс, обслуговування, дистрибуція, продаж, знижка⁴. Дає визначення їй як суб'єктивному відчуттю задоволення, здобутої користі і очікуваних результатів від придбання, вживання та використання продукту або послуги, що виникають внаслідок заспокоєння потреб чи розв'язання проблеми⁵.

² Słownik Języka Polskiego, t. III, PWN, Warszawa 1981, s. 668

³ K. Mazurek – Łopacińska, *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, PWE, Warszawa 2003, s. 305

⁴ T. Sztucki, *Marketing przedsiębiorcy i menedżera*, AW Placet, Warszawa 1996, s. 40

⁵ Ibidem, s. 40

Запропоновано узагальнити та зрозуміти концепцію задоволеності клієнтів, виділивши три основні поняття задоволення⁶:

1. Враховуючи характер психологічного стану покупця в понятті задоволення можна наголосити на пізнавальних елементах або емоційних реакціях. Синтез вищезазначених точок зору дозволяє визначити задоволення як клієнтський досвід, що впливає з пізнавальних процесів, інтегрованих з емоційними елементами.

2. Розглядаючи характер досвіду клієнта можна вказати на два підходи:

- цілісний підхід, згідно з яким задоволення є комплексом досвідчень, отриманих внаслідок споживання,

- б) аналітичний підхід, згідно з яким задоволення розглядається щодо окремих етапів процесу покупки, споживання або використання продукту,

3. Відносний характер задоволеності полягає у процесі порівняння суб'єктивних почуттів та досвіду покупця з прийнятою основою відносності.

Використовуючи аналітичний підхід в дослідженні задоволеності вимагає розрізнення трьох типів задоволення, якими є⁷:

1. Часткове або глобальне задоволення,
2. Поточне або накопичене задоволення,
3. Незалежне або порівняльне задоволення.

Часткове задоволення відноситься до даного (одного) елемента чи розміру продукту або послуги, наприклад, тривалості, безпеки. В свою чергу глобальне задоволення є сумою часткових задовольень і стосується всього продукту (послуги). Критеріями, що розрізняють обидва типи задоволення, є сфера, час дослідження, відношення до конкуренції.

Поточне задоволення – це досвід використання послуги або вживання продукту в певному часі і просторі, наприклад, задоволення від останньої покупки продукту в фірмі X. Натомість накопичене задоволення це результат нашарованого досвіду клієнта в даному часі і місці, і також щодо конкретного продукту, послуги або підприємства, напр. задоволення з продукції фірми X протягом останнього року. Якщо дослідження оцінюють задоволеність покупців з пропозицій даної організації то це незалежне задоволення (ізолюване), на відміну від порівняльного задоволення (відносного), де клієнт порівнює пропозиції підприємства з конкурентними фірмами⁸.

Рівень задоволеності клієнта з продукції (послуг) залежить від реальних ознак продукції (послуг), індивідуальних рис споживача і його вимог щодо продукції (послуг), комунікаційної політики фірми і попереднього досвіду клієнта. Вищезазначені фактори впливають на сприйняття товару (послуги) покупцем, формують його очікування та, як наслідок, визначають рівень задоволеності⁹.

Дуже важливо підкреслити суб'єктивний характер сприйняття продукції (послуги) клієнтом, яке багато в

чому залежить від його індивідуальних рис і вимог щодо продукції (послуги). Чим більші вимоги до реальних критерій продукції (послуги), тим менше шансів задовільнити клієнта. Слід також відзначити важливу роль довіри покупця до фірми та торгової марки в процесі сприйняття та оцінки якості продукції (послуги), а потім задоволеності клієнта. Вищий рівень довіри впливає на кращі оцінки продукції (послуги) та більшу задоволеність споживача.

Клієнт формує своє очікування щодо продукції (послуги) перед вжитком, створюючи власний взірць. Спостереження покупця пов'язані з оцінкою продуктивності виробу під час експлуатації.

Споживаючи продукцію, він порівнює спостереження з очікуваннями, і на основі цього досягає одного з трьох рівнів задоволеності.

Очікування покупців можуть бути пов'язані з трьома ієрархічними рівнями, що відповідають¹⁰:

- Основним рисам продуктивності продукції (послуги), відсутність яких є неприпустимим, оскільки це означає незадоволення клієнта,

- Опціональній продуктивності, узгодженій замовником з постачальником,

- Приховані досягнення, яких клієнт не очікував.

Також передбачається, що існує четвертий рівень очікувань, який з'являється лише тоді, коли клієнт повертається до постачальника зі скаргою. Позитивний розгляд скарги часто змінює невдоволення клієнта на задоволеність. Схоже співвідношення характеристики продукту (послуги) та задоволення покупців демонструє тзв. теорія двох факторів, згідно з якою деякі властивості продукту беруть участь лише в протидії невдоволенню клієнта, а інші формують задоволення¹¹. На відсутність задоволення в загальному впливає низький рівень основних характеристик продукту (базової продуктивності), які створюють своєрідний стандарт для клієнта, однак дотримання його, не викликає задоволення. Воно з'являється лише після виконання вимог вищого рівня (опціональна та прихована продуктивність).

Механізм виникнення задоволеності клієнтів описується за допомогою трьох основних моделей: Моделі Очікуваної Невідповідності, Теорії Соціального Обміну, Моделі Емоційного Інтелекту. Перших дві моделі підкреслюють роль пізнавальних процесів у виникненні задоволеності клієнта продуктом, третя модель демонструє роль емоційних процесів. Модель очікуваної невідповідності – це спроба відповідати на запитання про те, як споживачі перетворюють свій досвід з продукцією в задоволення, посилаючись в цьому процесі на свої власні очікування¹².

Згідно цієї моделі, клієнти покладаючись на досвід споживання різних товарних марок виробляють очікування щодо марки, якій повинні віддати перевагу. Споживацькі очікування визначаються характером продукції, рекламними факторами, якістю, ціною,

⁶ A. Czerw, Satysfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym, CEDEWU, Warszawa 2008, c. 14

⁷ Ibidem, c. 14-15

⁸ Ibidem, c. 15

⁹ K. Mazurek–Łopacińska, Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe, PWE, Warszawa 2003, c. 308

¹⁰ W. Prussak, Ocena satysfakcji klientów głównym elementem zarządzania przez jakość, „Organizacja i Zarządzanie” 1999, nr 5, c. 38

¹¹ A. Czerw, Satysfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym, CEDEWU, Warszawa 2008, c. 17

¹² A. Jachnis, J. Terelak, Psychologia konsumenta i reklamy, Branta, Bydgoszcz 1998, c. 171

попереднім досвідом, характеристиками покупця і т. д. Очікування визначають далі стандарти, що включають в себе особливості вибраної марки, що служать як зразки для порівняння марки продукту з іншими марками. В результаті цих порівнянь, клієнти відчувають позитивні, негативні емоції або їхню відсутність. У представленій моделі задоволеність клієнтів є емоційною реакцією на невідповідність між очікуваннями споживача та результатами споживання продукції. Модель передбачає, що в ситуації, коли результат споживання продукту або його якість не відрізняються від очікувань, клієнт помічає очікувану відповідність між очікуваннями та отриманим результатом. Вищезгадана відповідність не повинна відображатися в сильному почутті задоволення. У випадку підтвердження власних очікувань, клієнт, зазвичай, не відчуває позитивних емоцій (як правило, не відчуває задоволення).

Якщо результати споживання або якість марки перевищують очікування покупця, то він зазнає очікуваної позитивної невідповідності. Цей стан впливає на почуття сильного задоволення і виникає лише тоді, коли отримані результати суттєво відхиляються від стандартів. У випадку, коли результати споживання продукту нижчі від очікувань, клієнт відчуває незадоволеність. Це стан негативної невідповідності¹³ (Мал. 3).

Отже суть моделі полягає в тому, що необхідною умовою задоволеності клієнтів є очікувана позитивна невідповідність між стандартами та очікуваннями покупця щодо продукту. Виявлено, що залежно від сили і типу очікувань та характеру процесу підтвердження, рівень задоволеності клієнтів може бути різним. Дуже великі позитивні очікування по відношенню до продукту можуть викликати в замовника¹⁴:

1. Дуже сильне почуття задоволення (якщо результат перевищує очікування),
2. Сильне відчуття задоволеності (якщо результат підтверджує очікування),
3. Почуття задоволення (якщо очікування трохи перевищують результат),
4. Відсутність задоволення (якщо очікування значно вище результату).

У свою чергу, невеликі позитивні очікування можуть бути джерелом¹⁵:

1. Дуже великого задоволення, (якщо результат значно перевищує очікування),
2. Низького задоволення (якщо результат підтверджує очікування),
3. Великого невдоволення (якщо очікування набагато перевищують результат).

Невеликі негативні очікування сприяють виникнення¹⁶:

1. Великого задоволення (якщо результат значно перевищує очікування),
2. Незначного незадоволення (якщо результат підтверджує очікування),

3. Дуже високого незадоволення (якщо очікування набагато вище результату).

Слід зазначити, що наведені вище відносини виконуються лише за умови заснування адитивного характеру моделі, що не завжди відповідає дійсності. Наприклад, покупець, який очікував дуже низький рівень якості обслуговування, може бути в захваті навіть тоді, коли фактичний сервіс знаходиться на низькому або середньому рівні. На малюнках № 4 і 5 схематично зображено припущення щодо впливу очікувань споживачів на рівень задоволеності клієнтів після транзакції.

Традиційна теорія соціального обміну передбачає, що клієнти аналізують процес обміну між собою та продавцем з точки зору справедливості. Процес оцінки соціального обміну полягає в тому, щоб клієнт порівнював витрачені ним кошти (гроші, зусилля, час) та отримані прибутки (можливість використовувати продукт відповідно потреб, заощадження часу) з витратами і прибутками продавця. Для того, щоб визначити відношення прибутку до вартості покупець оцінює співвідношення прибутку до власних витрат, (що я дав, що я отримав) і таке ж співвідношення для продавця, (що дав продавець, що отримав). Згідно представленій теорії, задоволеність виникає тоді, коли співвідношення прибутку і витрат клієнта і продавця приблизно рівні в кожній частині обміну. Якщо співвідношення менш сприятливе для клієнта, то він відчуває несправедливість обміну¹⁷.

Сучасна теорія соціального обміну підкреслює необхідність особливої уваги в формуванні відносин з покупцями, щоб зменшити асиметричність обміну. Вищезазначений принцип називається принципом переваги та вподобання споживачів¹⁸. Застосування принципу сприяє зростанню сприйняття споживачами відносин із продавцем як "більш справедливих". Дотримання цього правила на практиці широко поширене, це можна побачити на прикладі рекламних пропозицій продукції, де сильний наголос робиться на вигоді, яку даний товар може принести покупцю. Для того, щоб повністю зобразити представлену теорію в таблиці 1, порівнюються відмінності між поняттям "соціальний обмін" та "очікувана невідповідність" з урахуванням критеріїв¹⁹:

1. Основа для порівняння і її характер
2. Атрибути/розміри
3. Врахування коштів
4. Етапи процесу
5. Емоційна реакція.

В свою чергу емоційна модель передбачає, що емоційна оцінка продукту відіграє основну роль у формуванні задоволеності клієнтів. Фактор, що опосередковує створення задоволення, – це аналіз результатів використання продукту з точки зору успіху або невдачі. Цей вид задоволення називається атрибуційне

¹³ A. Czerw, *Satysfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym*, CEDEWU, Warszawa 2008, c. 18

¹⁴ *Ibidem*, s. 19

¹⁵ *Ibidem*, c. 19

¹⁶ *Ibidem*, c. 20

¹⁷ R. Furtak, *Satysfakcja konsumenta i jej konsekwencje marketingowe*, „Marketingowe Zarządzanie Przedsiębiorstwem” 2002, nr 9, c. 50

¹⁸ A. Jachnis, J. Terelak, *Psychologia konsumenta i reklamy*, Branta, Bydgoszcz 1998, c. 173

¹⁹ R. Furtak, *Satysfakcja konsumenta i jej konsekwencje marketingowe*, „Marketingowe Zarządzanie Przedsiębiorstwem” 2002, nr 9, c. 51

задоволення²⁰. Крім того, на відчуття задоволеності клієнта впливають результати споживання або використання продукції, що викликають задоволення або розчарування.

Згідно з моделлю, різниця між відчуттям високого задоволення та відсутністю задоволення проявляється на рівні вираження. Покупці, які почуваються задоволеними, мають тенденцію виявляти це, тоді як відсутність задоволення вони виражають приховано. Доречність моделі підтверджена багатьма дослідженнями, в тому числі опитування, проведене адміністрацією США за програмою *Technical Assistance Survey*, згідно з якою лише 4% клієнтів, незадоволених продуктом, подають офіційні скарги²¹. Через складність поняття задоволеності жодна з представлених моделей індивідуально не пояснює процес виникнення задоволеності клієнтів, а рівень задоволеності клієнтів є результатом взаємодії оцінок, отриманих клієнтом на основі вищенаведених моделей разом взятих.

Разом дозріванням ринку та ростом конкуренції сучасні підприємства все частіше стикаються з бар'єром попиту. На такому ринку придбати нових покупців стає надзвичайно важко, оскільки попит проявляє тенденцію стабілізуватися на визначеному рівні. Зрілий ринок змушує організації систематично піклуватися про клієнтів, які вже купують їхню продукцію. В таких умовах концепція утримання клієнта, його задоволеності, а потім його лояльності до фірми та продукції, повинна стати основним орієнтиром у формуванні діяльності підприємства. Таким чином необхідним стає розпізнання специфіки поведінки покупців, фактори, що впливають на їхню поведінку, а також визначення окремих етапів процесу прийняття рішень клієнта при покупці конкретної марки продукту.

Кожне підприємство повинне поставити собі питання про те, хто фактично є споживачем продукції. Головною метою питання є не тільки установлення, хто остаточно вживає даний продукт, але визначення чиє задоволення або незадоволення може вплинути на продаж марки. Отже питання допомагає отримати інформацію про те, хто відіграє важливу роль у процесі прийняття рішень щодо придбання даного товару. Існує три категорії людей, яких прийнято називати клієнтами²²:

1. Працівники, які працюють в компанії, що виробляє продукцію, тому що якість їх роботи визначає рівень задоволеності дистриб'юторів продукції і кінцевого споживача,

2. Дистриб'ютори, як на оптовому, так і на роздрібному рівні,

3. Кінцеві клієнти, які – залежно від виду продукції – можуть бути фізичними особами, домашніми господарствами, установами.

В умовах вільної конкуренції одним з найважливіших факторів, що впливають на довгостроковий успіх компанії, є задоволення своїх споживачів. Задоволених

покупців слід сприймати як найцінніше знаряддя фірми. Такі клієнти є джерелом позитивної інформації про фірму, вони роблять більші і частіші покупки, ніж інші. Крім того, вони приводять нових клієнтів. Покупці, задоволені і віддані бренду, як об'єктивні, є надійним джерелом інформації про товар. Рекомендації, які вони надають, в потенційних клієнтів викликають довіру.

Важливим аспектом клієнтської орієнтації, прийнятим компаніями, які сприймають клієнта як цінний капітал, є прагнення до задоволення їхніх потреб.

Потреба є „відчутним станом дефіциту або дисбалансу організму, стан свідомого або несвідомого напруження”²³. Переважна більшість психогенних потреб, не досягають достатньої інтенсивності, щоб спонукати людей до дії. Потреба стає мотивом тоді, коли вона досягає високого рівня інтенсивності і чинить тиск на людину, що викликає дію. Потреба в конкретному продукті означає схильність до споживання або щоб мати цей продукт. Натомість комплекс потреб клієнта є проявом його схильності до певного стилю життя та вибраного образу.

Через те, що бажаний стиль життя приймається у його різних формах, можна замінити багато потреб іншими без відчуття більшої втрати²⁴. Для того, щоб повністю задовольнити потреби клієнта, ці потреби варто досліджувати, а висновки, зроблені з такого роду досліджень, перенести на практичне функціонування підприємств, наприклад, у сфері виробництва, обслуговування клієнтів тощо.

В час конкуренції, що невинно зростає, побудова довгострокових і водночас рентабельних відносин з клієнтом стає можливою лише через його повне задоволення. Згадане задоволення є це психічний стан, який становить вид емоції, яка виражає задоволення чи незадоволення, що впливає з вибору бренду під час покупки. Задоволення виникає тоді, коли продукція відповідає очікуванням, натомість незадоволення – коли вона не може з цим впоратися. Рівень задоволеності – це функція різниці між отриманою якістю та очікуванням. Клієнт може пережити один із трьох рівнів задоволеності. Якщо якість продукту не відповідає очікуванням, то покупець незадоволений. Якщо очікування виправдані – покупець задоволений. Натомість в ситуації, коли якість товару перевищує очікування, тоді клієнт дуже задоволений²⁵. Можна припустити, що очікування споживачів формуються внаслідок попереднього досвіду, пов'язаного із придбанням даного товару, на основі думок друзів, родичів та інформації і обіцянок продавця та конкурентів. При цьому існує тісний зв'язок між задоволенням клієнтів та його лояльністю до фірми.

Можна припускати, що досягнення високого обсягу продажів, що є лише недовготривалою метою діяльності фірми, на теперішній час недостатньо і не забезпечує її тривалі інтереси. Це лише перший крок на шляху до тривалого успіху.

²⁰ A. Jachnis, J. Terelak, *Psychologia konsumenta i reklamy*, Branta, Bydgoszcz 1998, c. 174

²¹ W. Prussak, *Zarządzanie jakością. Wybrane elementy*, Politechnika Poznańska, Poznań 2003, c. 37

²² A. Czerw, *Satysfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym*, CEDEWU, Warszawa 2008, c. 11-12

²³ A. Sznajder, *Skuteczna reklama*, Centrum Kreowania Liderów, Międzybórz 1992, s. 18

²⁴ B. Zatwarnicka – Madura, *techniki sprzedaży osobistej*, CEDEWY, Warszawa 2004, s. 24 i 67

²⁵ K. Mazurek – Łopacińska, *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, PWE, Warszawa 2003, c. 30

Таким чином, задоволеність клієнтів може вважати найкращим показником майбутніх багаторічних прибутків фірми²⁶.

Таким чином, виправдані очікування споживача від придбаного продукту (або послуги), призводять до виникнення стану задоволеності, а також підвищенню лояльності клієнтів до організації. Бо такий стан речей веде до продовження дій, тобто повторних покупок тієї ж продукції. У випадку з частими покупками, наслідком стану задоволення є поява явища вищезгаданої лояльності покупців. Ця лояльність означає покупку товарів тієї ж марки в одному місці продажу або в того самого продавця. Лояльність клієнтів може бути неподільною або подільною. Неподільна лояльність виникає у випадку, коли клієнт за певний час купує продукт лише однієї торгової марки; подільна лояльність, в свою чергу, пов'язана з чергуванням або паралельною покупкою продуктів від двох торгових марок²⁷.

Фірма може впливати на цю лояльність, намагаючись сформулювати в покупця позитивні відгуки про продукт, продавця, виробника, торгову марку. Натомість ці фактори, як правило, є результатом маркетингового впливу. Знання процесу формування явища лояльності є одним з найважливіших маркетингових навичок і відіграє важливу роль у процесі формування ефективних маркетингових стратегій сучасних підприємств. Натомість центральне місце в цих стратегіях займає клієнт.

Наслідком складності тематики, щодо задоволеності споживача, є складність методів дослідження. Слід підкреслити, що немає відмінних методів вимірювання задоволеності клієнтів.

Кожне вимірювання піддається певній помилці, оскільки важко виміряти емоційні реакції людини. Також не існує одного стандартного методу, який використовується для оцінки задоволеності покупців. Організації зазвичай використовують набір методів та критеріїв, вибір яких залежить від специфіки фірми. Найкращих результатів досягають ті фірми, які використовують декілька взаємовигідних методів²⁸. Бо кожен з цих методів надає різну інформацію про клієнтів та ступінь їхньої задоволеності.

Розуміючи, що дослідження задоволеності клієнтів це дослідження індивідуального характеру, застосовані до конкретної проблеми дослідження, промисловості, типу продукції чи послуги, нижче представлені відомі світові моделі вимірювання задоволеності покупців.

Дослідження щодо задоволеності споживачів повинно починатися з оцінки ситуації, яка полягає у зборі даних, необхідних для розробки методу досліджень та плану дій²⁹. Подальші якісні та кількісні

дослідження проводяться як серед власних клієнтів, так і серед клієнтів конкуруючих фірм. Дані, зібрані таким чином, аналізуються, і на цій основі визначаються сфери вдосконалення. Вимірювання задоволеності покупців розглядається у представленій моделі як постійний процес. Тому в рамках завершального етапу планується стежити за прогресом у досягненні бажаного рівня задоволеності споживачів.

На основі представлених методів (моделей) опитування задоволеності покупців можна сформулювати загальну модель оцінки задоволеності покупців³⁰. Хоча загальна мета дослідження, як відомо – визначення рівня задоволеності клієнтів – конкретною метою може бути, наприклад, знайти причину зниження продажів, детальніше розпізнання причин незадоволеності покупців, визначення області подальшого поліпшення якості продукції і процесів, і так далі.

Після визначення мети дослідження, вибирається відповідний метод їхньої реалізації, а також цільову групу клієнтів, яких будуть досліджувати. Також розробляється план реалізації досліджень. Наступним етапом є проведення досліджень відповідно до встановленого плану. Вони включають в себе як дослідження, що визначають якості товару, вибрані клієнтом, і використаний словниковий запас, так і вимірювання задоволеності з отриманого рівня наявності цих якостей. Отримані результати детально проаналізовані та обговорюються з членами організації, відповідальними за постійне вдосконалення. Результати досліджень та прийняті рішення передаються зацікавленим осередкам фірми. Дії, що покращують систему якості організації, реалізовані на цій основі, підлягають моніторингу. План, що з'єднає останній етап дій з першим, вказує на те, що вимірювання задоволеності споживачів має проводитися постійно. Це означає регулярний, систематичний контакт з клієнтами.

Класична модель дослідження задоволеності клієнтів складається з двох фаз: дослідницької та діагностичної³¹. Метою дослідницької фази полягає у визначенні факторів, які викликають задоволеність або незадоволеність від торгової марки продукту та визначення відносної важливості цих факторів.

Виявляється, що не обов'язково всі об'єктивні, функціональні характеристики торгової марки і його емоційні атрибути є в сприйнятті покупців вирішальними факторами в задоволеності з торгової марки. Клієнти відбирають продукт індивідуально і в якійсь сфері незалежно від того, які об'єктивні якості він має. В дослідній фазі проводяться два типи досліджень³²:

1. Якісні дослідження.
2. Кількісні дослідження.

Якісні дослідження проводяться за допомогою фокус-групових інтерв'ю або поглиблених індивідуальних інтерв'ю з вибраними: маркетологами, продавцями,

²⁶ K. Staszynska, E. Budakowska, Customer Satisfaction – jak zadowolil klienta, „Manager” 1998, nr 10, s. 54

²⁷ L. Garbarski, I. Rutkowski, W. Wrzosek, Marketing. Punkt zwrotny nowoczesnej firmy, PWE, Warszawa 2006, s. 154-155

²⁸ L. Niezurawski, A. Kobylański, M. Haffer, Pomiar satysfakcji klientów i jego znaczenie dla przedsiębiorstw – problemy badawcze, „Problemy Jakości” 2003, nr 3, s. 9

²⁹ L. Gullede, Badanie zadowolenia klienta, “Marketing Serwis” 1997, nr1, s. 13-14

³⁰ W. Prussak, Ocena satysfakcji klientów głównym elementem zarządzania przez jakość, „Organizacja i Zarządzanie” 1999, nr 5, s. 209.

³¹ K. Staszynska, Customer satisfaction., Problem I metody badania, “Marketing Serwis” 1998, nr 3, s. 3

³² A. Czerw, Satysfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym, CEDEWU, Warszawa 2008, s. 61

бухгалтерами, дистриб'юторами, кінцевих споживачів продукції та експертів. Метою дослідження є визначення критеріїв, якими користуються споживачі, оцінюючи свою задоволеність торговою маркою, а також встановлення релятивної важливості цих критеріїв. В якісному дослідженні неможливо визначити точну важливість критеріїв, оскільки не відбувається вимірювання в точному значенні. Можна визначити, які критерії важливіші за інші, але не можна сказати наскільки. Наприклад, відносячись до теми, в якісному дослідженні можна ствердити те, що ефективність ліків є більш важливою для лікарів у формуванні їхньої задоволеності з марки лікарського засобу, ніж рекламна діяльність фармацевтичної фірми, але не можна визначити кількісно, скільки разів ефективність лікарського засобу є більш суттєвою, ніж дії реклама фірми, що його випускає.

Другий тип досліджень, проведений на дослідницькій фазі, – кількісні дослідження, проведене за допомогою частково стандартизованого інтерв'ю, яке має багато відкритих питань. Таке дослідження проводиться на репрезентативній вибірці споживачів продукції, не менше 100-150 осіб, для здійснення статистичного аналізу. Головна мета дослідження – визначити важливість критеріїв (факторів) задоволеності.

Рівень задоволеності покупців з марки продукту має завжди відноситися до рівня задоволеності з конкурентоспроможних марок. Торгова марка даного продукту не функціонує окремо (ізолювано), а на ринку. Становище конкурентоспроможних марок щодо неї значною мірою сприяє становищу даної марки. Фірма розуміючи, з якої точки зору – в очах споживачів – дана торгова марка є краща, а з якої гірша від конкурентоспроможних, може так формувати торгову марку та її імідж на ринку, щоб оптимально підвищити шанс її продажів та лояльність клієнтів до неї.

Обидві фази класичної моделі *Customer Satisfaction Research* тісно пов'язані між собою. Дослідницька фаза служить не тільки підготовці діагностичної фази, але і дає можливість вибору раціональної стратегії щодо наміру досягнути задоволеність споживача, і, таким чином, оптимізувати продажі та лояльність до торгової марки і стратегії позиціонування. В свою чергу діагностична фаза служить вдосконаленню марки і її маркетингу та оптимізації її дистрибуції.

Дослідження дослідницької фази не повинні повторюватися систематично, тому що очікування споживачів щодо категорії продуктів не змінюються часто (якщо немає швидких технологічних змін, які можуть статися у випадку фармацевтичного ринку). В свою чергу, діагностичні дослідження необхідно систематично повторювати, якщо вони мають бути надійним інструментом для контролю задоволеності з торгової марки та доречності маркетингових дій для неї. Багато організацій вважають, що доречно вимірювати рівень задоволеності клієнтів один раз в рік, але важко довести, що саме 365 днів це найбільш відповідний інтервал в цьому типі досліджень. Якщо фірма має в своєму розпорядженні обмежений бюджет то може здобути більше, якщо проводитиме дослідження рідше, але досліджуючи детальніше, напр. краще проводити

телефонні опитування і прями інтерв'ю на ретельно відібраній, репрезентативній вибірці один раз в два роки, а не щороку розсилати коротку анкету для самостійного заповнення, засновану на дослідженні вибірки клієнтів, які якраз мають час або нагоду заповнити її³³.

Метод *servqual*, опрацьований. А. Parasuramana, V.A. Zeithamla та L. Berry'ego в 1983–1985 роках використовується для вимірювання сприйняття якості послуг споживачем.

Вона полягає у вимірюванні відмінностей між рівнем задоволення очікувань та сприйняттям послуг клієнтом. Розмір різниці вказує на розбіжності (прогалини), які необхідно покращити. В результаті численних дослідницьких робіт автори методу визначили п'ять прогалин щодо якості послуг³⁴:

1 розбіжність – визначається як різниця між очікуваннями клієнта та розпізнанням очікувань керівництвом фірми;

2 розбіжність – різниця між розпізнанням сподівань клієнта керівництвом фірми та специфікацією якості послуг;

3 розбіжність – різниця між специфікацією якості послуг та якістю надання послуг (процес надання послуг повністю відмінний від спеціальних вимог);

4 розбіжність – визначає різницю між якістю надання послуг та інформацією, що клієнт отримав про це;

5 розбіжність – різниця між рівнем здійснення сподівань та сприйняттям послуги покупцем.

Отже модель вказує на п'ять ситуацій, в яких постають прогалини між двома оцінками якості³⁵:

1. розбіжність між очікуваннями клієнта та оцінкою цих очікувань керівництвом фірми,

2. розбіжність між оцінкою керівництва та нормативною якістю послуги,

3. розбіжність між технічними стандартами якості послуг та фактично виконаними послугами,

4. розбіжність між наданням послуги та змістом спілкування зі споживачем,

5. розбіжність між очікуваною та отриманою послугою.

Висновки. З початку 80-х років минулого століття все більше підкреслювалося, наскільки важливим є втримати та задовольнити клієнта. В "ядрі" сучасної концепції маркетингу, яка є стратегією як придбання, так і збереження клієнта, стоїть переконання, що поточні клієнти є цінним активом підприємства. Класична теорія маркетингу була побудована на визнанні транзакції як базової одиниці маркетингового аналізу. В маркетинговому розумінні транзакція – це єдиний акт купівлі і продажу, операція обміну між продавцем та покупцем. Вона складається з обміну вартостями між покупцем і продавцем. Є метою маркетингу, яка полягає в тому, щоб забезпечити обмін транзакціями, які є вигідними для обох сторін. Сприйняття окремої транзакції за основу маркетингових дій повинно було призвести до

³³ A. Czerw, Satisfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym, CEDEWU, Warszawa 2008, с. 62-63

³⁴ J. Otto, Marketing relacji. Koncepcja I stosowanie, wyd. 2, Warszawa 2004, с. 129

³⁵ A. Payne, Marketing Usług, Warszawa 1996, с. 266

розробки таких інструментів, які сприяли б укладенню транзакцій.

Відносини з клієнтом з точки зору маркетингу можна охарактеризувати як тривалий процес, що розвивається який, є наслідком попередньої, окремої транзакції, який сприяє взаємовигідним багаторазовим актам купівлі-продажу. В той же час, можна помітити, що довгострокові вигідні відносини є метою маркетингу відносин. На макрорівні це відносини між фірмою та різними суб'єктами ринку, такими як: уряд, постачальники, споживачі та ріелтори. Однак на мікрорівні це стосунки між фірмою та клієнтом.

Складність поняття задоволеності клієнтів і їх вкрай важлива роль у досягненні успіху на ринку підприємств роблять необхідним проведення досліджень рівня задоволеності і лояльності. Такі дослідження є для організації основним методом розпізнання влучності продукту відповідно до потреб та сподівань споживачів. За результатами опитування фірма отримує цінну інформацію, що дозволяє встановити продукти, що виходять з ринку, і визначити напрямки бажаних змін у керуванні даною маркою.

Література

1. Czerw A., *Satysfakcja i lojalność klienta na rynku farmaceutycznym*, CEDEWU, Warszawa 2008
2. Furtał R., *Satysfakcja konsumenta i jej konsekwencje marketingowe*, „Marketingowe Zarządzanie Przedsiębiorstwem” 2002.

3. Garbarski L., Rutkowski I., Wrzosek W., *Marketing. Punkt zwrotny nowoczesnej firmy*, PWE, Warszawa 2006.
4. Gulleddge L., *Badanie zadowolenia klienta*, „Marketing Serwis” 1997, nr1.
5. Jachnis A., Terelał J., *Psychologia konsumenta i reklamy*, Branta, Bydgoszcz 1998.
6. Mazurek K. – Łopacińska, *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, PWE, Warszawa 2003.
7. Nieżurawski L., Kobyłański A., Haffer M., *Pomiar satysfakcji klientów i jego znaczenie dla przedsiębiorstw – problemy badawcze*, „Problemy Jakości” 2003, nr 3.
8. Otto J., *Marketing relacji. Koncepcja I stosowanie*, wyd. 2, Warszawa 2004.
9. Payne A., *Marketing Usług*, Warszawa 1996.
10. Prusak W., *Ocena satysfakcji klientów głównym elementem zarządzania przez jakość*, „Organizacja i Zarządzanie” 1999, nr 5.
11. Prusak W., *Zarządzanie jakością. Wybrane elementy*, Politechnika Poznańska, Poznań 2003.
12. *Słownik Języka Polskiego*, t. III, PWN, Warszawa 1981.
13. Staszyńska K., Budakowska E., *Customer Satisfaction – jak zadowolić klienta*, „Manager” 1998, nr 10.
14. Staszyńska K., *Customer satisfaction. Problem I metody badania*, „Marketing Serwis” 1998, nr 3.
15. Sznajder A., *Skuteczna reklama*, Centrum Kształcenia Liderów, Międzybórz 1992.
16. Sztucki T., *Marketing przedsiębiorcy i menedżera*, AW Placet, Warszawa 1996.
- Zatwarnicka – Madura B., *techniki sprzedaży osobistej*, CEDEWU, Warszawa 2004.

Binytska O.P.,

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Pro-rector of Economic Matters of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, o.binytska@gmail.com
Ukraine, Khmelnytskyi*

Makovskiy Lukash,

*Doctor, Deputy Dean of Economic Department in Khozhuv
High Bank School in Poznan, lukasz.makowski@chorzow.wsb.pl
Republic of Poland, Khozhuv*

Kokiel Andzhei,

*Doctor, Deputy Dean of Economic Department in Shchetsin
High Bank School in Poznan, akokiel@wsb.szczecin.pl
Republic of Poland, Shchetsin*

Marcin Gawel,

*Urząd Gminy Pałecznicza, urzad@palecznicza.pl
Republic of Poland, Pałecznicza*

MODELS AND METHODS OF RESEARCH OF CUSTOMERS' SATISFACTION FOR MARKETING NEEDS

The relationships with a customer in marketing can be defined as a long process that began after a certain transaction and which continues to evolve, promoting a mutually beneficial number of acts of purchase and sales. Necessary element to maintain stable relationships between the client and the manufacturer is the satisfaction that arises as a result of satisfying the expectations and needs of the client.

The purpose of this article is to present the process of creating and analyzing the customer satisfaction survey, which is the guarantor of success of the transaction, with the help of accessible models of research of customers' satisfaction. The content of the article presents the definition of customers' satisfaction and its impact on his or her loyalty to the manufacturer. Also separate methods of customer satisfaction surveys have been discussed. The article describes the general and classic model of client satisfaction survey and the "servqual" method.

Key words: *methods of research of customers' satisfaction, SERVQUAL method, model of customers' satisfaction.*

УДК 657.631:658.7

Бондаренко О.М.,*к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту Національного авіаційного університету, bondarenko_olga_@ukr.net***Макаренко О.І.,***студент магістерського рівня підготовки Національного авіаційного університету, makarenko_olga_@ukr.net**Україна, м. Київ*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ІНШИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

У даній статті, за результатами проведеного дослідження, розглянуто методичні аспекти аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів. Завдання даної статті сягає у ретельному дослідженні, підтвердженні та тлумаченні рекомендацій щодо покращення бухгалтерського обліку і проведення аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів з таких запитань, як дієвість господарювання, а також неупередженості та правдоподібності висвітлення інформації у звітності та бухгалтерському обліку. Дослідження теоретичних положень та діючої практики бухгалтерського обліку та методичних аспектів проведення аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів та висвітлення ряду невирішених проблем.

Ключові слова: аудиторська перевірка, аудиторська процедура, інші необоротні матеріальні активи, необоротні активи.

Постановка проблеми. Складним і насамперед трудомістким процесом являється проведення аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів. Підприємству потрібно витратити грошові кошти за для проведення аудиту інших необоротних матеріальних активів.

Саме за підтримки аудиту можна викрити некоректні операції, помилки та інші недоліки відображення в обліку та звітності операцій з іншими необоротними матеріальними активами. При проведенні аудиту інших необоротних матеріальних активів, досвідчений аудитор повинен розуміти, що правдиво подана інформація може бути тільки одною, а її спотворення, перекручення та кривотлумачення безліч. Тому на нинішній стадії вивчення та розкриття проблемних питань з обліку та звітності інших необоротних активів підприємства або організації, що розкриваються при здійсненні аудиторської перевірки, є насамперед дуже важливим.

Метою даної статті є визначення основних методичних аспектів контролю при здійсненні аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів. Також мета даної статті являє собою розкриття, вивчення та внесення роз'яснень, щодо достовірного збору та перевірки фінансової та облікової інформації, розпізнавання правдивості та правильності аудиторських тверджень та перевірки, які будуть припустимими до облікових норм.

Виклад основного матеріалу. На теперішньому етапі фінансового та бухгалтерського процесу розвитку, інші необоротні матеріальні активи, як і в минулому, являються досить вагомим фактором для виробництва. Ступінь технічного оснащення має вагомий вплив на високоякісність товару та продукції, результативність праці та показник прибутковості. Інші необоротні матеріальні активи посідають істотну позицію в бухгалтерській сфері, тому операції з іншими необоротними матеріальними активами зобов'язують до безпомилкового та зрозумілого роз'яснення в бухгалтерському обліку, первинних документах, а також

у фінансовій звітності. При здійсненні автономного фінансового контролю, тобто аудиту стверджується правдивість демонстрації в бухгалтерському обліку суб'єкта господарювання операцій з іншими необоротними матеріальними активами.

Розгляд питань аудиторського контролю інших необоротних матеріальних активів вивчаються деякими науковцями та вченими. Серед багатьох науковців та фахівців в цьому питанні можна виділити змістовну працю Баранової П.П., Давидової Г.М., Дорош Н.І., Полисюк Г.Б., Редька О.Ю., Рядської В.В., Шалімової С.С., Шешукової Т.Г.

Аудит – це суверенна перевірка загальнодоступної інформації, пов'язаної з фінансовими документами, бухгалтерським обліком, первинних документів, а також інших даних, які мають зв'язок з фінансовою та економічною діяльністю об'єкта господарювання з ціллю яка переслідує правдивість звітності, обліку, об'ємності, чіткості та дотриманості дієвому законодавству та врегульованим нормам. Відповідно, цілю аудиту інших необоротних матеріальних активів являється пояснення аудитором висновку про те, чи дотримується облікова звітність в усіх значимих напрямках інструкціям, що урегульовують організованість підготовленості та уособлення облікових звітів. За підсумками аудиторської перевірки розробляється аудиторський висновок про дійсне фінансове становище підприємства. Таким чином цілю здійснення аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів являється розробка аудиторського висновку про фінансове положення підприємства, яке проводить перевірку. Головними завданнями аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів є збір та опрацювання правдивих даних про фінансову діяльність підприємства та складання на цій підставі аудиторського висновку.

Аудиторська перевірка зобов'язує правильно демонструвати всі підходи діяння підприємства, яке має перевірку. Щоб розробити правдивий аудиторський висновок, аудитор зобов'язаний отримати за поруку того,

що дані, які розміщені у обліковій документації, являються повними та достовірними.

Необхідність проведення аудиторської перевірки обумовлюється потребою користувачів інформації про реальний фінансовий стан підприємства. Користувачами цієї інформації можуть бути:

- уповноважені на підставі законів України представники органів державної влади;
- засновники, власники підприємства або організації;
- інші юридичні та фізичні особи, які мають матеріальну зацікавленість у результатах господарсько-фінансової діяльності підприємства (кредитори, інвестори, постачальники та інші особи) [5, с.211].

При проведенні аудиту інших необоротних матеріальних активів, досвідчений аудитор повинен розуміти, що правдиво подана інформація може бути тільки одною, а її спотворення, перекручення та кривотлумачення безліч.

Аудитор пам'ятає та вміє розпізнати аномальну та неправдиву інформацію, щодо інших необоротних матеріальних активів, яка міститься в обліковій політиці підприємства чи організації. Завдяки цій інформації аудитор за документами може визначити зацікавленість певних осіб, а також попри різні умови знайти достовірність інформації. Далі аудитор повинен розробити обґрунтовані докази для відстоювання своїх результатів, представити достовірну інформацію в аудиторському висновку та донести інформацію до користувачів.

На первісній стадії здійсненні аудиторської перевірки спершу потрібно визначити наявність Положення про облікову політику підприємства, а також його вагове насичення. Потрібно вказати, що на об'єктах господарювання, перед усім на малих, трапляються так, коли Положення про облікову політику підприємства є взагалі відсутнім, це являється порушенням ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», також може бути так, коли роздруковується приклад положення, в якому не враховуються специфіка роботи об'єкта господарювання та який знайдений в глобальній мережі Інтернет [1, с.7]. Отже відносно інших необоротних матеріальних активів в наказі повинні бути присутні:

- методи, за якими проходить амортизація інших необоротних матеріальних активів;
- вартісні межі предметів, які відносяться до малоцінних необоротних матеріальних активів;
- розкриття питань, які стосуються переоцінки інших необоротних матеріальних активів.

Наступною стадією проведення аудиторської перевірки являється встановлення існування первинних документів на придбання інших необоротних матеріальних активів, впровадження в експлуатацію інших необоротних матеріальних активів і наступний їхній рух, а також безпомилковість заповнення облікових регістрів та первинних документів. Отже кваліфікованому аудитору потрібно перевірити:

- безпомилковість заповнення первинних документів та наявність відповідних підписів.
- відповідність наказів про введення в експлуатацію актам в частині дати, найменувань інших необоротних матеріальних активів та їхньої кількості. Передусім аудитор звертає свою увагу на документи з експлуатації

складних об'єктів, які повинні складатися з декількох частин. В таких випадках, якщо об'єкт господарювання прийняв розпорядження амортизувати об'єкт окремими складовими, в наказі повинно бути зазначено, що в експлуатацію надходить об'єкт, що має декілька частин, які будуть амортизуватися окремо [6, с.108].

Крім того аудитором розглядається чи достовірно занесені витрати інших необоротних матеріальних активів до первісної вартості, коли їх придбали.

Наступним кроком аудитора є перевірка на наявність інших необоротних матеріальних активів, на котрі не створювалася індивідуальна інвентарна картка та не був присвоєний інвентарний номер. На деякі інші необоротні матеріальні активи при введенні в експлуатацію не створюється індивідуальна інвентарна картка, а отже новий об'єкт інших необоротних матеріальних активів долучається до вже наявного. Це є порушенням облікових норм, які підрозумівають, що окремим елементом обліку інших необоротних матеріальних активів є відокремлений об'єкт. Відповідно об'єктам інших необоротних матеріальних активів не привласнюються інвентарні номери, але для проведення аналітичного обліку та встановлення нагляду за застосуванням у місцях експлуатації інших необоротних матеріальних активів кожному об'єкту повинен бути наданий інвентарний номер.

Наступним завданням аудитора при проведенні аудиторської перевірки є проведення виявлення та розглядання рахунків, на яких ведеться облік інших необоротних матеріальних активів та виявлення випадків невірної застосування рахунків.

Наступним кроком є ознайомлення та перевірка того, чи існує повсякчас діюча приймальна комісія з введення в експлуатацію інших необоротних матеріальних активів, існування комісії з інвентаризації та здійснення інвентаризації перш за все перед розробкою річної звітності.

Аудитору потрібно визначити логічний зв'язок та економічне значення понять корисного використання інших необоротних матеріальних активів. Іноді трапляється, що на підприємстві створюються або дуже короткі терміни, або ж надзвичайно довгі. Короткі терміни корисного використання найчастіше можна зустріти в розповсюдженні щодо комп'ютерної техніки після прийняття Податкового кодексу України [2, с.17]. Об'єкти господарювання докладають зусиль для того, щоб як найбільш приблизити бухгалтерський облік до податкового обліку та запроваджують 2 роки корисного використання, які дозволені законом на комп'ютерну техніку. Таким чином об'єкти господарювання пориваються застосувати всі можливі дії для покращення та удосконалення оподаткування, але завдяки цьому почали відбуватися такі ситуації, коли велика кількість комп'ютерної техніки підприємства є амортизованою, не зважаючи на те, що у фізичному плані техніка може використовуватися ще тривалий термін. Також аудитор може натрапити на такий випадок, коли термін використання комп'ютерної техніки сягає приблизно 7–9 років. А отже цієї комп'ютерної техніки вже немає в наявності, але вона все ж таки й далі знаходиться в обліку, а амортизація нараховується й далі.

Детального зосередження вимагає перевірка точності нарахування амортизації інших необоротних матеріальних

активів з правильним вживанням одного або іншого методу нарахування амортизації, строків експлуатації, визначення ліквідаційної вартості [3, с.8].

Під час проведення аудиторської перевірки, перевіряючому аудиторю потрібно ретельно перевірити чи правильно віднесені об'єкти до складу малоцінних необоротних матеріальних активів, також рахунки з їхнього обліку та достовірність нарахування амортизації. Необхідно перевірити залишкову вартість, первісну вартість, а також начислену амортизацію за рахунками обліку інших необоротних матеріальних активів з тою вартістю, яка відображена в балансі підприємства для того, щоб бути впевненим у тому, що помилок не виявлено.

Аудиторській перевірці підлягають операції з ремонту і модернізації інших необоротних матеріальних активів у частині формування розміру витрат або балансової вартості інших необоротних матеріальних активів [4, с.29].

Аудитором досліджується та розглядається облік списання з балансу інших необоротних матеріальних активів, враховуючи продаж чи ліквідацію інших необоротних матеріальних активів.

Потрібно зауважити, що велика кількість об'єктів господарювання ігнорують відображенням в обліку інших необоротних матеріальних активів, які орендуються, це може спричинити надання неправдивих показників витрат, а також викривленню фінансового результату.

Висновки. При здійсненні автономного фінансового контролю, тобто аудиту стверджується правдивість відображення операцій в бухгалтерському обліку підприємства з іншими необоротними матеріальними активами. Аудиторська перевірка зобов'язує правильно демонструвати всі підходи діяння підприємства, яке має перевірку. Повне, чітке та послідовне раціональне рішення окремо взятих методичних завдань в процесі аудиторської перевірки інших необоротних матеріальних активів дозволяє аудиторю у кінцевому висновку, тобто аудиторському висновку, виразити незалежну думку щодо правдивості, не викривленості та достовірності обліку інших необоротних матеріальних активів у всіх важливих аспектах, в подальшому це може сприяти затвердженню непомилкових та оптимальних рішень у сфері управління об'єктом господарювання.

Bondarenko O.M.,

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Finance,
Accounting and Audit of the National Aviation University, bondarenko_olga_@ukr.net*

Makarenko O.I.,

student of master's level of preparation of the National Aviation University, makarenko_olga_@ukr.net

Ukraine, Kyiv

METHODOLOGICAL ASPECTS OF AUDIT CHECKLIST OF OTHER IRREVERSIBLE TANGIBLE ASSETS

In this article, based on the results of the study, the methodical aspects of the audit of other irreversible tangible assets are considered. The purpose of this article is to thoroughly study, confirm, and interpret the recommendations for improving the accounting and auditing of other irreversible tangible assets on issues such as business efficiency, and the impartiality and credibility of reporting information and accounting. Study of theoretical positions and current practice of accounting and methodical aspects of carrying out the audit of other irreversible tangible assets and coverage of a number of unresolved issues.

Key words: *audit, audit procedure, other irreversible tangible assets, irreversible assets.*

Література

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу.- <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/8.htm>.
4. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу. - http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293623.
5. Баранов П.П., Аудит як інструмент зниження інформаційного ризику при прийнятті управлінських рішень [Текст] / П.П. Баранов // Бухгалтерський облік і аудит. - 2015. – 211 с.
6. Дорош Н.І., Аудит: методологія і організація [Текст] / Н.І. Дорош // Бухгалтерський облік і аудит, – К.: Знання, 2016. – 108 с.
7. Рядська В.В., Аудит необоротних активів [Текст] / В.В. Рядська // Бухгалтерський облік і аудит, – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 68 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalters'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini», [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynnyy veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu.- <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 8 «Nematerialni aktyvy» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/8.htm>.
4. Metodichni rekomendatsiyi z bukhhalters'koho obliku osnovnykh zasobiv [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu. - http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293623.
5. Baranov P.P., Audyt yak instrument znyzhennya informatsiynoho ryzyku pry pryynyatti upravlins'kykh risheh' [Tekst] / P.P. Baranov // Bukhhalters'kyi oblik i audyt. - 2015. – 211 s.
6. Dorosh N.I., Audyt: metodolohiya i orhanizatsiya [Tekst] / N.I. Dorosh // Bukhhalters'kyi oblik i audyt, – K.: Znannya, 2016. – 108 s.
7. Ryads'ka V.V., Audyt neoborotnykh aktyviv [Tekst] / V.V. Ryads'ka // Bukhhalters'kyi oblik i audyt, – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2015. – 68 s.

УДК 658.1

Мазур В.С.,*к.е.н., доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу
Тернопільського національного економічного університету, mazur_volodymyr@ukr.net**Україна, м. Тернопіль*

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ – ІНСТРУМЕНТИ І МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Автором деталізовано значення і сутність поняття «управління змінами», визначено проблематику впровадження ефективної системи управління змінами на вітчизняних підприємствах через призму ефективних методів та інструментів. Розкрито нагайну необхідність пошуку ефективних методів адаптації підприємств до викликів ринку і досягнення економічної стабільності. Розвиток підприємств через якісні зміни й оновлення їх господарської системи, організаційної структури та підвищення ефективності функціонування на основі застосування сучасної техніки, технологій та організації праці для пошуку нових можливостей.

Дослідження сфери управління змінами розкрито автором з позицій процесного підходу, т.я. цим шляхом ідуть більшість науковців, які спеціалізуються у даній сфері. Показано адаптивність системи управління змінами до загальної системи управління підприємством, а також до зовнішнього середовища і кризових умов господарювання.

Ключові слова: *управління змінами, цілісність, адаптивність, сумісність, синергічність, криза, бізнес-процеси.*

Постановка проблеми. Враховуючи сучасні умови функціонування суб'єктів господарювання, для підтримки стійких позицій на ринку та збереження своєї конкурентоспроможності підприємствам необхідно постійно розвиватися. Це можливо лише на умовах проведення змін. Зміни мають бути адаптовані до умов довкілля. Оскільки прискорення змін у зовнішньому середовищі підприємства та одночасна неготовність підприємства до здійснення адекватних внутрішньо-організаційних змін призвели до різкого зростання значення управління змінами в організаціях та підприємствах. За таких умов виникає необхідність розроблення сучасних моделей та впровадження дієвих механізмів управління розвитком підприємств, які базуються на сучасних підходах, методах та інструментах управління змінами.

Проблеми ефективного впровадження змін на підприємстві та управління цим процесом знайшли своє відображення у працях багатьох вітчизняних учених, зокрема таких як О. Беседіна, В.М. Нагаєва, В.М. Діденка, В. Горлачук, І. Яненко, А. Полянська, М.В. Туленкова, Є.М. Коротков, В.М. Ковальов. Та у працях таких зарубіжних вчених, як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, К. Фрайлінгер, Дж. Коттер, П. Лоуренс, Дж. Лорш, Т. Бернс, Дж. Сталке.

Мета дослідження. Детальний розгляд управління змінами, а також методів та інструментів реалізації системних змін на підприємстві як основи забезпечення його розвитку в мінливих умовах на засадах якості.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку підприємств промислового сектору економіки характеризується низьким рівнем завантаження виробничих потужностей, високим рівнем фізичного та морального зношення, низькою конкурентоспроможністю вітчизняної промислової продукції. Подібні явища свідчать про те, що існує гостра необхідність пошуку ефективних методів адаптації вітчизняних підприємств до умов ринку і досягнення економічної стабільності.

Мінливі економічні умови потребують оперативного реагування суб'єктів господарювання. Саме непередбачувані явища викликають необхідність швидко змінювати діяльність підприємства, що в свою чергу розвиває його.

Розвиток підприємства означає якісні зміни й оновлення його господарської системи та організаційної структури, підвищення ефективності функціонування на основі вдосконалення техніки, технології та організації праці у всіх структурних підрозділах, підвищення якості продукції та послуг, що ним надаються.

В економічній літературі існує багато визначень поняття «зміни на підприємстві». Треба відзначити, що в загальному вигляді «зміни» – це освоєння підприємством нових ідей або моделей поведінки [1]. Зміна – це дія, яка впливає на значення або напрям самого процесу. На думку М.О. Беседіна та В.М. Нагаєва, зміни – це перетворення, викликані нестабільністю загальних характеристик історичної еволюції умов діяльності організації, зокрема факторів виробничих і товарних ринків, географічних факторів, внутріфірмових умов, зовнішніх суспільно-політичних умов тощо. Ступінь змін характеризується звичністю подій, темпами змін і передбачуваністю майбутнього.

На думку В.М. Діденка, зміни в організації зумовлені здійсненням нововведень, що можуть відбуватися в напрямках: оцінки і зміни цілей організації; зміни структури, тобто розподілу повноважень, відповідальності, поділу на відділи, служби, підрозділи, комітети тощо; зміни техніки, технологічних процесів, конструкцій виробів; модифікації можливостей або поведінки працівників [2, с.524].

У теорії сучасного менеджменту поняття «зміни» використовують досить широко, оскільки саме зі змінами пов'язані основні можливості розвитку підприємства. Причому з кожним роком значимість змін зростає, поступово виокремлюючись у самостійний об'єкт управління. Цей процес цілком закономірний і пов'язаний з прагненням суб'єктів господарювання

максимально адаптуватися до змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі організації.

Отже, зміни – це необхідний інструмент розвитку суб'єктів господарювання, а саме управління змінами повинно забезпечувати конкурентоспроможність підприємств на засадах адаптації до умов зовнішнього середовища. У цих умовах основною метою є знайти рівновагу між змінами і стабільністю, забезпечивши наступність технологічних, соціальних та інших змін.

У загальному вигляді процес управління організаційними змінами – це управління переходом організації як системи з одного стану до іншого, тобто механізм постійного коригування напрямів діяльності підприємства, оновлення його структури і пошуку нових можливостей. Усі ці зміни, як правило, виникають через постійну мінливість ринкових умов, унаслідок чого величезного значення набуває необхідність освоєння нових удосконалених механізмів управління змінами.

Як інтегрований процес контролю та відстеження змін у проектах і оцінки зміни конфігурації протягом їхнього життєвого циклу трактує поняття управління змінами В.М. Ковальов [3, с.84].

Дж. Коттер, який свої наукові праці присвятив теорії лідерства та удосконалення механізмів управління змінами, стверджує, що управління змінами – це метод управління, що має на меті стимулювання організації і приватних осіб до ефективного протистояння змін, що відбуваються в їх діяльності [4].

Слід відзначити, що більшість науковців, які спеціалізуються у сфері управління змінами, досліджують це поняття з позицій процесного підходу. Враховуючи сказане, можна сказати, що керування змінами – це процес, який дає можливість суб'єкту господарювання зробити модифікацію будь-якої частини його структури з метою ефективного функціонування в мінливому середовищі. Також управління змінами на підприємстві повинно мати адаптивний характер.

Крім того, можна ще додати те, що процес управління змінами повинен включати в себе такі складові: розв'язання проблем, лідерство, інноваційний розвиток, досягнення прогресу, реалізація.

В. Горлачук та І. Яненкова зауважують, що саме засновники ситуаційного підходу в менеджменті вперше звернули увагу на зовнішнє середовище підприємства як на динамічну, складну і гетерогенну систему.

Оскільки система управління змінами, то вона має цілі, функції та методи, тобто чітке уявлення про те, що й як треба зробити. Слід відзначити і те, що системи управління змінами притаманні певні властивості, які визначають характер поведінки системи та її економіко-управлінську природу: цілісність, адаптивність і розвиток, сумісність та синергічність.

Цілісність передбачає узгодження цілей змін із місією організації та її стратегічними цілями.

Адаптивність системи управління змінами до системи управління підприємством, а також до зовнішнього середовища, формується завдяки ретельному моніторингу конкурентних індикаторів організації і пошуку тих шляхів, реалізація яких поліпшує позиції підприємства у відносинах із партнерами і конкурентами.

Сумісність та синергічність означає здатність системи управління змінами та інших систем в організації взаємно доповнювати одна одну (можливість пристосовуватися, не вступати в суперечність, не створювати конфлікти, взаємоадаптуватися) для того, щоб цілісністю своїх дій досягнути найкращого кінцевого результату функціонування підприємства [5, с.45-50].

Важливим елементом будь-якого управління є методи, інструменти, заходи та інше, що обирає керівник для ефективного вирішення певної ситуації. Взагалі метод трактується як сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності для вирішення конкретного завдання. Науковцями розроблено різні методи проведення змін, які в аспекті наших досліджень можна систематизувати в розрізі п'яти груп [6, с.172; 7, с.10; 8, с.7]:

– методи, орієнтовані на людей та культуру організації, реалізуються через набір інструментів, прийомів, спрямованих на поліпшення відносин між працівниками, виявлення проблем під час планування і реалізації змін, мотивацію та зниження опору працівників до необхідних змін тощо;

– методи, орієнтовані на завдання та технологію, реалізуються через моделювання та аналіз виробничих процесів, управління якістю тощо;

– методи, орієнтовані на структуру та стратегію, які практично втілюються через забезпечення гнучкості і адаптивності організаційних структур, застосування інструментарію планування і прогнозування змін;

– проектні методи, які реалізуються через застосування проектних технологій та інструментів на підприємстві, є основою виконання обмеження «ресурси – час – якість»; – методи, орієнтовані на зміну бізнес-моделі підприємства.

В узагальненому вигляді класифікацію інструментів управління розвитком підприємства науковці представили так [9; 4; 10, с.381]:

1. За характером впливу: економічні, соціально-психологічні; технологічні; адміністративні (бюджетування, економічні плани, конструкторські документи, соціальні плани, стимули та санкції, розпорядчі і дисциплінарні інструменти).

2. За напрямом впливу: прямого і непрямого впливу (накази, розпорядження, інструкції, положення, плани).

3. За способом урахування інтересів працівників: матеріального, владного, морального впливу (економічні стимули, штатні розписи, регламенти, договори, моральні стимули).

4. За формою впливу: якісні, кількісні (вказівки, кошториси).

5. За функціональною спрямованістю: організаційні, планові, координаційні, контрольні, регульовальні, мотиваційні (контролінг, регламентація, стратегічні карти, моніторинг, реінжиніринг).

6. За областю сферою застосування: маркетингові, фінансові, операційні тощо (факторний аналіз, бенчмаркінг, аутсорсинг та ін.).

7. За ступенем новизни: творчі, адаптивні, селективні, стандартні, нестандартні (інноваційні, креативні, пошукові).

8. За масштабом застосування: загальні, спеціальні.
9. За врахуванням фактору часу: статичні, динамічні (балансові, оптимізаційні, динамічні).
10. За тривалістю дії: довгострокові, середньострокові, поточні (стратегічні, тактичні, оперативні).
11. За формою вираження: концептуальні, аналітичні (описові – стратегічна модель Портера, SWOT-аналіз, PEST-аналіз та ін.; формалізовані – матриця БКГ, матриця McKinsey-7S, полікритеріальна діагностика розвитку тощо).
12. За напрямом дії: внутрішні, зовнішні.
13. За радикальністю дії: адаптаційні та біфуркаційні.

Ці всі методи чи інструменти, про які було сказано вище, є важливими елементами ефективної системи управління змінами. Але чому на наших підприємствах рідко або взагалі не використовується дана система? А якщо використовується, не є досить ефективною, особливо у теперішніх кризових умовах?

На думку автора, це відбувається через те, що більшість керівників чи топ-менеджерів не бачать необхідності в перегляді генеральної стратегії, не розуміють важливості вчасно керувати змінами і адаптуватися до них. На жаль, лише мала кількість вітчизняних підприємств розуміють всі ці аспекти. Інша частина концентрується на змінах в конкурентних стратегіях та бачить необхідність в змінах у функціональних стратегіях, яке повинно спрямовуватись на оптимізацію певних її параметрів.

Також автор вважає, що пріоритетною метою майбутніх змін є підвищення якісних характеристик бізнес-процесів та вихідної продукції. Сьогодні лише невелика кількість підприємств спрямовує свої дії на управління змінами з орієнтацією на розвиток динамічних здібностей та формування системи управління знаннями.

Всі перелічені чинники є свого роду проблемами при впровадженні системи управління змінами, також хотілось би позначити і інші:

1. Комплексне управління змінами у вітчизняних підприємствах недостатньо поширюється. Сучасна концепція управління змінами не є пріоритетом на підприємстві.
2. Персонал підприємств слабо підтримує проведення змін. Рішенням може бути реформування організаційної культури для забезпечення базових цінностей культури змін.
3. Суттєвим резервом підвищення ефективності діяльності підприємств є забезпечення синхронізації створення структури організації та формування її культури, особливо в сучасних умовах, які характеризуються формуванням інформаційного менеджменту та створенням гнучких організаційних форм.
4. Інформаційні системи підтримки управління змінами на підприємствах відсутні. У зв'язку з цим невисокий рівень залучення фахівців та співробітників в процеси управління змінами.
5. Методи та інструменти управління змінами в підприємствах не набули широкого застосування. Хоча більшість підприємств усвідомлює необхідність їх запровадження.

6. Необхідно посилити активні підходи до управління змінами, тобто розвинути нові стратегії змін разом з удосконаленням існуючих.

7. Управління персоналом в період організаційних змін не базується на ефективних методиках. У вітчизняних підприємствах поширений індивідуалізований та жорсткий підхід до управління персоналом в період змін. Це свідчить, що керівники підприємств не усвідомлюють значення людських ресурсів для розвитку компанії.

8. Менеджери XXI ст. повинні оволодіти ключовими компетенціями із управління змінами та активно їх розвивати, тому що проблема стратегічних організаційних змін має виступати на перший план управління підприємствами.

Найважливішою ідеологічною передумовою впровадження змін і перетворень є впровадження у свідомість членів організації розуміння тієї обставини, що цей процес – ознака нормального, здорового розвитку організації, і люди повинні бути постійно до нього готові. Зміни зовсім не обов'язково свідчать про те, що організація потрапила в критичний стан, але вони і не повинні здійснюватися заради самих себе, а бути на користь усім співробітникам [11].

Більшість науковців вважають, що управління змінами слід розглядати як альтернативний варіант кризових заходів, тому далі управління змінами буде розглядатися як управління у кризових умовах.

У праці М.В. Туленкова висловлюється думка, що будь-яке управління організацією у кризових умовах має бути побудованим на врахуванні ризику та небезпеки кризових ситуацій. Є.М. Коротков зазначає, що предметом впливу такого управління є усі прояви загострення протиріч, які викликають загрозу їх гострого прояву [12]. На думку Л.О. Лігоненко, більш коректно під управлінням в кризових умовах слід розуміти постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ і реалізацію генерального плану усунення цих явищ і стагнації розвитку суб'єкта господарювання упродовж усього періоду його функціонування [13].

Управління в кризових умовах визначається західноєвропейськими економістами, як діяльність, необхідна для подолання стану, що загрожує існуванню підприємства, при якому основним питанням стає виживання. Ця діяльність характеризується підвищенням інтенсивності застосування певних методів, необхідних для подолання ситуації, що загрожує існуванню підприємства. При цьому, на думку деяких дослідників, відбувається перенесення всієї уваги на короткострокові проблеми, які пов'язані з проведенням швидких рішучих заходів. Інші автори, які хочуть підкреслити позитивний характер криз, визначають кризовий менеджмент як створення інструментів, які дозволяють повідомити про переломний пункт, що наближається, і розробити новий курс розвитку. Ця точка зору здається найбільш правильною, тому що підкреслює роль управління змінами з метою недопущення або подолання кризових явищ [14].

Криза – це крайнє загострення суперечностей у соціально-економічній системі, що загрожує її

життєстійкості в навколишньому середовищі. Зовсім різними можуть бути причини кризи.

Об'єктивні причини кризи можуть бути пов'язані з циклічними потребами модернізації й реструктуризації, а суб'єктивні – можуть відображати помилки й волюнтаризм в управлінні, в цей самий час природні причини характеризують явища клімату, землетрусу тощо.

Усі причини кризи можна розділити на зовнішні й внутрішні. Зовнішні причини кризи, як правило, пов'язані з тенденціями макроекономічного розвитку, розвитку світової економіки, політичною ситуацією в країні, конкуренцією, внутрішні – з ризикованою стратегією маркетингу, недоліками в організації виробництва, недосконалістю управління, внутрішніми конфліктами, інноваційною й інвестиційною політикою.

При аналізі кризової ситуації необхідно приділяти увагу не лише її причинам, але й можливим наслідкам – відновленню організації або її ліквідації, оздоровленню або виникненню нової кризи. З одного боку, характер кризи, її наслідки: чи приведе вона до різких змін або м'якого тривалого й послідовного виходу. З іншого – й антикризове управління може пом'якшувати кризу або загострювати її.

Кризове управління визначається західноєвропейськими економістами, як діяльність, необхідна для подолання стану, що загрожує існуванню підприємства, при якому основним питанням стає виживання. Ця діяльність характеризується підвищенням інтенсивності застосування певних методів, необхідних для подолання ситуації, що загрожує існуванню підприємства. При цьому, на думку деяких дослідників, відбувається перенесення всієї уваги на короткострокові проблеми, які пов'язані з проведенням швидких рішучих заходів. Інші автори, які хочуть підкреслити позитивний характер криз, визначають антикризовий менеджмент як створення інструментів, які дозволяють повідомити про переломний пункт, що наближається, і розробити новий курс розвитку.

Ця точка зору здається найбільш правильною, тому що підкреслює роль управління змінами з метою недопущення або подолання кризових явищ [14].

Криза може також надати нові можливості розвитку організації. Виражається це насамперед у загальному ослабленні всіх учасників ділового обороту (при макрокризі), що відобразиться в ослабленні конкурентної боротьби, у необхідності термінового введення інновацій у діяльність компанії, які дозволять перейти на новий якісний рівень діяльності організації, у виникненні внаслідок кризи принципово нових напрямків діяльності. У розвитку будь-якої організації існує ймовірність настання кризи. Характерною рисою ринкової економіки є те, що кризові ситуації можуть виникати на всіх стадіях життєвого циклу підприємства (становлення, зростання, зрілість, спад). Отже, будь-яке управління повинно це враховувати, тобто бути побудованим з урахуванням можливості й безпеки кризи.

Висновки. Практична реалізація змін відбувається через застосування методів та інструментів управління змінами, які є основою механізму управління розвитком підприємства. Застосування комбінації підходів до управління змінами, системи методів та інструментів

управління змінами з урахуванням поточного стану стійкості функціонування і розвитку окремого підприємства дасть змогу здійснити ефективний перехід підприємства від менш стійкого стану до більш стійкого в умовах змінного зовнішнього середовища підприємства, а отже, розвиватися.

Ефективне управління змінами на підприємстві є доволі складним, проте важливим елементом управління організацією. Будь-які зміни супроводжуються факторами, що негативно або сприятливо впливають на їх проведення. Сьогодні існування підприємства не можливе без впровадження на ньому змін, що забезпечуватимуть довготривалий та стабільний розвиток організації загалом. Розвиток технологічного прогресу лише спонукає підприємства до впровадження нових технологій та методів управління підприємством.

Література

1. Гринько П.В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку. URL: www.business-inform.net
2. Діденко В.М. Менеджмент: підруч.К.: Кондор, 2008. 524 с.
3. Ковальов В.М., Яковлева Ю.В. Інтегральна оцінка методів економічного управління підприємствами і персоналом. Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. 2012. №2 (18). С. 84-89.
4. Фецуур Р.В., Самуляк В.Ю., Шшишковський С.В. Непрямий метод оцінювання рівня розвитку підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2012. № 727. С. 286-291.
5. Kotarytska N., Krucz S., Shipak N. The peculiarities of enterprise innovational activity management system. Econtechmod. An international quarterly journal. 2015. vol. 4. № 1. p. 45-50.
6. Пащенко О.П. Сучасні методи управління змінами на підприємстві. Вісник ЖДПУ. Серія. «Економічні науки». 2014. № 3(69). С. 170-178.
7. Воронков Д.К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 6. Т. 3. С. 7-11.
8. Найпақ Д.В. Формування алгоритму управління організаційними змінами в забезпеченні розвитку підприємства на основі процесного підходу. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 2(33). С. 1-11.
9. Кічор В.П., Фецуур Р.В., Воробець С.І., Яворська Н.Я. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. Львів: Раст-7, 2012. 188 с.
10. Самуляк В.Ю. Класифікація інструментів управління економічним розвитком промислових підприємств. Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 8–10 листопада 2012 р.). Львів: Львівська політехніка, 2012. С. 380-382.
11. Мазур В.С. Управління змінами - складова стратегії розвитку підприємства. Збірник матеріалів X науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку України: економічні, правові, гуманітарні, соціальні та екологічні аспекти». Нововолинськ, 16-17 квітня 2015р. С.117-132.
12. Коротков С. М. Антикризове керування. М. : ИНФРА-М, 2003. 350 с.
13. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 579 с.
14. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством: підручник. Львів, 2014 р. С. 54-65.

References

1. Gryn'ko T.V. Upravlinnja zminamy na pidpryjemstvah – neobhidna umova zabezpechennja ih rozvytku. URL: www.business-inform.net
2. Didenko V.M. Menedzhment: pidruchyk; Kondor, 2008. 524 s.
3. Kovalov V. M., Jakovljeva Ju.V. Integral'na ocinka metodiv ekonomichnogo upravlinnja pidpryjemstvamy i personalom. Visnyk Berdjanskogo un-tu menedzhmentu i biznesu. 2012. № 2 (18). S. 84-89.
4. Feshhur R.V., Samuljak V.Ju., Shyshkovs'kyj S.V. Neprjamyj metod ocinjuvannja rivnja rozvytku pidpryjemstv. Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'viv's'ka politehnika». Serija «Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukraïni: etapy stanovlennja i problemy rozvytku». 2012. № 727. S. 286-291.
5. Komarnytska N., Knyaz S., Shpak N. The peculiarities of enterprise innovational activity management system. Econtechmod. An international quarterly journal. 2015. vol. 4. № 1. r. 45-50.
6. Pashhenko O.P. Suchasni metody upravlinnja zminamy na pidpryjemstvi. Visnyk ZhdTU. Serija. «Ekonomichni nauky». 2014. № 3(69). S. 170-178.
7. Voronkov D.K. Upravlinnja strategichnymy zminamy shhodo innovacijnogo rozvytku pidpryjemstva. Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. 2009. № 6. T. 3. S. 7-11.
8. Najpak D.V. Formuvannja algorytmu upravlinnja organizacijnymy zminamy v zabezpechenni rozvytku pidpryjemstva na osnovi procesnogo pidhodu. Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja. 2011. Vyp. 2(33). S. 1-11.
9. Kichor V.P., Feshhur R.V., Vorobec' S.J., Javors'ka N.Ja. Obg'runtuvannja gospodars'kyh rishen' ta ocinjuvannja ryzkykiv: navch. posib. L'viv: Rast-7, 2012. 188 s.
10. Samuljak V.Ju. Klasyfikacija instrumentiv upravlinnja ekonomichnym rozvytkom promyslovyh pidpryjemstv. Marketing ta logistyka v systemi menedzhmentu: tezy dopovidej IH Mizhnarodnoi' naukovy-praktychnoi' konferencii' (L'viv, 8–10 lystopada 2012 r.). L'viv: L'viv's'ka politehnika, 2012. S. 380-382.
11. Mazur V.S. Upravlinnja zminamy - skladova strategii' rozvytku pidpryjemstva. Zbirnyk materialiv IH naukovy-praktychnoi' konferencii' «Suchasni tendencii' rozvytku Ukraïny: ekonomichni, pravovi, gumanitarni, social'ni ta ekologichni aspekty». Novovolyns'k, 16-17 kvitnja 2015r. S.117-132.
12. Korotkov Je.M. Antykrizove keruvannja. M. : INFRA-M, 2003. 350 s.
13. Ligonenko L.O. Antykrizove upravlinnja pidpryjemstvom : teoretyko-metodologichni zasady ta praktychnyj instrumentarij : monografija. K. : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2010. 579 s.
14. Shtangret A. M. Antykrizove upravlinnja pidpryjemstvom : pidruchnyk, L'viv, 2014 r. S. 54-65.

Mazur V.S.,

PhD in Economics, Associate Professor Department of International Tourism and Hotel Business
Ternopil National Economic University, mazur_volodymyr@ukr.net

Ukraine, Ternopil

MANAGING CHANGES - TOOLS AND METHODS OF REALIZATION

The author investigated the meaning and essence of the concept “change management”. The problems of implementation of the effective change management system in national companies in the light of effective methods and instruments were defined. The urgent necessity to find effective methods of adaptation of companies to market challenges and achieve economic stability was revealed. The development of companies owing to qualitative changes and renewal of their economic system, organizational structure and improvement of an effective functioning on the base of the use of modern equipment, technology and labor management to find new opportunities were proved.

The investigation of change management was done in the light of process approach because the most of scholars chose this way. The adaptability of the system of changemanagement to general management system of a company and to crisis economic conditions was demonstrated.

Key words: change management, integrity, adaptability, compatibility, synergy, crisis, business processes.

Editor-in-Chief	M.A. Zhurba
Deputy Editor-in-Chief:	I.O. Kuzmichenko E.B. Talishinski E.V. Starichenko
Mainhandling Editor	Yu.V. Kravchenko
Proofreader	E.V. Starichenko
Designer	T.H. Aldakimova
Makeup	E.V. Starichenko

Journal Editorial Staff Contact Information.

Post Address: 92600 Ukraine, Svatove,
106 Zoriana Str. Sobornist
Journal «Virtus» Editorial Staff,
tel.: +38 (050) 227 30 03,
e-mail: virtustoday@gmail.com
website: <http://www.virtus.conference-ukraine.com.ua>

Center of Modern Pedagogy «Learning Without Borders»

Post Address: 7275, boul Langelier, CP88022 Montreal, QC, H1S 3G9, CANADA
e-mail: info@pedagogiemoderne.com
website: <http://www.pedagogiemoderne.com>

Signed for printing 28.12.2018.

Format 60×84 1/8. Paper offset. Font Times.

Offset printing. Conventional printed sheet 17,6 Publisher's sheet-copy 17,6

Circulation 500 copies. Order 3030.

Printed PE Shpak V. B.

The certificate on the state registration B02 No. 924434 from 11.12.2006

Ternopil, Prosvity St. 6.

phone 8 097 99 38 299

E-mail tooums@ukr.net
